

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 20•2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin,
Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

zanj Marko Snoj

Založila Založba ZRC

zanjo Oto Luthar

Tisk Cicero, Begunje, d. o. o.

Naklada 250 izvodov

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

20 • 2

2014

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Ljubljana 2014

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Andrejka Žejn</i> , Poimenovanja za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem – ekspresivno na jezikovni karti	7
<i>Januška Gostenčnik</i> , Primerjava govorov Babnega Polja in Ravnic v luči starejših in mlajših slovenskih jezikovnih sprememb	25
<i>Janoš Ježovnik</i> , Izvor poimenovanj za orodja in hišne pripomočke v terskem narečju	37
<i>Irina Makarova Tominec</i> , Izmail Sreznjevski in slovenščina	53
<i>Ines Virč</i> , Iz međimurske oronimije	67
<i>Nuša Ščuka</i> , Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini	79
<i>Mojca Kompara</i> , Je slovenska Istra še dvojezična?	89
<i>Blaž Trebar</i> , Terminološka načela in oblikoslovno-skladenjske terminološke variacije	107
<i>Nina Ditmajer</i> , Prispevek Murkovega in Pleteršnikovega slovarja k razvoju slovenskega botaničnega izrazja	125
<i>Tomaž Petek</i> , Didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja	143
<i>Peter Weiss</i> , <i>Vodkinja</i>	163

OCENE IN POROČILA

<i>Melita Zemljak Jontes</i> , Knjižno in neknjižno na dveh mariborskih radiih v knjigi Alenke Valh Lopert	171
<i>Petra Stankovska</i> , Nova akademska slovnica knjižne češčine	175

RAZPRAVE IN ČLANKI

Poimenovanja za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem – ekspresivno na jezikovni karti

Andrejka Žejn

Cobiss: 1.01

V gradivu, zbranem za izdelavo besednih jezikovnih kart in določitev tipičnih arealov poimenovanj v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem, so tudi poimenovanja v pomenu ‘klofuta’. Večina teh poimenovanj je ekspresivna, njihova skupna značilnost je tudi nejasen oz. zlasti onomatopejski izvor. Na podlagi primerjave pomenov etimološko in besedotvorno sorodnega besedja lahko poimenovanja uvrstimo v pomenske skupine. Razporeditev arealov poimenovanj za klofuto se uvršča v več tipov razporeditve arealov besedja na avstrijskem Koroškem.

Ključne besede: klofuta, slovenska koroška narečja, jezikovna karta, ekspresivnost, pomenska analiza

Designations for ‘slap’ in Slovenian dialects in Austrian Carinthia: Expressivity on a linguistic map

The material collected for producing lexical linguistic maps and defining typical areas of designations in Slovenian dialects in Austrian Carinthia includes expressions denoting ‘slap’. The majority of these designations are expressive, and they also share an unclear or onomatopoetic origin. Based on a comparison of the meanings of etymologically and word-formationally related vocabulary, these designations can be classified into semantic groups. The areal distribution of designations for ‘slap’ is classified into several types of areal distributions of vocabulary in Austrian Carinthia.

Keywords: slap, Slovenian Carinthian dialects, linguistic map, expressivity, semantic analysis

0 Uvod

Prispevek se vsebinsko navezuje na doktorsko disertacijo *Leksika in potek izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem*, ki je nastala leta 2014 na podlagi dela gradiva, zbranega za dolgoročni projekt (od leta 1980 naprej) Inštituta za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu pod naslovom *Leksikalna inventarizacija slovenskega ljudskega jezika na Koroškem*.¹ Glavni namen doktorskega dela je bil

¹ Projekt je bil opisan v več strokovnih in znanstvenih objavah vse od leta 1980, ko je izšla publikacija s konceptom (Hafner – Prunč 1980), nazadnje npr. v Karničar – Žejn (2007),

določiti tipične poteke izoleks oz. tipične razporeditve arealov poimenovanj, kot se pojavljajo v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem. Glede na razpoložljive objavljene karte po gradivu projekta *Slovenski lingvistični atlas* (SLA 1), ki poteka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani, je bila deloma analizirana tudi vključenost arealov v preostali slovenski jezikovni prostor.

Glavni namen doktorskega dela je bil določen v navezavi na tretji delni cilj² dolgoročnega dialektološko-sociolingvističnega projekta, ki je bil zasnovan ob koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let 20. stoletja na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu. V samem začetku uresničevanja projekta so prvotni sodelavci projekta na dvojezičnem ozemlju Koroške zbirali gradivo pisno s pomočjo vprašalnih listkov in neposredno z anketiranjem informantov in snemanjem njihovih odgovorov. To gradivo je bilo deloma že sistematizirano in v manjši meri kartografirano in objavljeno: 12 kart kot priloga Hafner – Prunč 1980 in dodatni dve karti v strokovni jezikoslovni literaturi (Karničar 2007; Karničar – Žejn 2009).

1 Tipične razporeditve arealov poimenovanj v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem

Na podlagi analize prvih 12 jezikovnih kart je leta 1981 Heinrich Pfandl poskušal »opredeliti začasno tipologijo nekaterih izoleks slovenskih govorov na Koroškem« (Pfandl 1981: [449]). V tej začasni tipologiji so določeni štirje tipi in nakazan še peti tip. Začasno tipologijo je osemnajst let kasneje dopolnil Ludvik Karničar (1999) na podlagi dodatnih 19 jezikovnih kart, ki dotlej še niso bile objavljene. Iz primerjave začasne (Pfandl 1981) in dopolnjene (Karničar 1999) tipologije poteka izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem lahko ugotovimo, da tudi v dopoljnjeni tipologiji ostaja osnovnih pet tipov poteka izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem, dopolnjena tipologija pa vsebuje tudi ugotovitve o prekrivanju oz. neprekrivanju »tipov izoleks« z uveljavljeno klasifikacijo narečij.

Za potrditev in dopolnitev tipologije je bilo v doktorski disertaciji *Leksika in potek izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem* najprej izdelanih in komentiranih 38 besednih jezikovnih kart.³ Vse jezikovne karte so znakovne, kar omogoča vpogled tudi v različne prehode med areali in različne tipe arealov. Areali so lahko jasni (območja z zgoščenimi pojavitvami le enega poimenovanja),

ko se je projekt nadaljeval v okviru triletnega že končanega slovensko-avstrijskega projekta.

² Kot tretji delni cilj načrtovanega projekta je opredeljena določitev tipičnega poteka izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem. Izhodišče za uresničitev tega cilja so posamezne jezikovne karte, izdelane na podlagi gradiva, zbranega namensko za tretji delni cilj projekta.

³ Celotna vprašalnica za raziskovalni projekt graškega inštituta za slavistiko vsebuje 111 vprašanj, tako da v arhivu ostaja še bolj ali manj obsežno in deloma že sistematizirano gradivo za izdelavo 59 jezikovnih kart.

in sicer v celoti ali le delno, slednji so običajno sestavljeni iz osrednjega jasnega dela in širših ali ožjih prehodnih⁴ ali mešanih območij.⁵ Pogosti so tudi običajno manjši t. i. prekrivni areali, to so areali, ki kot celota prekrivajo del drugega večjega, širšega areala. Za jezikovne karte so značilne tudi strnjene⁶ in posamične⁷ pojavitve poimenovanj, pri katerih ne moremo govoriti o pravih arealih. V gradivu pa je tudi veliko število enkratnic, poimenovanj, ki so zapisana le po enkrat, vendar so ravno tako obravnavana v komentarju k posamezni jezikovni karti. Določitev različnih tipov arealov in osredotočenost na areale kot izhodišče pri obravnavi zemljepisne razširjenosti posameznih poimenovanj sta pokazali, da je bolj kot o poteku izoleks oz. tipologiji izoleks smiselno govoriti o tipični razporeditvi arealov v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem.⁸

V aktualno analizo tipične razporeditve arealov so bile vključene vse doslej objavljene jezikovne karte (14 jezikovnih kart) in 38 na novo izdelanih jezikovnih kart. Pri tem je bilo včasni tipologiji upoštevanih le 12 jezikovnih kart⁹ in v dopolnjeni še dodatnih 20 jezikovnih kart. V analizo v doktorskem delu *Leksika in potek izoleks v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem* je bilo vključeno gradivo za tiste jezikovne karte, iz katerih bi po predvidevanjih dobili podatke, ki bi pripomogli k potrditvi ali dopolnitvi tipologije. Na izbor je vplivalo tudi dejstvo, da je za vprašanja z višjimi zaporednimi številkami zbrano gradivo bolj pomanjkljivo.

Z analizo dodatnih in že upoštevanih jezikovnih kart je bila dopolnjena tipologija Ludvika Karničarja potrjena in tudi dopolnjena s tremi tipi. Tipologija arealov poimenovanj v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem je razdeljena na tri skupine, v prvih dveh skupinah so določene tipične razporeditve arealov bodisi na celotni jezikovni karti (skupina A) bodisi so opredeljeni posamezni manjši tipični areali (skupina B), medtem ko so v tretji skupini opredeljeni načini prehodov med areali (skupina C).

⁴ Prehodno območje je opredeljeno kot območje, kjer se stikata dva areala in v katerem se enakomerno pojavljajo poimenovanja enega in drugega areala.

⁵ Mešano območje je opredeljeno kot območje, na katerem se pojavljajo tri ali več različnih poimenovanj. Mešano območje ni nujno na stiku več arealov, ampak je mešanje lahko tudi posledica strnjenih ali posamičnih pojavitev poimenovanj in enkratnic.

⁶ Poimenovanje se lahko na karti pojavi strnjeno v zemljepisno zamejenem prostoru, hkrati pa so te pojavitve preredke, da bi jih lahko opredelili kot areal. Isto poimenovanje lahko na jezikovni karti tvori areal, obenem pa je zunaj tega areala (in ne v zemljepisnem stiku z njim) razporejeno tudi strnjeno.

⁷ Posamična pojavitve pomeni večkratno razpršeno pojavitve istega poimenovanja.

⁸ Poleg tega lahko iz sobesedila v objavahčasne (Pfandl 1981) in dopolnjene tipologije (Karničar 1999) ugotovimo, da je izraz izoleksa uporabljen tudi v pomenih 'areal poimenovanja' ali 'ozemlje'.

⁹ Te jezikovne karte so bile izdelane le na podlagi gradiva z listkov, ni pa še bilo upoštevanogradivo z zvočnih posnetkov (Pfandl 1981: 449).

A V skupini s tipi razporeditve arealov na celotni jezikovni karti – prva skupina tipov razporeditve arealov – je pet tipov z dvema podtipoma:

- 1 Areali (ali le areala) poimenovanj obravnavano zemljepisno ozemlje delijo (delita) na dva dela. Med enim in drugim arealom lahko poteka širše prehodno območje, ožje prehodno območje v osrednjem delu rožanskega narečja, lahko pa je med vzhodnim in zahodnim arealom dokaj določljiva meja brez prehodnega območja.
- 2 Areali delijo obravnavano ozemlje na dve nesimetrični območji:
 - 2.1 Prvi podtip: območje ziljskega narečja pokriva areal enega poimenovanja, skupno območje rožanskega in podjunskega narečja pokriva areal drugega poimenovanja.
 - 2.2 Drugi podtip: območje podjunskega narečja pokriva areal enega poimenovanja, skupno območje rožanskega in ziljskega narečja pokriva areal drugega poimenovanja.
- 3 Na osrednjem območju obravnavanega zemljepisnega ozemlja je areal poimenovanja, ki ga z vzhoda in zahoda oklepata areala drugega poimenovanja, pri čemer vzhodni in zahodni areal tvori isto poimenovanje.
- 4 Areali delijo ozemlje na tri različno velika območja, pri čemer delitev območja na tri dele ne sovпада z delitvijo na območje podjunskega, rožanskega in ziljskega narečja.
- 5 Opredelimo lahko še tip razporeditve arealov, kjer je za celotno obravnavano ozemlje značilno isto poimenovanje, druga poimenovanja tvorijo le prekrivne areale, ki kot celota prekrivajo pojavitve siceršnjega poimenovanja.

B Druga skupina so tipični areali, ki pokrivajo le del območja posameznega narečja in ne segajo na območja sosednjih narečij. Najpogostejši so na območju podjunskega narečja, značilni pa so tudi za območje rožanskega in ziljskega narečja. Manjši areali so značilni tudi za druga območja na jezikovnih kartah, vendar se ne pojavljajo na več jezikovnih kartah na istem območju.

- 1 Areali, ki so značilni le za območje Poljancev, se pojavljajo najpogosteje in so v večini primerov prekrivni areali.
- 2 Drugi tipični areal je značilen za območje Vršanov, lahko gre za jasen ali prekrivni areal.
- 3 Areal na območju podjunskega narečja severno do Drave.
- 4 Areal na območju zgornjega Roža v poševnem pasu zahodno in jugozahodno od Vrbskega jezera.
- 5 Areal na območju ziljskega narečja v osrednjem delu med točkama 202 Straja vas – Hohenthurn in 206 Bistrica na Zilji – Feistritz an der Gail.
- 6 Drugi tak areal na območju ziljskega narečja je na skrajnem zahodu obravnavanega zemljepisnega ozemlja med točkama 210 Št. Pavel (na Zilji) – St. Paul (im Gailtal) in 220 Potoče (pri Šmohorju) – Potschach (bei Hermagor).

1.3 Glede prekrivanja in seganja areala na območje sosednjega narečja lahko ugotovimo naslednje:

- 1 Areal se z območja rožanskega narečja širi še na območju Dravcev (ne pa tudi na preostalo območje podjunskega narečja).
- 2 Isto poimenovanje tvori dva areala, ki nista v zemljepisnem stiku, na območju rožanskega in ziljskega narečja.
- 3 Areal poimenovanja z območja podjunskega narečja deloma sega na območje rožanskega narečja.
- 4 Areal poimenovanja, ki pokriva območje rožanskega narečja in še del območja ziljskega narečja, lahko sega različno globoko na območje ziljskega narečja.
- 5 Areal, ki se razteza na območju ziljskega narečja, se nadaljuje še na območje rožanskega narečja.

2 Vključitev ekspresivno zaznamovanega gradiva v lingvističnogeografsko raziskavo

Lingvistična geografija je bila v svojih začetkih osredotočena le na prikaz določenega jezikovnega pojava v zemljepisnem prostoru, kasneje pa so tovrstni projekti v prikaz zemljepisne razširjenosti poskušali vključevati še druge vidike: sociolingvistično naravnane raziskave so na primer vključevale še upoštevanje socialne razsežnosti, ki je bila na jezikovni karti lahko prikazana na različne načine.¹⁰

V vprašalnico projekta graškega inštituta za slavistiko so bila vključena tudi vprašanja, pri katerih avtorjev vprašalnice ni zanimala le zemljepisna razporeditev poimenovanj, ampak tudi pridobivanje čim več čustveno zaznamovanih poimenovanj. Avtor prve, začasne tipologije ugotavlja, da je kartiranje poimenovanj z različnimi čustvenimi in slogovnimi odtenki posebej težavno, zlasti zaradi velikega števila poimenovanj, in kot primera navaja 29 izrazov za klofniti in 24 poimenovanj za pikapolonico (Pfandl 1981: 451–452).¹¹ Med gradivom, ki ravno ali tudi zaradi

¹⁰ Raznolikost poimenovanj glede na družbeno pripadnost govorcev je lahko na primer prikazana z izdelavo dveh ali več kart za isti jezikovni pojav, in sicer glede na različne skupine informantov (prim. Schmidt 1992), ali z eno karto za vsak jezikovni pojav in dvojnimi (ali večkratnimi) prikazom zbranega gradiva v eni točki glede na družbeno variantnost, npr. v obliki grafikona z različnimi barvami za različne socialne spremenljivke (prim. D'Agostino – Pennisi 1999). Možnost, ki preze zemljepisno in izpostavi družbeno razsežnost jezika, je izdelava t. i. kartograma – stilizirane predstavitve zemljepisnega prostora (Chambers – Trudgill 1998: 122). Ena izmed možnosti je tudi, da raznolikost poimenovanj na karti ni prikazana, ampak je dokumentirana v gradivu in predstavljena v komentarjih k posameznim jezikovnim kartam. Ta rešitev je značilna tudi za prvotne karte za projekt *Leksikalna inventarizacija slovenskega ljudskega jezika na avstrijskem Koroškem*. V doktorski disertaciji je bila raznolikost glede na generacijsko pripadnost na jezikovni karti prikazana le deloma.

¹¹ Jezikovna karta s poimenovanji za pikapolonico je bila izdelana in komentirana v omejenem doktorskem delu in po ponovni analizi gradiva z vprašalnih listkov in vključitvi

velike raznolikosti v povezavi z ekspresivnostjo, še ni bilo kartirano in komentirano, poleg izrazov za klofutniti ostajajo še poimenovanja za klofuto, ki so analizirana v tem prispevku.

3 Poimenovanja za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem

Po vprašalnici graškega projekta *Leksikalna inventarizacija slovenskega ljudskega jezika na Koroškem* ima vprašanje klofuta zaporedno številko 55. V gradivu je na vprašalnih listkih in izpisih z zvočnih posnetkov zapisanih 26 različnih poimenovanj za klofuto (gl. indeks k jezikovni karti KLOFUTA – OHRFEIGE).

Poimenovanja za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem, zbrana za tretji delni cilj projekta *Leksikalna inventarizacija slovenskega ljudskega jezika na avstrijskem Koroškem*, so (navedena glede na prvo pojavitev od vzhoda proti zahodu): *klofuta*, *muza*, *žleprnica*, *focna*, *focen*, *koš*, *žlepnica*, *klofernica*, *bolta*, *lezna* ter enkratnice *bačen*, *batina*, *čmerka*, *koša*, *muclja*, *kloferna*, *šema*, *ušetnjača*, *vacka*, *vačen*, *vačna* in *zamuznica*. Torej je od teh 22 poimenovanj dvanajst enkratnic, preostala pa na jezikovni karti tvorijo areale različnih oblik in razporeditev.

Podatki iz etimoloških in drugih relevantnih slovarjev kažejo, da je etimološki izvor poimenovanj za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem v večini primerov bodisi onomatopejski bodisi so poimenovanja nastala s križanjem več osnov, ki jih ni več mogoče razločiti med sabo. Nekatera od obravnavanih poimenovanj za klofuto v relevantnih virih niso zapisana, zato so bili v teh primerih kot izhodišče za obravnavo etimologije poimenovanj upoštevanji leksemi z istim etimonom in pomeni, ki jih lahko na podlagi pomenskega prenosa povežemo s poimenovanji za klofuto. Ravno tako so bili pri obravnavi upoštevanji tudi različni pomeni leksemov, ki so v upoštevanih virih zapisani tudi v pomenu 'klofuta'. Na podlagi primerjave večpomenskosti teh leksemov tudi v pomenu 'klofuta' lahko ugotovimo, da se določeni pomeni pojavljajo pri več leksemih z različnimi etimologijami.

3.1 Razvrstitev poimenovanj v pomenske skupine

V nadaljevanju so posamezna poimenovanja razvrščena v t. i. pomenske skupine.¹² Te skupine so bile določene na podlagi pomenov etimološko sorodnih leksemov v

tudi gradiva z zvočnih posnetkov je bilo za pikapolonico v gradivu naštetih kar 67 različnih poimenovanj, vendar z zelo različno pogostnostjo: 13 poimenovanj je navedenih vsaj po štirikrat, šest poimenovanj po dvakrat, enkratnic, tj. poimenovanj z le eno pojavitvijo, je kar 48. Od slednjih jih je večina zapisanih v rimanih nagovorih za pikapolonico, dokumentiranih na vprašalnih listkih, in jih zato le stežka opredelimo kot (nevtralna) poimenovanja za pikapolonico v istem smislu kot poimenovanja, ki so zapisana samostojno in ne kot del nagovora.

¹² Pri komentarju k jezikovnim kartam v doktorski disertaciji so bila posamezna poimenovanja glede na naravo gradiva združena in analizirana tako glede na etimologijo oz. izvor kot glede na motivacijo poimenovanj. Pri slednji je izhodišče obravnave motiv ali lastnost, na podlagi katerega je poimenovanje nastalo. Pri analizi poimenovanj za klofuto sta spet zaradi ekspresivnosti motivacija in izvorni pomen težje določljiva, zato je analiza

slovenščini in tudi drugih slovanskih in neslovanskih¹³ jezikih, ki so navedeni v etimoloških slovarjih in drugih relevantnih jezikoslovnih virih. Vključeni so leksemi, ki so etimološko sorodni s poimenovanji za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem. Posamezna poimenovanja za klofuto iz slovenskih narečji na avstrijskem Koroškem se lahko hkrati uvrščajo v več pomenskih skupin, kar dodatno potrjuje prepletenost pomenov in izvora ekspresivnih poimenovanj za klofuto.

(1) V prvi pomenski skupini so poimenovanja, pri katerih je za etimološko sorodne (ali iste) lekseme naveden pomen, ki označuje zamah. V tej pomenski skupini se je pri poimenovanjih s pomenom 'klofuta' pomen razvil po metafori glede na podobo zamaha, sunkovitega giba pri »dajanju« klofute. To je značilno za poimenovanja *klofuta*, *klofernica* in *kloferna*, ki so ekspresivne različice onomatopeje *klap-*, *klop-*, najverjetneje gre za izvornoslovansko onomatopejo, verjetno sorodno z nemško *klaffen* (ESSJ 2: 36), ter poimenovanje *žleprnica* (z različico *žlepnica*), verjetno tudi prevzeto iz srvn. **slapfe*, ki je onomatopejskega nastanka (ESSJ 4: 461). V tej pomenski skupini sta tudi poimenovanji *muza* in *zamuznica*, za katere pri prepletu pomenov ni mogoče razlikovati več različnih osnov (ESSJ 2: 209). Opredelimo lahko tri podobe zamaha:

- podoba mahanja, »mahedranja«, opletanja z rokami (in nogami) in opletanja obleke ob pohajkovanju ali klatenju: *klofuta* pomeni tudi 'potepinska ženska', glagol *klafutáti* pomeni tudi 'pohajkovati', češki glagol *mouzovat se* pomeni 'klatiti, potikati se' (ESSJ 2: 209), glagol *klafedrátí* ima tudi pomen 'mahedrati' (ESSJ 2: 45–46), k *žleprnica* v pomenu 'klofuta' prim. še bav. *schleppern* tudi v pomenu 'schlottern, klappern' (KWB, 220);
- podoba mahedrajočih krajev (starega klobuka: prim. ekspresivne izraze *klofela*, *klafeta*, *klafuta* tudi v pomenu 'slab klobuk', *klofédra* v pomenu 'klobuk' (ESSJ 2: 45–46), *klofuta* v pomenu 'ein schlechter Hut' (Plet.), *klafrnica* 'klobuk, navadno s širokimi krajevci' z označevalnikom starinsko (SSKJ) in *klafrnica* 'klobuk' z označevalnikom zaničljivo (Plet.), za leksem *muza* so navedeni še pomeni 'slab klobuk' (ESSJ 2, 209), 'ein schlechter Hut, ein Schlapput' (Plet.);
- podoba zamaha s ptičjimi krili:¹⁴ leksem *klofuta* ima tudi pomen 'pero iz krila večje ptice' (ESSJ 2: 209) ali 'die Schwungfeder eines Raubvogels' (Plet.).

(2) V drugi pomenski skupini so poimenovanja, ki se pomensko navezujejo na ušesa ali podobo klofute, *zaušnice* (nem. *Ohrfeige*), ki se jo dobi »za uho«. ¹⁵ Iz koroškega gradiva je s to pomensko skupino najbolj neposredno povezana enkratnica *ušetnjača*,

nastala na podlagi pomenske povezanosti ali prepletenosti z leksemi in njihovimi pomeni, ki na prvi pogled s klofuto nimajo nič skupnega.

¹³ Nemščina oz. ustrezna socialna zvrst kot jezik, iz katerega je bilo poimenovanje prevzeto v koroško slovensko narečje.

¹⁴ Povezavo med zamahom v zvezi s klobukom in ptičjimi krili lahko najdemo v leksemu *škr-ljav* kot ekspresivnem izrazu za klobuk, za katerega ESSJ navaja, da »k kaže na metaforično poimenovanje klobuka po značilnih krajcih, ki so asociirali na ptičje peruti« (ESSJ 4: 72).

¹⁵ Čeprav je po SSKJ *zaušnica* opredeljena kot 'udarec, navadno s plosko roko po licu'.

vendar pa lahko v pomensko skupino v zvezi z ušesi uvrstimo še poimenovanja *bolta* in – kot tudi v prvo pomensko skupino – poimenovanji *muza* in besedotvorno različico *zamuznica*. V *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* leksem *bolta* v pomenu ‘klofuta’ ni naveden, poimenovanje pa bi lahko navezali na leksem *boltec* v pomenu ‘uhelj’, češko *boltec* v pomenu ‘uhelj’ (ESSJ 1: 33) (prim. še četrto pomensko skupino). V zvezi s poimenovanji *muza* in enkratnico *zamuznica* pa prim. glagol *múzati se* tudi v pomenu ‘položiti ušesa nazaj (o živalih)’, *muzec* v pomenu ‘zajec s položenimi uhlji’ (ESSJ 2: 209) ali *muza* tudi v pomenu ‘Ohrenhaube’ (Plet.).

(3) V tretjo pomensko skupino uvrščamo poimenovanja, katerih etimološko sorodni leksemi označujejo »cmokajoč«, »ploskajoč« zvok. Gre seveda za lekseme, ki so onomatopejskega nastanka. V to skupino poimenovanj lahko uvrstimo izvirno sorodna poimenovanja – enkratnice *vačen*, *bačen*, *vacka*, *vačna*, poimenovanji *žleprnica* in *žlepnica* ter enkratnico *čmerka*. Poimenovanja *vačen*, *bačen*, *vacka* in *vačna* so izposojenke iz nemške onomatopeje, nastale kot posnemanje zvoka ob udarcu, prim. nem. *watsch* v pomenu ‘mit geräusch verbundener schlag, ohrfeige’ (DWB) in bav. avstr. *pasch* v pomenu ‘(klatschender) Schlag’ (WBÖ 2: 392). Poimenovanje *čmerka* je glede na izvor onomatopeja, ki jo lahko povežemo z glagolom *čmrkati* v pomenu ‘srebat, srkati, ziniti’ (ESSJ 1: 84).¹⁶ Poimenovanje *žleprnica* (prim. še prvo pomensko skupino) lahko v to pomensko skupino uvrstimo glede na pomen onomatopejskega glagola nem. kor. nar. *schleppern* tudi v pomenu ‘schlürfen, schlürend trinken’ (KWB, 220).

(4) Najbolj neposredne pomenske povezave s klofuto so značilne za pomensko skupino, ki označuje tepenje, udarjanje. Poimenovanja v tej skupini tudi težje opredelimo kot ekspresivna, saj načeloma niso nastala po pomenskem prenosu ali pomenski sorodnosti. Tako v to skupino uvrstimo tudi poimenovanja s pomenom ‘klofuta’, ki so prevzeta iz nemščine (*focen* in *focna* iz bav. avstr. *foßn* ‘Ohrfeige’ (WBÖ 1: 142)), vendar pa je obenem zanje v jeziku izvora značilna pomenska povezava z udarcem (prim. kor. nem. nar. *faunze* v pomenu ‘Stoss, Schlag ins Gesicht’ (KWB, 91)). Od izvirno slovanskih poimenovanj sem uvrstimo tudi enkratnico *batina*, ki pomeni tudi ‘palica, udarec’ in ima domnevno izvor v psl. **batъ* < ide. **bhāt-* (*bhūāt-*) v pomenu ‘tolči, biti’ (ESSJ 1: 13), ter poimenovanji *koš* in *koša*. Ti dve poimenovanji v nobenem od upoštevanih slovarjev nista navedeni v pomenu ‘klofuta’, pomensko povezavo pa lahko iščemo v besedni zvezi iz Pleteršnikovega slovarja *ajdo košati* v pomenu ‘to je, ajdove snope ob dno prevrnjenega koša otepati’, ‘ob tla otepati snope’ (Plet.) ter v glagolih iz Wolf-Cigaletova slovarja *izkošati*, *okošati*, *skošati* v pomenu ‘z udarjanjem ob tla iztepati zrna iz snopov’ (DSW 1: 157). Izvirnopomensko se na udarjanje, udarec verjetno navezuje tudi poimenovanje *bolta* – ki je sicer tudi v pomenski zvezi z ušesi (prim. *boltec* v pomenu ‘uhelj’, češko *boltec* v pomenu ‘uhelj’ ki je izposojena iz ruskega *bolt* ‘ribiško tolkalo’, poleg *boltáts* ‘tolči’, iz psl. **baltati*, **baltajo*, kar je stara onomatopeja, sorodno

¹⁶ V gradivu za jezikovno karto z izrazi v pomenu ‘klofutniti’, ki se hrani na Inštitutu za slavistiko graške Univerze Karla in Franca, je zapisan tudi glagol *čmrkniti*.

lit. *bildéti*, *bildinti* ‘votlo doneti’ (ESSJ 1: 33)). V to skupino lahko uvrstimo še enkratnico *muclja*, če jo povežemo z leksemom *múcina*, ki jo Pleteršnikov slovar navaja v pomenu ‘vrsta sekire’ (za Bovec) in (dvomljivo) izvaja iz italijanskega glagola *mozzare* v pomenu ‘obsekavati’ (ESSJ 2: 204), ter poimenovanji *žleprnica* in *žlepnica* kot leksema onomatopejskega nastanka (prim. prvo pomensko skupino), sorodna z angl. *slap* v pomenu ‘udariti’ (ESSJ 4: 461).

(5) Pomensko skupino v zvezi z udarcem, tepenjem lahko navežemo tudi na pomensko skupino s poimenovanji, katerih etimološko sorodni leksemi označujejo lastnosti omejenega, neumnega človeka. Najdemo lahko namreč več pomenskih povezav, ki kažejo, da naj bi se pomen »tepec« razvil iz pomena »tepstič« (podobno še »butec« iz »butati«, »trčen« iz »trčiti«, »mahnjén« iz »mahniti«), in sicer tudi na podlagi mišljenja, da udarec v glavo (ali na primer od strele) lahko povzroči duševno motnjo, tudi jecljanje (SES, 662). V zvezi s poimenovanji za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem je zanimivo predvsem to, da je te pomenske povezave mogoče izvajati tudi prek vmesnega pomena »potepanje, potepuh« (*tep* tudi v pomenu ‘potep, klatenje’)¹⁷ ali prek poimenovanja sredstva dejanja, kot npr. *tepec* v pomenu ‘tolkač’ (ESSJ 4: 169).¹⁸ Poleg tega je ena od lastnosti, ki se jih pripisuje neumnim, omejenim ljudem, tudi ta, da veliko govorijo (ESSJ 4: 230), na kar lahko navežemo poimenovanja za klofuto, ki so v pomenski povezavi z govorjenjem oz. blebetanjem, klepetanjem (prim. *klafati* v pomenu ‘gobezdati, govoričiti’ (ESSJ 2: 222)). V to pomensko skupino preko pomena ‘tepec, omejen človek’ lahko uvrstimo enkratnico *šema*, za katero so v relevantnih slovarjih navedeni tudi pomeni ‘prismoda’ (ESSJ 4: 31) ali ‘nespameten, neumen človek’ z označevalnikom slabšalno (SSKJ) ter tudi pomen ‘prismoda, ein dummer Kerl’ (Plet.). Iste pomenske povezave najdemo tudi pri poimenovanjih (ravno tako enkratnicah) *vačen*, *bačen*, *vacka* in *vačna*, in sicer preko pomena nem. *watsch* tudi ‘dummer, ungeschickter mensch’ (DWB).

Neuvrščeno ostaja poimenovanje *lezna*, za katero bi mogoče pomenske sorodnosti lahko našli z vključitvijo analize pomenov izrazov in prepletov pomenov v pomenu ‘klofutniti’ v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem.

4 Jezikovna karta s poimenovanji za klofuto in vključenost v tipično razporeditev arealov poimenovanj v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem

Na jezikovni karti so z določenim znakom kartirana poimenovanja, ki so bila v gradivu zapisana vsaj dvakrat (deset poimenovanj), dvanajst poimenovanj – enkratnic – je na karti označenih z znakom x, v legendi so navedena ob točki po mreži krajev,

¹⁷ Prim. prvo pomensko skupino v pomenski zvezi z mahedranjem, mahanjem z rokami in nogami, ki oponaša gibanje roke pri dajanju klofute.

¹⁸ Prim. četrto pomensko skupino v pomenski zvezi s tolči, udarjati.

v kateri so zapisana. Kljub ekspresivnosti in posledično velikemu številu različnih poimenovanj so določljivi areali posameznih poimenovanj.

Najpogostejše poimenovanje na karti je poimenovanje *klofuta*, ki je značilno skoraj za celotno obravnavano zemljepisno ozemlje, razen za osrednji in zahodni del območja ziljskega narečja, kjer je zapisano le posamezno. Poimenovanje *muza* tvori na območju podjunskega narečja južno od Drave in na območju obirskega narečja prekrivni areal, ravno tako je (pretežno) prekrivni areal značilen še za poimenovanje *žleprnica* z glasovno različico *žlepnica* v osrednjem delu rožanskega narečja. Poimenovanji *koš* in *focna* sta zapisani le strnjeno na območju Dravcev, poimenovanje *focna* z dvema pojavitvama sega še na območje rožanskega narečja. Poimenovanje *klofernica* je zapisano posamezno ob stiku območja rožanskega in ziljskega narečja. Zahodno od točke 201 na območju ziljskega narečja je na manjšem zemljepisnem območju zapisanih sorazmerno največ različnih poimenovanj, omejenih na skrajni zahod obravnavanega zemljepisnega ozemlja, *bolta*, *lezna* in *focna*: poimenovanje *bolta* je značilna za vzhodno polovico, medtem ko je poimenovanje *lezna* značilno za zahodno polovico ziljskega narečja. Za osrednje in najzahodnejše območje ziljskega narečja je značilno poimenovanje *focna*.

Glede na razporeditev arealov na jezikovni karti lahko jezikovno karto s poimenovanji za klofuto uvrstimo v dva ali morda kar tri tipe: v tip, pri katerem areali delijo obravnavano ozemlje na tri območja (tip 4 skupine A): areal poimenovanja *muza* – areal poimenovanj *žleprnica* in *žlepnica* – areal »ziljskih« poimenovanj *focna*, *bolta* in *lezna*. Z drugega vidika lahko jezikovno karto uvrstimo v tip z dvema nesimetričnima območjema, in sicer v prvi podtip (tip 2 skupine A), pri katerem se območje ziljskega narečja (*bolta*, *lezna*, *focna*) loči od skupnega območja rožanskega in podjunskega narečja (s prevladujočim poimenovanjem *klofuta* in prekrivnima arealoma poimenovanj *žleprnica* z glasovno različico *žlepnica* in *muza*). Pri tej razporeditvi arealov areal poimenovanja rožanskega narečja (*klofuta*) sega še na del območja ziljskega narečja. Mogoča pa bi bila tudi uvrstitve v tip razporeditve arealov, kjer je za celotno obravnavano ozemlje značilno isto poimenovanje (*klofuta*), druga poimenovanja tvorijo le prekrivne areale. Vendar se pri uvrstitvi v ta tip postavlja vprašanje le dveh zapisov poimenovanja *klofuta* na območju ziljskega narečja (v točkah 204 in 217a), ki sta najverjetneje posledica vpliva iz drugega zemljepisnega območja (območje rožanskega narečja oz. celotni areal poimenovanja *klofuta*) ali druge socialne zvrsti jezika (knjižni jezik).

5 Sklep

Sama ekspresivnost poimenovanj se na jezikovni karti s poimenovanji za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem odraža v večji razdrobljenosti manjših arealov poimenovanj in s strnjeno pojavitvijo poimenovanj. Pri poskusu uvrstitve jezikovne karte, pri kateri je bil namen zbiranja gradiva v zemljepisnem prostoru tudi pridobivanje ekspresivnih (funkcijskih) variant, v tipologijo razporeditve arealov v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem se pokaže, da – verjetno ravno zaradi čustvene zaznamovanosti poimenovanj – jezikovno karto lahko uvrstimo v več različnih tipov.

6 Gradivo

6.1 Indeks h karti KLOFUTA – OHRFEIGE¹⁹

A = KLOfu:t^(l)a

B = m^hu(:)za

C = žl'E(:)prnica

D = f'o:cna

E = f'o:cen

F = κ^lo:š

G = žl'E:pnica

H = KLOf'E:rnica

I = b'o:lta

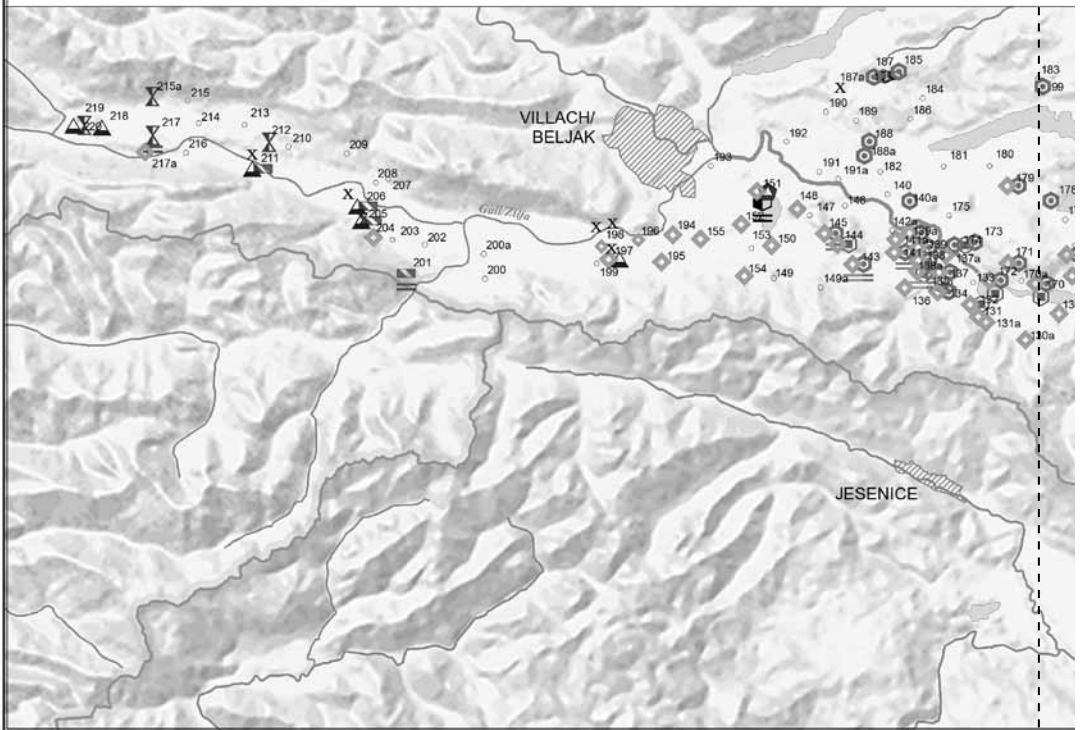
J = l'E:zna

¹⁹ V indeksu so najprej navedena poimenovanja, ki so zapisana vsaj dvakrat. Ta poimenovanja so zaporedno označena s črkami A do J. Zaporedje poimenovanj je načeloma določeno glede na prvo pojavitev poimenovanja od vzhoda proti zahodu, kot si tudi običajno sledijo areali poimenovanj v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem. Ne glede na zemljepisno pojavitev na karti sledijo enkratnice. Poimenovanja so v indeksu in v legendi na jezikovni karti zapisana v abstrahirani obliki, pri čemer so bila upoštevana načela, kot so bila določena ob objavi prvih kart v Hafner – Prunč 1980: 241–242. Pri določanju abstrahiranih oblik je izhodišče gradivo z zvočnih posnetkov: s pomanjšanimi velikimi črkami so zapisani glasovi, ki imajo različne uresničitve na območju areala poimenovanja, z majhnimi črkami so zapisani glasovi, ki so enaki v celotnem arealu. V abstrahiranih oblikah je določeno mesto naglasa z znakom ^l, z znakom : je označena dolžina, zaradi diatopičnih razlik sta znaka lahko navedena v oklepaju. Pri poimenovanjih, ki so zapisana samo na vprašalnih listkih, variantnost, mesto naglasa in dolžina niso navedeni. V besedilu – komentarju h karti – so abstrahirane oblike zapisane z majhnimi črkami in brez znakov za mesto naglasa in dolžino. Sledi indeksirano gradivo z vprašalnih listkov, razporejeno glede na točke po mreži krajev: številki točke po mreži krajev sledijo v oklepaju navedene črke odgovorov, pred vsako črko je navedeno, koliko informantov je podalo posamezni odgovor. V vsaki točki je lahko navedenih več odgovorov, številke točk brez odgovora na vprašalnih listkih so izpuščene. Ob posameznem odgovoru je navedeno še, ali je odgovor izrecno podan kot odgovor *starejše* (st.) ali *mlajše* (ml.) generacije. Če na vprašalnem listku ni izrecne opredelitve odgovora glede na starostno skupino, je odgovor zabeležen brez tega razločevanja. Če je isti odgovor enkrat naveden kot odgovor starejše ali mlajše generacije in drugič kot odgovor brez razločevanja po starostni skupini, sta v indeksu navedena oba podatka. Kot *indirektni* (i) so označeni odgovori, ki so bili za posamezno točko zapisani v drugi točki (poznavanje poimenovanja v drugem kraju kot tistem, iz katerega izhaja informant). Drugi del indeksa je gradivo, izpisano z zvočnih posnetkov v skladu s transkripcijo, podano v publikaciji *Schlüssel zum Thesaurus des slowenischen Volkssprache in Kärnten* (gl. Hafner – Prunč 1982: 47–54). Gradivo z zvočnih posnetkov je prav tako razporejeno glede na točke po mreži krajev, v vsaki točki je lahko navedenih več (različnih ali enakih) odgovorov, razločevalnih podatkov glede na generacijo ni.

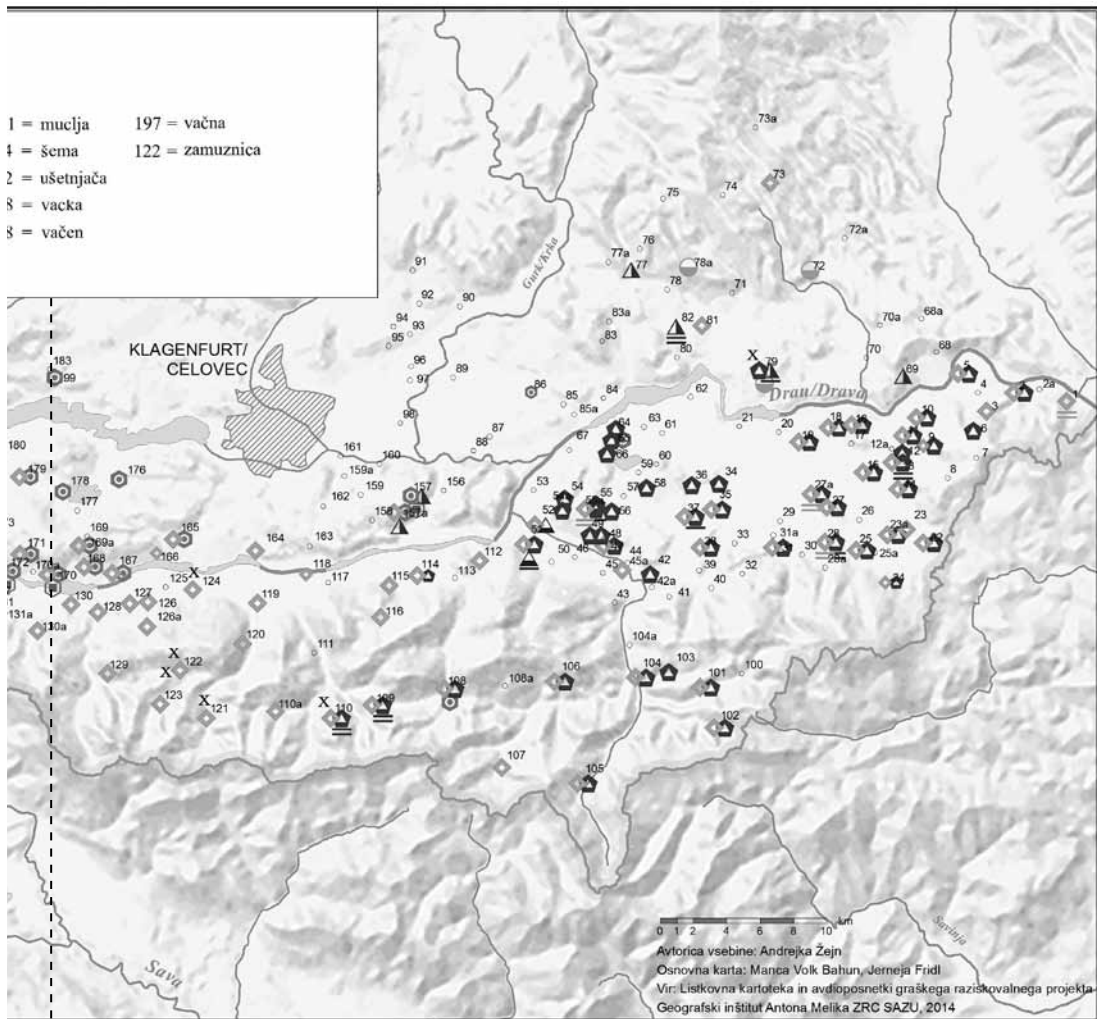
KLOFUTA – OHRFEIGE

◆ KLOf'ut'(^h)a	▲ f'o:cEn	▩ b'o:Ita	206 = bačen	211 = muclja
⬠ m'u(:)za	○ k'o:š	X f'E:zna	121 = batina	124 = šema
⊙ žl'E(:)pRnica	⊙ žl'E:pntica		110 = čmerka	122 = ušetnji
▲ f'o:cna	▣ KLOf'E:Rnica		79 = koša	198 = vacka
			187a = klofema	198 = vačen

mlajši — starejši ==

- 1 = mučlja 197 = vačna
 4 = šema 122 = zamuznica
 2 = ušetnjača
 8 = vacka
 8 = vačen

6.2 Enkratnice²⁰

bačen (206)
batina (121)
čmerka (110)
kloferna (187a)
koša (79)
muclja (211)
šema (124)
ušetnjača (122)
vacka (198)
vačen (198)
vačna (197)
zamuznica (122)

6.3 Vprašalni listki

1 (1Ast.), 2 (1A, 1Ast., 1Ai, 1B, 1Bst., 1Bi), 3 (1A), 5 (2A, 1Ai, 1B), 6 (1B), 9 (1Ai, 1B, 1Bi), 10 (1A, 4B), 11 (1A, 2B), 12 (1B), 13 (2Ast., 2Bst.), 14 (2A), 15 (5A, 4B), 16 (1A, 1Ai, 1B), 18 (2A, 2B), 19 (1A, 1B), 22 (1A, 1B), 23a (1A, 1B), 24 (1Ai, 1Bi), 25 (2A, 1B), 27 (2A, 5B), 27a (1Ast., 1B), 28 (1Aml., 1Bs), 31 (1A, 1Ai, 3B, 1Bs), 34 (1Bi), 35 (1A, 1B), 36 (2B), 37 (1A, 1Ast., 1Bj), 38 (1B, 1Bi), 42 (1B), 45a (1A), 47 (1B), 48 (1B), 49 (1B), 51 (1A, 1B, 1Bst., 1Dj), 52 (1A, 1D), 54a (1B), 55 (2B), 55a (1Ast., 1Bj), 58 (2B), 65 (1B), 66 (1B), 73 (1A), 77 (3E, 2Ej), 78a (1F), 79 (1B, 1Ej), 82 (1Es), 86 (1Ci), 101 (5A, 1B), 102 (2A, 1B), 104 (5A, 1B), 105 (1A, 1Aml., 1B), 106 (4A, 1B, 1Bi), 107 (1A, 1Ai), 108 (1A, 1C), 109 (12A, 3Aml., 1Bs), 110 (3A, 1Aml., 1Bs), 114 (1A, 1Ai, 1Bi), 118 (1Ai), 119 (1A), 121 (1Ai), 122 (4A), 124 (2A), 126 (1A), 126a (1A, 1As), 128 (1A), 130 (2A, 2As), 130a (1A), 131a (1A), 132 (1A, 1G), 134 (2A, 1Ast., 1Ai, 1C, 1Cml., 1Ci), 136 (1A), 137 (8A, 2Aml., 1Ai, 3C, 2Cst., 1G, 1Gi), 137a (2A), 138 (7A, 3C, 2G), 138a (1Aml., 1Cs), 139 (1A, 1C), 139a (1A, 1C), 140a (1C), 141 (1Aml., 1Cs), 141a (1A), 142 (2Aml., 2Cst., 1Gi), 143 (1Aml., 1Cst.), 144 (1A, 1Aml., 1G, 1Gst.), 145 (1A, 1Aml., 1Cst.), 151 (1A, 1B, 1Hst.), 154 (1A), 155 (1A), 157 (4A, 2Ai, 4C, 1Ci, 1G), 157a (1A, 1C, 1Ci, 1E), 164 (1A), 165 (1Aml., 1Ai, 1Cst.), 167 (3A, 1Aml., 3C, 1Cst.), 168 (1A, 1C), 169a (1A, 2C), 170 (7A, 6C, 1G), 171 (1A, 1C), 172 (2A, 1G), 173 (1C), 174 (1C, 1G), 176 (2C), 178 (1C), 179 (1C), 187 (1Hi), 187a (1C), 194 (1A), 195 (1A), 196 (1Ai), 197 (1A, 1D), 198 (1Ai), 201 (1Ist.), 205 (1D), 206 (1D, 1Ji), 211 (1D, 1I), 217 (1Jst.), 218 (1D), 220 (1D, 1J)

6.4 Zvočni posnetki

13 kwəfú:tə (tož.), 14 mú:za, 18 mú:zə (tož.), 19 kwafú:ta, 23 kwafú:to (tož.), 25 mù:za, 31 mù:za, qwafú:ta, 34 m'uzə, 35 mú:za, 38 m'uzə, qwafút (tož.), 47 qwəfú:ta, mú:za, 48 m'uzə, 53a mú:zə (tož.), 54 m'uzə, 54a m'uzə, 56 m'uzə (tož.), 64 mú:za, 65 žl̥:ɐɐ̯nca, žl̥'ɐɐ̯nca, 67a mú:za, 69 f̥:ɔɐ̯n, 72 k̥:š, 79 q̥:š, mú:zə (tož.), 81 qwafú:t'a, 99 žl̥'ɐɐ̯nca, žl̥:ɐɐ̯nca (tož.),

²⁰ V oklepaju je navedena točka, v kateri je zapisana enkratnica; enkratnice so razporejene po abecednem vrstnem redu.

103 mú:zə (tož.), 107 qwəfú:to (tož.), 108 mú:za, 110 čmó:ʁq (tož.), qufú:tu (tož.), qufú:tu (tož.), 110a qufú:to (tož.), qufú:tu (tož.), 112 qofú:t'a, 115 qwafú:to (tož.), 116 qwofú:ta, 119 qwəfú:to (tož.), 120 qwafú:t'a, qwəfú:t'ó (tož.), 121 qwəfú:ta, b̃a:tinɔ (tož.), 122 zamù:zəncɔ (tož.), qwafú:t'a, qwafú:to (tož.), wšè:tɲjačə, 123 qwafú:tò (tož.), qwafú:ta, qwəfú:to (tož.), qwafú:to (tož.), qwafú:to (tož.), 124 šé:mɔ (tož.), qwafú:t'ó (tož.), 124a qwəfú:t'a, 126 qwəfú:t'a, qwəfú:t'ó (tož.), 127 qwəfú:ta, qwafú:t'ó (tož.), 129 qwafú:to (tož.), 130 qwəfú:t'a, qwafú:t'ó (tož.), qofú:t'ó (tož.), 131 qwafú:t'ó (tož.), 138 qwafú:ta, 141 qwəfú:t'a, 148 kwəfú:t'ó (tož.), 150 qwəfú:to (tož.), 152 kwafú:t'a, 154 kofú:ta, 157a qwafú:t'ə (tož.), qwafú:to (tož.), 161a ž'l'əpəvncɔ (tož.), 164a qwafú:ta, qwafú:to (tož.), qwafú:to (tož.), 165 qwəfú:t'ó (tož.), 167 qwafú:t'ó (tož.), 171 ž'l'əpəvncə, 172 žlè:pəvncɔ (tož.), 174 žlè:pəvncə, ž'l'əpəvncə, žlè:pəvncɔ (tož.), 179 qwəfú:t'ó (tož.), 185 žlè:pəvncə, žlè:pəvncə, 187a kwəfè:vncə, kwəfè:vncɔ (tož.), 188 ž'l'əpəvncə, 188a ž'l'əpəvncə, 204 kwəfú:t'a, 205 bò:əltə, 206 bò:əltə, 211 fò:cna, mù:cla, 212 lè:əznə, 215a lè:əznɔ (tož.), 217a kwəfú:t'a

Viri in literatura

Gradivo v listkovni kartoteki in na zvočnih posnetkih za izdelavo besednih jezikovnih kart graškega raziskovalnega projekta, ki se hrani na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu.

Chambers – Trudgill 1998 = J. K. Chambers – Peter Trudgill, *Dialectology*, Cambridge University Press, 1998 [1980].

D'Agostino – Pennisi 1999 = Mari D'Agostino – Antonino Pennisi, *Per una sociolinguistica spaziale: modelli e rappresentazioni della variabilità nell'esperienza dell'ALS*, Palermo: Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani, 1999.

DSW = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch, herausgegeben auf Kosten des [...] Anton Alois Wolf* 1: A–L; 2: M–Z, Laibach, 1860.

DWB = Jacob Grimm – Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-Rom*, Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2004.

ESSJ 1–5 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. SAZU – ZRC SAZU, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007.

Hafner – Prunč 1980 = Stanislaus Hafner – Erich Prunč (ur.), *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Grundsätzliches und Allgemeines*, Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1980 (Slowenistische Forschungsberichte 1).

Hafner – Prunč 1982 = Stanislaus Hafner – Erich Prunč (ur.), *Schlüssel zum »The-saurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten«*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1982 (Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung, Sonderpublikation).

Karničar 1999 = Ludvig Karničar, Aktualnost slovenskih narečij na Koroškem in tipologizacija izoleks, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo Slovenije, 1999 (Zora 8), 204–213.

- Karničar 2007 = Ludwig Karničar, Diatopische Synonymie für die Kartoffel in den Kärntner slowenischen Dialekten, v: *Kritik und Phrase*, ur. Peter Deutschmann, Wien: Praesens, 2007, 553–565.
- Karničar – Žejn 2009 = Ludvik Karničar – Andrejka Žejn, Poimenovanja za koruzo v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem: ob nadaljevanju dolgoročnega projekta o leksikalni inventarizaciji koroških govorov, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 26), 575–588.
- KWB = Matthias Lexer, *Kärntisches Wörterbuch: mit einem Anhang: Weihnacht-Spiele und Lieder aus Kärnten*, Leipzig: S. Hirzel, 1862.
- Pfandl 1981 = Heinrich Pfandl, K regionalni porazdelitvi izoleks v slovenskih narečjih na Koroškem, *Slavistična revija* 29 (1981), št. 4, 449–452.
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895: elektronska izdaja*, ur. Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kamnik: Amebis, 2006.
- Schmidt 1992 = Jürgen Erich Schmidt, Zweidimensionale Dialektologie und ein-dimensional-vertikale Analyse: ein exemplarischer Vergleich, v: *Historische Dialektologie und Sprachwandel: Sprachatlanten und Wörterbücher: Verhandlungen des internationalen Dialektologenkongresses, Bamberg 29. 7. – 4. 8. 1990 2*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1992, 454–567.
- SES = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- SLA 1.1 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: elektronska izdaja na plošči CD-ROM*, Ljubljana: DZS, 1998.
- WBÖ = *Wörterbuch der Bairischen Mundarten in Österreich 1: A*, 1970; 2: *B/P – Bezirk*, 1976; 3: *Pf – C*, 1983; 4: *D/T – tetzig*, 1988; 5: *deu – eigen*, ur. Eberhard Kranzmayer idr., Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1963–.

**Designations for ‘slap’ in Slovenian dialects in Austrian Carinthia:
Expressivity on a linguistic map**

Summary

Questionnaires for producing lexical linguistic maps are dominated by questions for which neutral vocabulary is expected when collecting material because in linguistic geographical projects interest centers on geographical distribution, and not on the expressivity or functional variety of designations. However, the linguistic map with designations for ‘slap’ is an example of mapping material in which expressive vocabulary prevails, for which the relevant etymological and other dictionaries do not offer unambiguous information on the etymology of the words. Most often this vocabulary is of onomatopoeic origin, or it arose through cross-contamination of multiple bases, or its meaning developed from other meanings. This article seeks to define which common meanings or images appear among multiple words that, with regard to their etymological origin, are connected with ‘slap’ in Slovenian dialects in Austrian Carinthia. The designations are connected to the image of swinging or waving (with the arms or legs, with wings, or the image of a “flapping” brim of a hat), or they may be connected with the ears, where slaps land. Images of beating or hitting, and the sound of hitting, are also typical, and especially semantically linked is a group of designations connected with expressions for a mentally deficient person. Despite the expressiveness of the material, the linguistic map with designations for ‘slap’ may be classified as one of the types of areal distributions of Slovenian dialect vocabulary in Austrian Carinthia defined based on analysis of a large number of lexical linguistic maps.

Primerjava govorov Babnega Polja in Ravnic v luči starejših in mlajših slovenskih jezikovnih sprememb

Januška Gostenčnik

Cobiss: 1.01

Prispevek predstavlja primerjavo govorov krajev Babno Polje, ki spada v kostelsko narečje dolenske narečne skupine, in Ravnice v Gorskem kotarju na Hrvaškem. Oba govora sta vključena v mrežo Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA). Diahrona primerjava obeh govorov na fonološki ravnini kaže na njuno skupno lingvogenezno, s čimer se utemeljuje vključitev govora Ravnic v regularno mrežo SLA. Govor Ravnic je na osnovi mlajših jezikovnih pojavov uvrščen v kostelsko narečje.

Ključne besede: dialektologija, Slovenski lingvistični atlas, kostelsko narečje, dolenska narečna skupina, fonologija

A comparison of the local dialects of Babno Polje and Ravnice in the light of older and more recent Slovene language phenomena

This article compares the local dialects of Babno Polje in Slovenia and Ravnice in Croatia's Gorski Kotar region. Both local dialects are part of the data-point network for the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, SLA). A diachronic comparison of both local dialects at the phonological level shows their common linguistic genesis and thus justifies inclusion of the local dialect of Ravnice within a regular data-point network for the SLA. The local dialect of Ravnice is classified as part of the Kostel dialect based on more recent language phenomena.

Key words: dialectology, *Slovenian Linguistic Atlas*, Kostel dialect, Lower Carniolan group, phonology

1 Uvod

Krajevni govor¹ Babnega Polja² (SLA T279) se od izida Slovenskih narečij (1975) dialektologa Tineta Logarja dalje uvršča med kostelske govore dolenske narečne

¹ Prispevek je nastal v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta ARRS in SAZU L6-4042 Materialna kulturna dediščina v slovenskih narečjih: geolingvistična predstavitev, ki ga vodi Jožica Škofic. – Za pregled prispevka in za vse pripombe se zahvaljujem dr. Jožici Škofic.

² Gradivo za krajevni govor Babnega Polja sem črpala iz zapisa za SLA Albinca Lipovec, ki se hrani v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

skupine,³ diahrono gledano pa spada med južna slovenska narečja, torej je del dolenske narečne ploskve (Šekli 2009: 294).

Krajevni govor Ravnic⁴ na Hrvaškem – kontrolna točka SLA T411 (SLA 1.2: 22) – hrvaška dialektologija uvršča med gorskokotarske govore oz. v zahodno goransko narečje kajkavske narečne skupine hrvaškega jezika (hrv. *zapadnogoranski poddijalekt goranskog dijalekta kajkavskog narječja*). O utemeljenosti te uvrstitve govorim v tem prispevku. Krajevni govor Ravnic namreč ne izkazuje tipičnih kajkavskih definicijskih lastnosti. Veliko laže pa ga zato povežemo z bližnjim slovenskim krajevnim govorom Babnega Polja z dolensko osnovo.

V obeh krajevnih govorih sta relevantna le mesto naglasa in kvantiteta. Izkazane so kvantitetne opozicije v naglašениh zlogih.

2 Kajkavske definicijske lastnosti

Kajkavska narečna skupina pozna dve skupini govorov (Lončarić 1982; 1996), in sicer t. i. glavnino narečij (sem se prištevajo kajkavski govori, ki izkazujejo vse »glavne« oz. tipične kajkavske značilnosti) in obrobni, manjši del narečij, kjer govori ne izkazujejo vseh tipičnih kajkavskih značilnosti – sem se prištevajo tudi t. i. goranski govori.

Tipične kajkavske značilnosti, ki jih izkazuje večina narečij v kajkavski narečni skupini, najdemo znotraj prozodije in vokalizma.⁵ Z osnovno kajkavsko akcentuacijo (po Ivšić 1936) se kajkavska narečna skupina od 10. stoletja dalje jasno loči od sosednjih jezikovnih sistemov (Lončarić 1996: 23). V vokalizmu so za kajkavska narečja značilni naslednji sovpad: zjsl. **ě* in **ǣ* ter zjsl. **ǫ* in **ǫ̆* (Ivić 1961; Lončarić 1996; Šekli 2013: 12). V goranskih govorih prihaja do izostanka vseh omenjenih glavnih kajkavskih značilnosti.

v Ljubljani, in iz lastnega terenskega dela, opravljenega v letih 2010–2011. Fonološki opis krajevnega govora Babnega Polja je objavljen v Lipovec – Benedik 1981: 119, dopolnjen pa predstavljen v Gostenčnik 2013: 66.

³ Fran Ramovš je govor Babnega Polja razlikoval od bolj južnih kostelskih govorov – te je prištel k belokranjskemu narečju z dolensko narečno osnovo – in ga uvrstil k zahodnemu dolenskemu narečju (Ramovš 1931). Vendar pa se predvideva, da Ramovš govorov na severozahodnem delu ni poznal najbolje. Zapis za SLA (in Slovanski lingvistični atlas – OLA), ki ga je leta 1966 za govor kraja Babno Polje pripravila Albinca Lipovec, je nedvomno pripomogel k poznavanju tega govora. Neposredna posledica tega je bila sprememba narečne meje na karti slovenskih narečij Tineta Logarja in Jakob Ríglerja iz leta 1986.

⁴ Gradivo za krajevni govor Ravnic, predstavljeno v tem prispevku, sem zbrala sama s terenskim delom v letih 2010–2013 (natančnejši podatki o informatorju so navedeni v Gostenčnik 2013: 267). Ponekod je dopolnjeno z gradivom, zbranim za SLA. Fonološki opis krajevnega govora Ravnic je predstavljen v moji doktorski disertaciji (Gostenčnik 2013: 82).

⁵ Soglasniško merilo (Belić 1927; Brozović 1960; Lončarić 1996), tj. refleksi psl. **t* in **đ*, ki prav tako služi za klasifikacijo kajkavskih govorov, na tem mestu ni omenjeno, saj Belić pri svoji znanstveni delitvi kajkavskih narečij goranskih govorov ni upošteval.

2.1 Sovpad odrazov za zjsl. *ě in *ǣ

Govor kraja Ravnice ne izkazuje omenjene kajkavske definicijske lastnosti. Odrazi zjsl. *ě in *ǣ so v govorih Ravnic in Babnega Polja večinoma enaki (z izjemo ohranjene labializacije v govoru Babnega Polja).

Ravnice: zjsl. *ě > issln. (= izhodiščno splošnoslovensko) *ě/*ǣ- > e:ī ('le:īs, 'le:ītu) ≠ a: < issln. *ǣ/*ǣ- < zjsl. *ǣ ('ua:s, 'ta:šča).

Babno Polje: zjsl. *ě > issln. *ě/*ǣ- > e:ī ('le:īs, 'le:ītu); â: < issln. *ǣ/*ǣ- < zjsl. *ǣ ('vâ:s, 'tâ:šča).

2.2 Sovpad odrazov zjsl. *q in *ǰ

Govor kraja Ravnice ne izkazuje te kajkavske definicijske lastnosti. Tako refleks govora Ravnic kot Babnega Polja je mogoče izvajati iz dolenskega *uo, govor Ravnic pa že izkazuje sekundarno monoftongizacijo.

Ravnice: zjsl. *q > issln. *ǰ/*ǰ- > ô: ('zô:p, 'gô:ba) ≠ o:ū < issln. *ǰ/*ǰ- < zjsl. *CǰlC, *CǰlC, *ClǰC, *ClǰC, *CelC, *ColC – 'uo:ūk 'volk', 'po:ūt 'polt', 'žo:ūna, 'so:ūza, 'bo:ūxa; 'uo:ūna 'volna', prid. ž. 'do:ūga.

Babno Polje: zjsl. *q > issln. *ǰ/*ǰ- > u:ə: ('zu:əp; 'gu:əba); o:ū < issln. *ǰ/*ǰ- < zjsl. *CǰlC, *CǰlC, *ClǰC, *ClǰC, *CelC, *ColC – 'čo:ūn, 'vo:ūk, sam. 'do:ūk 'dolg', 'bo:ūxa, 'žo:ūna, 1. os. ed. sed.: 'mo:ūzen 'molsti', 'do:ūben 'dolbsti'; 'vo:ūna, im. mn. 'po:ūxi, prid. ž.: 'do:ūga, 'po:ūna.

3 Splošnoslovenske inovacije

Splošnoslovenske inovacije so slovenski jezikovni sistem zamejile od preostale zahodne južne slovanščine. Kronološko gledano je prva inovacija pomik naglasa tipa starega cirkumfleksa na naslednji zlog v večzložnicah, tj. progresivna metataksa cirkumfleksa. Sledi mu premik naglasa s končnega kratkega zloga na predhodni dolgi praslovenski samoglasnik, tj. umik na prednaglasno dolžino.

3.1 Splošnoslovenski pomik cirkumfleksa oz. splošnoslovenska progresivna metataksa cirkumfleksa

V govorih Babnega Polja in Ravnic je v nadaljnjem razvoju prišlo do terciarnega premika cirkumfleksa,⁶ kar dokazujeta tako kvantiteta, tj. kračina novonaglašene vokala, kot kvaliteta, tj. redukcijska barva vokala.

Babno Polje: 'vixar, 'jěmi 'ime', d'revu, 'kakuš, 'kauo, 'galop 'golob', 'abərf 'obrv', 'šorci 'srce', 'uaku 'oko', 'čěvu 'črevo'; 'mesu, 'testu, 'teuo, 'nebu, 'peru, 'šenu, rod. ed.: 'vasi 'vas', 'věši 'uš', 'pesti 'pest', 'zaba 'zob', 'maža 'mož', 'raba 'rob', 'klapi 'klop',

⁶ Tako tudi v vseh drugih govorih kostelskega narečja.

'peti 'peta', 'peči, s'veta, 'lesa, d'ušani, 'vaza 'voz', 'nači, 'raga 'rog', 'baga 'bog', 'mači 'moč', 'nagi 'noga', im. mn.: 'ušasi 'las', 'ušaci, 'zabi, 'naxti, del. na. -l m. 'abriju 'obriti', prid. m. 'bašan 'bolan', 'lepu, z'večer, 'taku, 'devet, 'deset, 'dešit 'dišati', 'sešit 'sušiti'.

Ravnice: 'mesu, 'nebu, 'peru, 'pepiju, 'večir (ž.), 'kakuš, 'gauòp 'golob', 'kauju, 'sarci, 'senu, 'teštu, rod. ed.: p'raxa, v'rata, s'rani, 'nači, 'mači 'moč', 'nagi, 'baga 'bog', 'kasti, 'ušasi 'vas', 'maža, 'zaba 'zob', 'raba, 'kapi 'klop', 'leša, s'nega, s'mexa, z'veri, 'peči, 'meda (star.) ~ m'è:da (nov.) – po analogiji na im. ed. m'è:t 'med', 'leda (star.) ~ l'è:da (nov.) – po analogiji na im. ed. l'è:t 'led', 'pesti, im. mn. g'radi 'grad', 'zabi 'zob', prid. m. 'bašen 'bolan', 'lepu, 'devit '9', 'desit '10'.

3.2 Splošnoslovenski umik naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino se odraža kot dolžina pod naglasom.

Babno Polje: m'le:iku, z've:izda, s've:iča, b'râ:da, t'râ:va, g'ušâ:va, 'mu:ka 'moka'.

Ravnice: m'le:iku, g'ne:izdu, z've:izda, s'te:ina, t'ra:ua, g'ua:ua ~ g'uo:ua, v'ra:ta, 'mô:ka.

4 Starejše jezikovne spremembe

Enotni slovenski jezikovni sistem so načele jezikovne spremembe, ki so povzročile narečno drobitev jezikovnega sistema. To so bile najzgodnejše jezikovne spremembe (od 12. do 14. stoletja) oz. starejši jezikovni pojavi, na podlagi katerih se slovenski sistem diahrono deli na narečne ploskve oz. skupine narečij.

4.1 Zgodnja denazalizacija issln. *ē/*ĕ-, *ǫ/*ǫ-

Zgodnja denazalizacija je značilna za južna in vzhodna slovenska narečja, kjer imata zato nosnika ozke reflekse. Tak razvoj odražajo tudi refleksi v obeh obravnavanih govorih.

Babno Polje: issln. *ē/*ĕ- > dol. *ie > i:ə; issln. *ǫ/*ǫ- > dol. *uo > u:ə.

Ravnice: issln. *ē/*ĕ- > dol. *ie > é:; issln. *ǫ/*ǫ- > dol. *uo > ô:.

4.2 Vzoredna diftongizacija issln. *ō in issln. *ǭ

Diftongizacija issln. *ō in issln. *ǭ je potekala v smeri, značilni za južna in vzhodna slovenska narečja, tj. jsln. *ej in *ou. Za dolenjsko narečno ploskev pa je značilna nadaljnja monoftongizacija jsln. *ou > dol. *ū, kar izkazujeta tudi oba obravnavana govora (sicer po mlajši sekundarni krajšavi visokega vokala).

Babno Polje:

Issln. *ǭ > jsln. *ej > dol. *ej > e:i – g're:ix, s'me:ix, s'ne:ig, 'ce:ip, 'le:is, b're:ik, 'le:ip, 'me:ix, s're:ida, ga'se:inca; 'le:išnek, k'le:išče; m'le:iku, z've:izda, s've:iča,

'če:īda 'čreda', prid. ž.: *'le:īpa*, *'be:īua*; *bē'se:īda*, *'če:īšna*, *'me:īsoc*, im. mn. *'me:īsta*, rod. mn. *'le:īt* 'leto', 1. os. ed. sed. *'de:īuan* 'delati'.

Issln. *ō > jsln. *ou > dol. *ū > u – *nuxt*, *'buk*, *'nus*, *'vus*, *'nuč*, *'ruk* 'rog', *'muč*, prid. m. *g'lux*, *z'gun*, *'pulje*, *'kust*, im. mn. *ka'kuši*.

Ravnice:

Issln. *ē > jsln. *ej > dol. *ej > e:ī – *b're:īk*, *g're:īx*, *'le:īs*, *'me:īx*, *s'me:īx*, *s're:īda*, prid. m.: *'le:īp*, *'le:īn*; *'pe:īsək*, *k'le:īšče*; prid. ž. *'be:īua*, *m'le:īku*, *g'ne:īzdu*, *d'le:ītu*, *'de:īte*, *z've:īzda*, *s't're:īua*, *s'te:īna*, *s've:īča*; *bē'se:īda*, *'ve:ītər*, *'pe:īsən*, *'me:īsęc*, *x'le:ībęc*, im. mn. *'me:īsta*, 3. os. ed. sed. *'de:īla*.

Issln. *ō > jsln. *ou > dol. *ū > u – *'nuč*, *'muč*, *'ruk*, *'nus*, *'buk*, *'nuxt* ~ *'nuft*, *'kust*, *'must* ~ *'mōst*, *'us* ~ *'vus* 'voz', rod. ed. *ka'kuši*.

4.3 Zgodnje daljšanje issln. kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu je v zahodnih in južnih slovenskih narečjih razvidno v dolžini naglašene zloga, zlasti pa v vzporednem razvoju in posledično v enakem refleksu stalno dolgega jata in kratkoakutiranega jata v nezadnjem besednem zlogu.

Babno Polje:

Issln. *ā- > ā: – *'kā:møn*, *'jā:var*, *'gā:bør*, *k'rā:va*, *s'uā:ma*, *'rā:ma*, *'mā:tę*, *'pā:met*, *'se:īme*, *'sā:uō* 'salo', rod. ed. *b'rā:ta*.

Issln. *ē > e:ī = e:ī < issln. *ē- – *s've:īdør*, *'le:ītu*, *'me:īstu*, *pa'le:īnu*, *ka'le:īnu*, *b're:īza*, *'ce:īsta*, *ne've:īsta*, *s't're:īxa*, *'pe:īna*, *ne'de:īla*, rod. ed. *a're:īxa*, *pa've:īdat*, *'re:īzat*, 2. os. mn. *'ve:īšte* 'vedeti'.

Ravnice:

Issln. *ā- > a: – rod. ed. *b'ra:ta*, *'sa:uu* 'salo', *'le:ītu*, *'se:īme*, *b'ua:tu*, *'pa:mę*, *'ra:ma*, *k'ra:ua*, *'ža:ba*, *'ba:ba*, *'ma:tę* 'mati', *'pa:lca*, *s'uama*, prid. ž. *s'ta:ra*.

Issln. *ē > e:ī = e:ī < issln. *ē- – *'le:ītu*, *'de:īuu*, *'me:īstu*, *že'le:īzo*, *ka'le:īnu*, *pa'le:īnu*, *b're:īza*, *sm're:īka*, *'ce:īsta*, *ne've:īsta*, *s't're:īxa*, *'pe:īna*, 1. os. ed. sed. *'ve:īm*.

4.4 Sovpad e-jevskih in o-jevskih glasov

Za južna slovenska narečja je značilen tudi sovpad e-jevskih in o-jevskih glasov: issln. *ē/*ē- in issln. *ē/*ē- ter *ō- in issln. *ō/*ō- > jsln. *ē in *ō. Dalje se jsln. *ē in *ō v dolenjski narečni ploskvi diftongirata v smeri proti *ie in *uo. Govor Babnega Polja izkazuje diftonške reflekse, v govoru Ravnic pa je že prišlo do monoftongizacije.

Babno Polje:

Issln. *ē/*ē- > i:ā/i:ā – *'pi:āč*, *'mi:āt*, *'li:āt*, *pe'pi:āu* ~ *'pepeu*, *ve'či:ārja*, rod. ed.: *čē'vi:āsa* 'črevo', *drē'vi:āsa*, *ka'li:āsa*, *a'či:āesa*; *'zi:āle*, *'zi:ānska*, *s'ti:āla*, *'zi:ānę*, *'pi:ārje*, rod. ed.: *se'mi:āna*, *vre'mi:āna*, *ječ'mi:āna*, *te'li:āta*, *k'mi:āta*, *pag'ri:āba*, *ve'ši:āsa* 'uho', rod. mn. *'ri:ābør* 'rebro', prid. ž. *de'bi:āua*, *'si:ādøn* '7', *'tri:ātje* 'tretji', 1. os. ed. sed. *'mi:āčen* 'metati', del. na -l m. *'ni:āsu* 'nesti', *'pi:āku* 'peči',

vel. *'mi:alɛ* 'mleti'; = *i:əli:* < **issln.** **ǵ/*ǵ-* – *'pi:əst*, *'pi:ət*, *s'pi:ət*; *'pi:ʔok*, 1. os. ed. sed. *'vi:əžen* 'vezati', *p'li:əšen* 'plesati', *p'ri:əden* 'presti', *g'ri:ən* 'iti', 3. os. ed. sed. *'zi:əbe* 'zebsti'; 1. os. ed. sed. *g'li:ədan*, 3. os. ed. sed. *zg'li:ada*; *s'ri:əča*, *'di:ətela*, *pak'li:əkneɬ*.

Issln. **ǵ-* > *u:ə/u:* – *'du:əta* 'dota', *'ku:ʔza*, *'vu:əla*, *'xu:əja* 'hoja', *'nu:əša*, *s'ku:əda*, *'pu:ʔstla* 'postelja', prid. m. *'du:əbɔɾ*, 1. os. ed. sed.: *'nu:əsen*, *p'ru:əsen*; = *u:ə/u:* < **issln.** **ǵ/*ǵ-* *'zu:əp*, *k'ru:ʔk*, *'mu:əš*, *'lu:ək* 'log', *'ru:ʔp*, *'su:ʔt*, *k'lu:əp*; prid. m. *'mu:əbɔɾ*, *'pu:ʔt*, *'gu:əšča*, primer. *'vu:ʔžɛ* 'ozek'; *'mu:ʔka* 'moka'; *'gu:əbɔɾ*, *'pu:ʔpɔk*; *'du:əga*, *'tu:əča*, *'gu:əba*.

Ravnice:

Issln. **ǵ/*ǵ-* > *ɛ:* – *'lè:t*, *'mè:t*, *'pè:č*, rod. ed.: *je'mè:na*, *vre'mè:na*, *ka'lè:sa* ~ *'kaɥa*, *pe'rè:sa* ~ *'pera*, *'šè:st*; *'žè:nska*, *'stè:ɥa*, *'žè:nix* 'ženin', *'pè:rje*, rod. ed.: *k'mè:ta*, *pag'rè:ba*, im. mn.: *'rè:bra*, *vəš'è:sa* (star.) ~ *'vexa* (mlaj.) ~ *'sè:dən*; = *è:* < **issln.** **ǵ/*ǵ-* – *'pè:t* '5', *p'lè:s*, *'pè:st*, *'pè:dən*; *'pè:tɛk*, *'rè:p*; 1. os. ed. sed. *g'lè:dan*; *s'rè:ča*, rod. ed. *'zè:ta*.

Issln. **ǵ-* > *ô:* – rod. ed. *pa'tò:ka*, *'dò:ta*, *'kò:ža*, *'pò:stɛl* (ž.), *'šò:ba* 'ustnice'; = *ô:* < **issln.** **ǵ/*ǵ-* – *'rò:p*, *'zò:p*, *'mò:š*, *pa'sò:da*; *'pò:t* (m.), *'kò:t*; *'mò:ka*; *'gò:bɛç*; *'gò:ba*, *'tò:ča*.

4.5 Vokalizacija dolgega slovenskega polglasnika

Dolgi slovenski polglasnik **ǵ* < **issln.** **ǵ/*ǵ-* se v doljenjski narečni ploskvi vokalizira v smeri proti *a* in sovpade z razvojem etimološkega **a*. To izkazuje tudi govora Ravnic in Babnega Polja, slednji še z ohranjeno labializacijo.

Babno Polje:

Issln. **ǵ/*ǵ-* > dol. **ā* > *ā:* – *'vā:s*, *'dā:n*, *'mā:x*, *'uā:n*, *'tā:st*, *'uā:š*, *'čā:st*; *'mā:ša*, *'tā:šča*, *s'nā:xa*, *'sā:ɣne*, *'pā:sjɛ*, 3. os. ed. sed.: *'fsā:xne* 'usahniti', *'p'remā:kne*, *'pā:xne* 'pahniti', *'gā:ne* 'ganiti'.

Ravnice:

Issln. **ǵ/*ǵ-* > dol. **ā* > *a:* – *'ua:s* 'vas', *'da:n*, *'ua:n*, *'ua:š*, *'ta:st*; *'ma:ša*, *'ta:šča*.

4.6 Labializacija **issln.** **u*

V govorih Babnega Polja in Ravnic je današnji odraz **issln.** **ū/*ū-* (> **jsln.** **ū* > dol. **ū*) kratki *u*, kar je rezultat mlajšega krajšanja visokih vokalov, tj. etimološkega *u* (tudi *u* < **issln.** **ō*) in *i*. Njegovo nekdanjo zaokroženost⁷ lahko dokazujemo z odsotnostjo švapanja, ki je sicer v obravnavanih govorih pred zadnjimi vokali dosledno (Rigler 2001: 129):

Babno Polje: *'luč*, *'lukna*, *'luna* : *'kaɥo*, *'de:ɣkɥa*.

Ravnice: *'luč*, *'lukna* : *'kaɥu*, *pɥa'nina*.

⁷ Tako tudi Pronk (2010: 120), ki piše: »Prvotni **u* je postal sprednji **ū* v zahodnih govorih Gorskega kotarja in v Beli krajini, verjetno pa tudi v vzhodnem goranskem [govoru].«

5 Mlajše jezikovne spremembe

Narečja znotraj dolenske narečne ploskve se nadalje delijo glede na novejšje jezikovne inovacije. Izguba tonemskih nasprotij in prisotnost mlajših naglasnih umikov kostelske govore ločuje od dolenskega narečja.⁸ Hkrati pa ga prav omenjeno povezuje z belokranjskimi narečji, ki prav tako poznajo izgubo tonemskih nasprotij in mlajše naglasne umike. Mlajša naglasna sprememba, tj. umik naglasa z zadnjega dolgega odprtega in zaprtega zloga, splošen zvočni vtis in razvoj zapornika *g* v pripornik ločujejo kostelsko narečje od notranjskega, ki je sinhrono gledano del primorske narečne skupine. Kljub temu pa prav nekatere mlajše naglasne spremembe tudi povezujejo obe narečji, in sicer izguba tonemskih nasprotij, umik na prednaglasno nadkračino in umik naglasa s končnega kratkega zaprtega zloga.

Mlajše samoglasniške in soglasniške spremembe služijo za ločevanje znotraj kostelskega narečja samega in ga delijo na njegov SZ in JV del. Kostelsko narečje tako določajo (Šekli 2009: 307; Gostenčnik 2013) tile pojavi.

5.1 Mlajše naglasne spremembe

Vsi govori kostelskega narečja so izgubili tonemska nasprotja in kažejo izrazito tendenco umika naglasa z zadnjega zloga, in sicer na predhodni nadkratki (umik na prednaglasno nadkračino), kratki (umik naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga na predhodni zlog) in dolgi samoglasnik (umik naglasa z zadnjega dolgega odprtega in zaprtega zloga na predhodni zlog).

5.1.1 Umik na prednaglasno nadkračino

Babno Polje: *s'kòdøn*, *'mògva*, *s'tòza*.

Ravnice: *s'kèdøn*, *s'tèbər*, *'pèku* 'pekel', *s'tèza*, *'mègva*, *'dèska*, rod. ed.: *'pèsa* 'pes', *'dèžja*.

5.1.2 Umik naglasa z zadnjega dolgega na predhodni zlog (odraz tonema psl. starega dolgega cirkumfleksa in novega dolgega akuta)⁹

Babno Polje (primeri za terciarni premik cirkumfleksa so navedeni v razdelku 3.2): *'mèxør* 'mehur', *'zidar*, *'paster* 'pastir', *'kavač*, *k'uabuk*, *'kamar* 'komar', *'čudak* ~ (*č'u'dâ:k*), 3. os. ed. sed.: *'bali* 'boleti', *'tapi* 'topiti', *'gari* 'goreti', *'rasi* 'rositi',

⁸ Severozahodni govori kostelskega narečja se od dolenskega narečja dodatno razlikujejo s krajšanjem visokih vokalov *i* in *u* ter prisotnostjo švapanja.

⁹ Tine Logar je v opisu belokranjskih govorov (1996: 80) uporabljal izraz »umik dolgega akuta z zadnjega zloga«, vendar pa je bil tam govor le o odrazu tonema praslovanskega novega dolgega akuta. Izraz »umik naglasa z zadnjega dolgega na predhodni zlog« torej zajema tako Logarjev »umik dolgega akuta z zadnjega zloga« kot tudi terciarni premik cirkumfleksa. Kot je predvideval že Logar za belokranjske govore (Logar 1996: 207), sta oba umika verjetno istočasna, saj so refleksi enaki.

z'gani 'zvoniti', *'uavi* 'loviti', *'ževi* 'živeti', *'torpi* 'trpeti', del. na -l m.: *'radiu* 'roditi', *'dabiu* 'dobiti', *'anaĵst ~ a'nā:ĵst* '11'.

Ravnice (primeri za tercirani premik cirkumfleksa so navedeni v razdelku 3.2): *'zidar*, *'pastir*, *gas'padar*, *'meḡur*, *k'uobuk*, *'kaḡač* 'kovač', *s'ramak*, 1. os. ed. sed.: *se 'patin* 'potiti se', *s'tajin* 'stati', 3. os. ed. sed. *z'gani* 'zvoniti', del. na -l m.: *'radiu* 'roditi', *'papiu* 'popiti'.

5.1.3 Umik naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga na predhodni zlog

Diahrono gledano je to psl. tonem tipa starega dolgega akuta in tipa novega kratkega akuta na zadnjem zaprtem zlogu, ki sta po krajšavi starega dolgega akuta sovpadla in se dalje v internem slovenskem razvoju razvijala enako, tj. issln. kratkoakutirani zlog. V issln. kratkoakutiranem zadnjem zaprtem zlogu ni prišlo do podaljšave, temveč do metatonije kratkega akuta v kratki cirkumfleks. Naglasni umik je znan vsem govorom kostelskega narečja in sosednjemu notranjskemu narečju.

Babno Polje: *'cegan* 'cigan', prid. m. *'vesok*, *'žepan*; prid. m. *g'lēbok* ~ (po švapanju) *'vėbak* 'globok', *m'ūateč* 'mlatič', prid. m. *'kasmāt* 'kosmat', *'atratk* 'otrok', *'madroḡ* 'modras', *'patpḡat* 'podplat', *'abras* 'obraz', *'abut* 'obut', prid. m. *'šorak* 'širok', *'mōrleč* 'mrlič'.

Ravnice: *'cegan* 'cigan', *'uabras* 'obraz', *'uatrak* 'otrok'.

5.2 Mlajše samoglasniške spremembe

Med mlajše samoglasniške spremembe prištevamo krajšanje visokih vokalov (SZ kostel. *i* < issln. **ī/*i-* in SZ kostel. *u* < issln. **ū/*ū-/*ō*) in njihov sovpad s kratkimi vokali. To je (poleg nekaterih soglasniških sprememb) tudi izrazita ločnica med SZ in JV kostelskimi govori.

Babno Polje:

Issln. **ī/*i-* > dol. **ī* > *i* – *'sin*, *'zit*, *k'ri*, *x'či*, *list*; *g'rič*, *s'vina*, prid. m. *'nizok* ~ *'nizak*; *'vinu*, *'lice*, *'zima*, *b'lizeḡ* 'blizu'; *b'rinje*, 1. os. ed. sed.: *'pišen* 'pisati', *'viden* 'videti'; *'niva*, *'žila*, rod. ed. *'miši* ~ *'miša*, *'lipa*, *'riba*, im. mn. *'tiči* 'ptiči', prid. ž. *'sita*.

Issln. **ū/*ū-* > dol. **ū* > *u* – *'luč*, *'vuš* 'uš'; *k'luč*, *p'luča*, *'suša*, *'duša*, *'lubje*, 1. os. ed. sed. *'lupen* 'lupiti'; *'vusta*; *'lukna*, *x'ruška*; *'jutru*, *'muxa*, *'bukva* 'bukev', *k'luka*, *'luža*, rod. ed.: *k'ruxa*, *'kupa*.

Issln. **ō* > dol. **ū* > *u* (primeri so navedeni v razdelku 4.2).

Ravnice:

Issln. **ī/*i-* > dol. **ī* > *i* – *'zit*, *'sin*, *k'ri*, *k'či*; *s'vinja*; *g'rič*; *'lice*, *'vinō*, *'zima*; *'tisa*, *ma'tika*, *'misu* 'misel'; *x'rip*, *'riba*, *'xiša*, *'žija*, *ka'biḡa*, *pḡa'nina*, *ž'lica*, rod. ed.: *'niti*, *'tiča* 'ptič', *'miša*, im. mn. *'vile*, prid. ž. *'sita*.

Issln. **ū/*ū-* > dol. **ū* > *u* – *'luč*, *'sux*; *k'luč*, *p'luča*, *'suša* ~ *'šuša* (star.), *'duša*; *'usta*, *'ujzda*; *'lukna*; *'bukva* 'bukev', *'jutru*, rod. ed.: *'kupa*, *k'ruxa*.

Issln. **ō* > dol. **ū* > *u* (primeri so navedeni v razdelku 4.2).

5.3 Mlajše soglasniške spremembe

Soglasniške izofone se v celoti pokrivajo s samoglasniškimi. Za SZ del, kamor glede na mlajše jezikovne spremembe lahko uvrstimo tudi govor Babnega Polja in Ravnic, so značilne naslednje mlajše soglasniške spremembe:¹⁰ švapanje, depalatalizacija issln. etimološkega in sekundarnega **l̥* v vseh položajih, depalatalizacija issln. **n̥* v vzglasju, v položaju za samoglasnikom in soglasnikom, razpad sekundarnega issln. **n̥* na *-in-* in nastop protetičnega glasu *j*.

5.3.1 Prehod **l* > *u* pred zadnjimi samoglasniki (švapanje)

SZ kostelski govori poznajo prehod **l* > *u* pred zadnjimi vokali (razen pred *u* < dol. **ū* < issln. **u*).

Babno Polje: *s'uã:ma*, *d'uã:ka*, *d'uã:n*, *'kaʉo*, *'de:ɨkʉa*, *ab'uã:čnu*, 1. os. ed. sed. *'uã:žen* 'lagati', del. na *-l* ž. *pəs'tiʉa* 'pustiti', prid. ž. *dɛ'bi:əʉa*.

Ravnice: *'ua:s* 'las', *'ua:š*, *m'uaɨ* 'mlaj', *pua'nina*, *x'ua:pɛç*, *d'ua:n*, *že'ʉoðəç*, *'gauòp* 'golob', *'kaʉu*, *'mɛgʉa*, *'ziʉa* 'žila', del. na *-l* ž. *'sɨedʉa* 'sesti'.

5.3.2 Depalatalizacija issln. **l̥* v vseh položajih

Babno Polje:

Issln. **l̥* in sekundarni issln. **l̥* (< *-lj-* < **-lbj-*) > *l* – *k'luč*, *p'luča*; rod. ed. *k'râ:la*, *'ziɛmla*, *s'ti:ˈla*, *'vu:əla* 'volja', *ne'de:ɨla*, *'pâ:rkɔl* 'parkelj'; *'zi:əle*, *'ʉole* 'olje'.

Ravnice:

Issln. **l̥* in sekundarni issln. **l̥* (< *-lj-* < **-lbj-*) > *l* – *k'luč*, *p'luča*; *'ziɛmla*, *'ʉola* 'volja', *ne'de:ɨla*, mest. mn. *'žɛblax* 'žebelj'; *'zè:le*.

5.3.3 Issln. **n̥*

V položaju za samoglasnikom in soglasnikom se **n̥* depalatalizira, sekundarni issln. **n̥* (< **-nbj-*) razpade v *-in-*.

Babno Polje:

Issln. **#n̥/Vn̥/Kn̥* > *n* – *'niva*, or. ed. ž *'nim*; *'lukna*; *s'vina*, *'ʉogɔn* 'ogenj', *s'kɔðɔn*.

Sekundarni issln. *n̥* (< **-nbj-*) > *in* – *'kareɨni* 'korenje', *'kamɔɨni* 'kamenje', *z'nâ:mɔɨni* 'znamenje'.

Ravnice:

Issln. **#n̥/Vn̥/Kn̥* > *n* – *'niʉa*; *ʉog'nišče*, *'lukna*; *gaspa'dina*, *s'kɛðɛn*.

Sekundarni issln. *n̥* (< **-nbj-*) > *in* – *pe'ča:ɨnje*.

¹⁰ Za severozahodni del kostelskega narečja in tako tudi za govora Babnega Polja in Ravnic je značilna tudi disimilacija *zv* → *zg* v leksemih *zvon*, *zvonec*, *zvoniti*, sicer splošnoslovenski pojav, ki pa je omejen predvsem na narečja, ki poznajo prehod **ǰ* > *ū* (ali *ʉo*), tj. energično artikulacijo glasu *o* (Ramovš 1924: 161).

5.3.4 Protetični j

Nastop protetičnega *j* pred vzglasnim *i* je značilen za vse SZ kostelske govore, ne pa tudi za JV del govorov. Krajevna govora Babnega Polja in Ravnic tako dosledno izkazujeta protetični glas *j*.

Babno Polje: *'jemi* 'ime', *'jet* 'iti', 1. os. ed. sed. *'ješččen* 'iskati'.

Ravnice: *'jegva* 'igla', *'jemi* 'ime'.

6 Sklep

Diahrono-sinhrona primerjava krajevnih govorov Babnega Polja in Ravnic na fonološki ravnini je pokazala, da je mogoče govor Ravnic obravnavati kot del dolenske narečne ploskve slovenskega jezikovnega sistema. Tako govor Babnega Polja kot govor Ravnic pa ne izkazujeta zgolj skupne lingvogeneze, temveč tudi vzporeden razvoj v mlajšem jezikovnem obdobju, saj so jima skupne tudi mlajše jezikovne spremembe. Na osnovi tega lahko, tako kot govor Babnega Polja, tudi govor Ravnic brez zadržkov uvrstimo med kostelske govore, natančneje kot predstavnika SZ kostelskih govorov. Točka SLA T411 Ravnice je torej utemeljeno ena izmed točk kostelskega narečja v regularni mreži SLA.

Krajšave

del. = deležnik; dol. = dolensko; ed. = ednina; im. = imenovalnik; issln. = izhodiščno splošnoslovensko; jsl. = južnoslovensko; jsln. = južnoslovensko; JV = jugovzhodni; kostel. = kostelsko; m. = moški spol; mlaj. = mlajše; mn. = množina; nov. = novejše; os. = oseba; prid. = pridevnik; primer. = primernik; psl. = praslovensko; rod. = rodilnik; sed. = sedanjik; sln. = slovensko; star. = starinsko; SZ = severozahodni; vel. = velelnik; zjsl. = zahodnojužnoslovensko; ž. = ženski spol

Viri

Gostenčnik 2013 = Januška Gostenčnik, *Izoglose na stiku slovenskega kostelskega narečja in kajkavskega goranskega narečja: doktorska disertacija*, Ljubljana, 2013.

Zapis za SLA za Babno Polje (SLA T279) Albinca Lipovec, 1983, shranjeno v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Zapis za SLA za Ravnice (SLA T411) za SLA 1 Karmen Kenda Jež – Jožica Škofic, 2010, shranjeno v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Zapis za SLA za Ravnice (SLA T411) za SLA 2 Karmen Kenda Jež – Januška Gostenčnik, 2010–2014, shranjeno v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Literatura

- Belić 1927 = Aleksandar Belić, Kajkavski dijalekt, v: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka II: I–M*, ur. Stanoje Stanojević, Zagreb: Bibliografski zavod, 1927, 222–228.
- FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981.
- Gostenčnik 2013a = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora grada Gerovo (prema zapisu Božidara Finke), *Slavia Centralis* (Maribor) 6 (2013), št. 1, 38–58.
- Ivić 1961 = Pavle Ivić, Prilozi poznavanju dijalekatske slike slike zapadne Hrvatske, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu VI* (1961), 191–212.
- Ivšić 1936 = Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, *Ljetopis JAZU* (Zagreb) 48 (1936), 47–88.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996.
- Lončarić 1982 = Mijo Lončarić, Prilog podjeli kajkavskog narječja, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 6 (1982), 237–246.
- Lončarić 1996 = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Malnar 2008 = Slavko Malnar, *Rječnik govora čabarskog kraja*, Čabar: Matica hrvatska, Ogranak u Čabru, 2008.
- Pronk 2010 = Tijmen Pronk, Rani razvoj goranskih govora, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 36 (2010), št. 1, 97–133.
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1931 = Fran Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra I – Univerzitetna tiskarna, 1931.
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SLA 1.1 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).

- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2009.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 26: metode in zvrsti), 291–318.
- Šekli 2013 = Matej Šekli, Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* (Ljubljana – Provo, Utah) 9 (2013), 3–53.

A comparison of the local dialects of Babno Polje and Ravnice in the light of older and more recent Slovene language phenomena

Summary

This article compares the local dialect of Babno Polje in Slovenia, which is part of the Kostel dialect in the Lower Carniolan dialect group of Slovenian, and that of Ravnice in Croatia's Gorski Kotar region, which Croatian dialectology classifies as a western mountain sub-dialect of the mountain dialect in the Kajkavian dialect group of Croatian. Both local dialects are included in the data-point network of the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, SLA): that of Babno Polje as SLA T279, and that of Ravnice as T411.

It is determined that it is impossible to successfully apply definitive Kajkavian characteristics to the local dialect of Ravnice (the so-called Kajkavian accentual base, merger of the reflexes of western South Slavic **ě* and **a*, and merger of the reflexes for western South Slavic **ǫ* and **ǫ̆*). Both local dialects are also compared on the basis of genetic criteria; that is, older Slovenian linguistic changes (such as the general Slovenian advancement of the circumflex or the general Slovenian progressive metataxis of the circumflex, the general Slovenian retraction of the accent from the final syllable to a pretonic long vowel, parallel diphthongization of early common Sln. **ō* and early common Sln. **ē̄*, and early lengthening of early common Sln. short acute syllabic nuclei in non-final lexical syllables in western and southern Slovenian dialects). Diachronic comparison of both local dialects at the phonological level points to their shared language genesis, whereby the local dialect of Ravnice is established as belonging to the Lower Carniolan dialect group of the Slovenian linguistic system. On the basis of more recent linguistic phenomena, the local dialect of Ravnice is classified in the northwest part of the Kostel dialect in the Lower Carniolan dialect group. The local dialect of Ravnice has thus become one of the points of the Kostel dialect in the regular SLA network.

Izvor poimenovanj za orodja in hišne pripomočke v terskem narečju

Janoš Ježovnik

Cobiss: 1.01

V prispevku so predstavljena narečna poimenovanja orodij in hišnih pripomočkov, razstavljenih v etnografskem muzeju v kraju Bardo/Lusevera v Terski dolini. Opredeljena so z vidika izvora, in sicer so lahko neprevzeta (tvorjena ali netvorjena) ali prevzeta (zgodaj ali pozno). V naboru močno prevladuje prevzeto besedje, ki izpodriva tudi starejša neprevzeta poimenovanja.

Ključne besede: tersko narečje, narečno poimenovanje, jezik v stiku, prevzeto besedje, etimologija

The Origin of Terms for Tools and Household Instruments in the Terski Dialect

This article presents dialect names for tools and instruments displayed in the ethnographic museum in the village of Lusevera (Sln. *Bardo*) in the Torre Valley. The names are defined according to their origin; they may be native (root or compound) or loanwords (borrowed early or late). The latter represent a large majority of the words analyzed and are replacing old native names as well.

Key-words: Terski dialect, dialect name, language contact, loanwords

1 Geografska umestitev in zgodovinski pregled območja

Občina Bardo/Lusevera se nahaja v zgornji dolini reke Ter in njenih zgornjih pritokov v Videmski pokrajini Furlanije - Julijske krajine v Italiji. Poleg istoimenske vasi obsega še naselja Brieh/Pers, Mužac/Musi, Njivica/Vedronza, Podbardo/Cesariis, Sedlišča/Micottis, Ter/Pradielis in Zavarh/Villanova delle Grotte. Kot večina visokogorskih občin se tudi Bardo v zadnjih desetletjih spopada z upadom prebivalstva, v prvi vrsti posledico povojnih (začasnih in stalnih) ekonomskih migracij, trend pa se je po uničujočih potresih spomladi in jeseni leta 1976 in z upadom podeželske kulture še okrepil s preseljevanjem v bližnja mestna središča. Če je občina na svojem demografskem višku leta 1921 štela 3232 prebivalcev, se je število do leta 1971 zmanjšalo na 1910, po podatkih z začetka leta 2014 pa tam prebiva 674 prebivalcev.¹

¹ Podatki so bili pridobljeni s pomočjo spletnega portala Narodnega inštituta za statistiko Republike Italije (Istituto nazionale di statistica) na naslovu <http://www.istat.it>. Prim. tudi Ruttar 2006.

Slovani so območje Furlanije poselili v 7. in 8. stoletju, in sicer tako z vzhoda (preko Soče) kot s severa (s Koroške preko Kanalske doline). Območje je bilo že od časov pokristjanjevanja pod vplivom Oglejskega patriarhata, leta 1077 pa mu je po ukazu cesarja Henrika IV. pripadla tudi posvetna oblast nad tem ozemljem. Približno iz tistega obdobja, iz leta 1150, je prva omemba vasi Bardo (Marušič 2006: 56–57). Po porazu patriarhata proti Beneški republiki leta 1420 je upravljanje ozemlja prešlo pod njeno upravo. Pod Republiko sv. Marka se je za območje s slovensko poselitvijo uveljavilo poimenovanje Schiavonia Veneta, tj. Beneška Slovenija (Kos idr.: 14). Tamkajšnji prebivalci so uživali visoko stopnjo avtonomije in bili v zameno za varovanje meje oproščeni plačevanja davkov (Kacin Wohinz – Pirjevec: 17), do neke mere so bili avtonomni tudi pri izvajanju sodne oblasti. Leta 1797 je po porazu proti Napoleonu in padcu Beneške republike ozemlje Furlanije in Beneške Slovenije pripadlo Habsburški monarhiji, med letoma 1806 in 1814 pa je bilo del kratkožive marionetne države pod Napoleonovim vplivom, Italijanskega kraljestva. Ko je zatem spet pripadlo Habsburški monarhiji, ta prebivalcev ni obravnavala po posebnih merilih, temveč jih je obremenila z navadnimi državljskimi dolžnostmi, kar je med njimi vzbudilo nezadovoljstvo nad novo oblastjo. Po porazu Avstrije proti Prusiji in na novo združeni Italiji leta 1866 so slednji pripadla tudi ozemlja s slovenskim prebivalstvom in to je s spominom na prejšnjo beneško oblast in stare privilegije na plebiscitu rado potrdilo aneksijo.

Pritiski oblasti so v času od priključitve Italiji povzročili načrtno asimilacijo slovensko govorečega prebivalstva v Beneški Sloveniji. Nova Italija je namreč težila k oblikovanju centralistične, narodno enotne države, v kateri ni bilo prostora za etnične manjšine (Kacin Wohinz – Pirjevec: 17). Zapovedana je bila raba italijanskega jezika, lokalno slovensko govoreče prebivalstvo pa je bilo podvrženo odkriti asimilaciji: časopis *Giornale di Udine* je tako dne 22. 11. 1866 na prvi strani zapisal: »Questi slavi bisogna eliminarli!« (Te Slované je treba odstraniti!) Domača govorica se je bila prisiljena umakniti italijanščini tudi v poluradni rabi v šoli in cerkvi – v Bardu so bile pridige v slovenščini ukinjene leta 1870 (Marušič 2006: 60) – in ostala je omejena le še na zasebno rabo. Intenzivni italijanizaciji je bilo slovensko prebivalstvo izpostavljeno zlasti v začetku 20. stoletja v času vzpona in vladavine fašizma, tudi po 2. svetovni vojni pa je bil asimilacijski pritisk zelo močan: formalno preko nepriznavanja slovenske prisotnosti in uradne zaščite slovenske skupnosti s strani uradnih oblasti,² neformalno pa z dejanskim pritiskom različnih posameznikov in organizacij, med katerimi je najbolj razvpita tajna paravojaška organizacija Gladio. K asimilacijskim težnjam so pripomogli še migracije, preseljevanje v mestna središča in razmah sodobnih medijev, ki praviloma oddajajo v jeziku večinskega prebivalstva, tj. italijanščini.

² Slovensko govoreče prebivalstvo v Videmski pokrajini je bilo na primer šele leta 2001 z državnim zakonom št. 38 priznано kot del slovenske jezikovne manjšine v Italiji.

2 Jezikovno stanje

2.1 Umestitev narečja

Tersko narečje se glede na starejše jezikovne spremembe³ uvršča v beneško-kraško narečno ploskev severozahodnih slovenskih narečij, v katero spadajo še nadiško, briško in kraško narečje z banjškim podnarečjem. Znotraj te ga skupaj z nadiškim narečjem ločimo od ostalih, saj sta obe narečji ohranili kolikostna in tonemska nasprotja na dolgih zlogih ter izkazujeta popolni sovpad $*\bar{e}/*\bar{e}- = *\bar{e}/*\bar{e}-$, $*\bar{o}/*\bar{o}- = *\bar{o}-$. Obe narečji načeloma ohranjata issln. naglasno mesto v tipih **ženà*, **kozà* **māglà*, tersko narečje pa je v razmerju do nadiškega bolj inovativno po naglasnih spremembah v tipih issln. **okô*, **večêr* > ter. *ó:ko*, *vé:čer* (v pretežnem delu narečju z izjemo skrajno vzhodnega dela); issln. **pàlica*, **zìma* > nesp. ter. *pa(:)lica*, *zi(:)ma* (zlasti v vzhodnem delu narečja).

Za tersko narečje so značilni poseben odraz $\acute{c} < \text{psl. } *f$ (*zvon'čijé* 'zvonček', *brú:šjé* 'brus'), prehod $-m > -n$ (*diēlan*, *viēn*), vokalizacija vsakršnega polglasnika (*Bá:rdo*, *šà:rp*, *povè:rak*), prehod $*f > j$ (*cjú:ç*, *vešeje*), nesplošno terska (značilna za zahodni in južni del narečja) pa je onemitev glasu *g* (zbirka mašnih beril *Boava besieda*, vendar *būox*); najti pa ga je v nekaterih mlajših prevzetih besedah (*gè:rç*, Red *gè:rza* ← ben. it. *garze*) (Šekli 2006b; Ramovš 1935: 51–54; Zuljan Kumer 2010).

V terskem narečju poteka sovpad sičnikov in šumecev [*c*] in [*č*], [*s*] in [*š*] ter [*z*] in [*ž*]. Najverjetneje gre za vpliv stičnih romanskih idiomov, tj. furlanščine in beneškega narečja italijanščine, ki poznata le opozicijo */c/ : /č/*; */s/* in */z/* šumniških ustreznikov nimata, njuna realizacija pa je nekoliko palatalna. Pojav je najbolj razvit ravno v zahodnem delu terskega narečja. Čeprav gre za isto težnjo kot pri t. i. slekanju v baškem podnarečju tolminskega narečja, v tem delu terskega narečja vplivani glasovi fonetično (še) niso povsem sovpadli, prav tako pa se zdi, da je refleksi, h kateremu težijo, drugačen od refleksa sovpada sičnikov in šumecev pri slekanju. Glasovi v sovpadanju sicer težijo k nekoliko palataliziranemu sičniškemu izgovoru, vendar je razpon možnih realizacij zelo širok. Tako se lahko izvorni sičnik realizira povsem sičniško, a tudi povsem šumniško, obratno pa velja tudi za izvorni šumevec, pri čemer se zdi, da realizacija ni vezana na glasovno okolje (govorci foneme npr. drugače realizirajo ob ponovnem izgovoru istih besednih oblik). Pri tem govorec glasov ne razloči oziroma ju občuti kot isti fonem. S pojavom se vzpostavlja celo tonemski minimalni par [*nùoʃ*] 'nos' : [*nuóʃ*] 'nož'.⁴ Pojav je treba

³ Slovenska narečja se glede na starejše jezikovne spremembe razvršča na narečne ploskve po naslednjih merilih: (1) prisotnost/odsotnost zgodnjega raznosnjenja issln. $*e$, $*o$ (> SZ sln. $*e$, $*o$: JV sln. $*e$, $*o$); (2) s prejšnjim pojavom povezani (Rigler 2001: 16) način diftongizacije issln. $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ (> SZ sln. $*ie$, $*uo$: JV sln. $*e_i$, $*o_u$); (3) prisotnost/odsotnost in čas daljšanja kratkoakutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu (issln. $*\acute{V}V > JZ$ sln. $*\acute{V}V$ (zgodnje daljšanje v 13.–14. stol.) : S in zah. V sln. $*\acute{V}V/\acute{V}VV$ (pozno daljšanje v 16. stol.) : vzh. V sln. $*\acute{V}V$); (4) kakovost odraza issln. $*\bar{o}$ (> J in Z sln. $*a$: S in V sln. $*e$); (5) način sovpada različnih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov. Na osnovi mlajših jezikovnih pojavov se narečja uvrščajo v narečne skupine, pri čemer so lahko glede na izvor precej raznorodna (po Šekli 2009: 294–295).

⁴ Zaradi izgube fonološkega kontrasta in razlik v fonetični realizaciji so omenjeni fonemi v nadaljevanju prispevka dosledno označeni s pikico pod znakom, tj. kot *ç*, *š* in *ž*. Takšno

še raziskati, zlasti natančneje določiti kvaliteto refleksov sovpada in izključiti morebitni vpliv glasovnega okolja na razlike v fonetični realizaciji; vlogo bi lahko imel tudi čas prevzema pri prevzetih besedah. Na fonema /č/ in /ž/ pojav, verjetno zaradi njune izrazito palatalne narave, ne vpliva, o vplivu na obrobna fonema /z/ in /ž/, ki nastopata izključno v prevzetih besedah, pa zaradi premajhnega obsega gradiva za zdaj ne moremo sklepati.

2.2 Idiomi v stiku

Območje današnje Furlanije - Julijske krajine je bilo v preteklosti izrazito jezikovno pestro, prebivalci pa so poleg maternega pogosto govorili tudi jezik drugače govorečih sosedov. Pri tem jezik ni imel izrazite identifikacijske vloge, temveč je bolj prišla do izraza zavest o lokalni pripadnosti. »Deželni patriotizem je namreč presegal ne le jezikovne, temveč tudi domnevne etnične razlike. Zaobjemal je celotno prebivalstvo dežele, in sicer ne glede na materni jezik in domnevni etnični izvor.« (Makuc 2013)

Slovensko govoreče prebivalstvo Terskih dolin je bilo v obdobju po stalni poselitvi v stiku s starejšimi razvojnimi stopnjami nemščine (srednjo visoko nemščino), ki je bila poleg latinščine uradovalni jezik Oglejskega patriarhata. Ker pa je bila nemščina kljub germanski usmerjenosti patriarhata med ljudstvom malo rabljena, smemo domnevati, da stik ni bil intenziven; starejši germanizmi (iz stare visoke nemščine) so bili prevzeti že prej, na kar kaže med drugim razširjenost tega besedja po širšem slovenskem in celo slovanskem prostoru.

Zgodovinsko so bili tamkajšnji govorniki slovenščine v najintenzivnejšem stiku s **furlanščino**, jezikom alpskoromanskega izvora, zato se ne čudimo medsebojnemu vplivu, ki se v obeh jezikih kaže na različnih ravneh (prim. Skubic 1997; 2006). Po priključitvi Beneški republiki leta 1420 dobi manjši vpliv tudi **kolonialno beneško narečje** (it. *veneto coloniale*) italijanščine, po priključitvi Italiji leta 1866 pa začne na veljavi preko lokalne uprave, šolstva in cerkvenih dejavnosti čedalje bolj pridobivati **knjižna italijanščina**.

Stik z osredneslovenskim prostorom zaradi že opisanih zgodovinskih okoliščin ni bil nikoli intenziven, vpliv slovenske kulture in slovenskega knjižnega jezika pa je bil tako rekoč nič. Izjema so redki narodni buditelji, skoraj brez izjeme vsi duhovniki, Ivan Trinko (1863–1954), Anton Kofol (1889–1959), Jožef Kramar (1897–1974) idr., ki so s svojo dejavnostjo skrbeli tudi za širitev knjižnega jezika.

Za terske Slovence je torej od nekdaj značilna večjezičnost, saj govorniki slovenskega narečja danes praviloma obvladajo tudi knjižno italijanščino, zlasti starejši pa tudi lokalno narečno varianto furlanščine, asimilacijski pritisk pa je pri njih povzročil diglosijo, tj. stanje, ko se v zasebnem in javnem govornem položaju nenakopravno izmenjujeta raznorodna koda (v tem primeru narečna slovenščina kot zasebni in knjižna italijanščina kot javni kod). Čeprav je v zadnjem času asimilacijski pritisk na slovensko govoreče prebivalstvo upadel, pa je jezikovna zmožnost zlasti mlajših govorcev zelo nizka.

označevanje nakazuje sorodnost s slekanjem (označevanje s č, š in ž), a hkrati odraža že navedene razlike.

3 Izvor poimenovanj za orodje in hišne pripomočke v terskem narečju

V nadaljevanju je v luči opisane interakcije s stičnimi romanskimi idiomi navedeno in analizirano besedje, ki v terskem narečju poimenuje orodje in hišne pripomočke, zbrane in razstavljene kot del zbirke etnografskega muzeja v Bardu.⁵ Glede na izvor lahko obravnavano besedje razdelimo na **neprevzeto** in **prevzeto**. Neprevzeto besedje je podedovano iz praslovanščine ali je nastalo v eni od faz oblikovanja slovenščine iz pozne praslovanščine. Deli se lahko na **netvorjeno**, ki izkazuje odsotnost (s stališča narečja) produktivnih besedotvornih vzorcev, ali **tvorjeno**, ki izkazuje prisotnost produktivnih besedotvornih vzorcev.

Prevzeto besedje je lahko **zgodaj prevzeto**, tj. prevzeto bodisi v pozni praslovanski dobi bodisi v poznejšem času pred intenzivnim stikom z romanskim adstratom, ali **pozno prevzeto**, tj. prevzeto v novejšem času zlasti iz furlanščine in kolonialnega beneškega narečja italijanščine, po letu 1866 tudi iz knjižne italijanščine.

3.1 Merila določanja izvora pozno prevzetega besedja

Pri določanju izvora pozno prevzetega besedja se upošteva naslednja merila (Šekli 2014: 300):

- (a) **besedoslovno (leksikološko) merilo**: za isti pomen sorodni idiomi v stiku s slovenščino izkazujejo izvorno (korensko ali besedotvorno) različne lekseme (npr. *čandrè:ja* 'stol' ← furl. *cja(n)drèe* 'stol' : ben. it., knj. it. *sedia* 'stol');
- (b) **pomenoslovno (semantično) merilo**: izvorno isti leksem ima v sorodnih idiomih v stiku s slovenščino različne pomene (npr. *fal'čet* 'kosa' ← furl. *falcet* 'kosa' : knj. it. *falcetto* 'manjši srp');
- (c) **glasoslovno (fonetično-fonološko) merilo**: izvorno isti leksem ima v različnih sorodnih idiomih v stiku s slovenščino različno glasovno podobo, ki je posledica divergentnih glasovnih sprememb njegove izhodiščne glasovne podobe (npr. *brò:ka* 'vrč za vino' ← knj. it. *brocca*, ben. it. (← knj. it.) *broca* : furl. *brocje*).

3.1.1 Glasoslovna merila razločevanja med relevantnimi romanskimi idiomi

Glasoslovna merila razločevanja med romanskimi idiomi, s katerimi je bilo v stiku tersko narečje slovenskega jezika (tj. furlanščina, beneško narečje italijanščine in knjižna italijanščina), so povzeta po Šekli 2013:301–310.

(a) Odrazi, ki omogočajo razločevanje med vsemi tremi idiomi

rom. **kl-*, **gl-* > furl. *kl-*, *gl-* : ben. it. *č-*, *ž-* : knj. it. *kj-*, *gj-*

⁵ Stalna zbirka je bila razstavljena leta 1980 in je od tedaj na ogled v nekdanji mlekarni v Bardu (Križnar 2006). Razstavljene predmete mi je prijazno opisala soproga idejnega snovalca razstave Viljema Černa, gospa Marisa Cher (roj. 1950), sicer domačinka iz Barda in rojena govorka narečja.

(b) Odrazi, ki omogočajo razločevanje med furlanščino na eni in kolonialno beneško ter knjižno italijanščino na drugi strani

- rom. **pl-*, **bl-*, **fl-* > furl. *pl-*, *bl-*, *fl-* : ben. it., knj. it. *pj-*, *bj-*, *ff-*
 rom. **tj*, **dj* > furl. *č*, *ž* : ben. it., knj. it. *c*, *z*
 rom. **ka*, **ga* > furl. *ča*, *ža* (> *ca*, *za*) : ben. it., knj. it. *ka*, *ga*
 rom. **ęCC*, **oCC* > furl. *je*, *wa* : ben. it., knj. it. *e*, *o*
 rom. **ęCV*, **oCV* > furl. *je*, *wa* (> *-ī*, *-ū*) : ben. it., knj. it. *je*, *wo*

(c) Odrazi, ki omogočajo razločevanje med kolonialno beneško italijanščino na eni ter furlanščino in knjižno italijanščino na drugi strani

- rom. **ke-*, **ge-* > ben. it. *c*, *z* (> *s*, *z*) : furl., knj. it. *č*, *ž*
 rom. **kj*, **gj* > ben. it. *c*, *z* (> *s*, *z*) : furl., knj. it. *č*, *ž*

(č) Odrazi, ki omogočajo razločevanje med knjižno italijanščino na eni ter furlanščino in kolonialno beneško italijanščino na drugi strani

- rom. **VTV* > knj. it. *VTV* : furl., ben. it. *VDV*
 rom. **lj* > knj. it. *Ĵ* : furl., ben. it. *j*

Na najmlajše prevzeme iz knjižne italijanščine kaže nadomeščanje knjižnoitalijanskih *s*, *z* s slovenskima *s*, *z*. Pri nekoliko starejših prevzemih prihaja zaradi narečnih izgovornih značilnosti beneške italijanščine in furlanščine do substitucije s slovenskima *š*, *ž* (prim. tudi 2.1).

3.2 Predstavitev narečnih poimenovanj

3.2.1 Načela predstavitve

Narečna poimenovanja so predstavljena v obliki slovarskih sestavkov, oblikovanih po načelih nekaterih vidnejših strokovnih prispevkov k slovenskemu narečnemu slovaropisju (Weiss 1998; 2006; Kenda-Jež 2007). Sestavek tvorijo geselska glava ter oblikovni, razlagalni in dokumentarni razdelek. **Geselska glava** obsega poknjženo iztočnico s pripadajočimi podatki o oblikovnih lastnostih besede⁶ ter narečno iztočnico v imenovalniku ednine. **Oblikovni razdelek** v lomljenem oklepaju navaja vse zapisane pregibne oblike besede in njihove morebitne glasovne različice. V **razlagalnem delu** je v pomenskih narekovajih narečna beseda razložena s knjižno ustreznico ali s pomensko razlago, če primerne ustreznice ni. Če je pomen ustrezno razviden že iz poknjžene iztočnice, je ta del izpuščen. **Dokumentarni razdelek** je razdeljen na dva dela, leksikološkega, ki ga uvaja znak **□**, in etimološkega, ki ga uvaja znak **■**. Prvi prinaša podatke o izpričanosti besed v *Slovensko-nemškem slovarju* Maksa Pleteršnika (v sestavku označen s Plet.), *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) ter slovarju terskega narečja Jana

⁶ Besednovrstno so vsa zapisana poimenovanja samostalniki, kar je zaradi narave predmeta raziskave, tj. poimenovanj materialne dediščine, razstavljene v okviru etnografske zbirke, razumljivo. Ker za vse lekseme niso zapisane ustrezne narečne oblike, so podatki o oblikovnih lastnostih pripisani poknjženi iztočnici.

Baudouina de Courtenayja (Spinozzi Monai 2009; v sestavku označen z BdC).⁷ Prav tako je v tem delu navedeno še narečno poimenovanje predmeta, kot je zapisano v neuradnem katalogu muzeja (Del Medico 2004; v sestavku označeno s kat.); krepko, če nastopa kot iztočnica, in navadno, če se pojavlja le v besedilu. Drugi del prinaša rekonstruirano in morfemsko segmentirano praslovansko podobo besed, kjer je mogoče, je podana tudi rekonstrukcija naglasnega stanja in umestitev v naglasni tip (označen v oklepaju);⁸ če ni posebej navedeno drugače, so etimološke osvetlitve

⁷ Izpričanost leksemov v naštetih slovarskih priročnikih je označena z znaki, navedenimi v razdelku Znaki in simboli. Če je leksem izpričan v vseh priročnikih ali pa ni izpričan v nobenem, stojita znaka + oziroma – samostojno. Če je v Spinozzi Monai 2009 leksem zapisan neupoštevajoč morfonološko-etimološko načelo zapisovanja (npr. *klen* nam. *klin*, *nuož* nam. *nuož*, *stou* nam. *stol* ipd.), je pri vnosu BdC neposredno navedeno geslo iz tega priročnika (prim. npr. iztočnice **klin**, **nož** in **stol** v 3.2.2.1).

⁸ Praslovanski naglasni tip predstavlja vzorec razvrstitve naglasnega mesta in različnih tonemov znotraj pregibalnih vzorcev pregibnih besednih vrst. V praslovanščini je smiselno razlikovati med naglasnimi tipi v oblikotvorju, ki jih je rekonstruiral Christian S. Stang (Stang 1957), in v besedotvorju, ki jih je rekonstruiral Vladimir A. Dybo (Dybo 1981, 2000; Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990, 1993). Prvi so značilni za glagolske in netvorjene imenske besedne vrste: **psl. nagl. tip a** – stalni staroakutski naglas na osnovi; **psl. nagl. tip b** – stalni naglas tipa novega akuta na prvem ali edinem zlogu končnice; **psl. nagl. tip c** – polarizirano premično naglasno mesto, tj. naglasno mesto na prvem ali zadnjem zlogu fonetične besede (v tem tipu razlikujemo fonološko naglašene in fonološko nenaglašene oblike – prve imajo stalno naglasno mesto na zadnjem ali edinem zlogu končnice, pri drugih pa je mesto naglasa odvisno od skladenjskega okolja, točneje od prisotnosti naslonk, ki so v tem nosilke starocirkumfleksnega naglasa; polnopolomska beseda je v fonološko nenaglašeni obliki torej fonetično naglašena le ob odsotnosti naslonk, in sicer s starim cirkumfleksom na prvem zlogu); navedenim nagl. tipom moskovska naglasoslovna šola pridaja še **psl. nagl. tip d**, ki je značilen le za nekatere pregibalne vzorce (moška *o*-sklanjatev, *i*-sklanjatev, *u*-sklanjatev, soglasniška *s*-sklanjatev) – fonološko nenaglašene oblike I/Ted, nepremično naglasno mesto in tonem tipa novega akuta na prvem ali edinem zlogu končnice v ostalih sklonih (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 129–154). Poleg navedenih moskovska naglasoslovna šola dodaja še dva besedotvorno pogojena naglasna tipa (Dybo 2000: 98) z nepremičnim naglasnim mestom in tonemom tipa novega akuta na prvem zlogu, in sicer **psl. nagl. tip a'**, značilen za tvorjene samostalnike a-sklanjatve, izpeljane s priponskim obrazilom **-ja* (t. i. jotacijska imobilizacija), in **psl. nagl. tip a''**, značilen za trizložne samostalnike a-sklanjatve in moške *o*-sklanjatve, izpeljane iz sestavljenih glagolov s kvalitativnim prevojem **e* → **o* (t. i. prefiksalna imobilizacija). – Besedotvorni naglasni tipi so vzpostavljeni za izimenske besedne vrste, izpeljane s praslovanskimi produktivnimi priponskimi obrazili, ter glagolske sedanjske in nedoločniške oblike z izjemo sedanjika, in sicer na podlagi oblikotvornega naglasnega tipa izpeljanke in vrste samoglasnika priponskega obrazila: **psl. nagl. tip A** – nepremično naglasno mesto in staroakutski tonem na besedotvorni podstavi (= **psl. nagl. tip a**); **psl. nagl. tip B** – nepremično naglasno mesto in tonem tipa novega akuta na prvem ali edinem zlogu končnice (= **psl. nagl. tip b**); **psl. nagl. tip C** – polarizirano premično naglasno mesto (= **psl. nagl. tip c**); **psl. nagl. tip D** – stalni naglas na polglasniku priponskega obrazila, **psl. nagl. tip E** – stalni naglas tipa novega akuta na kratkem samoglasniku priponskega obrazila; **psl. nagl. tip F** – stalni staroakutski naglas na dolgem samoglasniku priponskega obrazila

povzete po relevantnih etimoloških priročnikih slovenskega jezika (Bezljaj 1976–2007, Snój 2009), rekonstrukcije naglasnega stanja zlasti pri tvorjenem besedju pa so delo avtorja. Pri prevzetih besedah je naveden tudi vir prevzema, v pomenskih narekovajih pa še navedba pomena izhodiščne besede, povzeta po relevantnih slovarskih priročnikih (če ni drugače označeno, Boerio za ben. it., Pirona za furl.,⁹ Zingarelli in Šlenc 2008 za knj. it.).

Iz obravnave so izločena nekatera citatna poimenovanja, npr. *pjà:l:a* ← it. *pialla* 'oblič', podana v italijanščini, ko se informatorka ni spomnila narečnega poimenovanja, v redkih primerih pa kot posledica nepoznavanja razstavnih eksponatov.

Kratice in krajšave

D	dajalnik
ed	ednina
I	imenovalnik
kat.	muzejski katalog
M	mestnik
m	moški spol
mn	množina
O	orodnik
R	rodilnik
s	srednji spol
T	tožilnik
ž	ženski spol

Znaki in simboli

-∅	ničta končnica
▶	uvaja narečno iztočnico
⟨⟩	oklepa oblikovni razdelek
'xxx'	pomenska razlaga
☐	uvaja leksikološki del dokumentarnega razdelka
☒	uvaja etimološki del dokumentarnega razdelka
+	v slovarskem priročniku je enaka iztočnica
-	v slovarskem priročniku ni enake iztočnice
~	iztočnici se pomensko ne prekrivata
→	uvaja podoben leksem z enakim pomenom
←	označuje smer prevzema
<	nastalo po regularnem jezikovnem razvoju iz
≤	nastalo po neregularnem jezikovnem razvoju iz

(glede na naglasni tip besedotvorne podstave izpeljanke ločimo dva podtipa, in sicer psl. nagl. tip *F*₁, če se podstava uvršča v psl. nag. tip *b*, in psl. nagl. tip *F*₂, če se uvršča v psl. nagl. tip *c*); **psl. nagl. tip G** – stalni naglas tipa novega akuta na dolgem samoglasniku priponskega obrazila (Dybo 1981; 2000; Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990; 1993; Šekli 2006a: 17–21; 2011).

⁹ Furlansko gradivo, vzeto iz Pironovega slovarja, je zapisano v skladu s sodobnim furlanskim pravopisom (npr. Madriz – Roseano 2003).

Jeziki

alp. rom.	alp. romansko
bav.	bavarsko
ben. it.	beneško italijansko
furl.	furlansko
germ.	germansko
got.	gotško
it.	knjižno italijansko
lat.	latinsko
stfurl.	starofurlansko
srvnem.	srednjevisokonemško
stvnem.	starovisokonemško

3.2.2 Nabor predstavljenega besedja

3.2.2.1 Nprevzeto netvorjeno besedje

klin -a m ▶ *k'ljn* ⟨Med *tuu kli:nu*, Imn *kli:nj*, Tmn *kli:ne*⟩ 'lesena polkrožna ploščica z dvema luknjama za povezovanje vrvi' [] SSKJ ~, Plet. ~, BdC ~, kat. **klen**

[E] < **klīn-ɔ* (a)

ključ -a m ▶ *čjū:ç* [] SSKJ +, Plet. +, BdC kjuč, kat. – [E] ≤ **klúč-½* (b)

kosa -e ž ▶ *ko'sa* [] +, kat. **kosa** [E] < **kos-á* (b)

koš -a m ▶ *'koš* ⟨Red *ko'sa*⟩ [] +, kat. **koš** [E] < **kòš-½* (b)

nož -a m ▶ *nuoš* ⟨Red *nuoža*⟩ [] SSKJ +, Plet. +, BdC nuoš, kat. **nuož** [E] < **nòž-½* (b)¹⁰

osla -e ž ▶ *ó:sla* ⟨Ted *ó:šlo*⟩ [] SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. **osla** [E] < **os-(b)l-á* (c ≤ b)¹¹

sito -a s ▶ *š:ito* ⟨Red *š:ita*⟩ [] +, kat. **sito** [E] < **sīt-o* (a)

srp -a m ▶ *š:à:rp* ⟨Red *š:à:rpá*⟩ [] SSKJ +, Plet. +, BdC sarp, kat. – [E] < **s̄rp-ɔ* (c)

¹⁰ Dolžina v korenu se pri istem leksemu pojavlja tudi v nadiškem narečju – *nuoš*, Red *nuoža* (Šekli, ustno) – in v terskem gradivu Jana Baudouina de Courtenayja, kjer so izpričane tudi oblike s končniškim naglasom in hkrati dvoglasnikom v korenu (Spinozzi Monai 2006), kar bi kazalo na pomik tipa **zima* > **zi(:)'ma*. Pri dolžini v korenu bi lahko šlo za analoško podaljšavo novega akuta v ustreznih oblikah (RMOmn), nato pa za izravnavo. Težavno pri tej razlagi je, da omenjene oblike pri tem leksemu niso pogosto besedilno aktualizirane in so zato manj verjeten model za analogijo. Druga možnost je (sporadična) podaljšava kratkega naglasa ob spirantu, ki ima tipološke vzporednice v čakavščini in delih štokavščine: čak. (Brač) *nòš*, Red *nòžà*, knj. štok. *nòž*, Red *nóža* (to-rej z izravnavo v odvisnih sklonih). Če je do podobnega pojava prišlo v slovenščini, bi pri samostalniku **nòžb*, Red **nožá* (psl. nagl. tip b) potem prvotno pričakovali naglasni vzorec **nóž*, Red **no'ža*, po izravnavi pa bodisi **nó:ž*, Red **nó:ža* (na kar kaže stanje v terskem in nadiškem narečju) ali **'nož*, Red **'no'ža*.

¹¹ Pri leksemu *ó:sla* je verjetno prišlo do umika naglasa s končnega cirkumflektiranega zloga v Ted in zatem do izravnave, še prej pa do prehoda iz psl. nagl. tipa b v psl. nagl. tip c. V led bi sicer pričakovali **os'la*.

- sveča** -e ž ▶ *švé:ća* ⟨Ted *švé:čo*⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC sve(j)ća, kat. Imm **sveće** ☐ < **světa* (b)¹²
- stol** -a m ▶ *š'tou* ⟨Red *što'la*⟩ *tudi stolič* 'nizek stol, navadno s tremi nogami' ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC stou, kat. **stou** ☐ < **stól-½* (b)
- vrata** vrat ž mn ▶ Imm *vrá:ta* ⟨Rmn *vrá:t*⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC urata, kat. – ☐ < **vort-á* (c)
- zvon** -a m ▶ *zvò:n* ⟨⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC zuon, kat. – ☐ < **zvòn-ṽ* (c)
- 3.2.2.2 Neprevzeto tvorjeno besedje**
- brusič** -a m ▶ *brú:šjíc* ⟨⟩ ☐ –, kat. **brus** ☐ ≤ **brus-ít-b* (F₂) ← **brūs-ṽ* (c)
- cedilo** -a s ▶ *čedi:lo* ⟨⟩ ☐ +, kat. **cedilo** ☐ < **čéd-í-dl-o* (F₂) ← **čéd-í-ti* (c)
- glavnik** -a m ▶ *lou:ník* ⟨⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. – ☐ < **golv-ṽn-ik-½* (B) ← **golv-á* (c)
- grablje** -belj ž mn ▶ Imm *rá:bje* ⟨Red *rà:baj*⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC grabje, kat. **rabje** ☐ < **gráb-j-ę* (A) ← **gráb-i-ti* (a)
- košica** -e ž ▶ *kò:šjica* ⟨⟩ 'manjši koš' ☐ –, kat. – ☐ < **kòš-ic-a* (A) ← **kòš-a* (a')
- mokarica** -e ž ▶ *mò:karjca* ⟨⟩ *tudi paleta* 'velnica, lopatica za zajemanje moke' ☐ SSKJ ~, Plet. ~, BdC –, kat. – ☐ ≤ **mok-ár-ic-a* (G) ← **mok-á* (b)¹³
- ključavnica** -e ž ▶ *čjučà:uñjca* ⟨⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. Imm **čjucaunice** ☐ ≤ **ključ-áv-ṽn-ic-a* (F₁) ← **ključ-ḃ* (b)
- kosišče** -a s ▶ *košj:šče* ⟨⟩ 'držaj pri kosi' ☐ +, kat. kosišče ☐ < **kos-íšč-e* (F₁) ← **kos-á* (b)
- oselnik** -a m ▶ *ó:šouñj* ⟨⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. **osunek** ☐ < **òsl-ḃn-ik-ṽ* (D) ← **os-(b)l-á* (b)¹⁴
- poverek** -rka m ▶ *povè:rak* ⟨Red *povè:rka*⟩ 'drog za nošenje vode' ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. **povirak** ☐ < **po-věr-ṽk-ṽ* (A)
- preslica** -e ž ▶ *pré:šljica* ⟨⟩ ☐ SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. **preslica** < **prěd-sl-ic-a* (A) ← **prěd-sl-o* (a) ← **prěd-θ-ti* (c-a)
- senarica** -e ž ▶ *šjènarjca* ⟨Ted *šjènarjçò*⟩ 'vrv za povezovanje sena' ☐ SSKJ –, Plet. –, BdC –, kat. – ☐ ≤ **sěn-ar'-íc-a* (F₂) ← **sěn-o* (c)¹⁵
- stolič** -a m ▶ *što'ljíc* ⟨Oed *štolí:čan*⟩ *isto kot stol* ☐ SSKJ –, Plet. +, BdC +, kat. – ☐ < **stol-ít-b* (F₁) ← **stol-ḃ* (b)
- zvončič** -a m ▶ *zvón'čjíc* ⟨Imm *zvónčj:ci*⟩ 'zvonček' ☐ SSKJ –, Plet. +, BdC –, kat. – ☐ < **zvón-ḃč-ít-b* (F) ← **zvòn-ṽ* (c)
- žlica** -e ž ▶ *žlj:ča* ⟨⟩ ☐ +, kat. – ☐ ≤ **lž-íc-a* (F) ← **lžj*

¹² Neregularni enoglasniški refleks v korenu (pričakovali bi ***šviéca*) je najverjetneje posledica bližine palatala.

¹³ Izpeljanka *mò:karjca* je verjetno tvorjena v času, ko je imel samostalnik **moka* po splošnoslovenskem umiku naglasa na prednaglasno dolžino nepremični naglas na osnovi. Podobno velja za izpeljanko *šjènarjca*, le da je ta verjetno tvorjena po narečnem umiku s cirkumflektiranega odprtega zloga.

¹⁴ Samostalnik **os(b)la* je verjetno šele pozneje prešel v psl. nagl. tip *c*, prej pa se je uvrščal v psl. nagl. tip *b*. V tem času je bil verjetno tvorjen samostalnik **òslḃnikṽ* (psl. besedotvorni nagl. tip *D*), saj bi sicer pričakovali ***oslḃnikḃ* (psl. besedotvorni nagl. tip *B*).

¹⁵ Gl. op. 11.

3.2.2.3 Zgodaj prevzeto besedje

- čolja** -e ž ► *čuója* ⟨Oed *čuója*⟩ ‘gorjača’ [SSKJ ~, Plet. čola, BdC –, kat. **cuoja** [E] < *čòl-ja (a) ← srvnem. zol¹⁶
- deska (za prati)** -e (za prati) ž ► *dá:ška za prá:tj* ⟨⟩ [L] +, kat. **daska za prate** [E] < *d^hsk-à < *d^hsk-à ← germ. *diska¹⁷
- kotel** -tla m ► *ko'tou*, Gsg *ko'tla* [L] +, kat. **kotou** [E] < *kotòl^h, Gsg *kotòl^à (b) ← got. *katils
- križ** -a m ► *kri:s* ⟨⟩ [L] SSKJ +, Plet. +, BdC ~, kat. Imn **križi** [E] < *križ-b* < *kryž-b ← stfurl. *krōže ← lat. CRUCE(M)
- miza** -e ž ► *mí:za* ⟨Ted *mí:zo*⟩ [L] +, kat. Med ta na mizu [E] < *míza ← stfurl. *meša ← lat. MENSA(M)
- skleda** -e ž ► *škliéda* ⟨Red *škliéde*⟩ [L] SSKJ +, Plet. +, BdC sklieda, kat. **sklijede** [E] < *sk^hléd^à ≤ *sk^hdéd^à ← alp. rom. *skudēla < lat. SCUTELLA(M)
- škarje** -ij ž mn ► *škà:rje* ⟨⟩ [L] +, kat. **škarje** [E] ← stvnem. *scāri*, srvnem. *schære*
- žegnalnik** -a m ► *ženà:unjk* ⟨Red *ženà:unjka*⟩ ‘kropilnica, posodica za blagoslovljeno vodo’ [L] –, kat. – [E] < *(žegn)-a-l-*bn-ik-b* ← stvnem. *sēgan*, srvnem. *sēgen* ‘znamenje križa, blagoslov’; stvnem. *seganōn*, srvnem. *sēgenen* ‘blagosloviti’

3.2.2.4 Pozno prevzeto besedje

- ampola** -e ž ► *à:mpola* ⟨Imn *à:mpole*⟩ ‘steklenička’ [L] SSKJ → ampula, Plet. –, BdC –, kat. Imn **ampole** [E] ← it. *ampolla* ‘steklenička’
- armarič** -a m ► *armá:rijč* ⟨⟩ ‘predalnik’ [L] –, kat. **armarič** [E] < *(*armar*)-it^h ← furl. *armâr* ‘predalnik’
- broka** -e ž ► *brò:ka* ⟨⟩ ‘glinen vrč za vino’ [L] –, kat. – [E] ← it. *brocca* ‘vrč’
- bančič** -a m ► *ban'čjč* ⟨Red *bančj:ča*⟩ ‘manjša klop’ [L] –, kat. **bankič** [E] < *(*banč*)/(*bank*)-it^h ← furl. *banc* ‘klop’
- bank** -a m ► *'banjk* ⟨Red *bá:njka*⟩ ‘klop s skrinjo’ [L] SSKJ ~, Plet.–, BdC → banjca, kat. **bank** [E] ← furl. *banc* ‘klop’
- bilanča** -e ž ► *bilà:nča* ⟨⟩ ‘tehtnica’ [L] –, kat. **bilanza** [E] ← furl. *belanceje* ‘tehtnica’

¹⁶ Bezljaj (1976: 86) navaja *čóla* v pomenu ‘hlod, deblo, čok, tnaló’ (Posočje, gor.) in k temu pridaja *čól* ‘češarek’ (Tolmin) ter *čúla* ‘razklan parobek’ (Branica); izvor po njegovem mnenju ni jasen, izhajanje iz novonemškega *Zoll, Zollen* pa ne pride v poštev, »ker je srvn[em]. zol »carina« dalo sln. col in zol »dolžinska mera« sln. cola« (Bezljaj 1976: 86). Besedo *čpl* ‘parobek’ Bezljaj (1976: 67) izvaja iz srvn[em]. zol ‘parobek, hlod, tram’. Pri oblikah *čóla*, *čúla* in *čuója* je treba najverjetneje izhajati iz *čòla, saj vse izkazujejo ustrezne reflekse *l̥, terska in kraška oblika pa tudi zgodnje podaljšave kratkega akuta v nezadnjem zlogu (če je gradivo, navedeno v Bezljaj 1976: 86, naglasno zanesljivo, pri *čóla* kvaliteta naglašenega vokala kaže na umični naglas, saj bi v obsoškem narečju sicer pričakovali diftong, v gorenjskem pa ozki monoftong). Oblika *čòl, iz katere je nastala tolminska oblika, bi lahko bila prevzeta iz srvnem. zol (< pgerm. *tullaz) v nekoliko starejšem obdobju, torej v času, ko se je srvnem. zlitnik izgovarjal šumniško, oblika *čóla pa tvorjena naknadno s pripono *-ja. Alternativno bi lahko šlo za prevzem z vključitvijo v a-jevsko sklanjatev, pri čemer je *l̥ slovenski substitut srvnem. srednjega l.

¹⁷ Ker naglasni umik na prednaglasni polglasnik v narečju ni regularno izvršen, gre pri korenskem naglasu pri tipu *dá:ška* najverjetneje za izravnavo po Ted, kjer je prišlo do umika cirkumfleksa s končnega zloga.

- čača** -e ž ▶ *čá:ča* ⟨Ted *čá:çø*, Imn *čá:çe*⟩ 'kuhalnica' [] SSKJ –, Plet. –, BdC → *čača*, kat. Imn **čace** [E] ← furl. *cjace* 'kuhalnica'
- čandreja** -e ž ▶ *čandrè:ja* ⟨Ted *čandrè:jø*, Imn *čandrè:je*⟩ 'stol' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. **čjandrea** [E] ← furl. *cja(n)drèe* 'stol'
- falčet** -a m ▶ *fal'çet* ⟨Red *falçe'ta*⟩ 'kosa' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. **falčet** [E] ← furl. *falcèt* 'kosa'
- gerdz** -a m ▶ *gé:rç* ⟨Red *gé:rza*⟩ 'gradaše' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. **gerz** [E] ← ben. it. *garzo* 'gradaše'
- grac** -a m ▶ *'raç* ⟨Imn *rá:ci*⟩ 'strgalnik' [] –, Imn **raci** [E] ← furl. mn *grats* (ed *grat*) 'strgalnik'
- kafetjera** -e ž ▶ *kafetjé:ra* ⟨⟩ 'priprava za kuhanje kave' [] –, kat. – [E] ← it. *caffetti-era* 'priprava za kuhanje kave'
- kamba** -e ž ▶ *ká:mba* ⟨⟩ 'ukrivljena lesena palica pri jarmu' [] SSKJ +, Plet. +, BdC –, kat. **kamba** [E] ← ben. it. *camba* ← bav. *kampa*
- karatel** -a m ▶ *kará'tel* ⟨Imn *karaté:li*⟩ 'sod za vino' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. **karatel** [E] ← ben. it. *caratelo* 'sod'
- karatelič** -a m ▶ ⟨Imn *karaté:liči*⟩ 'manjši sod' [] –, kat. – [E] < **(karatel)-it-b* ← ben. it. *caratelo* 'sod'
- korjan** -a m ▶ *korjá:n* ⟨prid. Imn *korjá:navi*⟩ 'usnje' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. – [E] ← furl. *coreàn* 'usnje'
- kračula** -e ž ▶ *krá:çula* 'raglja' [] –, kat. **kračula** [E] ← furl. *craçule* 'raglja'
- lučernja** -e ž ▶ *lučér:rña* ⟨Red *lučér:rñe*, Ted *lučér:rño*, Imn *lučér:rñe*⟩ 'oljna svetilka' [] SSKJ –, Plet. → lučerna, BdC –, kat. – [E] ← furl. *lucergne*
- makinja (za šivati)** -e ž ▶ *mà:kiña za šivá:tj* ⟨⟩ '(šivalni) stroj' [] –, kat. **makinja za šivate** [E] ← furl. *machigne* 'stroj, naprava'
- meženin** -a m ▶ *meže'nin* 'mlinček za kavo' [] –, kat. **meženin** [E] ← furl. *masanin* 'mlinček'
- mizura** -e ž ▶ *mižú:ra* ⟨Imn *mižú:re*⟩ [] SSKJ –, Plet. –, BdC ~, kat. – [E] ← it. *misura* 'merica'
- orloj** -a m ▶ *or'loj* ⟨⟩ 'ura' [] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. orloj [E] ← furl. *orloi* 'ura'
- paleta** -e ž ▶ *palé:ta* ⟨Ted *palé:to*⟩ isto kot **mokarica** [] SSKJ ~, Plet. ~, BdC –, kat. **paleta** [E] ← furl. *palete*, it. *paletta* 'lopatica'
- peza** -e ž ▶ *pè:za* ⟨⟩ 'tehtnica' [] –, kat. – [E] ← ben. it., it. *pesa* 'tehtnica'
- pinja** -e ž ▶ *pi:ña* ⟨Imn *pi:ñe*⟩ [] +, kat. **pinja** [E] ← furl. *pigne* 'pinja'
- sapin** -a m ▶ *ša'pin* ⟨⟩ 'cepin' [] –, kat. **sapin** [E] ← furl. *sapin* 'cepin'
- seget** -a m ▶ *še'get* ⟨⟩ 'žaga' [] –, kat. Imn segeti [E] ← furl. *segnet* 'žaga'
- segetič** -a m ▶ *sege'tjč* ⟨⟩ 'majhna žaga' [] –, kat. – [E] < **(seget)-it-b* ← furl. *segnet* 'žaga'
- sejun** -a m ▶ *šejùn* ⟨Imn *šejùn:ñj*⟩ 'žaga' [] –, kat. **seun** [E] ← furl. *seon* 'žaga'
- stiralnik** -a m ▶ *štirá:unjk* ⟨⟩ 'likalnik' [] –, kat. **steraunek** [E] < **(stir-a)-l-bn-ik-b* ← it. *stirare* 'likati'
- škarpa** -e ž ▶ ⟨Ted *škà:rpo*, Imn *škà:rpe*, Rmn *škà:rp*⟩ 'čevelj' [] +, kat. Imn škarpe [E] ← it. *scarpa* 'čevelj'
- škarpeta** -e ž ▶ ⟨Imn *škarpe'te*⟩ 'čevelj' [] –, kat. – [E] ← furl. *scarpete* ← it. *scarpa* 'čevelj'

- špinjak** -a m ▶ *špì:nák* ⟨ ⟩ ‘sveder’ [L] –, kat. **špinjak** [E] ← nejasno, morda furl. **spignac* ‘sveder’
- tavla** -e ž ▶ *tá:yla* ⟨ ⟩ ‘miza’ [L] SSKJ –, Plet. –, BdC +, kat. – [E] ← furl. *taule* ‘miza’
- tavlica** -e ž ▶ *tá:yljca* ⟨ ⟩ ‘majhna miza’ [L] –, kat. – [E] < *(*taul*)-ic-a ← furl. *taule*
- zvelja** -e ž ▶ *zvé:lja* ⟨ ⟩ ‘budilka’ [L] –, kat. **zvelja** [E] ← it. *svegliá* ‘budilka’

4 Sklep

Iz navedenega gradiva je videti, da novejšje prevzeto besedje romanskega izvora po številu močno prevladuje, izpodriva pa tudi starejše neprevzeto besedje, npr. *čandrè:ja* ‘stol’ ← furl. *cjandree* (*s'tou*, *sto'ljč* se uporablja v pomenu ‘majhen stol, pručka’); *ta:yla* ‘miza’ ← furl. *taule* (poleg starejšega *mí:za*); *fal'cet* ‘kosa’ ← furl. *falcet* (poleg starejšega *ko'sa*). Iz številnih osnov, prevzetih tudi v novejšem času, se produktivno tvorijo izpeljanke z neprevzetimi obrazil: *ban'čjč* ‘majhna klop’ < *(*banč*)/(*bank*)-it-č ← furl. *banc* ‘klop’; *armá:rjč* ‘omarica’ < *(*armar*)-it-č ← furl. *armár* ‘predalnik’; *štírá:ujk* ‘likalnik’ < *(*stir-a*)-l-ɨn-ik-č ← it. *stirare* ‘likati’. Zaradi intenzivnega jezikovnega stika s stičnimi romanskimi idiomi in postopnega upada jezikovne kompetence govorcev slovenskega narečja skozi čas je stanje do neke mere pričakovano.

Literatura

- Bezlaj 1976–2007 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU, 1976–2007.
- Boerio = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Giovanni Cecchini, 1867.
- Cernetig – Negro 2009 = *Mi smo tu ... tuka, ... izdë, ... kle, ... tle*, ur. Marina Cernetig – Luigia Negro, Špeter: Inštitut za slovensko kulturo, 2009.
- Dapit 1995 = Roberto Dapit, *La Slavia Friulana: lingue e culture: Resia, Torre, Natisona: bibliografia ragionata = Beneška Slovenija: jezik in kultura: Rezija, Ter, Nadiža: kritična bibliografija*, Čedad – Špeter: Kulturno društvo Ivan Trinko – Zadruga Lipa, 1995.
- Dardano – Trifone 2001 = Maurizio Dardano – Pietro Trifone, *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*, Bologna: Zanichelli, 2001.
- Del Medico 2004 = Dino Del Medico, *Censimento oggetti: museo etnografico*, Comune Lusevera, 2004. (Tipkopis.)
- Dybo 1981 = Владимир Антонович Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва: Наука, 1981.
- Dybo 2000 = Владимир Антонович Дыбо, *Морфонологизованные парадигматические акцентные системы: типология и генезис*, Москва: Языки русской культуры, 2000.

- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии*, Moskva: Nauka, 1990.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1993 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии: словарь*, Moskva: Nauka, 1993.
- Erat 2008 = Janez Erat, *Furlansko-slovenski slovar = Il dizionari furlan-sloven*, 2008 (<http://janezerat.blogspot.com/>, dostop 3. 11. 2013).
- Ježovnik 2012 = Janoš Ježovnik, *Narečna poezija Renata Quaglie v prevodih Marka Kravosa: diplomsko delo*, Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2012.
- Kacin Wohinz – Pirjevec 2000 = Milica Kacin Wohinz – Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Kenda Jež 2007 = Karmen Kenda Jež, *Shranili smo jih v bančah: slovarski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini = contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale*, Ukve – Ljubljana: S. K. S. Planika Kanalska dolina – Slori – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2007.
- Kos idr. 1974 = Milko Kos – Lavo Čermelj – Bogo Grafenauer – Janko Jeri – Gorazd Kušej, *Slovenci v Italiji včeraj in danes*, Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1974.
- Križnar 2006 = Naško Križnar, Etnografski muzej v mlekarni, v: *Terska dolina = Alta Val Torre = Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 239–242.
- Logar 1976 = Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Madriz – Roseano 2003 = Anna Madriz – Paolo Roseano, *Scrivere in friulano*, Udine: Società Filologica Friulana, 2003.
- Makuc 2013 = Neva Makuc, Sclavi, schiavi in podobni izrazi v miselnem svetu novoveških avtorjev, *Škrabčevi dnevi 8: zbornik povzetkov simpozija 2013*, Nova Gorica, 2013, 11.
- Marušič 2006 = Branko Marušič, Pregled zgodovine terskih Slovencev, v: *Terska dolina = Alta Val Torre = Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 55–61.
- Merkù 2006 = Pavle Merkù, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, ur. Metka Furlan – Silvo Torkar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Pirona = Giulio Andrea Pirona, Ercole Carletti, Giovanni Battista Corgnali, *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano*, Udine: Società filologica Friulana, 1992.
- Pleteršnik (Plet.) = Maks Pleteršnik, *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: spletna izdaja*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2010 (<http://bos.zrc-sazu.si/pletersnik.html>).
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.

- Rigler 1963 = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, v: Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2001, 13–57.
- Ruttar 2006 = Riccardo Ruttar, Lusevera – Bardo, Il luogo e la sua gente – Una comunità in pericolo, v: *Terska dolina = Alta Val Torre = Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 87–90.
- Skubic 1997 = Mitja Skubic, *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997.
- Skubic 2002 = Mitja Skubic, *Romanski jeziki*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za romanske jezike in književnosti, 2002.
- Skubic 2006 = Mitja Skubic, *Slovenske jezikovne prvine v obsoški furlanščini*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 2005.
- Snoj 2009 = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Spinozzi Monai 2009 (BdC) = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine: Consorzio Universitario del Friuli, 2009.
- Stang 1957 = Christian Stang, *Slavonic accentuation*, Oslo, 1957.
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.
- Šekli 2006a = Matej Šekli, *Ledinska imena v kraju Livek in njegovi okolici: doktorska disertacija*, Ljubljana, 2006.
- Šekli 2006b = Matej Šekli, Tersko narečje v kraju Subid, v: *Terska dolina = Alta Val Torre = Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 161–173.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila za določanje mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- Šekli 2011 = Matej Šekli, Predzgodovina praslovanskega naglasnega sistema v luči moskovske naglasoslovne šole, *Jezikoslovni zapiski* 17 (2011), št. 2, 7–40.
- Šekli 2014 = Matej Šekli, Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 19 (2013), št. 2, 291–315.
- Šlenc = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar: elektronska izdaja*, Ljubljana: DZS, 2008.
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami: poskusni zvezek: A–H*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Slovarji).
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 328–335.

Zingarelli = Nicola Zingarelli, *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli, 2007.

Zuljan Kumar 2010 = Danila Zuljan Kumar, Subiške pripovedi z jezikovnega stališča, v: Bruna Balloch, *Mlada lipa: pravce domah narete*, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2010.

The Origin of Terms for Tools and Household Instruments in the Terski Dialect

Summary

This article presents dialect names for tools and instruments displayed in the ethnographic museum in the village of Lusevera (Sln. *Bardo*) in the Torre Valley. The local dialect of Bardo is a part of the Terski dialect, which is spoken in the valley of the Torre River and its tributaries in the Province of Udine, part of the autonomous Friuli–Venezia Giulia region of Italy. According to genetic linguistics, it belongs to the Venetian-Karst dialectal base and, if the auditory impression and recent developments are taken into account, it belongs to the Littoral dialect group. An uncommon phonetic innovation in the dialect that is typical of the Bardo dialect is elision of the phoneme *g*; this phoneme only appears in recent loanwords. Based on their origin, words in the Bardo dialect can be divided into native and borrowed. Native words are roots and compounds. Loanwords were borrowed early, either in the late Common Slavic period or later, but before the language came into strong contact with the Romance adstrata, and late, borrowed recently especially from Friulian, Venetian Italian, and since 1866 from standard Italian as well. Loanwords represent a large majority of the words analyzed and are replacing old native names as well. Many roots, both those borrowed early as well as recently, serve as a basis for productive derivation with native affixes.

Izmail Sreznjevski in slovenščina

Irina Makarova Tominec

Cobiss: 1.02

V zgodovini rusko-slovenskih znanstvenih stikov je pomembno vlogo odigral slovenski jezik, ki je s svojim enkratnim jezikovnim gradivom raziskovalno pritegnil pomembne ruske jezikoslovce 19. stoletja. Pričujoče delo naj bi podrobneje pokazalo, na kateri način so se reševala zapletena vprašanja raziskovanja slovenskih narečij, njihovega znanstvenega opisa, sestavljanja znanstvene klasifikacije in določanja zemljepisnih mej slovenskih narečij. Zanimivo je, da sta pri reševanju navedenih vprašanj pomembno prispevala ravno ruski raziskovalec Izmail Sreznjevski in nekoliko pozneje njegov učenec Jan Baudouin de Courtenay.

Ključne besede: rusko-slovenski stiki, slovenski jezik, slavistika, klasifikacija slovenskih narečij

Izmail Sreznjevsky and Slovenian

The Slovenian language played an important role in the history of Russian-Slovenian scholarly contact. The unique linguistic material of Slovenian attracted the research of important nineteenth-century Russian linguists. This article discusses in greater detail how complex issues were resolved with regard to studying Slovenian dialects, their scholarly description and classification, and the borders between them. It is interesting that an important contribution to solving these issues was made by the Russian scholar Izmail Sreznjevsky and somewhat later by his student Jan Baudouin de Courtenay.

Keywords: Russian-Slovenian contact, Slovenian, Slavic studies, classification of Slovenian dialects

1 V Rusiji se je začelo neposredno raziskovanje slovanskih narečij leta 1835 s sprejetjem nove univerzitetne uredbe o ustanovitvi oddelkov za zgodovino in literaturo slovanskih narečij na štirih ruskih univerzah. Po nekaj neuspešnih poskusih, da bi na pravkar ustanovljene univerzitetne oddelke dobili slaviste iz zahodnih, predvsem čeških dežel, je ruska vlada napotila štiri mlade in obetavne ruske znanstvenike na študijsko popotovanje v tujino, da bi se znanstveno izpopolnili na področju slavistike. Med te bodoče ruske slaviste so spadali Osip Bodjanski (moskovska univerza), Viktor Prejs (peterburška univerza), Izmail Sreznjevski (harkovska univerza) in Viktor Grigorovič (kazanska univerza). Pri tem je od vseh ruskih univerzitetnih popotnikov »prve generacije«, ki so potovali po avstrijski monarhiji konec

tridesetih in v začetku štiridesetih let 19. stoletja, največ pozornosti slovenskim deželam namenil ravno Izmail Sreznjevski (podrobneje Čurnika 1995).

Priprave za študijsko popotovanje po slovanskih deželah avstrijske monarhije so bile precej temeljite. V skladu s posebnimi navodili – sestaviti jih je pomagal znani ruski slavist Aleksander Vostokov¹ – naj bi popotnik pozimi študiral slovanske knjige in rokopise v lokalnih knjižnicah, poleti pa naj bi s pomočjo priročnega zemljevida peš raziskoval slovanske dežele. Kot je napisal v spričevalu A. N. Pipin, je Izmail Sreznjevski »opravił toliko pešpoti po slovanskih deželah (z izjemo tistih pod turškimi vplivom) kot nobeden drug Slovan«.²

Po podatkih iz popotnega dnevnika ruskega raziskovalca »Putevye pis'ma ...«³ in po arhivskem gradivu (Osrednji državni arhiv literature in umetnosti v Moskvi, CGALI) je Izmail Sreznjevski prehodil skoraj vse slovenske dežele – od Štajerske do Beneške Slovenije.⁴

Takle je seznam obiskanih krajev v njegovih popotniških zapiskih (slika 1).

Obiskal je Gradec (danes Avstrija), Maribor, Ptuj in Veliko Nedeljo (od 28. februarja do 11. marca 1814), potem Metliko, Novo mesto, Ljubljano, Kranj, Naklo, Celovec (Klagenfurt), Ziljsko dolino, Rezijo, Gorico (danes Italija) in Trst (danes Italija) (aprila 1841). Popotovanje po Beneški Sloveniji je potekalo preko Venzone, Gemone, Tarcenta, Čedadada (vsi ti kraji danes v Italiji) vse do Gorice; iz Gorice se je Sreznjevski preko Vipave odpravil v Trst. V Istri je obiskal Koper, Korte in Sv. Lovreč (danes je to Lovrečica, na Hrvaškem).

Na popotovanjih je Izmail Sreznjevski zapisoval ljudske pesmi in pripovedke, opisoval šege in običaje ter evidentiral fraze in besede v različnih slovenskih narečjih. Pri raziskovanju slovenskega jezika so ruskemu raziskovalcu pomagali znani slovenski kulturniki in raziskovalci: J. Kopitar, A. Murko, P. Dajnko, S. Vraz, F. Metelko, F. Prešeren, U. Jarnik, M. Majar, O. Caf in drugi.⁵ Seznanjali so ga tudi z izsledki lastnih filoloških in etnografskih raziskav.

¹ Aleksander Vostokov je leta 1826 s Keppnom pripravil prvo znanstveno (komentirano) objavo Brižinskih spomenikov.

² Gl. zemljevid z oznako popotovanj Izmaila Sreznjevskega v spominskem zborniku *Pamjati Izmaila Ivanoviča Sreznjevskega. Peterburg, 1916, s. 102.*

³ *Putevye zametki iz slavjanskih zemelj* je popotniški dnevnik Izmaila Sreznjevskega v obliki obsežne zbirke skrbno datiranih pisem ruskega popotnika k svoji materi; dnevnik je bil objavljen po smrti Sreznjevskega, najprej po delih, v dveh številkah revije *Živaja starina* leta 1893, leta 1895 pa so ti zapiski izšli v ločeni izdaji z naslovom *Putevye pis'ma I. I. Sreznjevskago k materi iz slavjanskih zemelj 1830–1842* (Sreznjevski 1895).

⁴ Beneška Slovenija je ime, ki se uporablja v slovenski periodiki po letu 1848, ustreza italijanskemu *Schiavonia Veneta*, označuje pa ozemlje na severozahodu Italije, kjer prebiva avtohtono slovensko prebivalstvo (Videm in Furlanija – Julijska krajina), vzdolž celotne slovensko-italijanske meje.

⁵ V arhivu so ohranjeni zapiski slovenskih kulturnikov, ki jih je Izmail Sreznjevski spoznal med svojim študijskim popotovanjem; zapiske so prispevali F. Prešeren, O. Caf, A. Murko, F. Metelko, M. Majar, J. Zupan, A. Žakelj, M. Kastelic in K. Kvas (RSO 2010: 94–96).

1840. окт. 15. Борковъ.
Хочевуъ (ч. Chotěbuz.
н. Kottbus).
Воерецъ — Гойерверда.
(серб.-луж. Vojersy, н.
Hoherswerda).
18. Дрезденъ.
нояб. 2. Пирна (ч. Perno, н.
Pirna).
Пуста.
Либеталь.
Ломенъ.
Оттовальдсгрундъ.
Гёлегрундъ.
3. Вастей.
Гонштейнъ.
4. Шавдау.
5. Пирна (ч. Perno, н.
Pirna).
6. Дрезденъ.
- 7 нояб. 15 янв. Прага.
1841. янв. 15. Градецъ Браг. (н. Ko-
nigsgrätz).
Лютомышль (н. Leute-
mischl).
Брно (ч. Berno).
- январ. 23—26 февр. Вѣна.
февр. 28. Градецъ (сл. Nemski
Gradec, н. Grätz).
- март. 7. Марбургъ (сл. Maribor,
н. Marburg).
10. Птуя (Ptuja, н. Pettau).
11. Велика Недѣля (Gross
Sontag).
Фридау.
12. Вараздинъ (хр. Varaždin.
н. Warasdin).
14. Загребъ (ср. Загреб, н.
Agram).
19. Омьяль—Омьшь.
20. Быстрица (долина).
22. Крапина.
26. Загребъ (срб. Загреб, н.
Agram).
31. Карловець (срб. Карло-
вад Горьн, н. Karlstadt).
- апр. 1. Юрово (имѣнье).
2. Метлика (сл. Metlika,
н. Metling)
Юрово.
3. Метлика (сл. Metlika,
н. Metling).
Храсть (
1841. апр. 3. Новое Мѣсто (сл. Nove
Mesto, н. Neustadt).
5. Любляны (сл. Ljubljana,
н. Laibach).
10. Крањ (сл. Krajnj, н.
Krainburg).
11. Наклаъ.
14. Любляны (сл. Ljubljana,
н. Laibach).
Торжець (сл. Teržič, н.
Neumarkt).
17. Целовець (сл. Celovec,
н. Klagenfurt).
18. Мошбургъ.
20. Целовець (сл. Celovec,
н. Klagenfurt).
22. Верба (Velden).
Рожень (Rosenthal).
24. Быстрица (Feistritz).
25. Дер. св. Георга.
Влейбергъ.
26. Быстрица (село въ Зиль-
ской долинь).
27. Тарфпесъ.
Резиута.
Венцоне.
Джемона.
Тарченко.
- май 1. Ложѣваро.
Чивидаль.
2. Горница (сл. Gorica, н.
Götz).
4. Липава (сл. Vipava, н.
Wiprach).
Постоина (сл. Postojna,
н. Adelsberg).
Любляны (сл. Ljubljana,
н. Laibach).
7. Триестъ (срб. Трст).
11. Венеція (срб. Млетци).
13—27. Триестъ.
28. Копръ (срб. Копар, нт.
Saro d'Istria).
30. Corte d'Isola.
31. S. Lorenzo.
- июнь 1. Валле.
2. Перой (срб. Перой).
Пола.
4. Перой.
Dignano.
Варбано.
Pisino.
5. Рѣка (срб. Рјека, нт.
Fiume).

Slika 1: Seznam krajev, ki jih je obiskal Izmail Sreznjevski na popotovanju po slovenskih deželah (Sreznjevski 1895: 358–359)

Slika 2: Skica poti Izmaila Sreznjevskega po slovenskih deželah in v soseščini leta 1841 (prirejeno po Pamjati 1916: 102)

2 Študijsko popotovanje Izmaila Sreznjevskega po slovanskih deželah je prineslo celo vrsto objav v znanstveni periodiki tega časa. Raziskave ruskega popotnika, pisane dobesedno na terenu, so bile objavljene sorazmerno hitro, že isto ali naslednje leto. Nekaj teh objav je posvečenih dialektološkim raziskavam slovenskih narečij. V primerjalno-zgodovinski raziskavi »O narečijah slavjanskih« (Sreznjevski 1841), ki je izšla v reviji ruskega ministrstva za prosveto še pred zaključkom študijskega popotovanja Sreznjevskega, je med prvimi v evropski slavistiki podal znanstveno oznako slovenskih narečij.

2.1 V tem članku, ki ga lahko upravičeno imenujemo »programski« za slovensko dialektologijo, avtor poudarja številnost in raznovrstnost slovenskih narečij: »Skoraj vsaka fara se razlikuje od druge bodisi v izgovoru posameznih črk bodisi v uporabi posamičnih besed.«⁶ Avtor poudarja velik pomen narečnega gradiva za raziskovanje slovenskega jezika: »Kdor želi jasno razumeti slovenščino kot poseben jezik, ki se razlikuje od drugih, je dolžan raziskovati lokalne govore in šele iz razlik

⁶ Sreznjevski 1841, 136: »почти каждый приход отличается от другого или выговором некоторых букв, или употреблением слов.«

med njimi sklepati o značaju slovenščine na splošno.⁷ Vzrok take razdrobljenosti avtor vidi v pomanjkljivi naselitvi in industriji v slovenskih deželah, pa tudi v nezadostni povezanosti posameznih delov prebivalstva med seboj. Zato se je jezik v različnih krajih razvil različno: »Sčasoma so se lokalne razlike samo povečale in se še niso utegnile odpraviti, le v posameznih krajih so se zaradi razvoja industrije in trgovine nekoliko pomešale med seboj.«⁸ Navedeni zaključki Izmaila Sreznjevskega so v slovenski dialektologiji v glavnem obveljali in so bili pozneje samo še dopolnjeni.⁹

2.2 Poleg tega je Sreznjevski v svojem opisu poudaril velik vpliv sosednjih tujih jezikov (nemščina, italijanščina) na slovenska narečja, kar se odraža v večjem številu sposojenk. Sledi natančna sociolingvistična opazka ruskega raziskovalca, da Slovenci uporabljajo tuje in sposojenke, kadar se želijo »lepše izraziti«.¹⁰ S stališča sodobne znanosti bi taka trditev potrebovala nadaljnja pojasnila: uporaba sposojenk za doseganje estetskega učinka je v jezikoslovju znan pojav, vendar pa je ravno zaradi ukoreninjenosti tujk in sposojenk v slovenskem besedju o doseganju posebnega učinka možno govoriti šele v primeru ozaveščene izbire jezikovnih sredstev v idiolektu posameznika (gl. Makarova 2009).

Med pomembnejše ugotovitve Sreznjevskega spada njegova teza ob odsotnosti enotnega slovenskega knjižnega jezika, ki ga v Sloveniji »ni in ga tudi ni bilo«: »Vsak pisatelj je pisal in še vedno piše v svojem lokalnem narečju. [...] Tako so počeli ne samo pisatelji, ampak celo slovaropisci in slovničarji: Gutsman in Jarnik (Korošci), Kopitar in Metelko (Krajnci), Murko in Dajnko (Štajerci), in to je zelo opazno, ne glede na vse želje po odstranitvi lokalne obarvanosti lastnega pisnega jezika in v samem pojmovanju slovenskega jezika. Najbolj enotni so v posameznih pravopisnih rešitvah, nikomur od njih pa niti na misel ne pride, da bi izgovarjal tako, kot je pisal.«¹¹

⁷ Sreznjevski 1841, 138: »Кто хочет отчетливо понять словенский язык как язык, отличный от других языков, тому остается изучать наречия местные и из их отличия уже выводить заключения о характере словенского языка вообще.«

⁸ Sreznjevski 1841, 137: »Время укрепляло местные отличия и ещё не успело, вследствие распространения промышленности и торговли стереть отличия, а лишь кое-где смешало.«

⁹ Slovenski dialektolog Fran Ramovš je visoko ovrednotil ugotovitve Izmaila Sreznjevskega o vzrokih dialektizacije: »Sreznjevskij je pravilno pojmoval nalogo: kolikor je pač mogel, toliko je skušal popisati slovenska narečja, določiti njihovo obsežnost in podati tudi gibalne razvoje sile. [...] je lepo in točno označil sile, ki so to raznoličnost ustvarile [...]« (Ramovš 1931: 15)

¹⁰ Sreznjevski 1841: 136: »Стремление заимствовать так сильно, что словенец охотно употребляет вместо своего собственного не только немецкое или итальянское название какого-нибудь предмета, но даже и глагол, прилагательное, наречие, союз, и чем красивее желает выразиться, тем более чужих слов мешает в свой разговор.«

¹¹ Sreznjevski 1841: 137–138: »Каждый писатель писал и пишет своим местным наречием. [...] Так действовали не только писатели, но и самые лексикографы и

2.3 V navedenem prispevku je Sreznjevski predlagal delitev vseh slovenskih govorov na 18 narečij: (1) dolensko narečje, ki ga je po številnosti govorcev in po jezikovnem vplivu obravnaval kot najpomembnejše slovensko narečje, (2) gorenjsko narečje, (3) osrednjeslovensko narečje, ki ni imelo originalnih potez, ampak je predstavljalo zmes posamičnih gorenjskih in dolenskih jezikovnih značilnosti, (4) poljansko narečje, ki se približuje dolenskem, s tem da se razlikuje v uporabi nekaterih hrvaških sposojenk (*još*, *opet*) in tudi po manj jasnem izgovoru t. i. polvokalov,¹² (5) cerkniško-ribniško, ki postopoma zgublja svoj originalni značaj in se približuje dolenski in osrednjeslovenskemu narečju; (6) lipavsko¹³ narečje; (7) idrijsko, ki je po Sreznjevskemu spadalo v gorenjsko narečno skupino; (8) tolminsko, ki se je od idrijskega razlikovalo po naravi naglasa in po refleksihi sekundarne palatalizacije; (9) boginjsko¹⁴; (10) pleško; (11) slovinsko; (12) rezijansko, ki je ohranilo arhaične oblike preteklega časa; (13) ziljsko; (14) rožansko; (15) zabelsko (zadnja tri narečja so na koroškem ozemlju, vsem trem je pripisoval upočasnjen izgovor, specifičen naglas in nekatere druge izvirne jezikovne poteze); (16) štajersko-koroško; (17) dravsko-mursko (pravo štajersko); (18) ogrsko-štajersko (prim. Rigler 2001: 289).

Po obsegu navedenega seznama sodeč, je slovensko narečno gradivo predstavljalo za raziskovalca pravi izziv. V zvezi s tem so posebej zanimive metodološke rešitve, ki jih je Sreznjevski uporabil za izločanje in klasifikacijo številnih in raznovrstnih slovenskih narečij. Kot učinkovita se je pri njem izkazala primerjalno-zgodovinska metoda (rus. *sravnitel'no-istoričeskij metod*): »Kar je komaj opazno, kadar primerjamo lokalne govore, bo takoj razvidno, kadar primerjamo glavna narečja.«¹⁵ S to metodo uspe raziskovalcu oblikovati seznam prepoznavnih jezikovnih potez, kar se v sodobni dialektologiji imenuje *identifikacijska matrica*, in razlikovalnih jezikovnih potez, ki pomaga izločiti glavne narečne skupine. »Barvne kombinacije so neskončne, medtem ko je število glavnih barv sorazmerno omejeno: tako je tudi tukaj. Sam si nisem niti upal izločiti in opisati vseh možnih kombinacij in odtenkov, ki se jih da najti po različnih krajih pri Slovencih; toliko več pozornosti sem namenil ključnim razlikam in sem skušal doumeti razlikovalne značilnosti glavnih

грамматики – Гутсман и Ярник – корушцы, - Копитар и Метелко, – краинцы, Мурко и Дайнко – штирийцы, – это заметно, сколько не желали они стереть со своего языка, со своих понятий о языке словенском местный колорит. Они сходятся между собою более всего в некоторых условиях правописания, но никто из них и не думал выговаривать так, как писал».

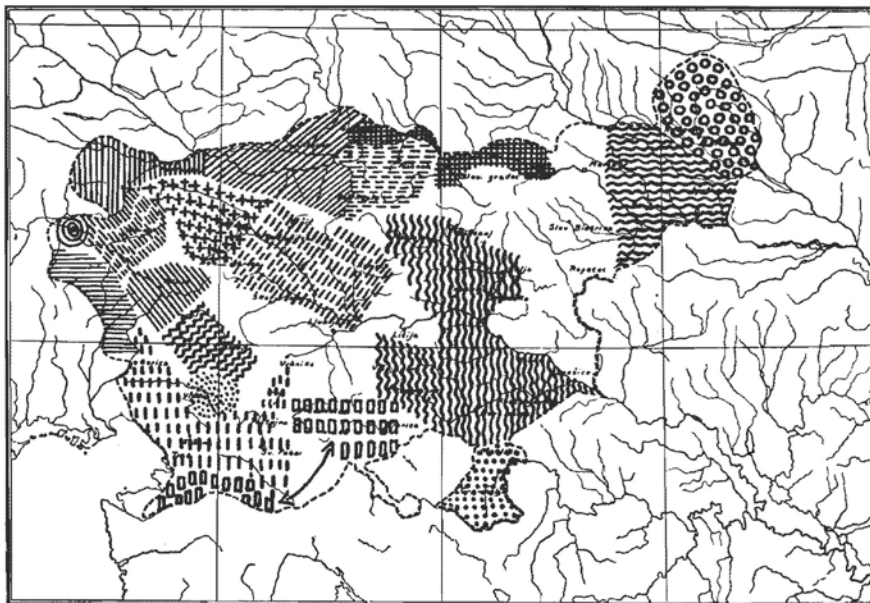
¹² Polgasnikov – »полугласных« (Sreznjevski 1841: 139).

¹³ Ohranjamo zapis Izmaila Sreznjevskega; mišljeno pa je *vipavsko* narečje (Sreznjevski 1841: 138).

¹⁴ Ohranjamo zapis Izmaila Sreznjevskega; mišljeno je *bohinjsko* narečje (Sreznjevski 1841: 139).

¹⁵ Sreznjevski 1841: 164: »Что слабо светит, когда рассматриваем местные поднаречия, то будет светить ярко, когда будем рассматривать сравнительно разные главные наречия.«

narečij.«¹⁶ Primerjalna metoda, ki jo je uporabljal Izmail Sreznjevski, se je dopolnjevala z navedbo zgodovinskega – v večini primerov – staroslovanskega izvora posameznega glasu oz. glasovnega sklopa. Seznam primerov je kdaj dopolnjeval z navedbo sorodnih besed tudi iz drugih slovanskih jezikov.

Slovenska narečja po Izmailu Sreznjevskem (l. 1841.).

Slika 3: Fran Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika, Ljubljana, 1931 (Ramovš 1931: 17)

Analiza slovenskega narečnega gradiva, predstavljenega v članku Izmaila Sreznjevskega »O narečijah slavjanskih«, ob upoštevanju dognanj sodobne slovenske dialektologije kaže, da je ruskemu raziskovalcu ne glede na kratek rok bivanja v slovenskih deželah uspelo navesti reprezentativno število ključnih narečnih značilnosti, ki oblikujejo slovensko narečno raznovrstnost.

¹⁶ Sreznjevski 1841: 137: »Соединения красок могут быть до бесконечности разнообразны, но количество самих красок всё же остается небольшим: так и здесь. Я не мог и желать заметить все сближения признаков отличий языка, какие можно найти в разных местах у словенцев; тем большее внимание обратил на самые признаки отличий и старался понять характеристику главных наречий.«

Tako je na primer na področju glasoslovja Sreznjevski navedel primere za tele bistvene značilnosti slovenskih narečij (Sreznjevski 1841: 139sl.):

- pojav polne/delne vokalne redukcije¹⁷: **b'la** (bila), **kol'kor** (kolikor), **nýč**¹⁸ (nič), **bos'ga** (bosega), **bos'mu** (bosemu);
- različne reflekse razvoja jata (ě): **bejl/bjeũ** (belo), **lejto** (leto), **tjeden/tejden** (teden), **wesjalje** (veselje), **žjalja** (želja);
- dvoglasne reflekse nekdanjih nosnikov: **puot** (pot), **kuôt** (kot), **bûodĩ** (bodi);
- lokalno spremembo artikulacije fonema *u – ü*: **küpiti** (kupiti);
- narečno akanje: **gawariti** (govoriti), **sym widũ lejpa žena z boũna noga** (sem videl lepo ženo z bolno nogo);
- narečno ukanje (prehod cirkumflektiranega vokala *o → u*): **madrust** (modrost), **nuč** (noč) v dolenskem narečju;
- značilno razzvenečenje končnega /v/ na koncu besede v štajerskih narečjih: **praf** (prav), **krif** (kriv);
- značilni prehod izglasnega soglasnika *m → n*: **tan** (tam), **san** (sam), **k nan** (k nam), **prechajan** (prehajam), in prehod *d → g*: **gnes** (dnes, danes), **ge** (gde) v vzhodnoštajerskih narečjih;
- nosne vokale v koroških narečjih: **sręčati** (srečati), **włęci se** (vleči se), **jmje** (ime);
- diferencialni razvoj soglasniškega sklopa **stĩ* v gorenjskih in dolenskih narečjih (-šč-//š-): **ščipleм/šipleм**, **iščem/išem**;
- diferencialni razvoj soglasniškega sklopa **dl*: **pala/padla** (padla), **motowilo/motowidlo** (motowidlo);
- t. i. švapanje oz. prehod *l* v položaju pred nesprednjim vokalom v bilabialni **w/ũ**, npr.: **je šwa** (je šla), **kobiwa** (kobila); **padũa** (padla), **jedũa** (jedla), **pũatno** (platno), **masũo** (maslo);
- depalatalizacijo mehkih solgasnikov (v gorenjščini): **kraljow** (kraljev), **mečom** (mečem);
- pojave sekundarne palatalizacije: **roče** (roke), **nože** (noge), **čisũ** (kisel), **muše** (muhe), **suši** (suhi).¹⁹

¹⁷ Pojav vokalne redukcije je bil za Sreznjevskega ena najpomembnejših značilnosti slovenskega (v terminologiji Sreznjevskega *horutanskega*) jezika: »хорутанские наречия, хотя и не все в одинаковой степени, отличаются от других особенным стремлением поглощать гласные буквы« (Sreznjevski 1843a). Zaradi neupoštevanja tega specifično slovenskega pojava je Sreznjevski kritiziral Šafarikovo klasifikacijo slovanskih narečij, in sicer združitve slovenščine s hrvaščino in srbsščino v okviru t. i. ilirskega jezika: »Три наречия: сербское, хорватское и хорутанское соединил Шафарик в одну *речь*, давши ей название иллирской. Это нам кажется несколько произвольным. Наречия себров и хорватов действительно очень близки друг к другу и по сродству коренному, и по влиянию друг на друга, но хорутанское наречие – иное дело, оно для большей части сербов и хорватов то же самое, что для русских польское.« (Sreznjevski 1843a: 18)

¹⁸ Pri navajanju vseh primerov ohranjamo pravopis Izmaila Sreznjevskega; mišljeno je [něč].

¹⁹ Zadnja dva primera za narečja severno od Radovljice in Kranja.

Narečno gradivo Sreznjevskega izkazuje tudi značilne pojave narečnega oblikoslovja:

- maskulinizacijo v imenski sklanjatvi: **bejl win** (belo vino);
- primorske narečne končnice v glagolski spregatvi: **delaste** (delate), **učiste** (učite), **moliste** (molite);
- uporabo določnega člana, ki je tudi zdaj značilnost govorjene slovenščine: **ta prvi** (prvi);
- ohranitev e-jevske končnice v pridevniški sklanjatvi **-ega, -emu, -em** v koroških narečjih, v primerjavi z osrednjeslovenskimi, kjer je opazil pogosto uporabo reduciranih pridevniških končnic **-iga, -imu, -im**;
- paradigme arhaičnih oblik pogojnika (v koroških narečjih): **besem, besi, bi, beswa, besta, besmy, beste, bejo**;
- paradigme arhaičnih oblik preteklika (v rezijanskih govorih): **jas spachom, ty spašeš, on spaše, mydwa spachawa, wydwa spachata, ona spachata; my spachamo, wy spachatać, onji spachajo/spachacho**;
- narečne značilnosti v uporabi nedoločnih glagolskih oblik (v rezijanskih govorih): **tăc tét domú** (iti domov).

2.3.1 Od vseh slovenskih narečij je Sreznjevski največ pozornosti namenil rezijanskim govorom, pri čemer so ga poleg jezika zanimali način življenja, šege, navade in običaji (Sreznjevski 1841; 1841a; 1843; 1844; 1881). Rezijanska tema se je pozneje razvila v delih njegovega učenca Jana Baudouina de Courtenayja, ki je ravno po navodilu svojega učitelja prvič obiskal Rezijo in je pustil temeljit opis rezijanskih in terskih govorov v svojih znanstvenih delih (Baudouin de Courtenay 1875; 1875a; 1876; 1895; 1913).

2.4 Izmail Sreznjevski je med drugim podal zanimive ugotovitve glede različnih inovacijskih potencialov slovenskih narečij, med katerimi je kot žarišče jezikovnih sprememb štel osrednjeslovenska narečja (gorenjščino in predvsem dolenjščino, najpomembnejše slovensko narečje), je opozoril na integracijski potencial osrednjeslovenskih narečij.²⁰ Navedeni članek vsebuje sociolingvistične opazke glede razlikovanja govornih navad na podeželju in po mestih in o razširjeni rabi tujih jezikov v mestnem okolju.

3 Štiri leta pozneje, leta 1845, je Izmail Sreznjevski v članku »Obozrenie glavnyh čert srodstva zvukov v narečijah slavjanskih« (Sreznjevski 1845) nekoliko posplošil svoje raziskave slovenskega narečnega gradiva tako, da je združil prej predlaganih osemnajst slovenskih narečij v osem: (1) gorenjsko narečje, (2) dolnjsko, (3) slovinsko, (4) rezijansko, (5) ziljsko, (6) zabeljsko, (7) štajersko in (8) ogrskoslovensko (prim. Rigler 2001: 289).

²⁰ Velik vpliv osrednjeslovenskih narečij je videl v notranjskem, poljanskem, cerkniško-ribniškem in idrijskem narečju.

Klasifikacija slovenskih narečij, ki jo je ruski raziskovalec predlagal v štiridesetih letih 19. stoletja, je obveljala v Rusiji²¹ in tudi v Sloveniji, čeprav je bila tu manj znana. Ramovševa klasifikacija slovenskih narečij (Ramovš 1957) loči 46 narečij in 7 ključnih narečnih skupin: koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko, panonsko, kar v svojih glavnih potezah ustreza klasifikacijski delitvi narečij Sreznjevskega. V svoji težnji popisati ključne značilnosti slovenskega narečnega gradiva je Izmail Sreznjevski povsem sledil duhu svojega časa in je zastavljeno nalogo v glavnem uspešno rešil. Pri tem je ruskemu raziskovalcu uspelo nekoliko popraviti podatke o Slovanih Avstro-Ogrske, ki jih je podal Šafárik v Slovanskem zemljevidu,²² še posebej v delu, ki se nanaša na Beneško Slovenijo, kamor je Sreznjevski dodal Slovine.²³

Posebej velja omeniti različne poglede Šafárika in Sreznjevskega. Za Šafárika je bilo značilno širše pojmovanje predmeta slovanske filologije, ki naj bi zahtevala predvsem raziskovanje jezika kot nosilca slovanskega duha, paleoslavistične raziskave, zgodovine in jezikovne etimologije. Naslednje področje slovanske filologije je predvidevalo študij zgodovine, literature, ljudskega slovstva in slovanske etnografije. Tretje področje naj bi vsebovalo raziskovanje slovanske etnogeneze, politične in cerkvene zgodovine in slovanske mitologije.

Interdisciplinarno, humanistično široko pojmovanje predmeta slovanske filologije je bilo značilno za Sreznjevskega in tudi za celotno slavistiko, ki se je v prvi tretjini 19. stoletja²⁴ odlikovala po dokaj sintetični, neizdelani znanstveni metodologiji. Kot slavist v širšem smislu se je Sreznjevski tudi na popotovanju po slovenskih deželah izkazal kot dialektolog, etnograf, publicist in folklorist.

4 Leta 1843, ob objavi ruskega prevoda Šafárikovega *Slowanskega národopisa*, se je urednik ŽMNP obrnil na Izmaila Sreznjevskega s prošnjo za recenzijo. Recenzijo Sreznjevskega je odobril tudi A. Vostokov.

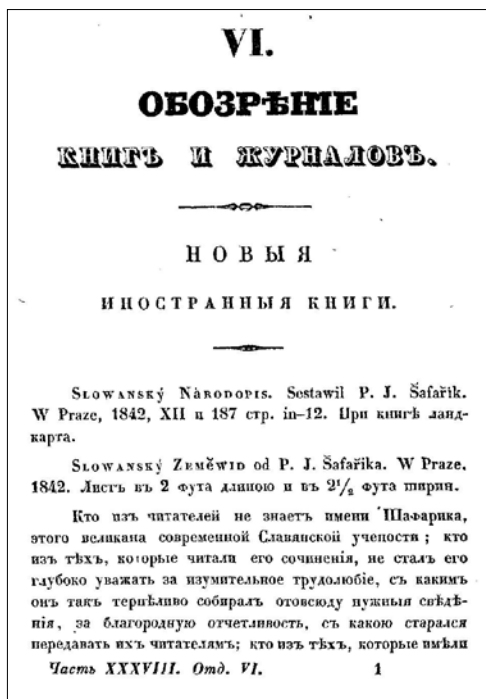
V recenziji je Sreznjevski podal svojo klasifikacijo slovanskih narečij, in sicer je namesto dveh skupin slovanskih narečij, ki ju loči Šafárik, z upoštevanjem zgodovinsko-geografskega pristopa predlagal tri skupine: severozahodne (polabščina, lužiščina, češčina, slovaščina), vzhodne (ruščina z beloruskim podnarečjem in ukrajinščina) in jugozahodne (stara slovanščina, bolgarščina, srbščina, hrvaščina in slovenščina, ki ima osem narečij). V tej klasifikaciji je Sreznjevski v primerjavi s Šafárikom, ki je slovenščino združil z srbščino in hrvaščino v okviru t. i. ilirskega jezika, slovenščino v okviru jugozahodnih slovanskih jezikov obravnaval povsem samostojno. Pri tem je svojo odločitev posebej utemeljil s slovenskim narečnim gradivom, in sicer s pojavom moderne vokalne redukcije, ki je zelo značilna za skoraj vsa slovenska narečja.

²¹ Klasifikacija Izmaila Sreznjevskega je prikazana v Florinski 1895: 505–524.

²² Etnografska karta slovanskih narodov je bila prvič objavljena leta 1836, pozneje pa leta 1842 (*Slowansky Zeměvid od P. J. Šafařika*, W Praze, 1842).

²³ Gl. Šafárik 1842; magistrsko delo J. Vinklerja *Pavel Josef Šafařik, Slowanský národopis a slovinská kultura: rigorozní práce*, Praha, 2001.

²⁴ Gl. podrobna navodila za štipendiste ruske vlade, ki so citirana v Sreznjevski 1895: VI–VII.

Slika 4: Izmail Sreznjevski: začetek predstavitve Šafaříkovih del Slovanski narodopis in Slovanski zemljavid (Sreznjevski 1843a)

Taka delitev se je v glavnem (z nekaterimi dopolnitvami) ohranila tudi v sodobni genealoški klasifikaciji slovanskih narečij. Poleg tega je svoji recenziji Sreznjevski preciziral zemljepisne meje posameznih slovanskih narečij in govorov (posebej poljskih in slovaških).

5 Prispevek Izmaila Sreznjevskega k razvoju slovenskega narečjeslovja in lingvogeografije je bil za tisti čas izredno pomemben. Sreznjevski je prvi izmed ruskih slavistov namensko zbiral, zapisoval slovensko narečno gradivo za potrebe znanstvenega opisa in klasifikacije, izluščil ključne jezikovne značilnosti slovenskih narečij, predstavil znanstveno razlago vzrokov enkratne narečne raznovrstnosti (pomankanje prebivalstva, nezadosten razvoj industrije, naravne ovire, vpliv tujih jezikov in kultur). Med prvimi je predlagal znanstveno klasifikacijo slovenskih narečij, ki je bila upoštevana pri izdelavi Ramovševe dialektološke karte slovenskih narečij v 20. stoletju (Ramovš 1931; 1935; 1957).

Viri in literatura

- Baudouin de Courtenay 1878 = Jan Baudouin de Courtenay, *Obrazcy govorov Friul'skih slavjan, v: Friul'skie slavjane (priloženie k XXXVIII tomu »Zapisok Imp. Akademii Nauk«),* № 4, Sankt-Peterburg, 1878, 57–60.
- Baudouin de Courtenay 1875 = Jan Baudouin de Courtenay, *Opyt fonetiki rezijanskih govorov*, Varšava – Peterburg, 1875.
- Baudouin de Courtenay 1875a = Jan Baudouin de Courtenay, *Rez'janskij katihizis kak priloženie »Opytu fonetiki rez'janskih govorov«*, Varšava – Peterburg, 1875.
- Baudouin de Courtenay 1876 = Jan Baudouin de Courtenay, *Rez'ja i Rez'jane*, Sankt-Peterburg, 1876.
- Baudouin de Courtenay 1895 = Jan Baudouin de Courtenay, *Materialen zur süd-slawischen Dialektologie und Ethnographie I: resianische Texte, gesammelt in den JJ. 1872, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt*, St. Petersburg, 1895.
- Baudouin de Courtenay 1913 = Jan Baudouin de Courtenay, *Materialen zur süd-slawischen Dialektologie und Ethnographie III: resianisches Sprachdenkmal »Christianske uzhilo«*, St. Petersburg, 1913.
- CGALI = Central'nyj gosudarstvennyj arhiv literatury i iskusstva (Moskva), fond 436, op. 1.
- Čurkina 1995 = Iskra Čurkina, *Rusko-slovenski kulturni stiki: od konca 18. stoletja do leta 1914*, prev. Jože Sever, Ljubljana: Slovenska matica, 1995.
- Dostal' 2003 = Marina Dostal', *I. I. Sreznevskij i ego svjazi s čehami i slovakami*, Moskva, 2003.
- Florinski 1895 = Timofej Florinskij, *Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju* 1, Kiev, 1895.
- Grujeva – Smirnov 1988 = E. I. Grueva – L. V. Smirnov, »I. I. Sreznevskij i P. J. Šafarik«, *Slavjanskaja filologija: k X meždunarodnomu s"ezdu slavistov* VI, Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1988.
- Makarova 2009 = Irina Makarova, *Kollokvial'nye zaimstvovanija v reči slovenskih studentov*, Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M. V. Lomonosova, Filologičeskij fakul'tet, 2009.
- Matičetov 1984 = Milko Matičetov, Prezrta objava 9 ziljskih pesmi z vtisi I. I. Sreznevskega ob reju pod lipo, zbijanju soda ipd., *Slavistična revija* 32 (1984), št. 4, 337–355.
- Merhar 1899 = Ivan Merhar, I. I. Sreznevskij na Slovenskem, *Dom in svet* 12 (1899), 129–132, 161–166, 193–197.
- Nahtigal 1940 = Rajko Nahtigal, Prezrta izdaja I. I. Sreznevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega »reja«, *Slovenski jezik* 3 (1940), 28–44.
- Pamjati 1916 = *Pamjati Izmaila Ivanoviča Sreznevskago* 1, Peterburg, 1916.
- Ramovš 1931 = Fran Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana, 1931.
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji*, Ljubljana: Akademsko založba, 1935.

- Ramovš 1957 = Fran Ramovš, *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji: ponatis izdaje iz leta 1935*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1957.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- RSO 2010 = *Russko-slovenskie otnošenija v dokumentah (XII v. – 1914 g.) = Rusko-slovenski odnosi v dokumentih (12. stol. – 1914)*, ur. A. N. Artizov, Moskva: Drevlehranilišče, 2010.
- Smirnov 1988 = L. V. Smirnov, »I. A. Boduèn de Kurtenè i I. I. Sreznevskij«, v: *Slavjanskaja filologija: k X meždunarodnomu s'ezdu slavistov VI*, Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1988.
- Sreznevski 1841 = Izmail Sreznevskij, O narečijah slavjanskih, *Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija* 31, sept. 1841, č. 2, 133–164 (tudi posebni odtis, 32 str.).
- Sreznevski 1841a = Izmail Sreznevskij, Zpráva o Rezianech, *Časopis Českého Museum (Praha)* 15 (1841), nr. 3, 341–344.
- Sreznevski 1843 = Izmail Sreznevskij, Sloviný vo Friule, *Dennica: slavjanskoe obozrenie* 2, Varšava, 1843, 191–205.
- Sreznevski 1843a = Izmail Sreznevskij, [rec.:] Slowanský Národopis. Sestavil P. J. Šafařík. W Praze, 1842; Slovanský Zeměwid od P. J. Šafaříka, W Praze, 1842, oboje v: *Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija: obozrenija knig i žurnalov XXXVIII*, otd. VI, 1843.
- Sreznevski 1844 = Izmail Sreznevskij, Slavjanskija izvěstija: friul'skie slavjane (Rezijane i Sloviný), *Moskvitianin*, № 9, č. V, 1844, 207–224.
- Sreznevski 1845 = Izmail Sreznevskij, Obozrenie glavnyh čert srodstva zvukov v narečijah slavjanskih, v: *Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija*, № 12, č. XLVIII, Sankt-Peterburg, 1845, 149–186.
- Sreznevski 1865 = Izmail Sreznevskij (ur.), *Filologičeskie nabljudenija A. H. Vostokova*, Sankt-Peterburg, 1865.
- Sreznevski 1878 = Izmail Sreznevskij, *Friul'skie slavjane: statji I. I. Sreznevskago i priloženija*, Sankt-Peterburg, 1878.
- Sreznevski 1881 = Izmail Sreznevskij, *Friul'skie slavjane (priloženie k XXXVIII tomu Zapiskov Imp. Akademii nauk)*, № 4, Sanktpeterburg, 1881, 1–32.
- Sreznevski 1895 = Izmail Sreznevskij, *Putevye pis'ma Izmaila Ivanoviča Sreznevskago k materi iz slavjanskih zemel' 1830–1842*, Sankt-Peterburg, 1895.
- Šafařík 1842 = Pavol Josef Šafařík, O Rezijanah i furlanskih Slovinah, *Dennica: slavjanskoe obozrenie*, Varšava, № 9, 1842.
- Tolstoj 1960 = Nikita Tolstoj, O rabotah I. A. Boduèna de Kurtenè po slovenskomu jazyku, v: *I. A. Boduèn de Kurtenè: k 30-letiju so dnja smerti*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1960, 67–81.
- Tolstoj 1981 = Nikita Tolstoj, »I. I. Sreznevskij – dialektolog«, v: *Učenyje zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta 573: iz istorii slavjanovedenija v Rossii: trudy po russkoj islavjanskoj filologii (Tartu)*, 1981, 27–45.

Измаил Срезневский и словенский язык

Резюме

В статье рассмотрены основные достижения российского исследователя словенских диалектов Измаила Ивановича Срезневского, сделанные как во время его путешествия по славянским землям Австро-Венгрии, так и в более поздний период. Основное внимание уделено маршруту путешествия по словенским землям, восстановленному на основании путевых заметок исследователя, – такая карта приводится впервые. Особый интерес представляют ключевые особенности словенских диалектов в области фонетики, лексики и морфологии, отобранные Срезневским для составления первой научной классификации диалектов. Список особенностей словенских наречий и сопутствующие замечания Срезневского, представлены в систематизированном виде не только на основании двух программных статей о словенских диалектах, но и на основании анализа широкого круга научных работ российского исследователя, в которых он делает ценные замечания о составе, о ключевых языковых особенностях и границах распространения словенских наречий, а также о месте словенского языка среди остальных славянских языков.

Iz međimurske oronimije

Ines Virč

Cobiss: 1.03

Iz međimurske oronimije

Oronimija pokrajine Međimurje do danas še ni bila popisana in ustrezno obdelana. Kratkemu orisu dosedanjih obravnav međimurske oronimije avtorica v glavnih potezah dodaja morfološke, besedotvorne in pomenske značilnosti sodobne uradne međimurske oronimije.

Ključne besede: hrvaški jezik, Međimurje, oronim, oronimija

Oronyms in Međimurje

The oronymy of Međimurje still has not been catalogued or systematically dealt with. Following a brief review of studies of Međimurje oronymy, the author sketches out the morphological, word-formational, and semantic features of current official Međimurje oronyms.

Keywords: Croatian, Međimurje, oronym, oronymy

1 Uvod

Kako hrvatska onomastika do danas još nema od struke usklađen rječnik onomastičkih naziva,¹ danas supostoji nekoliko definicija oronima. U popisu temeljnih onomastičkih pojmova ICOS-u (International Council of Onomastic Sciences), oronim je definiran kao ime vertikalno oblikovane strukture zemljine površine (imena gora, gorskih lanaca, visoravni, brda, stijena i dr.), a u UNGEGN-u (United Nations Group of Experts on Geographical Names Working Group on Terminology) kao ime koje se odnosi na uzvišene objekte, kao gora ili brdo. Petar Šimunović u

¹ Na taj su problem višekratno u svojim radovima upozoravali Petar Šimunović, Vladimir Skračić, Anđela Frančić u svojem radu pod naslovom »Što je osobno ime?« te Dunja Brozović Rončević u svojem radu »Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije« u kojem na temelju analize definicija odabranih toponomastičkih naziva u onomastici i drugim nejezikoslovnim znanostima upozorava na nužnost ujednačivanja temeljnoga hrvatskog onomastičkog nazivlja sukladno načelima dogovorenim u međunarodnim onomastičkim tijelima (vidi Brozović Rončević 2010.).

Uvodu u hrvatsko imenoslovlje definira oronim kao vlastito ime reljefnoga objekta na zemljinoj površini (gore, vrhovi, klanci, gudure ...), oronimiju kao cjelokupnost oronima, a oronomastiku kao dio toponomastike koji proučava oronime, njihove zakonitosti nastanka, oblikovanja, razvitka i funkcioniranja, tipologiju oronimijских objekata i sl. Na geodetsko-geografskom projektu Strune² oronim je definiran kao ime reljefnoga oblika.³

2 Zemljopisni položaj i naselja u Međimurju

Međimurje je najsjevernija, prostorno najmanja (smještena na 730 km² površine), ali najgušće naseljena⁴ hrvatska županija (156,11 stanovnika na km²) i sa svih je strana okružena vodama. Od sjevera i sjeverozapada omeđuje je rijeka Mura, a s juga rijeka Drava.⁵ Zapadna se granica, prema Sloveniji, pretežitno može povući uz potok Trnavu, na sjever uz potok Šantavec, a dalje se proteže sjeveroistočno od Robadja te južno od Gibine dolazi do Mure. Dakle, Međimurje izgleda kao otok, a zemljopisni ga položaj, morfološka i geološka građa terena te jezični odrazi stoljetnoga suživota s Mađarima čine osobito pogodnim za provođenje onomastičkih istraživanja.

Prirodno-zemljopisno, Međimurje je smješteno na dodiru dviju velikih europskih reljefnih cjelina – istočnih Alpa i Panonske nizine, na temelju čega se diferenciraju dvije osnovne morfološke cjeline: brežuljkasto gornje i nizinsko donje Međimurje. Granica između gornjega i donjega Međimurja podudara se s izohipsumom od 200 metara nadmorske visine, tj. granica gornjega i donjega Međimurja određena je protezanjem željezničke pruge Čakovec – Varaždin i Čakovec – Mursko Središće.

U administrativnome je smislu područje Županije podijeljeno na 25 teritorijalnih jedinica (3 grada i 22 općine), 131 naselje, 88 katastarskih općina, ima 342 307 katastarskih čestica i 1321 katastarski plan. U tri grada (*Čakovec*, *Prelog* i *Mursko Središće*) i 22 općine (*Belica*, *Dekanovec*, *Domašinec*, *Donja Dubrava*,

² U Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu provodi se koordinacijski projekt *Struna – izgradnja hrvatskoga strukovnog nazivlja* u sklopu kojega je prihvaćen projekt »Kartografsko-geoinformatički rječnik, 1. faza« (suradnici na projektu »Kartografsko-geoinformatički rječnik, 1. faza« su: prof. dr. sc. Miljenko Lapaine, Akademija tehničkih znanosti Hrvatske; prof. emeritus Nedjeljko Frančula, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; doc. dr. sc. Josip Faričić, Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru; dr. sc. Ankica Čilaš Šimpraga, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; dr. sc. Ines Virč, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; prof. dr. sc. Nada Vučetić, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; dipl. ing. geod. Ana Kuveždić, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Vidi: <http://www.kartografija.hr/nzz/>

³ Vidi Brozović Rončević 2010: 44.

⁴ Vidi <http://www.dzs.hr/>

⁵ Današnja međimurska granica ne slijedi posvema tokove Mure i Drave, tj. međimurski se dio nalazi i s onu stranu obiju rijeka.

Donji Kraljevec, Donji Vidovec, Goričan, Gornji Mihaljevec, Kotoriba, Mala Subotica, Nedelišće, Orehovica, Podturen, Pribislavec, Selnica, Strahoninec, Sveta Marija, Sveti Juraj na Bregu, Sveti Martin na Muri, Šenkovec, Štrigova, Vratišinec) živi 113 804 stanovnika.⁶ Grad Čakovec upravno je i političko središte Međimurske županije.

Prema kriteriju visine i/ili kriteriju željezničke pruge, gornjem Međimurju pripada 76 naselja i grad *Mursko Središće*, a imena brjegova zabilježena terenskim istraživanjem na spomenutom prostoru, tema su ovoga rada.

3 Oronimija Međimurja prema podacima međimurskih planinarskih klubova i međimurskih planinarskih društava, podacima *Hrvatskoga planinarskog saveza* te podacima *PUK-a Čakovec*

3.1 Prigrorski reljef Međimurja, uglavnom gornjega jer je donje nizinsko, čine uglavnom brjegovima od 200 do 350 m nadmorske visine. Oronimija Međimurja do sada nije bila podrobnije proučavana, a sustavnih terenskih istraživanja donedavno na ovome prostoru gotovo da i nije bilo.⁷ Iako na području Županije djeluju četiri planinarska društva (*PD Bundek*,⁸ *PD Međimurje*, *PD Prelog*, *PD Željezna Gora*) i jedan planinarski klub (*PK Extrem*), na njihovim internetskim stranicama, nažalost, osim o *Mohokosu*, nema podataka o oronimima u Međimurju, iako se *Međimurski planinarski put* i *Put međimurskih planinara* spominje gotovo na svakoj.

*Mohokos*⁹ je jedini međimurski brjieg¹⁰ koji se spominje i na stranicama *Hrvatskoga planinarskog saveza* na kojima postoji popis najatraktivnijih hrvatskih vrhova te dviju točaka koje nisu vrhovi (*Alpinistička zbirka Zavičajnog muzeja u*

⁶ Vidi <http://www.dzs.hr/>

⁷ *Oronimija Međimurja* jedno je od poglavlja doktorskoga rada pod naslovom *Toponimija gornjega Međimurja* koji sam obranila na doktorskome studiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2012. godine.

⁸ *Poklisarima našeg malog Međimurja* prozvani su članovi *PD-a Bundek* jer se na njihovim internetskim stranicama nalazi najviše podataka o Međimurju od kojih su mnogi potkrijepljeni i zemljovidima (npr. *Rudarsko-murski put*, *Vincekov pohod* ...).

⁹ Uvjerljiva etimologija imena *Mohokos* još uvijek se traži. Radoslav Katičić ističe: »Među dropticama toponomastičkih tragova stare slavenske vjere što se donose sa zaletâ na naše terene ne valja izgubiti iz vida niti ime najvišega vrha u Međimurju. On se zove *Mohokos*. To snažno asocira na ime slavenske božice Mokoši. Ako se ne može naći druga etimologija toga imena, mora se pomišljati i na to. Izvođenju imena visa *Mohokos* od praslavenskoga *Mokošb* suprotstavlja se, dakako, glasovni lik jer on pretpostavlja glasovne mijene koje, kako stvari sada stoje, nije moguće nikako tumačiti. O toj mogućnosti stoga ima smisla dalje voditi računa samo ako za to osim same sugestivnosti imena ima i drugih razloga.« (Vidi Katičić 2011.) Ime brjiega može biti motivirano i mađarskom riječi *mohás* 'onaj koji je prekriven mahovinom' (vidi *Magyar értelmző kéziszótár* 1982.).

¹⁰ Isto se ime rabi i za brjieg i za njegov vrh.

Ogulinu i Horvatove stube na Medvednici), a klikom na željeni vrh otvaraju se podrobnije informacije o svakom vrhu.¹¹

Mohokos je ucrtan i na zemljovidu s područjima *Hrvatske planinarske obilaznice*.¹²

3.2 Katastarski se podatci za područje Međimurja nalaze u *PUK-u Čakovec*¹³ i dostupni su i u digitalnom obliku. Tablice sadrže ove podatke: broj katastarske čestice, osnovni broj, podbroj, broj plana, naziv katastarske čestice, broj PL-a, katastarsku kulturu, katastarsku klasu, površinu (m²), površinu cijele katastarske čestice, broj skice te adresu posjednika. Za ovaj su rad najzanimljiviji podatci koji se odnose na nazive katastarskih čestica i nazive katastarskih kultura. Iako se kao katastarska kultura navode: bara, bazen, bunar, bušotina, cesta, dvorište, farma, garaža, gospodarska zgrada, kanal, klijet, kuća, livada, lovački dom, nadstrešnica, nogometno igralište, oranica, pašnjak, peradarnik, put, spremište, štagalj, šuma, trstik, utovarna rampa, veterinarska stanica, vinograd, voćnjak, voda, zgrada, željeznica i brojne druge, podatci o brjegovima u Međimurju ne postoje. Čak se ni *Mohokos* ne spominje kao brijeg, već su uz naziv katastarske čestice *Mohokos* navedene katastarske kulture:¹⁴ cesta (2), dvorište (2), gospodarska zgrada, kuća, oranica (8), vikend kuća, vinograd (5) i voćnjak (6). Ista je situacija i s ostalim, terenskim istraživanjem zabilježenim oronimima. Npr. *Bedekovičovu grabe* terenskim su istraživanjem u Lopatincu zabilježene i kao oronim, međutim, u *PUK-u Čakovec* uz naziv katastarske čestice *Bedekovičeve grabe* kao katastarska se kultura navode livada (3) i oranica (2). Dakle, prema podatcima *PUK-a Čakovec* u Međimurju nema oronima.¹⁵

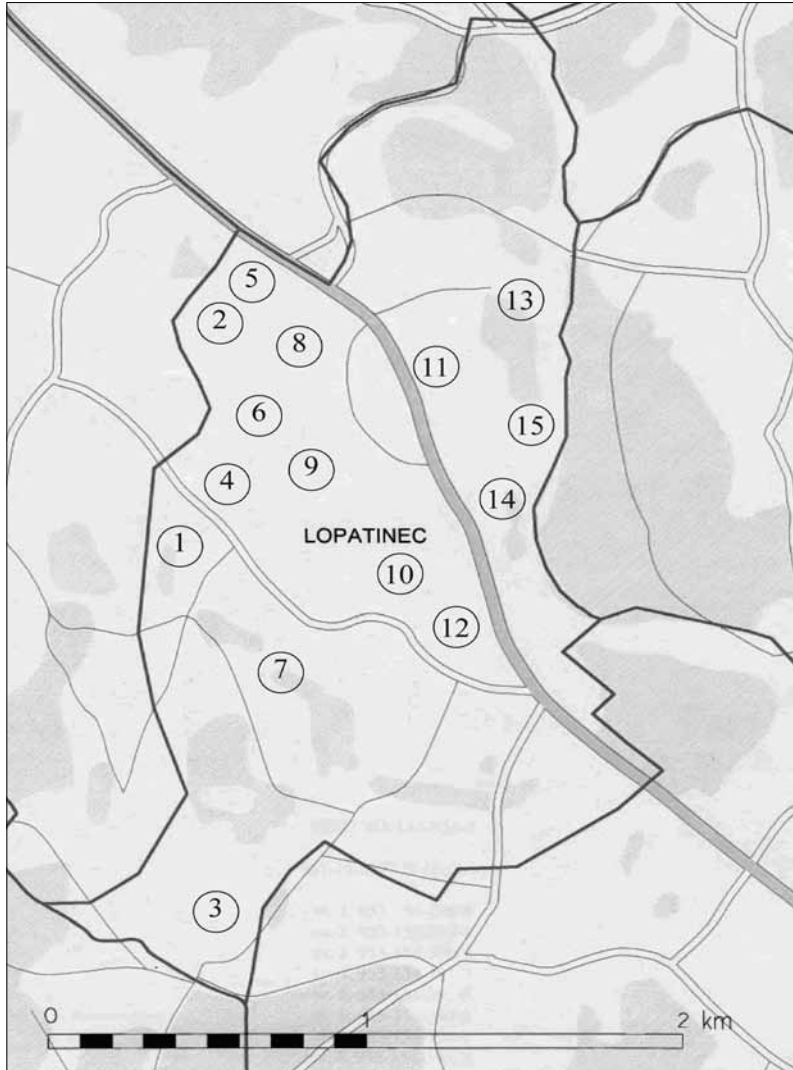
¹¹ Vidi <http://www.plsavez.hr/info/hrvatski-vrhovi/>

¹² Vidi <http://www.plsavez.hr/info/hrvatska-planinarska-obilaznica/>

¹³ *PUK Čakovec* kratica je za *Područni ured za katastar Čakovec*.

¹⁴ Broj u zagradi označuje koliko istoimenih katastarskih čestica određene katastarske kulture postoji.

¹⁵ Nepostojanje brijega kao katastarske kulture, tj. činjenica da nema podataka o imenima brjegovu u katastru, nije samo problem Međimurja, već općenito katastarskih podataka koji se u toponomastici ne mogu rabiti bez dodatne provjere terenskim radom. Također, sukladno *Zakonu o državnoj izmjeri i katastru nekretnina*, »Narodne novine«, br. 16/07., članku 121., stavku 10., *Državna geodetska uprava* zadužena je za »osnivanje i vođenje evidencije geografskih imena«. Do 2010. godine je bazu hrvatskih geodetskih imena vodio *Hrvatski geodetski institut*, a kako je nakon 2010. *Institut* pripojen *Državnoj geodetskoj upravi*, ona otada ima i tu zadaću. Kako se posljednjih nekoliko godina u računalnim bazama imena uz identifikaciju donosi i opis, javlja se i problem klasifikacije toponima i toponomastičke terminologije. Na Sveučilištu u Zadru, 23. i 24. listopada 2009. godine, u suorganizaciji jezikoslovca Vladimira Skračića i geografa Josipa Faričića, održan je znanstveni skup *Prvo nacionalno znanstveno savjetovanje o geografskim imenima*. Na skupu su sudjelovali brojni jezikoslovci, geografi i geodeti, a cilj skupa bio je poticanje suradnje među strukama kojima su toponimi predmet znanstvenoga interesa. Nažalost, još uvijek nema značajnijih promjena u katastarskim podatcima koji se odnose na katastarske kulture.

Zemljovid 1: Oronimija Lopatinca¹⁶

Legenda: brojevima 1–15 označeni su oronimi:

1 *Mažaróva* 2 *Pèkèl* 3 *Jègèrseg* 4 *Zèlena* 5 *Stòro gròbjè* 6 *Kozòlova gràba* 7 *Mačùrevec*
8 *Vidroγ brèg* 9 *Xèndjòk* 10 *Žòrko sèlo* 11 *Marakèzijoy brèg* 12 *Ràkovica* 13 *Fèrèkova gràba*
14 *Màlè gràbè* 15 *Vèlikè gràbè*

¹⁶ Na podatcima zahvaljujem gospodinu Dragutinu Petričeviću (1957.) iz Lopatinca s kojim sam sve navedene podatke više puta provjerila. – Zemljovid je izrađen u suradnji s dipl. ing. geod. Jeronimom Moharićem iz tvrtke Geo-Gauss d. o. o. u Čakovcu.

4 Oronimija Međimurja prema rezultatima terenskih istraživanja

Oronimiju Međimurja čini 230 imena brjegov¹⁷ od 200 do 350 metara nadmorske visine zabilježenih terenskim istraživanjem na području gornjega Međimurja.¹⁸ S obzirom na to da bi sustavan zemljopisni prikaz međimurske oronimije znatno nadilazio okvire ovoga rada, odabrano je naselje *Lopatinec* kao primjer kako bi se mogao prikazati prostorni razmještaj oronima istraživanoga područja.

Lopatinec je naselje u *Općini Sveti Juraj na Bregu*.¹⁹ Kako je riječ o Općini koja je smještena na najvišim kotama Međimurja, razvidno je da je terenskim istraživanjem na spomenutom području zabilježeno i najviše oronima (50,87 % ukupne građe), a rezultati terenskih istraživanja vrijede ne samo za Općinu, nego i za čitavo područje Županije.

4.1 Strukturna podjela međimurskih oronima

Osnovna je strukturna podjela međimurskih oronima na jednorječna i dvorječna imena, odnosno na jednostavne oronime, izvedenice i onimijske sintagme. Kod jednorječnih je imena leksički morfem nositelj temeljne onomastičke obavijesti, a afiksi imaju ulogu razlikovnosti. Kod dvorječnih imena ulogu razlikovnosti ima atribut.

S obzirom na tvorbeni postupak, jednorječni oronimi razvrstavaju se u ove dvije skupine:

1. oronimi nastali onimizacijom apelativa bez ikakvih dopuna (npr. *Bréĝ* (< brijeg) (KN),²⁰ *Xálda* (< njem. Halda ‘obronak, pristranak, osoj, humak’) (MSR)

¹⁷ Brijeg je manje brdo, a brdo je prirodno uzvišenje tla relativne visine do 500 m, dakle, veće je od brijega, a manje od planine. Vidi *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2003.

¹⁸ Donje Međimurje karakterizira nizinski reljef čije apsolutne visine ne prelaze 200 m nadmorske visine.

¹⁹ Općina Sveti Juraj na Bregu ima devet naselja: Brezje, Dragoslavac, Frkanovec, Lopatinec, Mali Mihaljevec, Okrugli Vrh, Pleškovec, Vučetinec i Zasadbreg.

²⁰ Radi preglednosti i lakšega snalaženja u građi, ovdje se navodi abecedni popis kratica naselja obuhvaćenih terenskim istraživanjem: Badličan (B), Banfi (BA), Bogdanovec (BO), Brezje (BR), Brezovec (BRE), Bukovec (BUK), Čestijanec (ČE), Črečan (ČR), Donji Koncovčak (DK), Donji Zebanec (DZ), Dragoslavac (DR), Dragoslavac Breg (DB), Dragoslavac Selo (DS), Dunjkovec (DU), Frkanovec (FR), Gornja Dubrava (GD), Gornji Hrašćan (GH), Gornji Koncovčak (GK), Gornji Kuršanec (GKU), Gornji Mihaljevec (GM), Gornji Zebanec (GZ), Grabrovnik (GR), Gradišćak (GRA), Grkavešćak (GRK), Hlapičina (HL), Jalšovec (J), Jurovčak (JU), Jurovec (JUR), Kapelšćak (K), Knezovec (KN), Krištanovec (KR), Kuršanec (KU), Lapšina (L), Leskovec (LE), Lopatinec (LO), Macinec (M), Mačkovec (MAČ), Mali Mihaljevec (MM), Marof (MA), Martinuševec (MAR), Merhatovec (ME), Mihovljan (MI), Mursko Središće (MSR), Nedelišće (NE), Okrugli Vrh (OV), Parag (PAR), Plešivica (PLE), Pleškovec (PL), Praporčan (PRA), Prekopa (PRE), Preseka (PRES), Pretetinec (PRET), Prhovec (PRH), Pušćine (PU), Robadje (R), Selnica (S), Slakovec (SL), Slemenice (SLE), Stanetinec (ST), Sveti Martin na Muri (SMM), Sveti Urban (SU), Šenkovec (ŠE), Štrigova (ŠTR), Štrukovec (ŠTRU), Trnovec (TR), Tupkovec (TU), Vratišinec (VR), Vrhovljan (VRH), Vučetinec (VU), Vugrišinec (VUG), Vukanovec (VUK), Zasadbreg (Z), Zavešćak (ZA), Zebanec Selo (ZS), Žabnik (Ž), Železna Gora (ŽG), Žiškovec (ŽIŠ).

2. oronimi nastali dodavanjem afikasa:
 - a. oronimi sufiksalsne tvorbe (npr. *Kúkmač* (DR), *Mažaróva* (LO))
 - b. oronimi prefiksalsno-sufiksalsne tvorbe (npr. *Pádolëk* ((VRH), (Z)).

Kod dvorječnih međimurskih oronima potpodjela ovisi o tome kojoj vrsti riječi pripadaju članovi oronimijske sintagme. Strukturnom analizom dvorječnih međimurskih oronima mogu se izdvojiti dva modela:

1. pridjev + imenica (npr. *Pijònj brëg* (PL), *Štrómaroy brëg* (S), *Vëlìkj Slòtjak* (GR))
2. prijedlog + imenica (npr. *Na brëgò* (J), *Prë cirkvj* (ŠTRU)).

S obzirom na to da je riječ o mlađem sloju oronima, u međimurskoj oronimiji dominiraju (68,12 %) dvorječna imena (npr. *Drùgj brëg* (VU), *Ftičkoy brëg* (DR), *Matižònoy brëg* (DS), *Žòrko sèlo* (LO), a jednorječna imena, iako su funkcionalnija s gledišta jezične ekonomije, čine 31,88 % ukupne građe (npr. *Krëç* (LE), *Mačùrevec* (LO), *Strmec* (R)).

4.2 Semantička klasifikacija međimurskih oronima

S obzirom na osnovnu riječ od koje je oronim postao, međimursku oronimiju dijele u ove skupine:

1. oronimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta (npr. *Klòjèç* (< *klòjèç* 'klanac') (Z), *Mrcina* (< *mrcina* 1. 'tijelo uginule životinje; strвина', 2. 'bezvrijedan čovjek sklon lošim postupcima, prevrtljiv, lijen', 3. *pren.* 'nešto veliko') (BA), *Rëžavina* (*rëževina/rëžovina* 'ono što je rezultat rijeđenja, ono što je rezultat sječe') (ŠE), *Kàmešnica* (< *kamëjç* < kamen) (LE))
2. toponimi u funkciji oronima – oronimi nastali od starijih toponima (npr. *Ràskriškj* (< Razkrižje) *brëg* (ŠTR), *Rimščarskj* (< Rimščak) *brëg* (SU), *Stànetinskj* (< Stanetinec) *brëg* (ST), *Veščičkj* (< Veščica (naselje u Republici Sloveniji)) *brëg* (ŠTR)).
3. oronimi motivirani nazivima bilja, biljnoga pokrova i biljnih zajednica (npr. *Brezinka* (< *brëza*) (SL), *Cmrekòvjè* (< *cmrekòvjèç* < cimrèk 'smreka') (Z))
4. oronimi izvedeni od naziva životinja (npr. *Mačùrevec* (< *màčur* 'mačak') (LO), *Ràkovica* (< rak) ((BR), (LO))
5. oronimi motivirani ljudskom djelatnošću (npr. *Mëlinski* (< *mëlin* 'mlin') *brëg* (PRH), *Rùdnička gràba* (DR), *Grófoysko* (SMM))
6. oronimi antroponimijskoga postanja (npr. *Cimermanoy* (< Cimerman, prezime) *brëg* (DR), *Dikaroy* (< Dikar, nadimak obitelji Đuran) *brëg* (DB), *Jàmbrovičoy* (< Jambrović, prezime) *brëg* (DR), *Kàtičin* (< Katica < Katarina, osobno ime) *brëg* (Z))
7. oronimi etnonimijskoga (ili etničkog) postanja (npr. *Màžerkin* (< Măžerka 'Mađarica') *brëg* (R))
8. oronimi nejasna postanja ili nejasne motiviranosti (npr. *Súbok* (SU), *Vëřinci* (ČE)).

Najviše je oronima antroponimijskoga postanja što i ne čudi s obzirom na to da u Međimurju ne postoje reljefni oblici viši od 350 m, pa je imenovana i »najmanja«

uzvisina. Ova je skupina oronima najčešće motivirana pripadnošću zemljišta određenom čovjeku ili obitelji, pa u strukturu oronima antroponimijskoga postanja ulaze osobna imena, prezimena, osobni nadimci i obiteljski nadimci.

4.3 Jezične i inojezične osobitosti međimurskih oronima

Kako se iz oronima zabilježenih terenskim istraživanjem ne mogu iščitati sve odlike međimurske kajkavštine (ponajprije zbog toga što je najbrojnija skupina antroponimijskoga postanja), ovdje izdvajamo: otvorene i zatvorene samoglasnike i diftonge (npr. *Bráčovec*, *Dròšov brèg*, *Bèisov brèg*, *Boròuvje*, *Križopòutje*) i glas *e* na mjestu *jata* i *poluglasa* (npr. *Prèseka*, *Zòsadbreg*, *Dragoslòvèc Brèg*, *Zàveščak*). Za suglasnički sustav karakteristično je, kao i za većinu kajkavskih govora, postojanje samo dviju palatalnih afrikata *č* i *ž* sa srednjom vrijednošću (npr. *Žèrmèkov brèg*, *Jàmbrovičov brèg*, *Mažaròva*, *Màžerkin brèg*, *Cigàjnščak*), obezvučenje krajnjih zvučnih suglasnika (npr. *Ambrùšov brèg*, *Brèg*, *Sràkov brèg*, *Tùškoy brèg*), depalatalizirano *l* (npr. *Stòro gròbjè*), denazalizacija palatalnog nazala *ú* u *j* (npr. *Kamèje*, *Tjè*). Terenskim istraživanjem zabilježeni oronimi sadržavaju osnovne prozodijske odlike gornjomeđimurskih govora, tj. gubitak opreke po tonskom kretanju i opreke po kvantiteti, pa razlikovnu funkciju ima samo mjesto naglasaka (npr. *Angèloy brèg*, *Brezinka*, *Xèndjòk*, *Kocjònov brèg*, *Puščòk*).

Od inojezičnih su utjecaja u međimurskoj oronimiji pretkazivi ponajprije oni koji dolaze iz mađarskoga i njemačkoga jezika (što je razvidno s obzirom na to da je najviše oronima antroponimijskoga postanja). Prepoznamo ih u ovim potvrđama: *Ambrùšov brèg* (mađ. Ambrus < lat. Ambrosius) (DR), *Cimermanov brèg* (njem. Zimmermann 'tesar') (DR), *Dròšov* (mađ. András < lat. Andreas) *brèg* (Z), *Fèrèkova* (mađ. Ferenc < lat. Franciscus) *gràba* (LO), *Grùberov* (njem. Grub(e) 'jama, udolina') *brèg* (DR), *Xòrvatov* (mađ. Horvát < hrv. Hrvat) *brèg* (VU), *Jànušičov* (mađ. János) *brèg* ((DR), (PL)), *Màjeričov* (njem. Meier 'zakupnik imanja; nadzornik') *brèg* (DR), *Pèrgarov* (njem. Berger 'brđanin') *brèg* (OV), *Pintarov* (pintar < njem. (Faß)binder 'bačvar') *brèg* (FR), *Pintòčov* (pintar < njem. (Faß-)binder 'bačvar') *brèg* (OV), *Špràjcov* (njem. Spreitzer 'onaj koji hoda širom držeći stopala') *brèg* (DR).

5 Zaključak

Oronimiju Međimurja čine imena brjegova od 200 do 350 m nadmorske visine,²¹ a terenskim je istraživanjem zabilježeno 230 oronima. Oronimi su analizirani na motivacijsko-strukturnoj i semantičkoj razini. Najviše je dvorječnih oronima antroponimijskoga postanja. Ova je skupina oronima najčešće motivirana pripadnošću zemljišta određenom čovjeku ili obitelji, pa u strukturu oronima antroponimijskoga postanja ulaze osobna imena, prezimena, osobni nadimci i obiteljski nadimci.

²¹ Međimurski je planinarski put 1. kategorije, tj. lagani (onaj na kojem se ne treba pomagati rukama). Vidi: <http://www.plsavez.hr/planinarstvo/osnove-planinarstva/planinarski-putovi-i-markacije/>

Kako kod antroponima koji ulaze u strukturu oronima prevladavaju pokraćenice i izvedenice (s obzirom na tvorbenu strukturu) i neslužbena imena (s obzirom na komunikacijski kontekst), možemo reći da su međimurski oronimi vjerni čuvari jezične i izvanjezične prošlosti Međimurja koji u sebi kriju brojne, danas gotovo zaboravljene načine i uvjete života.

Literatura

- Balog 2009 = Zdenko Balog, Srednjovjekovni toponimi sjeverne Hrvatske – kulturološki i interdisciplinarni aspekti toponomastike, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* (Samobor) 8 (2009), br. 15, 74–101.
- Bartolić 1996 = Zvonimir Bartolić, Toponim Međimurje, *Hrvatski sjever* (Čakovec) 1 (1996), br. 2–3, 49–71.
- Blažeka 2008 = Đuro Blažeka, *Međimurski dijalekt: hrvatski kajkavski govori Međimurja*, Čakovec: Matica hrvatska, 2008 (Knjižnica Matice hrvatske 31).
- Brozović Rončević 2003 = Dunja Brozović Rončević, Inojezični elementi u hrvatskome zemljopisnom nazivlju, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 12 (2003), 3–14.
- Brozović Rončević 2010 = Dunja Brozović Rončević, Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 19 (2010), 37–46.
- Dickenmann 1969 = Ernst Dickenmann, Kroatische Bergnamen, *Beiträge zur Namenforschung*, Neue Folge, Bd. 4 (1969), Heft 3, 231–319.
- Feletar 2005 = Petar Feletar, *Istočno Međimurje: historijsko-geografski razvoj općina Sveta Marija, Donji Vidivec, Kotoriba i Donja Dubrava*, Samobor: Meridijani, 2005.
- Frančić 1993 = Anđela Frančić, Međimurska prezimena motivirana zanimanjem, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 2 (1993), 67–78.
- Frančić 1994 = Anđela Frančić, Međimurski obiteljski nadimci, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* (Zagreb) 20 (1994), 31–65.
- Frančić 2000 = Anđela Frančić, Prvi spomen Međimurja, *Kaj* (Zagreb) 33 (2000), br. 1–2, 61–70.
- Hadrovics 1934 = László Hadrovics, Muraköz helynevei, *Nyelvtudományi Közlemények* (Budapest) 48 (1934), 3–34.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, ur. R. Matasović – Lj. Jojić, Zagreb: Novi Liber, 2002.
- <http://www.dzs.hr/>
- <http://www.kartografija.hr/nzz/>
- <http://www.plsavez.hr/planinarstvo/osnove-planinarstva/planinarski-putovi-i-markacije/>
- <http://www.plsavez.hr/info/hrvatski-vrhovi/>
- <http://www.plsavez.hr/info/hrvatska-planinarska-obilaznica/>
- <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/297087.html>

- <http://savjetnik.ihjj.hr/>
<http://srtm.csi.cgiar.org/>
Kalšan 2006 = Vladimir Kalšan, *Međimurska povijest*, Zagreb: V. Kalšan, 2006.
Kapun 1982 = Vladimir Kapun, *Međimurje 1918*, Čakovec: »Zrinski«, 1982 (Biblioteka povijesne publicistike).
Lončarić 1990 = Mijo Lončarić, *Kaj jučer i danas: ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*, Čakovec: »Zrinski«, 1990 (Znanstveno-popularna djela 36).
Lončarić 1996 = Mijo Lončarić, 1996. *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
MÉK 1982 = *Magyar értelmészó kézikönyvtár I–II*, ur. József Juhász i dr., Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982.
Poljak 2001 = Željko Poljak, *Hrvatske planine: planinarsko turistički vodič sa 665 fotografija u boji i 50 zemljovida*, Zagreb: Golden marketing, 2001.
RHKKJ 1–10 = Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1–10, Zagreb: HAZU (JAZU) – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Zavod za jezik), 1984–2005.
Seljan 1843 = Dragutin Seljan, *Zemljopis pokrajinah ilirskih iliti Ogledalo Zemlje I: pokrajine austrijsko-ilirske*, Zagreb, 1843.
Šimundić 1988 = Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1988.
Šimunović 2009 = Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
Virč 2009 = Ines Virč, *Hidronimija Međimurja*, 2009. (Kvalifikacijski rad, rukopis.)
Virč 2012 = Ines Virč, *Toponimija gornjega Međimurja*, 2012. (Doktorski rad, rukopis.)

Iz međimurske oronimije

Povzetek

Međimurje je kot najsevernejša, po površini najmanjša in hkrati tudi najgosteje naseljena hrvaška županija zaradi zemljepisnega položaja in stoletnega sobivanja z Madžari izjemno zanimiva tudi v dialektološkem in imenoslovnem smislu. V tej razpravi je predvsem na osnovi arhivskega in terenskega raziskovanja obdelana oronimija (gorska imena) zgornjega Međimurja. Ker se v katastru podatki za oronime ne navajajo ločeno, je zbrano gradivo dopolnjeno s podatki planinskih društev. Predgorski relief Međimurja, predvsem zgornjega, ker je spodnje nižinsko, tvorijo večinoma vzpetine z 200–350 metri nadmorske višine. Oronimi so analizirani na strukturni in na pomenski ravni. V međimurski oronimiji prevladujejo dvobesedna imena. Največ oronimov je tvorjenih iz osebnih imen zaradi pripadnosti zemljišča določenemu človeku ali družini.

Oronyms in Međimurje

Summary

This article analyzes the oronyms of Međimurje based on field surveys and literature. The starting point for research on Međimurje oronyms was onomastic literature and other articles. Onomastic material was gathered in accordance with the practice at the Department of Onomastics and Etymology at the Institute of Croatian Language and Linguistics. Although a systematic overview of historical and contemporary Međimurje oronyms surpasses the scope of this article, it analyzes contemporary Međimurje oronyms, accompanying this with a map.

Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini

Nuša Ščuka

Cobiss: 1.04

V prispevku je na kratko predstavljen eden izmed vidikov iz zgodovine jezika in spola z osredotočanjem na spolno občutljivo rabo jezika. Nato so prikazane pomembnejše točke v problematiki jezika in spola v slovenskem jeziku, podrobneje so predstavljena ženska poimenovanja. Sledi še kratka predstavitev analize ženskih in moških poimenovanj na podlagi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in obrazložitev le-teh.

Ključne besede: jezik, spol, ženska poimenovanja, spolno občutljiva raba jezika

Language and gender: Feminine designations in Slovenian

The article presents a history of language and gender, focusing on linguistic sexism. The article then presents the most important features of language and gender in Slovenian, and feminine designation is discussed in greater detail. This is followed by a brief presentation of an analysis of masculine and feminine designations based on the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary).

Keywords: language, gender, feminine designations, sexism

1 Jezik in spol pred 20. stoletjem

Raziskave o jeziku in spolu¹ (angl. *language and gender*) potekajo že več kot štiri-deset let. Nabor besedil, raziskav in analiz je obsežen, med drugim vključuje tudi pomembnejši sociolingvistični priročnik *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*² in revijo *Gender and Language*.

¹ Prispevek ima prirejeno vsebino iz seminarske naloge, ki sem jo napisala v sklopu predmeta poglavja iz pragmatike pri red. prof. dr. Simoni Kranjc. Osnovo predstavljata angleška članka iz sociolingvističnega priročnika *The SAGE Handbook of Sociolinguistics* (Wodak – Johnston – Kerswill 2011).

² Iz tega priročnika sta članka dveh avtoric, Theodossie-Soule Pavlidou in Marlis Hellinger, po katerih sem povzemala zgodovinski pregled. Theodossia-Soula Pavlidou je grška jezikoslovka, ki se ukvarja z jezikovno komunikacijo, z jezikom in spolom, z jezikovno interakcijo med spoloma in vljudnostjo. Jezikoslovka Marlis Hellinger se veliko ukvarja z jezikom in spolom, s feministično teorijo, z občutljivo rabo jezika in diskriminatornostjo nad ženskami.

Že v 5. stoletju se je v indoevropskih jezikih pojavila povezava med slovničnim (*grammatical gender*) in naravnim spolom (*natural gender*). Slednji se povezuje z biološkim spolom živih bitij (razlika med spoloma v jeziku je obstajala že takrat). Evropejci, ki so imeli stike z ljudmi ter njihovimi jeziki in kulturami v koloniziranih državah v 17. stoletju, ter etnografske (narodopisne) raziskave so že poročali o t. i. ženskih jezikih (*woman's languages*). To naj bi bile jezikovne različice, ki odstopajo od jezikovne norme oz. od moških poimenovanj. Ta poimenovanja naj bi bila eksplicitno uporabljena le pri ženskah. V modernem jezikoslovju je to področje konkretnije definirala sociolingvistika. Spol je definiran kot neodvisna spremenljivka, ravno tako kot vrsta, starost in slog, ki so v korelaciji z manifestacijo posebnih jezikovnih spremenljivk, ki opisujejo spremembe v jeziku (Pavlidou 2011: 412).

2 Spolno občutljiva raba jezika

V zahodni feministični zgodovini dogovorno poznamo tri stopnje oz. valove. Prvi val sega že v 19. stoletje in na začetek 20. stoletja. V tem obdobju se je feminizem boril predvsem za dostop žensk do družbenega, političnega in ekonomskega življenja, iz katerega so bile do takrat izključene. V poznih šestdesetih letih 20. stoletja je pojem spola vstopil v polje jezikoslovja, in sicer kot eden izmed pogledov na spolno občutljivo rabo jezika v povezavi z ženskami. Študije o jeziku in spolu je tako sprožil drugi val ženskega gibanja na zahodu. Knjiga Robin Lakoff *Language and Woman's Place* (Jezik in položaj žensk) iz leta 1975 je eden izmed odrazov takratnega družbenega stanja. Knjiga je povzdignila problematiko jezika in spola ter odprla pot najrazličnejšim raziskavam. Postavljati so se začela različna vprašanja, kako jezik in jezikovna interakcija pomagata pri utrjevanju in širjenju neenakosti med ženskami in moškimi. To področje je zanimalo tudi feministično teorijo, ki se je takrat razmahnila in doživela vzpon (Pavlidou 2011: 412). Zadnji val feminizma se je uveljavil v devetdesetih letih 20. stoletja; v tem obdobju je poudarjena predvsem avtonomnost žensk, in sicer ne v smislu monolitne ženske skupnosti, kot je bila predstavljena v prejšnjih obdobjih, zavrjnjeni pa so tudi zgodnji koncepti feminizma (Plevnik 2010: 16, 17).

Po besedah Simone Kranjc in Martine Ožbot so se v slovenističnem jezikoslovju in na področju ženskih študij pri nas začeli z jezikom in spolom ukvarjati pred slabimi tremi desetletji. Prva pobuda je prišla k nam od zunaj v obliki *Priporočila odbora ministrov in ministric državam, članicam Sveta Evrope, za odpravo seksistične rabe jezika* (1990). Od takrat je imel glavno vlogo pri tem Urad za žensko politiko, danes pa prevzema to vlogo Komisija za ženske v znanosti. Na to temo je potekala tudi prva javna razprava 13. aprila 1995.³ Spolno občutljiva raba jezika je zelo kompleksna in se zato prepleta skozi različna znanstvena področja,⁴

³ Izhodišča za razpravo sta oblikovala Igor Ž. Žagar in Mirjam Milharčič Hladnik (1994).

⁴ Spolno občutljiva raba jezika je predmet raziskovanja tudi v psihologiji, sociologiji, dotika pa se tudi področja družbeno-kulturnih in etičnih norm.

med katerimi je tudi jezikoslovje. Ravno tako ne obsega le vprašanj jezikovne rabe, ukvarja se tudi z značilnostmi moškega in ženskega upovedovanja, zato vključuje vase celoten diskurz. Avtorici omenjata, da so v slovenskem jeziku problematične naslednje kategorije: moško poimenovanje za žensko osebo, srednjepolsko poimenovanje za žensko osebo, žensko poimenovanje za moško osebo, generična raba moškega spola in priimki ženskih oseb v pridevniški svojilni obliki (Kranjc – Ožbot 2013: 233–235).

Spolno neobčutljiv jezik (angl. *non-sexist language*) je pomemben, vendar so raziskovalci prišli do zaključka, da je spolno občutljiva raba jezika pogostejša, pojmovana je kot splošni pojav diskriminacije družbenega spola. Taka raba jezika je bila identificirana v mnogih jezikih, odraža pa se na ravni izbire leksike, besedotvorja in tudi pri izbiri zvrsti jezika. Jezik in družbeni spol sta se tako razvila v samostojno interdisciplinarno vedo, ki s svojimi raziskavami koristi tudi sociolingvistiki in analizi diskurza. Študije s tega področja so objavljene npr. v revijah (*Gender and Language*, ur. Tommaso Milani – Carmen Rosa Caldas-Coulthard, 2007–; *Feminist Media Studies*, ur. Lisa McLaughlin – Cynthia Carter – Radha S. Hegde, 2001–) in zbornikih (*Handbook of Applied Linguistics*, ur. Ruth Wodak – Veronika Koller, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2008 (*Handbook of Communication in the Public Sphere* HAL 4); *Gender and Discourse*, ur. Ruth Wodak, London: Sage Publications Ltd., 1998; *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*, ur. Michelle M. Lazar, Houndmills – New York: Palgrave Macmillan, 2007) (Hellinger 2011: 565, 566).

2.1 Teoretično ozadje spolno občutljive rabe jezika

Spolno občutljiva raba jezika je globalni pojav in potrebuje smernice, ki bi izbrisale t. i. seksistični jezik (Unesco jih ima). Običajno se spolno občutljiva raba jezika nanaša le na eno obliko jezikovne diskriminacije, to je na izraze, ki izključujejo predvsem ženske. Marlis Hellinger v tem kontekstu navaja tri tipe jezikovne diskriminacije: ženska nevidnost, neenako označevanje družbenega spola in stereotipi. Zavedanja o spolno občutljivi rabi jezika so se pojavila že v sedemdesetih letih 20. stoletja; tudi s tega vidika je pomembna knjiga R. Lakoff *Language and Woman's Place* (1975).

V nadaljevanju sledi analiza vseh treh primerov ženske zapostavljenosti v jeziku. Teorija in tuji primeri so povzeti po Marlis Hellinger (Hellinger 2011: 571–573), dodani pa so še slovenski primeri. Dejstvo je, da za vse jezike ne morejo vedno obstajati enake rešitve. Jezik je sistem in šele njegova raba naredi določeno besedo zaznamovano (tudi s stališča spola). Prednost njenega pristopa oz. pogleda na jezik je morda v tem, da išče nevtralne rešitve, s katerimi bi lahko v jeziku nevtravno poimenovali določeno skupino, predvsem z vidika spola. Marlis Hellinger se pri reševanju takih poimenovanj, ki zajemajo oba spola, osredotoča predvsem na nevtralno rešitev, ki ne vsebuje nobene spolsko določene sestavine (angl. *humanity* : *mankind*). Pri poimenovanjih, ki so ločena glede na spol, pa predlaga ločene izraze s spolsko prepoznavno sestavino (predvsem za ženske). Njen pogled na jezik, ravno tako tudi že omenjene rešitve, ne delujejo agresivno in skušajo najti kompromis.

Ženska nevidnost se v angleškem jeziku v besedi kaže s pripono *-man* ali predpono *man-*. Primer take besede je angl. *mankind* s pomenom 'človeštvo'. Besedo so na zahtevo smernic Unesca (1987),⁵ ki preprečujejo spolno občutljivo rabo jezika, zamenjali z besedo, ki nosi isti pomen. Podobno se je zgodilo z besedo *chairman* 'predsednik', zamenjala jo je nova beseda, *chairperson*, ki naj bi delovala bolj nevtralnno. Zanimiv primer za slovenski jezik je že sam samostalnik človeštvo, ki je tvorjen iz samostalnika moškega (slovničnega) spola človek. Človeštvo je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika^(SSKJ) pojasnjeno kot 'vsí ljudje na svetu'. Samostalnik je v srednjem slovničnem spolu, zato deluje spolno nevtralnno. Nekoliko drugače je s samostalnikom človek (moški slovnični spol). To potrjuje tudi njegova definicija iz SSKJ, ki se stopnjuje in gre od popolnoma nevtralne razlage do razlage, ki zajema neposredno nekoga moškega spola: '1. bitje, ki je sposobno misliti in govoriti; 2. oseba ne glede na spol ali oseba moškega spola'. Prvi pomen je nevtralen, v razlagi je beseda *bitje*, ki po moji presoji ne nosi konotacije. Drugi pomen ima v prvem delu nevtralnno pojasnilo, da je to oseba ne glede na spol, nadaljuje pa se z možnostjo (*ali*), ki napoveduje, da je to oseba moškega spola.

Različno označevanje družbenega spola je problem mnogih jezikov, tudi angleščine, primer: *philosopher* : *lady philosopher* 'filozof' : 'filozofinja'. Znano je, da v mnogih jezikih to rešujejo tako, da pred samostalnik moškega spola dodajajo ali besedo, ki označuje žensko, ali pa pripono/predpono. Nemški jezik ima priponi *-in* in *-frau*, francoski jezik to rešuje s spremembo določnega člena in dodajanjem *madame*, angleški jezik, podobno kot francoski, dodaja *lady*, kar je vidno že iz prejšnjega primera, poleg tega dodajajo pri tvorjenkah tudi pripono *-woman*, *congresswoman* 'kongresnica' (Hellinger 2011: 566). V slovenskem jeziku je podobno. Navadno za žensko obliko navidezno dodajamo pripone *-ka*, *-ica*, *-nja* (*dekanka*, *dekanica*, *dekanja*; čistilka; *profesorica*; županja). Nikola Bajič v svojem prispevku posveča pozornost ravno poimenovanjem za poklice.⁶ Bajič pravi, da je treba ženske oblike najprej izpeljati, nato še uzakoniti. Zanimiva je njegova ugotovitev, da je slovenski jezik odprt feminiziranju, ženske oblike pa se zdijo mladim neproblematične v primerjavi z drugimi poskusi spolne asimetrije. Za primerjavo nam navaja še srbski jezik, ki nima ženskih oblik, zato so te mladim govorcem tuje in jim delujejo

⁵ Unesco je leta 1987 izdal smernice, ki so primer mednarodne jezikovne politike. Na mnogih konferencah so se pogovarjali o odpravi spolno občutljive rabe jezika iz vseh besedil, ki so v bazi UNESCA. Rezultati so bili sicer minimalni, vendar najbolj opazni v angleškem jeziku. Kar nekaj je takih samostalnikov, ki so se zamenjali. Hkrati je potekalo tudi več pogovorov na temo politične korektnosti in politično korektnega govora. Politična korektnost prvotno pomeni, da mora biti ta korektnost v skladu z ideologijo določene politične stranke.

⁶ V javni razpravi leta 1995 je Vera Kozmik opozorila na problem poimenovanj oseb, njihovih funkcij in poklicev. Menila je, da je odsotnost poimenovanja ženskih poklicev diskriminacija. Do sprememb je potem prišlo, vendar ne na vseh področjih. Še vedno lahko na številnih spletnih straneh zasledimo *tajnik* in *ime in priimek ženske*, ki zaseda to delovno mesto. Leta 1997 je bila v Uradnem listu Republike Slovenije objavljena standardna klasifikacija poklicev, prvič z doslednim upoštevanjem obojespolnih oblik (Kranjc – Ožbot 2013: 236, 237).

nenaravno (Bajić 2012: 124, 129). V slovenskem jeziku so skoraj vsi poklici zapisani v Standardni klasifikaciji poklicev, prisotne so tako ženske kot moške oblike. Z vidika spola so zanimiva poimenovanja poklicev, saj se v večini oglasov, kjer iščejo novega sodelavca, pojavljajo poklici le v moškem spolu. V takih primerih spol večinoma nima odločilne vloge (razen če to ni eksplicitno izraženo), zato se uporablja nezaznamovani ali generični moški spol. Pa vendar sta Simona Kranjc in Martina Ožbot zapisali, da je raba generičnega moškega spola postala sčasoma zaznamovana: »Ne nazadnje od srede devetdesetih let raba generičnega moškega spola ni več nezaznamovana, kar ne velja samo za slovenščino, ampak tudi za druge jezike« (Kranjc – Ožbot 2013: 234).

Tretji pojav, ki vpliva na žensko diskriminacijo, so stereotipi. Stereotipi kategorizirajo ljudi v skupine z določenimi prepoznavnimi lastnostmi. Tako so ženske predstavljene kot bitja, ki so bolj čustvena, manj razumna in manj močna. Vsa ta merila se podajajo kot nasprotje moškim, ki predstavljajo ideal (razum, logika, moč). Poklici, ki so ugledni, po statusu visoko v družbi, so v nevtralnem kontekstu vedno razumljeni v moškem spolu, medtem ko so nižji poklici v nevtralnem kontekstu razumljeni v ženskem spolu. Npr.: angl. *doctor* 'zdravnik' in *nurse* 'medicinska sestra', *teacher* 'učiteljica' (Hellinger 2011: 566).

2.2 Tipologija oznak spola

Pri razumevanju spola samostalnikov, ki poimenujejo ženske in moške (med njimi so tudi poklici), je pomembno tudi to, katere pomene nosijo med seboj različni spoli: slovnični spol, leksikalni spol, referencialni spol in družbeni spol. Marlis Hellinger jih definira v svojem članku takole. Slovnični spol ni prisoten v vseh jezikih, zato Hellingerjeva pravi, da za slovnični spol obstaja t. i. leksikon »spolskih« jezikov (*lexicon of gender languages*). V slovanskih jezikih ima slovnični spol pomembno vlogo. Pomembno vlogo pa imajo, poleg slovničnega spola, tudi druge besedne vrste, ki so ob samostalniku, to so pridevnik, zaimek, števnik. Primer: *Ena majhna deklica*. Ženski spol zaznamuje najprej števnik *ena*, nato pridevnik *majhna*, na koncu pa še samostalnik *deklica*, ki zaznamuje v celotni svoji podobi žensko poimenovanje. Leksikalni spol se dotika predvsem semantike oz. pomena. Določeni samostalniki imajo leksikalni spol že določen, nekateri pa ne. Referencialni spol se nanaša na izraze nejezikovnega sveta, s tem se identificira referenta kot žensko ali moškega. Kot zadnjega navaja družbeni spol, ki je zanjo odraz stereotipov (Hellinger 2011: 567–568).

3 Analiza slovarjev

Theodossia-Soula Pavlidou je v svoji analizi raziskovala razmerje med slovničnim in leksikalnim spolom ženskih in moških samostalnikov v grškem slovarju. Študija vseh samostalnikov v sodobnem slovarju grškega jezika *Modern Greek dictionary* je pokazala, da je ženskih samostalnikov po slovničnem spolu dvakrat toliko kot moških (45 % : 24 %). Rezultat analize pomenov teh samostalnikov je naslednji: moških samostalnikov, ki poimenujejo ljudi, je na splošno dvakrat toliko kot ženskih. Moški spol je tako prevladujoč v leksikalnem pomenu. To pomeni, da obsežna

prisotnost ženskega slovničnega spola pri samostalnikih ne zagotavlja ženske prepoznavnosti in vidnosti. Obsežen korpus besed sicer kaže na prevlado ženskih samostalnikov, vendar je ta metoda feminizma zavajajoča, saj se v ženskem spolu pojavljajo samostalniki za neživo, kar seveda ne ovrže stereotipov v zvezi z razlikovanjemmed spoloma.

3.1 SSKJ in Slovenski pravopis 2001

Raziskava T. S. Pavlidou se mi zdi zanimiva, zato sem s tega vidika analizirala SSKJ. Ta je izhajal v letih 1970–1991. Izšel je v petih knjigah, pozneje tudi enozvezkovno. Priložena je tudi zgoščenska CD za elektronsko uporabo slovarja. Danes je slovar dostopen na spletu pod zbirko slovarjev Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Prvi zvezek, ki obsega gesla od črke A do črke H, je izšel leta 1970. V analizo je vključena črka A, saj gre za prvo črko abecede. Družbene okoliščine so bile v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja drugačne, kot so danes. Socializem je poskušal razrahljati patriarhalne spone, ki jih je pred tem krepil kapitalizem, uspeh razrednega boja je gradil na formalni in ekonomski emancipaciji žensk (Burcar 2009: 298). Zavedanja o jeziku in spolu so se v sedemdesetih letih šele začela prebujati, zato predpostavljam, da bo samostalnikov za ženska poimenovanja (Č⁺) manj kot pa moških, ker zavedanja o enakosti obeh spolov na področju jezika še ni bilo toliko, hkrati pa poudarjam tudi to, da so moška poimenovanja v mnogih primerih generična.⁷ V slovar so najbrž vključena le poimenovanja, ki so bila takrat v rabi, saj na knjižnojezikovno normo vpliva tudi jezikovna raba, ta pa je za slovar pomembna. Analizirala sem še črko Z, vendar zgolj za primerjavo, saj na porast ženskih poimenovanj v slovarju ne more vplivati ženska emancipacija, temveč ima na to vpliv večinoma jezikovna raba.

Raziskovanje slovničnega spola pri samostalnikih ženskega in moškega spola v SSKJ, v primerjavi s pomenom, ki določa človeško⁸ oz. poimenovanje ljudi (vršilec dejanja, nosilec lastnosti), je dalo tele rezultate. Analizirala sem samostalnike ženskega in moškega spola⁸ pod črko A. Črka A zavzema v enozvezkovnem slovarju SSKJ le 29 strani od 1714, delež znaša le 1,7 %. Vseh samostalnikov ženskega in moškega spola je bilo skupaj 1430, od tega le 287 primerov poimenovanj za ljudi. Poimenovanj za ženski spol je bilo 18 % in za moški spol 82 %. Tudi v slovenskem jeziku se kaže prevlada moških poimenovanj nad ženskimi (če sklepamo na primeru črke A v SSKJ).

Moška poimenovanja, ki so vključena v slovar, lahko razvrstimo v več skupin. Prva skupina zajema poimenovanja, ki izhajajo iz razlag tipa 'kdor ...',⁹ 'stro-

⁷ V uvodu SSKJ piše, da so določena imena za delujoče (ženske) osebe izpuščena, če se ta le redko rabijo (SSKJ: XVII).

⁸ Izpuščeni so bili samostalniki srednjega spola.

⁹ Kdor ...: *abonent, absolvant, adapter, abstinent, akter, aksiomatik, akrobat, akorder, akordant, aktivist, agresor, akceptant, agitator, agitpropovec, aforist, aferist, aeronavt, advokat, adresant, adoptant, adoptiranec, adolescent, administrator, adept, akvarelist, akvarist, akviziter, alkimist, alkoholik, alop, alpinist, altist, amater, amerikanec, amnestiranec, anakreontik, analfab, analitik, analizator, anemik, anglofob, angloman, animator, anketar, anketiranec, antagonist, antialkoholik, antifašist, antiimperialist, an-*

kovnjak ...',¹⁰ 'oseba ...',¹¹ 'človek, ki je ...',¹² 'človek ... človek',¹³ 'pristaš ...',¹⁴ 'pripadnik ...',¹⁵ druge razlage¹⁶ in poimenovanja, ki zaznamujejo le moške.¹⁷ V tem primeru gre za poimenovanja, ki so vezana na duhovniški status (*menih*, škof) ali vojaški status, ki je veljal v preteklosti ali pa je značilen za druge države in kulture.

Ženska poimenovanja so navidezno opredeljena kot izpeljave iz moških poimenovanj, torej predstavljajo pare¹⁸ moškim poimenovanjem, zato se jim dodajajo obrazila: *-ka* (primeri: *abonentka*, *agentka*, *absolventka*), *-nja* (primeri: *agentinja*, *akademikinja*, *atletinja*), *-ica* (primeri: *apotekarica*, *avtorica*). Pri ženskih poimenovanjih izstopata le dva primera, to sta besedi *amazonka* in *animirka*. Prva pomeni pogumno in bojevito žensko, druga pa opredeljuje žensko kot uslužbenko v nočnem lokalu, ki zabava goste. Gre za poimenovanji, ki izključno poimenujeta le ženski spol.

Primerjalno sem analizirala tudi črko Z, da bi videla, ali so kakšne spremembe v deležih. Ker črka Z v slovarju obsega zelo veliko strani, sem analizirala le tiste besede, ki se začenjajo na *za-* in *zb-* (število strani se okvirno ujema s številom

tikrist, *antimilitarist*, *antipod*, *antitalent*, *apnar*, *apneničar*, *apologet*, *apostat*, *apreter*, *aranžer*, *asket*, *asimilat*, *asignat*, *asignant*, *arteriosklerotik*, *arijec*, *arbitražer*, *arendator*, *aretiranec*, *artist*, *aspirant*, *astmatik*, *astrolog*, *astronavt*, *ateist*, *atentator*, *avantgardist*, *avanturist*, *aviatik*, *avstrofil*, *avtobiograf*, *avtodidakt*, *avtoelektričar*, *avtograf*, *avtohton*, *avtoklepar*, *avtomobilist*, *avtoprevoznik*, *avtor*, *avtostopar*, *avtoštopar*, *aziat*, *azilant*.

¹⁰ Strokovnjak, ki ...: *agronom*, *ahasver*, *akustik*, *anatom*, *anglist*, *antropolog*, *arabist*, *arheolog*, *arhitekt*, *arhivar*, *arimetik*, *asiriolog*, *astrofizik*, *astronom*.

¹¹ Oseba ...: *asignatar*.

¹² Človek, ki je ...: *aerofag*, *albino*, *albin*, *abotnež*, *abotnik*, *apatrid*.

¹³ ... človek: *abderit*, *abstraktnož*, *alergik*, *altruist*, *ambicioznež*, *anonimnik*, *anonimnež*, *arogantnež*, *asistent*, *astenik*.

¹⁴ Pristaš ...: *abolicionist*, *abstraktist*, *agnostik*, *anarhist*, *antifeminist*, *antisemit*, *antropozof*, *apriorist*, *arijanec*, *aristotelik*, *aristotelovec*, *avstromarksist*, *avstroslavist*, *avtonomis*, *avtoritavec*.

¹⁵ Pripadnik ...: *adamit*, *adventist*, *albižan*, *alpid*, *anabaptist*, *anglikanec*, *animist*, *antitrinitarec*, *ariman*, *aristokrat*, *avstralopitek*.

¹⁶ *Abecedar*, *abecedarček*, *abiturient*, *adjunkt*, *adlatus*, *administrativec*, *adresat*, *agent*, *agnat*, *agrarec*, *ajd*, *akademik*, *akcesist*, *akcionar*, *akolit*, *akušer*, *aliiranec*, *alkar*, *almanahovec*, *amanuensis*, *amažnik*, *ambasador*, *ami*, *amputiranec*, *anahoret*, *analist*, *anestezist*, *animalist*, *anonim*, *antikvar*, *antropofag*, *aojd*, *apaš*, *apezejevec*, *apolid*, *apoplektik*, *apotekar*, *arbitar*, *arestant*, *argonavt*, *arhimandrit*, *arhont*, *aristarh*, *arkt*, *ascendent*, *asesor*, *asfalter*, *asumpcionist*, *aškenaz*, *ataše*, *atlet*, *atomist*, *atonalist*, *avalist*, *avditor*, *avgust*, *avskultant*, *avtoizvošček*, *avtokrat*, *avtoličar*, *avtomehanik*.

¹⁷ *Adjutant*, *admiral*, *alozijjeviščnik*, *alozjnik*, *alpin*, *alpinec*, *apostol*, *apostolik*, *apostelj*, *arhidiacon*, *ardit*, *arhiepiskop*, *arkebuzir*, *artilerec*, *artilérist*, *askar*, *ataman*, *avgur*, *avgust*, *avguštinec*.

¹⁸ *Abecedarica*, *abiturientka*, *abonentka*, *abotnica*, *absolventka*, *abstinentka*, *administratorka*, *adventistka*, *advokatka*, *agentinja*, *agentka*, *agitatorka*, *agronomka*, *akademičarka*, *akademikinja*, *akrobatka*, *aktivistka*, *akvarelistka*, *albinka*, *alkoholičarka*, *alpinistka*, *altistka*, *amaterka*, *anarhistka*, *anatomka*, *anestezistka*, *anglistka*, *anketiranka*, *antifašistka*, *apotekarica*, *arheologinja*, *arhitektka*, *arhivarka*, *arijka*, *aristokratinja*, *aristokratka*, *artistka*, *asistentka*, *asketka*, *aspirantka*, *astmatičarka*, *astronomka*, *ateistka*, *atentatorka*, *atletinja*, *avanturistka*, *avtorica*, *avtorka*, *avtostoparka*.

strani črke A). Vseh poimenovanj je 206: število moških poimenovanj predstavlja 77 %, ženskih pa je 23 %. Delež ženskih poimenovanj je tukaj nekoliko višji (za 5 %). Tudi tukaj gre za navidezne izpeljanke, ker se večina ženskih poimenovanj tvori iz moških oblik, pri tem pa nastanejo spolski pari.¹⁹ Izstopa nekaj primerov. Prvi primer je *zabavilja*, ki pomeni le žensko vzgojiteljico, beseda je označena s kvalifikatorjem zastarelo (torej se danes ne uporablja več). *Zabavilja* zaznamuje samo ženske, moške izključuje iz svoje definicije. Drugi primer je *zaderika*, ki zaznamuje zadirčnega človeka. Torej imamo primer, da je to lahko moški ali ženska, samostalnik je pa ženskega slovničnega spola. Tretji primer sta besedi *zakonščica* in *zaročnica*, ki nimata svojega para, saj sta zaradi ozke knjižne ali starinske uporabe danes nerabljeni besedi. Moška poimenovanja so podobna poimenovanjem pri črki A, tudi ta se razvrščajo po različnih tipih razlag (*strokovnjak*, *pripadnik* ...). Moških poimenovanj je veliko, poleg tega nimajo vedno svojega para.²⁰ Ženske oblike

¹⁹ *Zabavljivka – zabavljivec, začetnica – začetnik, zadrružnica – zadrružnik, zafrkljivka – zafrkljivec, zagovornica – zagovornik, zagrizenka – zagrizenec, zahtevnica – zahtevnik, zakonodajalka – zakonodajalec, zakonolomka in zakonolomnica – zakonolomec, zakupnica – zakupnik, zaletela – zaletel, zaljubljenka – zaljubljenec, založnica – založnik, zamaknjenka – zamaknjenec, zamejka – zamejec, zamorka in zamorklja – zamorec, zamudnica – zamudnik, zapeljivka – zapeljivec, zapisničarka in zapisnikarka – zapisnikar, zapornica – zapornik, zapravljivka – zapravljivec, zapuščenka – zapuščenec, zaročenka – zaročenec, zarotnica – zarotnik, zasebnica – zasebnik, zasledovanka – zasledovavec, zasmehljivka – zasmehljivec, zasmehovalka – zasmenovelec, zaspanka – zaspanec, zastopnica – zastopnik, zastrupljevalka – zastrupljevalec, zaščitnica – zaščitnik, zaupnica – zaupnik, zavarovanka – zavarovanec, zavetnica – zavetnik, zaveznica – zaveznik, zavijalka – zavijalec, zavistnica – zavistnik, zavodarka – zavodar, zavodnica – zavodnik.*

²⁰ *Zabavljajč, zabavnež, zabijalec, zabitež, zabušant, začaranec, zadavljeneč, zadirčnež, zadirljivec, zadolženec, zadregar, zadrtež, zadrugar, zadušeneč, zafrkant, zagamanec, zagledanec, zagnanec, zagovarjalec, zagovednež, zagrenjenec, zahajanček, zahodnjak, zahrbtnež, zahtevnež, zainteresiranec, zajčerejec, zajedljivec, zajtrkovelec, zakajček, zakasnelec, kakasnjenec, zakladničar, zakladnik, zaklinjalec, zaklinjvalec, zakonec, zakonodajec, zakonodavec, zakoreninjenec, zakotnik, zakovičar, zakrinkanec, zakristan, zakrknjenec, zakupec, zakupodajalec, zalagalec, zalaznik, zalednik, zaletavec, zalezovalec, zalivanček, zamaščenec, zamazanec, zamerljivec, zamišljenec, zamorček, zamorjenec, zanamec, zanemarjenec, zaneseneč, zanesenjakec, zaničevalec, zanikovelec, zanikrnež, zanikrnik, zankar, zaostajalec, zaostalec, zaostalež, zaostankar, zapadnjak, zapečkar, zapečnik, zapeljanec, zapeljivalec, zapeljivec, zapetnež, zapiralec, zapisovalec, zaplečnik, zaplotnik, započetnik, zaporničar, zaposlenec, zapostavljenec, zapovednik, zapovedovalec, zapoznelec, zapriseženeč, zapustnik, zarobljenec, zaročnik, zaročnik, zarotovalec, zarukanec, zasanjanec, zasednik, zasledovalec, zaslepljenec, zaslišanec, zasliševalec, zasliševanec, zaslužkar, zaslužnik, zaspanček, zaspane, zasramovalec, zasramovanec, zastavitelj, zastavljavec, zastavnik, zastavonosec, zastavonoša, zastekljevalec, zastonjkar, zastopanec, zastrupljenec, zaslužnjeneč, zaslužnjevalec, zasvojenec, zaščitenec, zatiralec, zatiranec, zatoženeč, zatvorničar, zavaljenec, zavaljuh, zavarovalec, zavezanec, zavidljivec, zavidnež, zavidnik, zavirač, zaviralec, zavistnež, zavojevalec, zavojevatelj, zavoženeč, zavrtnjež, zavrženeč, zavzetež, zaznamovalec, zaznamovanec, zažigalec.*

zasledimo, med drugim, pri t. i. ženskih vrlinah (*zaščita, zavetje, zaupanje*), višjih in nižjih položajih (*zakonodajalka, založnica : zasledovanka, zapuščenka*) ter pri negativnih lastnostih (*zapravljanje, zavist, zasmehovanje*).

4 Sklep

Spolno občutljiva raba jezika je ena izmed pomembnih in v današnjem času tudi zelo obravnavanih tem. V razmerju med družbenim in biološkim spolom počasi prihaja v ospredje družbeni spol. Ženske in moške lahko tako obravnavamo enakovredno, ne da bi gledali na to, kakšen je njihov biološki spol. Problematiko je spodbudilo družbeno stanje že v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Za to obdobje je pomembna knjiga R. Lakoff (1975), ki osvetljuje problem jezika in spola v takratni družbi. Na podlagi te študije in mnogih drugih se je oblikovalo v jezikoslovju polje, ki se s tem intenzivno ukvarja. Strokovnjaki si prizadevajo za uveljavitev spolno neobčutljivega jezika, ki naj bi bil nevtralen. Na to pobudo je Unesco leta 1987 izdal smernice za delovanje v prid jeziku, ki ne izključuje žensk in ženskih poimenovanj in jih obravnava enakovredno moškimi. Rezultati so bili minimalni, vendar opazni. Tudi v Sloveniji se mnogo govori in piše o tem; omenim lahko prispevek Komisije za ženske v znanosti *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*.

Analiza dveh črk (A in Z) iz SSKJ je pokazala, da se število ženskih poimenovanj sčasoma le povečuje. Kot razlog za to navajam jezikovno rabo, ki predstavlja stanje jezika, v obliki virov, ki so bili upoštevanj pri sestavljanju slovarja. Še vedno pa je delež moških poimenovanj krepko višji od deleža ženskih. Upoštevati je treba tudi to, da je bil SSKJ izdan enozvezkovno v devetdesetih letih 20. stoletja.

Literatura in viri

<http://www.lit.auth.gr/en/node/318> (dostop 21. 1. 2014)

Bajić 2012 = Nikola Bajić, Spolno (ne)občutljiva raba jezika v Srbiji in Sloveniji v teoriji in praksi, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 48 (2012), 124–128.

Burcar 2009 = Lilijana Burcar, Od socialistične k (neoliberalni) kapitalistični družbenoekonomski ureditvi: redefinicija državljanstva žensk, *Borec* 61 (2009), št. 657–661, 296–331.

Delhaxhe 2010 = *Gender differences in educational outcomes: study on the measures taken and the current situation in Europe*, ur. Arlette Delhaxhe, Brussels: Eurydice, 2010.

Hellinger 2011 = Marlis Hellinger, Guidelines for Non-Discriminatory Language Use, v: Wodak – Johnston – Kerswill 2011, 565–582.

- Kranjc – Ožbot 2013 = Simona Kranjc – Martina Ožbot, Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini, v: *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Obdobja 32), 233–239.
- Pavlidou 2011 = Theodossia-Soula Pavlidou, Gender and Interaction, v: Wodak – Johnston – Kerswill 2011, 412–427.
- Plevnik 2010 = *Razlike med spoloma pri izobraževalnih dosežkih: študija o položaju v Evropi in sprejetih ukrepih*, ur. Tatjana Plevnik, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, 2010, 16–18.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Toporišič 2004 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2004, 412.
- Wodak – Johnston – Kerswill 2011 = *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*, ur. Ruth Wodak – Barbara Johnston – Paul E. Kerswill, London: Sage, 2011.

Language and gender: Feminine designations in Slovenian

Summary

It is hypothesized that linguistic sexism (which excludes women or insults them) is a general phenomenon of gender discrimination. Many fields of research have studied the interaction between gender and language. Sociological studies include the relation to society, social actions, and particular discrimination against groups that are not dominant in society (including women). In contrast, sociolinguistics, as a branch of linguistics, is concerned with the social dimensions of linguistic phenomena. This includes linguistic sexism, which is reflected in multi-level language. An interesting example is words themselves and their formation, and at the foreground are designations for women, the formation of such words, and their use in a variety of contexts. Much is also shown by the presence of such designations for women in general, monolingual dictionaries of a particular language. For Slovenian, the first edition of the *SSKJ* (Standard Slovenian Dictionary) is of interest. This dictionary was written over a range of twenty years (from the 1970s to 1990s), and it is assumed that over such a time span changes occurred such that the last letters of the alphabet include more descriptions for women. Analysis of the entries under A and Z in this dictionary shows that the number of female designations increased over time, which is probably the result of efforts to promote descriptions of women.

Je slovenska Istra še dvojezična?

Mojca Kompara

Cobiss: 1.01

V prispevku je obravnavano vprašanje dvojezičnosti Slovencev, ki živijo na narodnostno mešanem območju slovenske Istre, kjer sta slovenski in italijanski jezik uradna jezika. V raziskavi je sodelovalo 86 Slovencev z narodnostno mešanega območja. Delež tistih, ki so se opredelili za dvojezične, in rezultati ankete potrjujejo, da Slovenci na dvojezičnem območju niso dvojezični, saj niso zmožni funkcionalno uporabljati italijanskega jezika.

Ključne besede: dvojezičnost, slovenska Istra, slovenski jezik, italijanski jezik

Is Slovenian Istria Still Bilingual?

This article discusses bilingualism among the Slovenians living in the ethnically mixed territory of Slovenian Istria, where Slovenian and Italian are official languages. Eighty-six Slovenians from this ethnically mixed area were included in the study. The proportion of those declaring themselves bilingual and the results of the survey indicate that the Slovenians in this bilingual region cannot be defined as bilingual because they are not capable of using Italian functionally.

Keywords: bilingualism, Slovenian Istria, Slovenian, Italian

»Jezik je naš dom, dom, v katerem se moramo počutiti dobro« (Skubic 2005, po Grosman 2008).

»Prav zato ga je vredno urediti po našem okusu in potrebah, saj bomo v njem živeli do konca naših dni, zato je vredno odkriti, spoznati ter spoštovati domove drugih, njihovo lepoto in moč« (Grosman 2008).

0 Slovenska Istra je kulturno in jezikovno izredno raznovrstna. Območje obsega severni del istrskega polotoka in je del širše geografsko-zgodovinske regije slovenskega primorja. Ozek obmorski pas – slovenska obala – je stičišče slovenske in italijanske kulture, prizorišče izmenjave slovenskega in italijanskega jezika. Območje je še posebej zanimivo, saj predstavlja strateško točko, kjer se slovanski jezik in kultura združita z romanskim svetom (Zerzer 2009) v vsakdanjem življenju. Če je še pred kakimi desetimi leti veljalo, da se prebivalci etnično mešanega območja slovenske Istre, območja, kjer sta uradna jezika slovenščina in italijanščina, večinoma

zelo dobro in pravilno sporazumevajo v italijanskem jeziku, se je zanje italijanščine v zadnjih nekaj letih bliskovito poslabšalo. Namen prispevka je odgovoriti na vprašanje, ali so prebivalci slovenske Istre dvojezični, in opozoriti na pomembnost in prednost dvojezične družbe.

1 Dvojezičnost v slovenski Istri

Dvojezično območje slovenske obale sestavljajo občine Koper, Izola in Piran (po novem še Ankaran) ter nekaj okoliških krajev in vasi, ki se nahajajo znotraj slovenske Istre in predstavljajo etnično mešano ozemlje (Novak Lukanovič 1998), kjer sta uradna jezika slovenščina in italijanščina. To je ozemlje, kjer posamezniki iz različnih etničnih skupin sobivajo v neposrednem stiku (Novak Lukanovič 1998). V preostalem delu slovenske Istre, vključno z večjim delom podeželja, je uradni jezik izključno slovenščina. Na podlagi popisa prebivalstva iz leta 2002 je slovenščina kot prvi oz. materni jezik uporabljalo 72 % prebivalcev slovenske Istre, italijanščina kot prvi oz. materni jezik 3,3 % in hrvaščina kot prvi oz. materni jezik 8 % prebivalcev.¹ Občina z največjim številom prebivalcev, ki uporabljajo italijanski jezik kot prvi oz. materni jezik, je Piran s 1174 (7 %) naravnimi govorci italijanskega jezika (Popis 2002).

Na dvojezičnem območju slovenske Istre takoj opazimo dvojezične table, prav tako morajo biti v obeh jezikih zapisana in objavljena tudi vsa javna obvestila. Slovenski in italijanski jezik se uporabljata v vseh javnih prostorih dvojezičnega območja, kot so upravne enote, banke, pošte itd. Za večino zaposlenih v javni upravi in drugih javnih uradih je znanje italijanskega jezika obvezno. Poleg številnih jezikovnih šol so tu še vrtci, osnovne in srednje šole z italijanskim učnim jezikom (razen univerzitetnega izobraževanja na državni Univerzi na Primorskem, ki se izvaja izključno v slovenskem jeziku). Tako se starši in njihovi otroci lahko odločijo med izobraževanjem v slovenskem ali italijanskem jeziku, v obeh primerih pa se drugi uradni jezik poučuje v celotnem obdobju obveznega izobraževanja. Na tak način so oz. naj bi bili vsi prebivalci sposobni aktivne uporabe obeh jezikov. Zelo dobro je poskrbljeno za pripadnike italijanske manjšine, saj so bili v šolskem letu 2011/12 na dvojezičnem območju trije vrtci (s 438 otroki), tri osnovne šole (s 411 učenci) in tri srednje šole (s 142 dijaki) z izobraževalnim programom v italijanskem jeziku. Pripadniki italijanske manjšine se zbirajo v različnih političnih, kulturnih, športnih in raziskovalnih zavodih, imajo tri knjižnice in nekaj oddelkov, namenjenih italijanski kulturi, založniške hiše ter tudi radijsko in televizijsko postajo (Urad za narodnosti 2012). Na podlagi povedanega velja opozoriti, da so regije, ki jih deli meja,² neke vrste »naravni laboratorij«, kjer večkulturnost in večjezičnost predstavljata objektivno resničnost (Novak Lukanovič 2011a). Prav

¹ Preostalih 16,7 % jih uporablja druge jezike.

² Mednje sodi tudi slovenska Istra in njen dvojezični obalni del, čeprav vse tri občine niso mejno neposredno v stiku z Italijo, je pa k izoblikovanju dvojezičnosti pripomogla vrsta zgodovinskih dogodkov.

raziskave v takem okolju in na takem območju omogočajo zaznavanje, opazovanje, analiziranje pojava in razmerij med jeziki, kulturami in etničnimi skupinami. Nacionalne in jezikovne meje pogosto ne sovpadajo, zato so obmejne regije specifične, saj predstavljajo stičišče različnih kultur in jezikov, kjer so dvojezični in večjezični govorniki realnost. Jezik v obmejnih območjih je pokazatelj raznovrstnosti in predstavlja pomemben kazalec stanja posamezne skupine in razmerja med skupinami (Barth 1969, po Novak Lukanovič 2011a). Prav v obmejnih regijah je možno vzpostaviti hierarhično piramido jezikov (Calvet 1999, po Novak Lukanovič 2011a) z različnimi zasnovami, h katerim pripomorejo različni dejavniki. V piramidi položaj jezikov v stiku odraža odnos med skupinami in kaže na njihovo sobivanje (Nečak Lük – Muskens – Novak Lukanovič 2000, Novak Lukanovič 2003, po Novak Lukanovič 2011b).

2 Italijanska narodna skupnost

Glede na popis prebivalstva iz leta 1991 spada 2959 posameznikov v italijansko narodno skupnost, za 3882 posameznikov pa je italijanščina materni jezik. V popisu iz leta 2002 se je 2258 posameznikov opredelilo za pripadnike italijanske narodne skupnosti (za 23,7 % manj) in 3762 jih je navedlo, da je italijanščina njihov materni jezik (za 3,1 % manj). Na podlagi podatkov lahko opazimo rahel padec. Na narodnostno mešanem območju slovenske Istre živi v občinah Koper, Izola in Piran približno 81,5 % ali 1840 posameznikov, ki imajo za materni jezik italijanščino. Po podatkih popisa prebivalstva samo 18,5 % posameznikov, ki imajo za materni jezik italijanščino, živi zunaj narodnostno mešanega območja (Urad za narodnosti 2012). Bistveno drugačno število pripadnikov italijanske narodne skupnosti v Sloveniji je mogoče beležiti v analizi o stanju in izvajanju posebnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Glede na analizo je dejansko število pripadnikov italijanske narodne skupnosti veliko večje. Na celotnem ozemlju Slovenije se je 3388 posameznikov izreklo za pripadnike italijanske manjšine, kar predstavlja 12,66 % več v primerjavi s popisom iz leta 1991, ko se jih je za pripadnike italijanske manjšine izreklo 2959. Po podatkih lahko sklenemo, da položaj italijanske manjšine zbuja optimizem, saj dokazuje dobre rezultate posebne zaščite italijanske narodne skupnosti. V skladu s slovensko ustavo (Ustava 2001) imajo pripadniki italijanske (in madžarske) narodne skupnosti vse pravice v skladu z ustavo in mednarodnimi pogodbami. Med njunimi ustavno zagotovljenimi pravicami je tudi pravica do organiziranega izobraževalnega procesa v njihovih jezikih, pa tudi uporaba materinščine in dokazovanje samoupravne narodne skupnosti (Urad za narodnosti 2012).

Na podlagi slovenske ustave in različnih mednarodnih pogodb ima italijanska narodna skupnost vse pravice in možnosti, da živi in se razvija v sodobno družbo. Jezikovni položaj na območju slovenske Istre, kjer živi italijanska narodna skupnost, je dobro urejen s posebnimi zakoni slovenske ustave. Posebnost dvojezičnega območja je jezikovna raznovrstnost, ki predstavlja zgodovinsko kontinuiteto. Interakcija obeh jezikov v stiku (slovenščine in italijanščine) je dinamična in jo je

kot tako mogoče opaziti v jezikovni zmožnosti prebivalcev tega območja, saj so vsakodnevno v stiku z jezikom okolja, ki pa ni nujno tudi njihov materni jezik. Na ta način so izpostavljeni različnim jezikovnim vplivom (Kranjc 2008), izpostavljeni so dvojezičnosti. Slovenija ima močan jezikovni potencial; zasluge zanj grede tudi strateškemu geografskemu položaju in zgodovinskemu razvoju, zato imajo Slovenci pogoste in neposredne izkušnje z dvojezičnostjo in večjezičnostjo, saj je Slovenija sprejela zakone, ki zagotavljajo enake pravice manjšinam, da bi dosegli svojo bogato kulturno in jezikovno raznovrstnost (Godunc 2008).

3 Diahroni oris dvojezičnosti v slovenski Istri

V jugozahodnem delu slovenskega ozemlja italijanska manjšina sobiva z večinsko slovensko skupnostjo. V takih mešanih območjih je učni proces, usmerjen v osvojitve obeh jezikov, nujen, zlasti za manjšino (Nečak Lük 2008). Ob upoštevanju položaja manjšinskega jezika so številni avtorji razvili modele, pri katerih izpostavljajo pomen in vlogo različnih dejavnikov, ki vplivajo na ohranjanje manjšinskega jezika (Edwards 1992, po Novak Lukanovič 1998). Jezikovno izbiro je mogoče razumeti kot rezultat medsebojnega sodelovanja obeh jezikovnih skupnosti. Med subjektivne dejavnike etnojezikovne vitalnosti lahko štejemo odnos do manjšinskega jezika, saj je prav slednji odločilni dejavnik, ki vpliva na komunikacijo v manjšinskem jeziku in obenem na jezikovno dejavnost v manjšinskem jeziku v različnih komunikacijskih razmerah na območju, kjer sobivata oba jezika (Giles 1978, po Novak Lukanovič 1998). Novak Lukanovič (1993, po Novak Lukanovič 1998) opredeljuje pojem »odnos do manjšinskega jezika«, in pojasnjuje, da imamo lahko samo en odnos do slednjega, vendar pa ta odnos lahko vključuje več različnih povezanih stališč posameznika ali skupine. Po Sonji Novak Lukanovič (1998) je odnos do jezika manjšine sestavljen iz več različnih elementov, kot so odnos do jezika, odnos do procesa učenja jezika, odnos do dvojezičnosti in dvojezičnega izobraževanja itd. Uspešen izobraževalni sistem na narodnostno mešanem območju upošteva merila medkulturnega izobraževanja ne samo glede ustrezne vsebine, organizacije in kakovosti, ampak tudi v smislu povezovanja različnih dejavnikov, kot so motivacija, družbeni dejavniki, norme itd. (Novak Lukanovič 1998). Prav motivacija (Giles 1977, po Novak Lukanovič 1998) je prednost, ki igra ključno vlogo pri posameznikih, ki se učijo jezika.

Dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju slovenske Istre je raziskovalo že več avtorjev. Leta 1994 je Sonja Novak Lukanovič raziskovala potrebo po učenju obeh jezikov v slovenski Istri. Raziskava je zajela približno 700 posameznikov, med njimi 60 % Slovencev, 27,4 % Italijanov in 12,6 % posameznikov drugih narodnosti. Glede na strukturo populacije je bilo več kot 60 let starih 25,4 % posameznikov, 14,7 % jih je bilo v starostni skupini od 51 do 60 let, 19,3 % v starostni skupini od 41 do 50 let, 22,2 % v starosti skupini od 31 do 40 let in 18,4 % jih je bilo mlajših od 30 let. Večina (52,9 %), ne glede na nacionalnost, je potrdila, da bi se slovenski učenci v šolah morali učiti tako slovenski kot italijanski jezik. 66,5 % Italijanov (pripadnikov italijanske manjšine), ki so sodelovali v raziskavi, pravi, da

se morata oba jezika poučevati na enaki ravni. Med vprašanimi Slovenci so bili razlogi za učenje slovenščine in italijanščine na enaki ravni: življenje na narodnostno mešanem območju (23,5 %), soobstoj (21,3 %), pomen jezikov (19,3 %) in bližina Italije (20 %). 75,3 % (od tega 73,2 % Slovencev in 83,1 % Italijanov) posameznikov se je strinjalo, da se italijanski jezik učijo na vseh šolah, tako slovenskih kot italijanskih (Novak Lukanovič 1998).

Novejšo raziskavo o uporabi jezikov na narodnostno mešanem območju je izvedla Mateja Sedmak (2009). Na podlagi njene raziskave posamezniki italijanske manjšine uporabljajo italijanski jezik pogosteje v zasebni komunikaciji kot v javni. Ob tem so izrazili potrebo in željo po večji in pogostejši rabi maternega jezika (italijanščine) tudi v javni rabi ter izrazili potrebo po vpisu otrok v manjšinske šole, da bi ohranili stik z italijanskim jezikom (Sedmak 2009). Spodbuda k povečani rabi manjšinskega jezika v javni rabi se kaže tudi s posebnim dodatkom k plači zaposlenih v javnem sektorju (Novak Lukanovič 2011b). Podoben pristop je mogoče opaziti na Finskem pri švedski manjšini. Takšen dodatek predstavlja obliko spodbude za posameznika in bi povečal uporabo manjšinskega jezika do določene točke, vendar je glede na vložek ne bi presegal (Novak Lukanovič 2011b). Z dvojezičnostjo se je ukvarjala tudi Vesna Mikolič (2004). V raziskavi se ukvarja s sporazumevalno zmožnostjo v slovenskem in italijanskem jeziku in pojasnjuje, da je ta odvisna od etnične zavesti posameznikov v slovenski Istri. Na podlagi njene raziskave etnična zavest ključno vpliva na raven sporazumevalne zmožnosti v slovenskem in italijanskem jeziku ter vpliva na uporabo jezika med slovensko govorečim prebivalstvom na narodnostno mešanem območju slovenske Istre. Osnovni element etnične zavesti je zavest o slovenski in italijanski kulturi in jeziku, ki pomembno vpliva na komunikacijske kompetence v maternem jeziku in jeziku okolja in kot taka določa uporabo jezika. Raba jezika je odvisna tudi od priložnosti rabe. Narodnostno mešano območje slovenske Istre ponuja številne priložnosti sprejemanja/recepcije (pasivnega razumevanja), npr. z dvojezičnimi cestnimi napisi, televizijskimi programi, radijskimi postajami itd., vendar pa je možnosti za dejansko aktivno rabo italijanskega jezika manj. Glede na raziskavo pozitiven odnos do italijanske kulture in jezika vpliva na samo rabo italijanskega jezika, po drugi strani pa visoka nacionalna zavest (v slovenskem jeziku) pomeni zmanjšano uporabo italijanskega jezika. Uporaba italijanskega jezika je odvisna tudi od samoevalvacije jezikovne zmožnosti govorca. Glede na rezultate so visoko izobraženi ljudje kljub visoki jezikovni zmožnosti v italijanskem jeziku zelo kritični do svojega znanja italijanskega jezika in se zato nagibajo k temu, da ga uporabljajo manj, po drugi strani pa so tisti z manjšo jezikovno zmožnostjo v italijanskem jeziku manj kritični in jezik uporabljajo pogosteje. Generacijski odmik prav tako pomembno vpliva na govorno zmožnost, saj imajo mlajše generacije višjo raven jezikovne zmožnosti v slovenskem in italijanskem jeziku, zato lahko zagotovim, da ima izobraževanje pomembno vlogo pri gradnji jezikovnih zmožnosti. Vesna Mikolič (2004) dodaja še, da je odprtost do italijanske kulture, vrednot in jezikovne zmožnosti pod vplivom drugih dejavnikov, kot so mediji (predvsem zasebna italijanska televizija), mednarodni odnosi, globalizacija in stiki z manjšino.

4 Pomembnost učenja jezikov

Večjezična družba je eden izmed ciljev Evropske unije, saj je znanje jezikov drugih držav članic, poleg materinščine in angleščine ali francoščine ali nemščine kot delovnih jezikov, pogosto zaželeno v administraciji Evropske unije. Ob pogledu na upravo Evropske unije kot na zdravo in mlado srce Evrope so evropskim uradnikom na voljo številne možnosti za učenje tujih jezikov. Na delovnem mestu so tako na voljo tečajji na vseh ravneh, ki so pogosto obvezni za napredovanja in zvišanja plačnega razreda v upravi. Uradniki uporabljajo in izmenjujejo svoje jezikovno znanje vsak dan, saj živijo in delajo v večkulturnem okolju. Če gledamo na Evropsko unijo z očesom običajnega evropskega državljana, lahko preprosto vidimo, kako si ta institucija prizadeva zgraditi večjezično in večkulturno evropsko družbo na vseh ravneh, od izmenjav v okviru projekta Erasmus pa vse do jezikovne politike. Proces poučevanja in učenja jezikov (materinščine in drugih tujih jezikov) je tesno povezan s socialnimi okoliščinami, ki opredeljujejo potrebo po jezikovnem znanju, načrtovanju jezikovne politike in vplivajo na motivacijo za učenje jezikov. Jezikovna politika ima vse značilnosti politike in se tako osredotoča predvsem na interes ljudi. Da bi vzpostavili učinkovito socialno, institucionalno in individualno komunikacijo večine ljudi, moramo biti zmožni uporabljati več jezikov. V slovenski Istri lahko rečemo, da smo korak pred Evropo, saj živimo na narodnostno mešanem območju, kjer se uporabljata slovenski in italijanski jezik in se poleg tega v šolah učimo še angleščino in še vrsto drugih tujih jezikov. Se lahko prebivalci slovenske Istre res opredelijo za dvojezične? Robert de Beaugrande (1997, po Grosman 2008) ne vidi dvojezičnosti samo v znanju dveh tujih jezikov. Po njegovem mnenju bi morali razmišljati širše, zlasti v smislu zmogljivosti za opravljanje diskurzivne prakse v dveh jezikih in zmožnosti, da resnično uporabljamo oba jezika. De Beaugrande govori o dveh vrstah dvojezičnosti: ena je vzporedna dvojezičnost (angl. *coordinate bilingualism*), kjer imajo posamezniki dva jezikovna sistema ločeno shranjena in zaradi tega aktiviranje enega jezika ne povzroči aktiviranja drugega jezika, in sestavljena dvojezičnost (angl. *compound bilingualism*), kjer sta oba jezikovna sistema shranjena v tesni povezavi in bi se lahko aktivirala sočasno. Pri sestavljeni dvojezičnosti uporaba obeh jezikov (njihove kulture in družbe) povzroči mešanje jezikov ali preklapljanje (angl. *code-switching*). Po drugi strani pa pri vzporedni dvojezičnosti opazimo močnejšo delitev med dvema jezikoma v rabi (Grosman 2008).

Koncept današnje večjezičnosti v primerjavi s preteklostjo se je korenito spremenil. Biti večjezični posameznik ne pomeni le dobro razumeti več jezikov, ampak pomeni uporabljati več jezikov na isti funkcionalni način, ob upoštevanju, da se funkcionalni vidik jezika v življenju posameznika razlikuje in spreminja. Večjezičnost nam ponuja številne prednosti, najpomembnejše pa je dejstvo, da razvija temelje za demokratično sobivanje (Godunc 2008). Raziskava študentov ekonomije je pokazala, da je večjezičnost nujna in zaželena prav v poslu, saj bo naše poslovanje uspešnejše, če bomo vsaj pasivno razumeli jezik ciljnega trga. Po drugi strani dodana vrednost znanja le enega jezika (npr. angleškega) izginja v primerjavi z znanjem različnih tujih jezikov, zato mora večjezičnost postati osebni cilj posameznika (Godunc 2008). Razvijanje večjezičnosti pomeni sprejemanje različnih spretnosti

v več jezikih, zato bi morale šole nuditi poln jezikovni nabor s sporazumevalnimi možnostmi v različnih jezikih.

Z metodo, ki obsega znanje maternega jezika in dveh dodatnih jezikov, bo dosežen eden od ciljev jezikovne politike Evropske unije. Prav Slovenija ima močan večjezični potencial za razvoj tega cilja, saj posamezniki prihajajo iz različnih jezikovnih naborov in sprejemajo jezikovne razlike ter se željo učiti jezika. Obenem pa igra pomembno vlogo tudi strokovni vidik na področju jezikovnega izobraževanja in jezikoslovja. Slovenija se zaveda pomena intenzivnega učenja tujih jezikov, učenja različnih razširjenih jezikov, manjšinskih jezikov, jezikov sosednjih držav in tudi jezikov, ki se v slovenskem okviru ne poučujejo prav pogosto, in prav tak pristop predstavlja podlago za jezikovno raznovrstnost. Izvajanje teh ciljev je le postopno, saj vključuje potrebo po zagotavljanju ustreznih razmer, kot so npr. nove oblike organizacije, dodatna finančna sredstva ali pomembne politične odločitve (Godunc 2008). Glede na raziskavo Eurobarometra je Slovenija visoko nad povprečjem v komunikaciji v drugih jezikih, vendar je mogoče opaziti številne vrzeli, ki jih je treba izboljšati. Če se strinjamo, da je zgodnje učenje jezika (v vrtcu) do starosti desetih let najbolj optimalno obdobje za doseg opisanih ciljev funkcionalne večjezičnosti, lahko rečemo, da so naši koraki k uresničevanju večjezičnosti prepočasni (Lipavac Oštir – Jazbec 2010), saj v osnovnih šolah začnemo z učenjem prvega tujega jezika pri osmih/devetih letih (v četrtem razredu) in drugega (neobveznega) pri dvanajstih/trinajstih letih (v osmem razredu). Večjezični položaj je morda nekoliko bolj optimističen v slovenski Istri, saj je to dvojezično območje, kjer se v npr. šolah z učnim programom v slovenskem jeziku poleg slovenskega jezika v okviru jezika okolja poučuje še italijanski jezik, in to že od prvega razreda (pri starosti petih/šestih let) ter angleški jezik od četrtega razreda (pri starosti osem/devet let), vendar je vprašanje realne dvojezičnosti, v smislu sposobnosti, da posameznik deluje v obeh jezikih na enaki ravni, še vedno predmet razprav. Ne glede na način in vrsto razvrstitve klasičnih in novih manjšin, etničnih ali jezikovnih skupnosti itd. se manjšine, ki živijo z večinsko skupnostjo, soočajo z vprašanjem dvojezičnosti. Jezik manjšine in večinske skupnosti se navadno razlikujeta. Po eni strani materni jezik v manjšinski skupnosti predstavlja etnično identiteto, po drugi strani pa je večinski jezik nepogrešljiv način socialne mobilnosti, ki omogoča manjšini vključevanje v širšo socialno skupino. Vprašanje razvoja dvojezičnosti je spodbudilo strokovnjake k intenzivnejšemu raziskovanju strategij učenja jezikov. Pri uspešnejšem usvajanju tujega jezika je komunikacija z rojenimi govorniki nujna; po navadi odrasli vložijo veliko več truda v komunikacijo v primerjavi z otroki. Ne moremo reči, da imajo otroci sposobnost, da jezik preprosto absorbirajo, kot se je pokazalo v primeru, ko so bili otroci več let izpostavljeni tujemu jeziku (angleščini), vendar niso razvili visoke sposobnosti razumevanja ali uporabe slednjega (Saville-Troike 1978, po Nečak Lük 2008). V današnjem sistemu izobraževanja moramo imeti v mislih optimizacijo in ustreznost jezikovnega vnosa, ko učimo jezika otroke (Krašen 1984, po Nečak Lük 2008). Albina Nečak Lük pravi, da bi morali biti učitelji v jezikovno mešanem oddelku, kjer materinščina nekaterih učencev ni tudi učni jezik, pozorni na razvoj CLIL-a (angl. *Content and language integrated learning*) tudi pri drugih predmetih. Otroci, ki se sporazumevajo v dveh jezikih, so pogosto

označeni kot dvojezični, vendar pa nam izraz »dvojezični otrok« ne pove veliko o resnični jezikovni zmožnosti otroka. Dvojezična sporazumevalna zmožnost dvojezičnega govorca in tudi sporazumevalna zmožnost enojezičnega govorca se lahko spremeni v skladu z življenjsko potjo in je posebno opredeljena z zgodovino jezika. Po Albinu Nečak Lük (2008) lahko dvojezičnost učinkovito vpliva na intelektualni razvoj in nekatere vidike intelektualnih struktur, hkrati se lahko poveča možnost za jezikovno analizo in razvijanje tako verbalne kot neverbalne komunikacije.

5 Sinhroni oris dvojezičnosti v slovenski Istri

Učitelji, ki poučujejo na različnih slovenskih osnovnih in srednjih šolah na narodnostno mešanem območju slovenske Istre, kjer se poučujeta oba jezika (slovenščina in italijanščina) od prvega razreda osnovne šole, so mnenja, da je mogoče opaziti velike vrzeli v znanju italijanskega jezika. Glede na izkušnje se strinjajo, da pravi dvojezični učenci, tisti, ki so sposobni delovati v obeh jezikih na enak način, predstavljajo zelo majhno število prebivalcev slovenske Istre. Pravijo tudi, da mladi, rojeni po letu 1990, ne morejo biti identificirani kot dvojezični posamezniki. Učitelji so tudi opazili, da se je v zadnjih desetih do petnajstih letih znanje italijanskega jezika postopoma znižalo, kar se kaže tudi v povečanju italijanskih jezikovnih tečajev na nižji ali nadaljevalni ravni, katerih cilj je izboljšati slabo znanje italijanskega jezika (Jezikovna šola Eurocenter Koper 2012). Po trditvi učiteljev italijanščine na jezikovni šoli Eurocenter pred letom 2005 takih tečajev v jezikovni ponudbi jezikovne šole ni bilo, saj je večina učencev obiskovala pretežno pripravljalne tečaje za maturo iz italijanščine na višji ravni. Dijaki, ki maturo iz italijanščine opravljajo na višji ravni, imajo zelo dobro znanje italijanskega jezika in so na maturi po navadi zelo uspešni. Še en pokazatelj, da je raven znanja italijanskega jezika v preteklih letih upadla, je tudi odločitev Zavoda za šolstvo Republike Slovenije, da spremeni učni načrt in nabor učbenikov, ki se uporabljajo v osnovni in srednji šoli. Trenutno se v prvem in drugem triletju osnovne šole uporabljajo interna gradiva in učbeniki, namenjeni učencem italijanskega jezika kot tujega jezika, ne pa kot materinščine oz. jezika okolja. V 4., 5. in 6. razredu so do leta 2013 uporabljali nekoliko zastarele učbenike, namenjene dvojezičnim učencem dežele Trentinsko-Zgornje Poadižje, dvojezično območje v Italiji. V tretjem triletju nekatere šole uporabljajo tudi interne materiale. Po mnenju učiteljev italijanskega jezika učbeniki, namenjeni dvojezičnim učencem dežele Trentinsko-Zgornje Poadižje, niso primerni, saj je velika razlika v znanju ob prehodu v 4. razred, ko učenci začnejo uporabljati učbenik, namenjen dvojezičnim učencem. Z novim šolskim letom v prvem in tretjem triletju ter v 4. in 5. razredu ponovno uvajajo rabo učbenikov za poučevanje italijanščine kot jezika okolja. So pa zaradi nenadne spremembe brez učbenika drugi učenci šestih razredov.

Poleg velike vrzeli v znanju so nekateri učenci po navadi pod stresom, nekateri celo zasovražijo italijanski jezik. Žal se ta odnos prenaša tudi v srednješolsko izobraževanje. Srednješolci uporabljajo učbenike, namenjene odraslim, ki se učijo italijanščino kot tuji jezik. Po mnenju učiteljev so tudi ti učbeniki neprimerni. V

mnogih strokovnih šolah pa učitelji rešijo problem neustreznih učbenikov z uporabo internih materialov.

Po mnenju učiteljev znanje italijanskega jezika leto za letom drastično pada, zato je treba nekaj storiti, da se ta trend ustavi in da se vzpostavi dvojezična družba oz. družba, ki bo še zmožna komunicirati v italijanskem jeziku (S. Širca in M. Gržina Cergolj v zasebni komunikaciji leta 2012). Pred dvajsetimi leti je bilo znanje italijanskega jezika v osnovnih in srednji šolah izredno dobro. Učenci in dijaki so radi obiskovali pouk italijanskega jezika in v šoli niso nikoli imeli velikih težav, prav tako niso nikoli potrebovali jezikovnih tečajev ali inštrukcij, da bi si pridobili pozitivno oceno. Italijanskega jezika nikoli niso sovražili in prav tako niso nikoli trdili, da je znanje italijanščine neuporabno in nepomembno. Italijanščino so imeli radi, uporabljali so jo na dnevni ravni, gledali so italijanske filme, TV-programe in se učili italijanske pesmi. Poleg jezika so bili v stiku z italijansko kulturo, poznali so italijanske politike, igralce, pesnike, glasbenike, italijanski način življenja, navade, način razmišljanja, šale, hrano itd. Pred dvajsetimi leti si z lahkoto povedal šalo v italijanskem jeziku in cel razred se je smejal. Učitelji priznavajo, da se je danes položaj italijanščine popolnoma obrnil. Po mnenju učiteljev je razlog za tako drastično poslabšanje mogoče najti v številnih vidikih, kot je razvoj novih tehnologij (predvsem v angleščini) in širok nabor televizijskih programov v angleškem jeziku, ki izpodriva italijanske. Ključni vidik, ki po mnenju učiteljev še ni bil dovolj raziskan, vendar je splošno znan med Slovenci v slovenski Istri, je dejstvo, da se je v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja veliko otrok naučilo italijanščine ob gledanju italijanske televizije, ki je v tistem času predvajala zanimive in sodobne risanke in filme za otroke in mladostnike.³

6 Splošna matura

Da bi videli, kdaj je znanje italijanskega jezika začelo upadati, so bili uporabljeni rezultati mature iz italijanskega jezika na višji ravni, saj je to raven običajno izbrala večina dijakov slovenske Istre.

6.1 Rezultati

Ob pregledu rezultatov slovenskega Državnega izpitnega centra (RIC 2012) od leta 1995, ko se je pisala prva matura, do leta 2012 lahko opazimo nekaj zanimivih točk. V sedemnajstih letih se je pri rezultatih mature iz italijanskega jezika na višji ravni veliko spremenilo. Rezultati za vsako leto so razvidni iz preglednice 1.

³ V obdobju pred slovensko osamosvojitvijo so bili za otroke slovenski televizijski programi nezanimivi in staromodni, zato so otroci gledali italijanske televizijske programe, saj so bili ti moderni, zanimivi in zabavni. Na tak način so se otroci naučili tudi jezika.

Leto	8 točk	6 točk	Prag za doseganje pozitivne ocene (v %)
1995	22,61 %	4,087 %	Ni podatka
1996	15,23 %	25,14 %	Ni podatka
1997	9,64 %	30,12 %	Ni podatka
1998	13,00 %	37,00 %	Ni podatka
1999	13,98 %	35,48 %	60
2000	30,59 %	45,88 %	55
2001	20,45 %	42,05 %	55
2002	8,6 %	57,3 %	55
2003	14,4 %	54,2 %	55
2004	5,4 %	51,6 %	57
2005	14,10 %	58,6 %	54
2006	22,5 %	40,83 %	54
2007	9,0 %	53,63 %	50
2008	8,8 %	23,8 %	50
2009	6,25 %	23,75 %	50
2010	6,38 %	15,9 %	50
2011	4,5 %	24 %	50
2012	8,1 %	22,4 %	50

Preglednica 1: Rezultati mature iz italijanskega jezika na višji ravni v letih 1995–2012 (RIC 2012)

Prvi stolpec v preglednici predstavlja leto mature, v drugem in tretjem stolpcu pa sledijo odstotki doseženih točk kandidatov. Največje število točk je 8, sledi 7 (če za kako leto ni bilo podatka, v preglednici vrednosti niso navedene) in nazadnje 6 točk. V zadnjem stolpcu je prag za doseganje pozitivne ocene izražen v odstotkih. Kot je razvidno iz preglednice, je prag za doseganje pozitivne ocene ohranil povprečje 55 % od leta 1999 do leta 2006. Žal podatek o pragu za doseganje pozitivne ocene za leta 1995–1998 ni na voljo, lahko pa predvidevamo, da vrednosti niso bistveno odstopale od tistih, ki so sledile po letu 1998. V letu 1999 je bil dosežen rekordni prag 60 % za doseganje pozitivne ocene pri maturi iz italijanščine. To je najvišji prag, ki je bil kadar koli potreben za doseganje zadostne ocene. Kljub visokemu pragu pa so bili maturitetni rezultati v letu 1999 še vedno zelo dobri: 13,98 % dijakov je doseglo 8 točk, 35,48 % pa 6 točk. Tudi leta 2000 so bili rezultati izjemni. Prag za zadostno oceno je znašal 55 % odstotkov, 30,59 % dijakov je doseglo 8 točk in 45,88 % jih je doseglo 6 točk. Leta 2000 je povprečna ocena na maturi iz italijanščine na višji ravni znašala 4,05, kar je najvišja povprečna ocena, ki je bila kadar koli dosežena. V enajstih letih, v letih 1995–2006, ko se je prag za doseganje zadostne ocene gibal med od 60 % do 54 %, so bili dijaki na maturi zelo uspešni, najbolj uspešni so bili v letih 1998, 1999, 2000, 2001 in 2006. Tudi če je mogoče

zabeležiti rahel padec pri doseganju 8 točk v letih 2002 in 2004, je leta 2002 57,3 % dijakov doseglo 6 točk, leta 2004 pa jih je 6 točk doseglo 51,6 %. Leta 2007 je prag za doseganje pozitivne ocene padel na 50 % in tak je ostal vse do danes. Leta 2007 še vedno beležimo dober delež dijakov, ki so dosegli 6 točk (53,63 %), vendar so se rezultati po tem letu drastično spremenili. V zadnjih petih letih, ko se je prag za zadostno oceno znižal za 10 %, se je število dijakov, ki so dosegli najvišjo oceno, vztrajno zniževal; tako število dijakov, ki so dosegli 8 točk, ni preseglo 9 %, in tudi število tistih, ki so v zadnjih letih dosegli 6 točk, prav tako ni preseglo 25 %. Glede na rezultate mature iz italijanskega jezika na višji ravni lahko rečemo, da se je znanje italijanskega jezika v zadnjih 5 letih drastično zmanjševalo. Neverjetni in zavidanja vredni rezultati iz leta 2000 so danes zgolj sanje.

7 Je slovenska Istra še dvojezična?

Da bi potrdili ali ovrgli, da je slovenska družba, ki živi na območju slovenske Istre, dvojezična, je bila izvedena raziskava na populaciji slovenskih posameznikov, ki niso pripadniki italijanske manjšine in živijo v slovenski Istri. Anketa je bila sestavljena ob pomoči spletne strani www.mojaanketa.si. Sto posameznikov z narodnostno mešanega območja slovenske Istre je anketo prejelo po e-pošti ali facebooku, 86 od teh stotih jo je rešilo. Anketni vprašalnik je sestavljen iz treh delov. Prvi del vsebuje splošne podatke o anketirancih, kot so starost, spol in kraj. Drugi del vsebuje vprašanja o dvojezičnosti, pogostnosti uporabe italijanskega jezika, odnosu do izobraževanja itd. Tretji del je sestavljen iz treh kratkih praktičnih vaj. V tretjem sklopu so morali anketiranci popraviti dve italijanski povedi, ki vsebujeta veliko napak, in prevesti italijansko poved v slovenščino. Rezultati ankete so predstavljeni v nadaljevanju.

8 Rezultati

8.1 Splošna vprašanja

V raziskavi je sodelovalo 86 slovenskih posameznikov z narodnostno mešanega območja slovenske Istre, 40,74 % moških in 59,25 % žensk. Starostni razpon je od 18 do 50 let; 18 % posameznikov je bilo iz preduniverzitetnega ali univerzitetnega starostnega obdobja od 18 do 24 let starosti. V Sloveniji so posamezniki pri starosti od 18 let po navadi vpisani v tretji ali četrti letnik srednje šole ali (v nekaterih redkih primerih) v prvi letnik študija. V tem obdobju naj bi se učili italijanščine najmanj 12 let. Pri starosti 24 let posamezniki pogosto končujejo dodiplomski ali podiplomski študij. 24 % posameznikov je iz starostne skupine od 25 do 30 let, slednji se italijanščine učijo najmanj 12 let in jo aktivno uporabljajo v vsakdanji komunikaciji. Večina anketiranih (45 %) je bila iz starostne skupine od 30 do 40 let. V zadnji skupini so posamezniki, stari od 40 do 50 let. 13 % udeležencev v raziskavi je bilo iz te kategorije.

8.2 Vprašanja o dvojezičnosti

Vprašanja 1–5 so sestavljena iz vprašanj o dvojezičnosti, pogostnosti uporabe italijanskega jezika, odnosa do izobraževanja itd. V nadaljevanju so predstavljeni rezultati za vsako posamezno vprašanje.

Vprašanje 1: Živite na dvojezičnem območju, ste dvojezični?

Življenje na dvojezičnem območju ne pomeni vedno, da so posamezniki dvojezični. Čeprav je slovenska Istra narodnostno mešano območje, kjer sta slovenščina in italijanščina uradna jezika, ozemlje z dvojezičnimi šolami, čeprav obstajajo posebni zakoni, ki določajo pravice in obveznosti manjšine, in čeprav so posamezniki, ki se imajo za dvojezične, je vedno veliko vprašanj o tem, ali so Slovenci, ki živijo na tem območju, res dvojezični. Glede na rezultate ankete se je 88,9 % posameznikov opredelilo za dvojezične in le 11,1 % je bilo tistih, ki se niso opredelili za dvojezične. Glavni namen prispevka je analizirati dvojezičnost na narodnostno mešanem območju slovenske Istre in odgovoriti na vprašanje dvojezičnosti Slovencev, ki živijo v slovenski Istri. Glede na to, da imamo dvojezične šole, kjer se slovenščina in italijanščina poučujeta na isti ravni, da sta italijanščina in slovenščina uradna jezika in da imamo močno italijansko manjšino, bi to utegnili biti dovolj, da bi lahko trdili in dokazali, da je slovensko prebivalstvo v slovenski Istri dvojezično, saj se je 88,9 % posameznikov opredelilo za dvojezične. Pri 11,1 % tistih, ki se niso izrekli za dvojezične, gre morda za posameznike, ki prihajajo iz notranjosti Slovenije, gre za tiste, ki so prišli v slovensko Istro iz različnih razlogov, npr. ekonomskih, kot je nova služba, ali osebnih, npr. poroka s posameznikom iz slovenske Istre. Morda so se ti posamezniki naučili tudi italijanščine, vendar je njihova italijanščina daleč stran od materinščine in se zato ne morejo opredeliti za dvojezične.

Vprašanje 2: Koliko let ste se učili italijanski jezik?

Kot odgovor na to vprašanje so imeli posamezniki več možnosti izbire. Običajno in pričakovano število let učenja italijanščine pri posamezniku je 8 ali 9 let v osnovni šoli, nato 3, 4 ali 5 let v srednji šoli (odvisno od vrste šole). V celoti ni preseženih 15 let učenja. Glede na rezultate 44 % posameznikov (gre za večino) spada v skupino do 15 let. Tisti, ki se italijanščine učijo več kot 15 let, so po navadi vpisani v študijski program ali pa študirajo italijanski jezik na dodiplomski ravni oziroma so poleg tega v zgodnejšem obdobju obiskovali še italijanski vrtec. Glede na raziskavo je bilo število slednjih konsistentno, saj jih je 41 % navedlo, da spadajo v to skupino. 15 % vprašanih je navedlo, da spadajo v skupino, ki se je italijanskega jezika učila od 5 do 10 let. To so lahko posamezniki, ki prihajajo iz notranjosti Slovenije in so obiskovali le nekaj razredov osnovne ali srednje šole na narodnostno mešanem območju slovenske Istre ali tisti, ki prvotno prihajajo z mešanega območja, vendar so se zaradi različnih razlogov preselili, mogoče za določeno obdobje, v notranjost Slovenije (npr. da obiskujejo srednjo šolo). V to kategorijo so lahko vključeni tudi vsi tujci, ki so se preselili v slovensko Istro v zadnjih letih in obiskujejo jezikovne tečaje italijanskega jezika. Nihče od vprašanih se italijanščine ni učil manj kot 5 let.

Vprašanje 3: Ste se radi učili italijanski jezik v šoli?

Pred dvajsetimi leti je bila italijanščina kot predmet v okviru šolskega pouka po navadi res sproščujoča ura. Stopnja znanja učencev z narodnostno mešanega območja slovenske Istre je bila na zelo visoki ravni (kar je razvidno iz rezultatov mature do leta 2006 in je v skladu z izjavami učiteljev osnovnih in srednjih šol). Slabe ocene ali celo popravni izpiti pri tem predmetu so bili redkost. Danes je položaj povsem drugačen. Prag na maturi se je v zadnjih šestih letih zmanjšal za 10 % in rezultati so z leta v leto slabši. Po navedbah nekaterih učiteljev so ocene v šoli slabše, zato učbenike zamenjujejo z lažjimi. Čedalje več učencev potrebuje inštrukcije; jezikovne šole namesto pripravljanih tečajev za opravljanje mature na višji ravni izvajajo ure italijanščine za osnovno in srednjo šolo. Iz osebnih izkušenj – v šoli sem bila učiteljica angleškega in italijanskega jezika lahko povem, da se danes učenci raje učijo angleščino kot italijanščino in dejansko ne vidijo pomena učenja italijanščine, čeprav se nekateri, zlasti tisti, ki so vpisani v zadnje razrede osnovne šole, zavedajo pomena znanja jezikov. Trenutno je skoraj nemogoče povedati italijansko šalo učencem, starim od 10 do 14 let, in pričakovati, da se bodo nasmejali. V 8. in 9. razredu lahko najdemo največ pet učencev od petindvajsetih, ki bodo razumeli šalo, ampak z zmanjševanjem starosti pa jo bo razumelo čedalje manj učencev. Glede na položaj poučevanja italijanščine v slovenskih šolah danes in v preteklosti so spodnji rezultati pričakovani. 81,5 % posameznikov se je rado učilo italijanščino v šoli in spadajo v starostno skupino nad 25 let. 18,5 % tistih, ki se v šoli niso radi učili italijanščine, je iz skupine anketirancev, starih manj kot 25 let. Iz rezultatov in števila mladih, vključenih v skupino teh 18,5 %, lahko rečemo, da so spremembe v želji po učenju in rezultatih ter znanju potrjene.

Vprašanje 4: Kako pogosto uporabljate italijanščino?

To vprašanje je dalo več odgovorov: 38 % posameznikov uporablja italijanščino vsak dan, 23 % posameznikov zelo pogosto, 16 % pogosto, 13 % redko in 10 % skoraj nikoli. Bistvene povezave med uporabo italijanskega jezika in starostjo posameznikov ni bilo.

Vprašanje 5: Je po vašem mnenju slovenska Istra dvojezična?

Kot odgovor na to vprašanje so imeli anketiranci na voljo tri možnosti (da, ne in ne vem). 81,5 % jih je navedlo, da je slovenska Istra dvojezična, kar je manj od števila tistih, ki so se izrekli za dvojezične. 18,5 % jih je navedlo, da slovenska Istra ni dvojezična, kar je več od tistih, ki so navedli, da niso dvojezični. Nihče ni obkrožil možnosti »ne vem«.

8.3 Praktični preizkus

Tretji sklop vprašanj je sestavljen iz treh kratkih praktičnih vaj. V tem sklopu so morali anketiranci popraviti dve italijanski povedi, ki vsebujeta številne napake, in prevesti italijansko poved v slovenščino.

Vprašanje 6: Popravite poved: *E da tanto che desidero un gato tutto per me.* (Že zelo dolgo si želim imeti eno mačko samo zase.)

Zgornja italijanska poved vsebuje veliko slovničnih napak. Da bi videli, ali so posamezniki iz slovenske Istre res dvojezični, smo preizkusili njihovo znanje. Če se izrečejo za dvojezične, mora biti njihovo znanje obeh jezikov na ravni naravnega govorca, v pogovoru morajo biti sposobni samodejno in naravno preklapljati med obema jezikoma. Dvojezični govorniki so tisti, ki so tega sposobni in se lahko opredelijo za slednje.

Dvojezični posameznik mora biti sposoben popraviti pravopisne napake in zagotoviti pravilne slovnične oblike v obeh jezikih, zaradi tega je kratek test, v katerem je treba popraviti povedi, dober pokazatelj dvojezičnosti družbe. Prva poved, ki jo je treba popraviti – *E da tanto che desidero un gato tutto per me* –, vsebuje osnovne slovnične napake, kot so napačno črkovanje besed s podvojenim soglasnikom (npr. *gatto, desidero*) ali uporaba naglasnega znamenja (npr. *È*). Pravilna poved mora biti napisana takole: *È da tanto che desidero un gatto tutto per me*. Po rezultatih iz ankete je le 37,03 % anketirancev pravilno popravilo poved, pravilno postavilo naglasno znamenje na črko *E* (različica *E'* je bila upoštevana kot pravilna) ter dodalo podvojeni soglasnik *t* v besedi *gatto* in spremenilo *desidero* v *desidero*. 62,96 % posameznikov je poved popravilo napačno, pet jih v povedi ni popravilo ničesar, dva posameznika nista razumela ali prebrala navodila in sta poved prevedla, namesto da bi jo popravila, dva posameznika povedi nista popravila, ampak sta jo parafrazirala (v obeh primerih s pravopisnimi napakami). Med najpogostejšimi napačnimi različicami je nepravilna postavitev naglasnega znamenja, npr. *È*, ali neuporaba naglasnega znamenja, npr. *E*, pri čemer niso upoštevali razlike med glagolom *biti* (*è*) in veznikom *in* (*e*). Nekaj napak je bilo pri podvojenih soglasnikih. Glede na rezultate je dvojezičnost nadvse vprašljiva.

Vprašanje 7: Prevedite poved: *Včeraj je v Trstu deževalo cel dan.*

Postopek dekodiranja je običajno lažji in je zanj potrebna manjša jezikovna zmogljivost v primerjavi s postopkom enkodiranja, kjer je aktivno znanje jezika bistvenega pomena. Zato smo udeležence prosili, da prevedejo poved iz slovenščine v italijanščino. Poved *Včeraj je v Trstu deževalo cel dan* je slovenska poved, ki je lahko problematična pri prevajanju v italijanski jezik, saj vsebuje več specifičnih vprašanj, ki jih moramo upoštevati pri prevajanju. Pravilen prevod povedi je *Ieri a Trieste ha è piovuto tutto il giorno*. Po italijanski slovnici so glagoli, ki označujejo atmosferske razmere, kot so *deževati, snežiti* (*piovere, nevicare*) neosebni glagoli in ob sebi potrebujejo pomožni glagol *biti* (*essere*), zato lahko rečemo: *Oggi è piovuto a dirotto*. Ob teh glagolih se čedalje pogosteje uporablja pomožni glagol *imeti* (*avere*), zato danes pogosteje rečemo: *Ieri ha piovuto*, po slovnici sta torej obe različici pravilni (Corriere della Sera 2012). V analiziranih stavkih je pomožni glagol *imeti* (*avere*) pogostejši.

Bolj zapleten problem predstavlja uporaba pravilnih glagolskih časov. Anketiranci so imeli težave in so bili zmedeni pri prevajanju povedi v ustrezen glagolski čas. Na splošno je raba glagolskih časov za Slovence problematična, saj v slovenščini obstajajo le trije časi (sedanjik, prihodnjik in preteklik), zato je koncept večjega

števíla glagolskih časov Slovincem težje razumljiv. Na podlagi raziskave so posamezniki večinoma izbirali med *passato prossimo* in *imperfetto*. *Passato prossimo* je pravilni čas, ki mora biti uporabljen v našem prevodu, saj gre za pripovedovanje in ne za opisovanje dogodka, pri opisovanju pa bi uporabili *imperfetto*, npr. *Ieri pioveva tutto il giorno, il cielo era nero*. Napačen je tudi prevod s časom *trapassato prossimo*, npr. *Ieri a Trieste aveva piovuto tutto il giorno*. Med drugimi napakami je bila tudi nepravilna uporaba predloga pred *Trst*, npr. *Ieri in Trieste* namesto *Ieri a Trieste*, pa tudi napačna glagolska oblika, npr. *e' piggato* namesto *ha piovuto/è piovuto*. Opaziti je mogoče tudi primere nepopolnih prevodov; tako je npr. manjkala zveza *tutto il giorno (cel dan)*. V enem primeru prevoda ni bilo, slovenska poved je bila samo kopirana, nekaj je bilo primerov uporabe napačnega besednega reda. 37,03 % anketirancev je poved prevedlo pravilno, 62,96 % pa napačno.

Vprašanje 8: Popravite poved: *Domani in questa ora sarò in Roma. (Jutri ob tem času bom v Rimu.)*

V povedi so morali anketiranci popraviti dva predloga, en opuščaj in eno naglasno znamenje. Pravilna poved se glasi: *Domani a quest'ora sarò a Roma*. 48,14 % popravkov je bilo napačnih in 51,85 % pravih. Rezultat je bil v primerjavi s prejšnjima dvema vajama nekoliko boljši. Med napačnimi rešitvami je bila nepravilna uporaba predloga, npr. *in* namesto *a* v obeh primerih (*in quest'ora, in Roma* namesto *a quest'ora, a Roma*), pa tudi napačna uporaba opuščaja ali sploh neuporaba takoj za besedo *quest'* pri opustitvi končnega *a* pred besedo, ki se začne s samoglasnikom, npr. *ora: quest'ora*. Pogosta napaka je tudi izpust naglasnega znamenja pri končnem *o*-ju, npr. *sarò*; kot pravilen se je štel tudi zapis *sarò'*. Dva posameznika povedi nista popravila, eden pa je poved prevedel v slovenščino, namesto da bi jo popravil. V nekaterih primerih so manjkali nekateri deli stavka, v drugih je bil uporabljen napačen predlog, npr. *domani sarò' in Roma*. Velik je delež anketirancev, ki so se opredelili za dvojezične (88,9 %), in manjši, vendar še vedno precej velik delež tistih, ki so mnenja, da je slovenska Istra dvojezična (81,5 %). Med anketiranimi se je večina (44 %) učila italijanščine od 10 do 15 let in večina (38 %) je navedla, da uporablja italijanski jezik vsak dan. Iz teh rezultatov bi lahko preprosto pričakovali, da bo večina anketiranih tri vaje pravilno rešila, žal pa smo opazili, da so bili rezultati pri prvih dveh vajah zelo slabi, saj je samo 37,03 % anketirancev pravilno popravilo poved. Enak delež (37,03 %) udeležencev je pravilno prevedel poved v italijanščino. Rezultati dveh vaj kažejo, da prebivalci slovenske Istre niso dvojezični, saj niso ustrezno popravili osnovnih slovničnih napak in prevedli preproste povedi. Rezultati zadnje naloge so nekoliko boljši, saj jih je 51,85 % anketiranih pravilno popravilo poved, vendar to še vedno ni dovolj, da bi se lahko opredelili za dvojezične.

9 Sklep

V prispevku je obravnavano vprašanje dvojezičnosti Slovencev, ki živijo na narodnostno mešanem območju slovenske Istre, kjer sta slovenski in italijanski uradna jezika. Glede na raziskavo, v kateri je sodelovalo 86 Slovencev z narodnostno

mešanega območja, se je 88,9 % anketirancev opredelilo za dvojezične, 81,5 % jih je zatrnilo, da je slovenska Istra dvojezična. Delež tistih, ki so se opredelili za dvojezične in rezultat treh vaj iz tretjega dela ankete (le 37,03 % in 51,85 % pravih odgovorov) potrjujeta, da Slovenci na dvojezičnem območju niso dvojezični, saj niso zmožni funkcionalno uporabljati italijanskega jezika. Prav tako niso zmožni preklapljati med obema jezika. Po navedbah nekaterih osnovnošolskih in srednješolskih učiteljev je v zadnjih letih znanje italijanskega jezika precej upadlo in gibanje ne kaže znakov ustavljanja. Učenci v osnovnih in srednjih šolah imajo težave pri učenju italijanskega jezika in pogosto potrebujejo dodatno pomoč (jezikovne šole in inštrukcije), poleg tega niso v stiku z italijansko družbo in znanja italijanskega jezika ne vidijo kot prednost, ampak jim italijanščina pogosto povzroča stres in je zato ne marajo. Zmanjšanje znanja se kaže tudi v rezultatih mature iz italijanščine na višji ravni, saj se je v zadnjih letih prag za pozitivno oceno zmanjšal za 10 %, število dijakov, ki so dosegli najvišjo oceno (8 točk), pa v zadnjih šestih letih ni preseglo 9 %. Leto za letom je delež tistih, ki dosežejo 8 točk, zmanjšuje. Leta 2010 jih je 8 točk doseglo le 4,5 %. Zdi se, kot da osupljivi rezultati iz leta 2000 niso več dosegljivi. Če se bo to gibanje nadaljevalo, se Slovenci, ki živijo na mešanem območju slovenske Istre, čez nekaj let ne bodo znali niti predstaviti v italijanskem jeziku, narodnostno mešano območje pa bo postalo območje brez dvojezičnih govorcev, območje, na katerem se dva naroda komajda razumeta.

Literatura

- Barth 1969 = Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston: Little Brown, 1969.
- Calvet 1999 = Louis-Jean Calvet, *Pour une écologie des langues du monde*, Paris: Plon, 1999.
- Corriere della Sera 2012 = (<http://dizionari.corriere.it/dizionario-si-dice/P/piove-e-piovuto.shtml>), dostop 31. 12. 2012.
- Edwards 1985 = John Edwards, *Language, Society and Identity*, Oxford: Basil Blackwell Ltd. – London: Andre Deutsch, 1985.
- Giles 1977 = Howard Giles, *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London – New York – San Francisco: Academic Press, 1977 (European Monographs in Social Psychology 13).
- Godunc 2008 = Zdravka Godunc, Prerez politike jezikovnega izobraževanja v Republiki Sloveniji, v: Ivšek 2008, 95–105.
- Grosman 2008 = Meta Grosman, Slovenščina in drugi jeziki, v: Ivšek 2008, 165–175.
- Ivšek 2008 = *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008 = Languages in education: proceedings, September 25–26, 2008, Ljubljana, Slovenia*, ur. Milena Ivšek, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2008.
- Kranjc 2008 = Simona Kranjc, Slovenščina v vrtcu, v: Ivšek 2008, 129–134.
- Lipavic Oštir – Jazbec 2010 = Alja Lipavic Oštir – Saša Jazbec, Na pot monografiji, v: *Pot v večjezičnost: zgodnje učenje tujih jezikov v 1. VIO osnovne šole*, ur.

- Alja Lipavic Oštir – Saša Jazbec, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2010, 4–5.
- Mikolič 2004 = Vesna Mikolič, *Jezik v zrcalu kultur: jezikovna sporazumevalna zmožnost in (med)etnična ozaveščenost v slovenski Istri*, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče za južno Primorsko, 2004 (Annales Majora).
- Moja anketa 2012 = <www.mojaanketa.si>, dostop 31. 12. 2012.
- Nečak Lük 2008 = Albina Nečak Lük, *Učenčev jezik – učni jezik*, v: Ivšek 2008, 135–140.
- Nečak Lük – Muskens – Novak Lukanovič 2000 = Albina Nečak Lük – George Muskens – Sonja Novak Lukanovič (ur.), *Managing the Mix Thereafter: Comparative Research Into Mixed Communities in Three Independent Successor States*, Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 2000.
- Novak Lukanovič 1993 = Sonja Novak Lukanovič, *Dvojezična vzgoja in izobraževanje: vloga v družbi in stališča posameznikov*, *Razprave in gradivo* (Ljubljana) 28 (1993), 38–45.
- Novak Lukanovič 1998 = Sonja Novak Lukanovič, *Stališča do večinskega in manjšinskega jezika v vzgoji in izobraževanju na narodnostno mešanem območju v Sloveniji*, v: *Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.–10. 10. 1998*, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije – Inštitut za narodnostna vprašanja, 1998, 91–96.
- Novak Lukanovič 2003 = Sonja Novak Lukanovič, *Jezikovno prilagajanje na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji*, *Razprave in gradivo* (Ljubljana) 42 (2003), 38–60.
- Novak Lukanovič 2011a = Sonja Novak Lukanovič, *Language Diversity in Border Regions: some research data on the perception among the pupils of two secondary schools*, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranee = annals for Istrian and Mediterranean studies: series historia et sociologia* 21 (2011), št. 1, 79–92.
- Novak Lukanovič 2011b = Sonja Novak Lukanovič, *Jezik in ekonomija na narodno mešanih območjih v Sloveniji*, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranee = annals for Istrian and Mediterranean studies: series historia et sociologia* 21 (2011), št. 2, 327–336.
- Popis 2002 = <http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=7>, dostop 31. 12. 2012.
- RIC 2012 = <http://www.ric.si/general_matura/general_information/>, dostop 31. 12. 2012.
- Saville-Troike 1978 = Muriel Saville-Troike, *A Guide to Culture in the Classroom*, Rosslyn, VA: National Clearinghouse for Bilingual Education, 1978.
- Sedmak = Mateja Sedmak, *Manjšine in skupinske (etnične) identitete: primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine*, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranee = annals for Istrian and Mediterranean studies: series historia et sociologia* 19 (2009), št. 1, 205–220.

Urad za narodnosti 2012 = (http://www.arhiv.uvn.gov.si/si/manjsine/italijanska_narodna_skupnost/), dostop 31. 12. 2012.

Ustava 2001 = *Ustava Republike Slovenije*, Ljubljana: GV založba, 2001.

Zerzer 2009 = Nada Zerzer, More language(s) – more space(s)?: reflections on the representation of heteroglossia and minority languages in the Alpe-Adria region, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranei = annals for Istrian and Mediterranean studies: series historia et sociologia* 19 (2009), št. 1, 157–172.

Is Slovenian Istria Still Bilingual?

Summary

This article focuses on bilingualism among the Slovenians living in the ethnically mixed territory of Slovenian Istria, where Slovenian and Italian are official languages. Eighty-six Slovenians from this ethnically mixed area were included in the study. Of those surveyed, 88.9% declared themselves to be bilingual and 81.5% asserted that Slovenian Istria is bilingual. These percentages are very high, but the results of the survey indicate that Slovenians in this bilingual area are not bilingual because they are not capable of using Italian functionally and switching between the two languages. Primary and secondary school instructors shared the opinion that knowledge of Italian is dropping steeply from year to year. This is also confirmed by secondary school advanced level exit exam scores in Italian because the threshold for a passing grade has fallen by 10%, and the number of students that attain the highest score for Italian on the exit exam has also fallen. If this trend continues, in a few years Slovenians will not even be able to introduce themselves in Italian, a consequence of which is that this ethnically mixed area will become an area without bilingual speakers and an area in which the two ethnicities can hardly communicate with one another.

Terminološka načela in oblikoslovno-skladenjske terminološke variacije

Blaž Trebar

Cobiss: 1.01

Članek obravnava tematiko terminoloških načel in terminološke variabilnosti, s poudarkom na oblikoslovno-skladenjskih terminoloških variacijah. Primeri tovrstnih terminoloških variacij so bili empirično opazovani v specializiranem korpusu besedil s področja računalništva in informatike. Na podlagi odkritih primerov članek ponuja tipologijo za opis oblikoslovno-skladenjskih variacij v slovenščini ter obenem ponazarja logične in pojmovne odnose, ki se vzpostavljajo s takšnimi variacijami.

Ključne besede: terminologija, terminološka načela, variantnost, terminološke variacije, variacijski niz

Terminological principles and morphosyntactic terminological variations

The article deals with terminological principles and terminological variability, with an emphasis on morphosyntactic terminological variations. Examples of such variations were empirically observed in a specialized corpus of texts on computer and information sciences. Based on the examples retrieved, the article presents a typology for describing morphosyntactic terminological variations in Slovenian. It also highlights the logical and conceptual relations established through such terminological variations.

Keywords: terminology, terminological principles, variability, terminological variations, variation string

1 Strokovni jezik in strokovno izrazje

Jezik se kot sredstvo sporazumevanja razodeva v različnih pojavnih oblikah. Celoto vseh diskurzov v določeni jezikovni skupnosti lahko metonimično poimenujemo *splošni jezik*, medtem ko *strokovni jezik* zajema vse oblike specializiranega izražanja, značilnega za stroke, znanosti, vede, področja in dejavnosti, ki vključujejo posebno znanje (Vintar 2008: 14).

Najbolj določujoča lastnost strokovnega jezika je *strokovno izrazje* ali *terminologija*, ki je vezano na pojmovni svet strok, strokovni izrazi ali *termini* pa so jezikovna poimenovanja za specializirane pojme v strokah.

Medtem ko v splošnem jeziku velja načelo arbitrarnosti jezikovnega znaka (odnos med zvočno in pisno podobo na eni strani ter opomenjeno vsebino na drugi strani je poljuben), veljajo v strokovnem jeziku drugačna pričakovanja. Lastnosti strokovnega izrazja so opredeljene s *terminološkimi načeli*, ki naj bi zagotavljala učinkovito in nedvoumno komunikacijo v strokovnem jeziku.

2 Terminološka načela

Na potrebo po določitvi mednarodnih standardov in metod terminologije je med prvimi leta 1931 opozoril Eugen Wüster, utemeljitelj sodobne terminološke znanosti, v svojem delu *Internationale Sprachnormung in der Technik*. Dejansko pa je bilo oblikovanje terminoloških načel proces, ki je potekal več desetletij. Mednarodna prizadevanja na tem področju so v pravem smislu napredovala po letu 1951 z ustanovitvijo Tehničnega odbora TC 37 v okviru Mednarodne organizacije za standardizacijo (ISO) (Felber 1984: 16). V slovenskem prostoru je ena zgoznejših razprav o terminoloških načelih Koroščeva *O načelih za oblikovanje terminov* (1971),¹ v novejšem času pa o načelih in lastnostih terminološke leksike razpravljajo Vidovič-Muha (2000: 116–119), Vintar (2008: 24–28) in Žagar Karer (2011: 34–37). Med tujimi avtorji lahko izpostavimo Felberja (1984, 1995), Felberja in Budina (1989), Wüsterja (1991) ter Cabréjevo (1999).

Kot najpomembnejša terminološka načela izpostavljamo pojmovno načelo, načelo enoznačnosti in načelo ustaljenosti.

2.1 Pojmovno načelo

V terminologiji so osnovne enote specializirani pojmi posameznih strokovnih področij, termine pa obravnavamo kot jezikovna poimenovanja takšnih pojmov.

Pojem je miselna predstava, ki se oblikuje v miselnem procesu in predstavlja materialno predmetnost, ki je lahko realna ali namišljena. Je konfiguracija znanja, ki jo človek v svojem umu priključuje in uporablja z določeno enotnostjo in doslednostjo (Beaugrande – Dressler 1981: 4). Da lahko neki pojem prepoznamo in z jezikom opredelimo, je potreben posredni jezikovni znak: *termin*. Če sliko obrnemo, je pojem tisti, ki predstavlja pomen jezikovnega znaka oziroma termina. V Sausurovem pogledu je termin zaznamujoče, pojem pa je njegova pomenska podstava oziroma v zavesti priklicana miselna predstava (Felber 1995: 25; Wüster 1991: 8).

Pojmi so nekakšni agregati človeških spoznanj in védenja. Pojmi niso izolirane enote, temveč se med seboj povezujejo in tvorijo odnose. Zato je terminološka leksika po svoji naravi sistemska, kar pomeni, da predstavlja urejeno celoto medsebojno povezanih pojmov in njihovih poimenovanj (Leder-Mancini 1984: 82).

¹ Korošec (1971: 9) v razpravi zagovarja stališče, da je ustrezno tvorjenje in funkcioniranje terminov mogoče zagotoviti samo s konvencijo in dogovorom, a se je že tedaj zavedal, da lahko termini nastajajo tudi mimo dogovora, kar ni nujno negativno.

2.2 Načelo enoznačnosti

Medtem ko imajo leksemi kot poimenovalne enote splošnega jezika več možnih pomenov, se za termine pričakuje, da natančno in nedvoumno izražajo določeno vsebino, kar se uresničuje z enopomenskostjo in izogibanjem sopomenskosti (Korošec 1971: 9–10).

Za leksiko splošnega jezika je značilna in zaželena pomenska variantnost, saj se z njo zagotavlja bogat in vsestranski izrazni potencial jezika, ki se mdr. kaže v besednih igrah, stilističnih figurah ali zgolj v možnosti izbire med različnimi leksemi z enakim ali podobnim pomenom (*sinonimi*). V strokovnem jeziku je prednostna naloga učinkovito in nedvoumno sporočanje, ki se uresničuje prek načela enoznačnosti ali *monosemije*. To načelo, ki se v normativni terminologiji udejanja s preskriptivnim pristopom, predpostavlja, da si za vsak pojem prizadevamo uveljaviti samo eno poimenovanje, druga pa odsvetovati. Nedvoumnost v izražanju zahteva v odnosu med pojmom in terminom *monosemijo* (enoznačnost) in obenem *mononimijo* (enopomenskost): vsakemu pojmu naj bi ustrezal en sam termin in vsakemu terminu le en pojem (Felber 1984: 183). Teoretično in idealno naj bi bil termin simetričen jezikovni znak, znotraj katerega je odnos med pojmom in jezikovnim znakom enosmeren ter monoreferenčen, kar pomeni, da en pojem označuje samo eno predmetnost (Cabré 1999: 107–108). Iz navedenega sledi, da lahko enoznačnost obstaja le v aktualni, sinhroni razsežnosti jezika (Wüster 1991). V praksi seveda ni vselej tako, saj se terminološki sistemi tako kot sam jezik razvijajo v skladu s strokami in njihovimi potrebami. In ker tako za terminološko kot splošno leksiko veljajo iste jezikovnosistemske zakonitosti (ne nazadnje je strokovni jezik podmnožica splošnega jezika), je upravičeno pričakovati analogne pojave.

Terminov, ki označujejo isti pojem, v terminologiji ne obravnavamo kot sinonime. Ker vsak pojem označuje svojo miselno enoto, pomenska enakost ali sorodnost oziroma *sinonimija* na ravni terminov ne more obstajati. Namesto sinonimov v terminologiji govorimo o različnih, na isti pojem nanašajočih se poimenovanjih. Obstoj več vzporednih poimenovanj za isti pojem načeloma ni zaželen, ker lahko povzroči nejasnosti v strokovni komunikaciji (Vintar 2008: 27). Realnost je seveda drugačna, saj v pričujoči razpravi dokazujemo, da so konkurenčna poimenovanja in terminološke variacije neizogiben pojav.

2.3 Načelo ustaljenosti

Terminologija si prizadeva za čim večjo enotnost in ustaljenost v jezikovni rabi. Ustaljenost terminologije je obenem dokaz starosti ter uveljavljenosti stroke in njenih tradicij (Vidovič-Muha 2000: 119). Načelo ustaljenosti zato predvideva, naj se uveljavljena jezikovna poimenovanja spreminjajo le, kadar za to obstajajo utemeljeni razlogi (Felber 1984: 115).

Razlogi, ki privedejo do sprememb v terminoloških sistemih, so pogosto nejezikovni. Terminološka veda namreč izhaja iz predpostavke, da se skladno z znanstvenim in tehničnim razvojem najprej spremeni pojem in posledično relacije

med pojmi, šele nato naj se, kadar za to obstajajo tehtni razlogi, zanj uvede novo ali spremenjeno jezikovno poimenovanje (Felber – Budin 1989: 62).²

Ko je neki termin v strokovni komunikaciji sprejet in normiran, naj bi veljal za fiksno poimenovanje. Vendar je lahko načelo ustaljenosti problematično zlasti pri večbesednih terminih, ki so lahko v besedilnem svetu podvrženi postopkom krajšanja in preoblikovanja (prim. Sager 1990: 213–215).

2.4 Druga terminološka načela

Druga načela, ki jih jezikoslovci pripisujejo terminološki leksiki, se vsebinsko navezujejo na tri predhodno navedena načela, a so prav tako pomembna za razumevanje terminološke problematike. Vnaprej velja opozoriti, da gre za nekoliko idealizirana načela, saj nikakor ni nujno, da se termini v realni rabi vselej vedejo v skladu z njimi (strnjeno po Vidovič-Muha 2000: 116–119 in tam navedeni literaturi; Felber 1984; Gorjanc 1996; Korošec 1971; Leder-Mancini 1984):

- *Načelo jezikovne gospodarnosti*: Termin naj vsebuje toliko pomenskih sestavin, kot zahtevajo okoliščine in kolikor je potrebno za enostavno izražanje in razumevanje (Felber 1984: 114).
- *Načelo jezikovnosistemske ustreznosti*: Termini morajo ustrezati pravopisnim, slovničnim in glasoslovnim pravilom jezika.
- *Zahteva po operativnosti termina v besedilu*: Korošec (1971: 11–12) to zahtevo obravnava s stališča gospodarnosti, po katerem v besedilih najuspešnejše funkcionirajo enobesedni termini, med dvobesednimi pa je najprimernejša skladenjska zveza pridevnika in samostalnika.³
- *Večinskost samostalniške leksike*: Za termine je uveljavljeno prepričanje, da so v oblikoslovnem smislu pretežno samostalniki. Vendar pojmi niso zgolj predmetnosti; so tudi procesi, lastnosti, dejavnosti ali načini, zato je normalno pričakovati, da terminološka leksika vključuje tudi glagole, pridevnike in prislove (Vintar 2008: 18; Klinar 2004).
- *Neodvisnost terminov od (znotraj)besedilnih in pragmatičnih okoliščin*: Vidovič-Muha (2000) to načelo povezuje z enoznačnostjo oziroma enopomenskostjo in predpostavlja, da termini v besedilih v celoti ohranjajo svoj (virtualni) slovarski pomen.
- *Nespremenljivost terminov na sintagmatski in paradigmatski ravni*: To načelo je vprašljivo pri večbesednih terminih, ki so v besedilnem okolju lahko podvrženi krajšanju in preoblikovanju (prim. Sager 1990: 213–215).
- *Odsotnost konotativnega (sooznačevalnega) pomena*: Ker je za strokovni jezik značilna želja po natančnem izražanju in objektivnem prikazovanju realnosti, velja konotativni pomen v strokovnih besedilih za nefunkcionalnega.
- *Nefunkcionalnost stilistične razsežnosti terminov*: Po tem načelu, ki velja predvsem za raven sinonimije (sopomenskosti), naj bi bili sinonimni termini zgolj dvojnice brez slogovne ali druge besedilne vloge.

² Prim. tudi Korošec (1971: 13).

³ Korošec (prav tam) v zvezi z operativnostjo terminov v besedilih omenja tudi okornost večbesednih terminov, ki se v besedilni rabi tipično krajšajo.

- *Pomenska predvidljivost terminov*: Podoba termina naj bi bila povezana s pojmom, na katerega se nanaša. To načelo prihaja do izraza zlasti pri tvorjenih terminih in terminih, ki nastanejo z metaforičnim prenosom.
- *Derivacijska lastnost terminov*: Da je pri oblikovanju terminov treba pozornost nameniti možnostim nadaljnje besedotvorne izpeljave iz njih, opozarja že standard ISO 704.⁴ Korošec (1971: 11) in Leder-Mancini (1984: 88) to lastnost izpostavljata kot zmožnost, da termin z oblikoslovnimi sredstvi in izpeljevanjem ustvarja besedno družino (npr. *trg, trgovina, trgovati, trgovanje*).

Predstavljena terminološka načela vsaj na deklarativni ravni skušajo vzpostaviti čim večjo enotnost in ustaljenost terminov v rabi. Čeprav izhajajo iz potrebe po učinkovitem in nedvoumnem izražanju v strokovnem jeziku, je potrebno opozoriti, da se z njimi lahko ustvarjajo idealizirana pričakovanja o podobi terminološke leksike, ki naj bi po teh načelih veljala za razmeroma ustaljeno, jasno opredeljeno in nespremenljivo, kar v praksi ni vselej realno pričakovati. Zastavlja se vprašanje, ali terminološka načela upoštevajo realnost terminov v njihovi diskurzni in besedilni razsežnosti? Ali je mogoče pričakovati, da je terminološka leksika v besedilnem okolju podvržena podobnim zakonitostim kot splošna leksika, kar vključuje njeno variantnost? Kadar se v strokovnem jeziku za posamezne pojme kljub drugačnim pričakovanjem terminoloških načel pojavlja več jezikovnih poimenovanj, govorimo o *terminoloških variacijah*.

3 Terminološke variacije

Zgodnje teoretske smeri terminologije, zlasti v srednjeevropskem prostoru vplivna dunajska šola, so se posvečale predvsem dejavnosti standardizacije terminologije s poudarkom na načelu enoznačnega odnosa med pojmom in terminom (Daille 2007: 163). Vendar že Felber (1984: 16) opozarja, da morajo biti terminološka načela in terminografske metode primerno uravnotežene z raziskavami in upoštevanjem prakse, saj standardizacija, ki ne temelji na predhodnih raziskavah, prinaša več škode kot koristi.

Tudi mednarodni standard ISO 1087 pri definiciji *termina* navaja, da slednji »lahko vsebuje simbole in ima variacije, npr. različice v zapisu«. ⁵ Vendar variacije niso le različice v zapisu; pojavljajo se tudi v besedilno-diskurzivni razsežnosti terminološke leksike.

Na dejstvo, da lahko terminološka leksika v besedilnem okolju variira, opozarja že Sager (1990: 212–215), ki navaja, da se je terminologija v svojih začetkih opirala zgolj na sprejeto ali normirano rabo ter v skladu s preskriptivnim pristopom skušala uvesti priporočene oblike terminov, medtem ko je vprašanje njihove variantnosti ostajalo manj raziskano. Podobno Vintar (2008: 42) razlaga, da so terminološke študije dolgo temeljile na jezikoslovnih intuicijah terminologov in ročnih analizah besedil, zato je bila problematika terminoloških variacij pogosto postranskega pomena ali pa se je pojmovala kot nezaželen odklon od ustaljene prakse in načel.

⁴ ISO 704: 2000(E).

⁵ ISO 1087-1: 2000.

Danes je variantnost terminov sprejeto dejstvo. Po mnenju Daille (2007: 163) naj bi ta pojav glede na področje, besedilni tip in vrsto variacij predstavljal celo od 15 do 35 % pojavitev terminov.

Kako opredeliti terminološke variacije? Zgoščeno definicijo ponuja Daille (2007: 164), ki pravi, da je variacija termina »izraz, ki je pomensko in pojmovno soroden izvornemu terminu«. V povezavi s to definicijo Daille izpostavlja naslednji pomembni ugotovitvi: terminološka variacija je v besedilu izpričana oblika in velja za različico izvirnega (*kanoničnega*) termina, kot je naveden v terminološkem viru, npr. slovarju ali terminološki zbirki. Pri pomenski in pojmovni sorodnosti avtorica dopušča tri interpretacije: 1.) terminološka variacija je lahko sinonim kanoničnega termina, 2.) lahko se od kanoničnega termina pomensko oddaljuje, in 3.) lahko se navezuje na drug termin, ki je pojmovno povezan s kanoničnim.

Fidelia Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec (1998: 564) terminološke variacije opredeljuje kot »spremembe v strukturi in obliki terminov, ki privedejo do nove besedilne enote, sorodne prvotni«.

Jacquemin (2001: 3–5) definira terminološke variacije kot oblikoslovna, skladenjska ali pomenska preoblikovanja kanoničnih oblik večbesednih terminov.⁶ Avtor poudarja, da so termini nosilci znanstvenih in tehničnih informacij, zato je njihovo življenje tesno povezano z razvojem področja, ki mu pripadajo. Posledično se lahko njihov pomen, zapis, skladenjske značilnosti in uporaba nenehno razvijajo in spreminjajo.

V pričujoči razpravi želimo predvsem opozoriti na izzive, ki jih predstavljajo terminološke variacije v slovenščini, in na podlagi predstavljenih problemov predlagati tipologijo oblikoslovno-skladenjskih terminoloških variacij.

4 Koreferenčnost kot pomenski odnos med terminološkimi variacijami

Ker v terminologiji ne govorimo o sinonimnih, temveč o različnih, na isti pojem nanašajočih se poimenovanjih, je pomenski odnos med terminološkimi variacijami treba opredeliti drugače od sopomenskosti. Ker sinonimija na ravni terminov ne more obstajati, predpostavljamo, da med terminološkimi variacijami obstaja odnos *koreferenčnosti*, ki ga opredeljujemo kot odnos, v katerem se različna poimenovanja v besedilnem okolju nanašajo na istega referenta (ki je en pojem oziroma ena miselna enota). Če je referenca proces, kadar neki jezikovni izraz priključimo določeno znanje, pomeni koreferenca, da različni jezikovni izrazi priključijo isti agregat znanja oziroma isto pojmovno celoto (Beaugrande – Dressler 1981: 56, 60, 109).

S koreferenčnim odnosom se v besedilu vzpostavlja isti smisel. Če je pomen potencial, da določen jezikovni izraz ali znak lahko izraža določeno znanje (*virtualni* ali *slovarski pomen*), je smisel dejansko znanje, ki ga ta jezikovni izraz ali znak priključijo v besedilnem okolju (*udejanjeni pomen*). Seveda morajo pojmi v besedilnem okolju ohranjati razmeroma stabilen in jasno zamejen smisel (Beaugrande – Dressler 1981: 82, 84).

⁶ Večbesedni termin je termin, ki vsebuje dve ali več polnopomenskih besed, tj. samostalnik, pridevnik ali glagol (Jacquemin – Tzoukermann 1999: 2).

5 Empirični del

Za opazovanje terminoloških variacij je bil uporabljen specializiran besedilni korpus s področja računalništva in informatike, ki vsebuje zbornike konferenc *Dnevi slovenske informatike* iz obdobja 2003–2012 ter članke iz revije *Uporabna informatika* iz obdobja 2010–2012⁷ (v nadaljevanju: korpus DSI, korpus). Sestavlja ga 1300 besedil in ima skupno 3 milijone besed, prosto pa je dostopen na spletnem naslovu <http://nl.ijs.si/noske/>. Obenem korpus DSI predstavlja besedilno gradivo za iSlovar (www.islovar.org/), slovenski spletni terminološki slovar informatike, ki ga od aprila 2001 ureja društvo Informatika. V iSlovarju so bile obenem pri raziskavi preverjene kanonične različice terminov.

V razpravi se osredotočamo na terminološke variacije na oblikoslovnih in skladdenjski ravni. Za opazovanje smo izbrali večbesedne termine s samostalniškimi jedrom in najmanj dvema polnopomenskima besedama. Večbesedni termini namreč izkazujejo večjo variantnost, ki jo je s korpusnimi metodami mogoče lažje opazovati.⁸ Obenem v večbesednih terminih posamezne polnopomenske besede na mikroravni vzpostavljajo pomensko stabilnost, ki v širšem besedilnem okolju kot makroravni preprečuje dvoumnost.⁹

Pri opisu terminoloških variacij uporabljamo simbola [=] in [->]; s simbolom [=] označujemo odnos enakovrednosti, medtem ko simbol [->] uporabljamo v primerih, kjer gre bolj očitno za preoblikovanje in možen pomenski odklon od prvotnega termina.

5.1 Specifika terminoloških variacij v slovenščini

Vzemimo primer iz korpusa DSI, kjer najdemo par variantnih terminov *dostopna točka* in *dostopovna točka*. Spletni iSlovar daje prednost prvemu izrazu in ga definira kot »napravo, ki omogoča dostop do informacijskega sistema ali vir«. Drugi izraz je s kvalifikatorjem označen kot sinonim prvega, oba pa sta prevodni ustreznici angleškega *access point*. Temu pritrjuje frekvenca v korpusu DSI, saj je *dostopna točka* s 34 pojavitvami pogostejši izraz v primerjavi *dostopovno točko*, ki se pojavi le trikrat.

V korpusu zasledimo tudi variacijski par *dostopovno omrežje* in *dostopno omrežje*, pri katerem frekvenca glede na variantno sestavino *dostopen* = *dostopoven* kaže obrnjeno sliko: termin *dostopovno omrežje* je s 6 pojavitvami pogostejši od termina *dostopno omrežje*, ki ima le 2 pojavitvi. To napeljuje k ugotovitvi, da lahko terminološke variacije vsebujejo subtilne razlike v dojetem pomenu: pridevnik *dostopoven* lahko s stališča splošnega jezika razumemo kot »tak, ki zagotavlja dostop«, *dostopen* pa kot »tak, ki se ga lahko dostopa«. Da bi sicer bilo takšno sklepanje o dojetem pomenu zanesljivo, bi zahtevalo preverjanje na reprezentativnem vzorcu uporabnikov, zato ga na tem mestu ne postavljamo kot odločujoč kriterij,

⁷ Podrobneje o korpusu DSI gl. Puc – Erjavec (2006).

⁸ S tem ne zanikamo možnosti, da so tudi enobesedni termini podvrženi variantnosti (npr. univerbizaciji kot variantnemu odnosu med besednimi zvezami in enobesednimi termini).

⁹ Prim. Daille (2007: 173) in tam navedeno literaturo.

temveč kot prikaz, da se lahko znotraj niza variantnih terminov lahko pojavljajo tudi pomenske razlike.

Poleg para *dostopna točka = dostopovna točka* lahko tako v korpusu DSI kot v iSlovarju zasledimo variaciji *točka dostopa* in *točka za dostop*;¹⁰ če gre pri prvem paru za levoprilastkovni besedni zvezi s pridevniškima določiloma, gre pri drugem za desnoprilastkovno zvezo s samostalniškim določilom v rodilniku oziroma predložni zvezi. Dodatna primera iz korpusa DSI sta *jezik modeliranja* in *jezik za modeliranje* kot variaciji k terminu *modelirni jezik*. Iz prikazanih primerov je mogoče ugotoviti, da je dejansko variantna sestavina in da se na ravni variacijskega niza kot celote razodevajo poimenovalne možnosti, ki jih ponuja besedotvorno-skladenjska podoba jezika.

Pri terminoloških variacijah gre za niz več (tudi do štirih) koreferenčnih terminov, med katerimi ni vselej enostavno prepoznati kanonično oziroma najustrežnejšo obliko. To dilemo lahko ponazorimo z variacijskim nizom *dostopna točka = dostopovna točka = točka dostopa = točka za dostop*, ki smo ga v spletnem iSlovarju preverili tako, da smo v iskalnik vnesli angleški izraz *access point*, da bi ugotovili, kakšne prevodne ustreznice ponuja. Rezultat iskanja je naslednji: izraz *točka dostopa* je opremljen s kazalko na *dostopovno točko*, slednji pa zopet s kazalko na *dostopno točko*. Šele ta termin ima slovarsko razlago pomena: »naprava, ki omogoča dostop do informacijskega sistema, vira«; sin. *dostopovna točka*. S stališča splošnega jezika bi oba termina, *dostopna točka* in *dostopovna točka*, lahko pomenila »točka, ki zagotavlja dostop«, drugi termin pa tudi »točka, ki se lahko dostopa«. Z vidika terminologije nas načeloma ne zanima, kaj določena sestavina pomeni (ali bi lahko pomenila) v splošnem jeziku, temveč se je smiselno odločiti za termin, ki v korpusu izkazuje pogostejšo rabo, kot je obenem rešeno pri iSlovarju.

5.2 Tipologija oblikoslovno-skladenjskih terminoloških variacij v slovenščini

Ugotovitev, da se tipi terminoloških variacij v slovenščini med seboj pogosto ali celo neizogibno prekrivajo, prinaša izziv v smislu, kako opisati oblikoslovno-skladenjske terminološke variacije ter kako obravnavati nize variantnih terminov. Poudarimo lahko, da je pri terminoloških variacijah v slovenščini namesto o postopkih preoblikovanja kanoničnega termina v nov, varianten termin bolj smiselno govoriti o variantnem odnosu na ravni celovitih *variacijskih nizov*, s čimer imamo v mislih skupek empirično ugotovljenih terminov, ki v besedilnem okolju izkazujejo odnos koreferenčnosti in se nanašajo na isto pojmovno celoto. Če npr. vzamemo angleški par terminov *access point = point of access*, v slovenščini sistemske in izrazne možnosti dopuščajo, da se kot levoprilastkovni zvezi pojavljata *dostopna točka* in *dostopovna točka*, kot desnoprilastkovni pa *točka dostopa* in *točka za dostop*. Če bi iz takega variacijskega niza zgolj izvzeli par *dostopovna točka = točka za dostop*, bi zameglili celovito variantnost.

¹⁰ Čeprav imata desnoprilastkovni zvezi v korpusu nizko pojavnost (*točka dostopa* ima 4 pojavitve, *točka za dostop* pa 5), je zanimivo, da obe izkazujeta podobno kolokabilnost: prva se pojavlja z izrazi *enotna, vstopna, javna*, druga pa z *enotna, vstopna* in *vhodna*.

V slovenščini, ki skladijska razmerja izraža s sklonskimi obrazili, se oblikoslovna in skladijska pretvorba pogosto zgodita istočasno, zato je ti dve jezikovnosistemski ravni smiselno obravnavati skupaj (Vintar 2008: 45). Iz navedenega izhaja, da je tipologija terminoloških variacij močno odvisna od obravnavanega jezika in njegove slovnične zgradbe. Med šestimi ugotovljenimi tipi oblikoslovno-skladijskih terminoloških variacij v slovenščini predlagamo dva tipa kot jezikovnosistemski možnosti (besedotvorna in sintagmatska variacija), ostali štirje (permutacija, substitucija, razširitev in koordinacija) so povzeti iz tipologij po Jacqueminu (2001) in Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec (1998). Vsi primeri variacij so vzeti iz korpusa DSI.

5.2.1 Pojemovni in logični odnosi v oblikoslovno-skladijskih variacijah

Poudariti želim, da oblikoslovno-skladijske variacije niso zgolj pretvorbeni tipi, temveč razkrivajo globlje povezave med pojmi, izraženimi s termini. Na formalni (oblikovni) ravni se z oblikoslovno-skladijskimi variacijami vzpostavlja odnos *simetrije* ali *nesimetrije*, na pojemovni ravni pa *hierarhičen* ali *nehierarhičen* odnos med termini (Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec 1998: 568). Odnos formalne simetrije pomeni ohranjanje enakega števila polnopomenskih sestavin in s tem nehierarhičen odnos med termini, medtem ko formalna nesimetrija izkazuje hierarhični odnos med termini (v smislu pojmovne nad- ali podrejenosti), možen odmik od pomena kanoničnega termina ter povezovanje z drugimi pojmi. V nadaljevanju zato ob predstavljenih tipih terminoloških variacij ugotavljamo tudi pojmovne in logične odnose, ki se v njih razodevajo.

5.2.2 Besedotvorne variacije

Pri variacijskem nizu *izmenjavanje podatkov* = *izmenjevanje podatkov* = *izmenjava podatkov* se zastavlja vprašanje, kako obravnavati tovrsten tip variiranja. Očitno gre za variacijo v glagolski morfologiji, ki se izraža na ravni termina: variantne sestavine so izpeljane iz izhodiščnih glagolov *izmenjevati/izmenjavati*, ki sta glede na razlago SSKJ pomensko sinonimna.¹¹ Vintar (2008: 45) kot primer morfemske variacije na ravni termina navaja par *sistem reaktorskega hladila* in *sistem reaktorskega hladiva* iz korpusa besedil s področja jedrske fizike. Ker se zdi smiselno takšen tip obravnavati posebej, zanj predlagamo poimenovanje *besedotvorne variacije*.

Da so slednje v slovenščini produktiven tip, dokazujejo nadaljnji primeri. Vzporeden primer k prej navedenemu je par *obdelovanje podatkov* = *obdelava podatkov*. Variantnost se lahko izraža tudi s predpono: par *skrbnik sistema* = *oskrbnik sistema* se kot takšen primer zdi sinonimen, pri paru *procesiranje podatkov* → *predprocesiranje podatkov* pa je upravičeno domnevati na odklon od pomena

¹¹ Gradivno zastareli SSKJ je v času svojega nastanka (1970–1991) glagol *izmenjevati* označeval s kvalifikatorjem *redko*, vendar statistika v korpusu DSI temu ne pritrjuje: termin *izmenjevanje podatkov* je 46 pojavitvami bistveno pogostejši od termina *izmenjavanje podatkov*, ki se pojavlja zgolj trikrat. Tudi besedna zveza *izmenjevati podatke* je z 29 pojavitvami pogostejša od zveze *izmenjavati podatke*, ki jo v korpusu zasledimo le enkrat.

prvotnega termina, saj z besedotvorno variacijo nastane njegova podpomenka. Par *nekomutirajoča spremenljivka* = *nekomutativna spremenljivka* zahteva drugačno razlago: pri prvem terminu gre za tvorbo deležnika iz glagola *komutirati*, medtem ko je v drugem primeru avtor uporabil izposojenko iz iste besedne družine.

Vprašanje formalne (ne)simetrije oziroma hierarhičnega ali nehierarhičnega odnosa je pri besedotvornih variacijah odvisno od primera. Pri nekaterih primerih se koreferenčnost ne zdi vprašljiva (npr. *skrbnik sistema* = *oskrbnik sistema*; *asociativno pravilo* = *asociacijsko pravilo*; *gradnja odločitvenih dreves* = *izgradnja odločitvenih dreves*), medtem ko je pri drugih mogoče opaziti, da se z besedotvornim postopkom ustvarjajo razlike v pomenu. Lahko gre za referencialno razliko (npr. *javanski program* → *javanski programček*; izpeljanka pomeni 'mali program'), za tvorbo podpomenke s predpono (npr. *procesiranje podatkov* → *predprocesiranje podatkov*) ali za razliko v dojemanju procesa, ki ga priključuje pojem (npr. *porazdelitev obremenjenosti* lahko pomeni enkratno dejanje, *porazdeljevanje obremenjenosti* pa kontinuiran proces).

5.2.3 Sintagmatske variacije

Naslednji izziv predstavljajo primeri variiranja desnoprilastkovnih besednih zvez, pri katerih se ista sestavina lahko pojavlja bodisi v rodimiški obliki ali kot predložna zveza (npr. *rudarjenje po besedilih* = *rudarjenje besedil*; *jezik za modeliranje* = *jezik modeliranja*). V takšnih primerih termin z variacijo ne pridobi nove polnopomenske sestavine, opazujemo pa lahko oblikoslovno-skladenjsko variiranje prilastkovnega določila v okviru sistemskih možnosti, ki jih dopušča vezljivostna oziroma sintagmatska variantnost, zato za takšen tip predlagamo poimenovanje *sintagmatska variacija*. Med termini se tako vzpostavlja odnos *pojmovne enakovrednosti*, ki se odraža v formalni simetriji, odnos med variantnimi termini pa je nehierarhičen. Spreminja se zgolj skladenjska struktura variantne sestavine, variacijski niz pa lahko vključuje do tri termine (npr. *pristop modeliranja* = *pristop za modeliranje* = *pristop k modeliranju*).¹²

Sintagmatske variacije je smiselno obravnavati kot podtip permutacije, ki ga obravnavamo v nadaljevanju, saj se navedena tipa terminoloških variacij mnogokrat prekrivata. Veliko večino odkritih primerov je namreč mogoče pretvoriti v levoprilastkovne zveze, s čimer se ohranja tako odnos pojmovne enakovrednosti kot formalna simetrija in nehierarhičen odnos med termini. To velja vsaj za primere z dvema polnopomenskima sestavinama (npr. *rudarjenje po podatkih*, *rudarjenje podatkov* = *podatkovno rudarjenje*), lahko pa tudi za tiste s štirimi polnopomenskimi sestavinami (npr. *programska oprema odprte kode* = *odprtokodna programska oprema*).

¹² Pri navedenem nizu se zastavlja vprašanje, ali gre dejansko za termine ali morda za terminološke kolokacije? Ob upoštevanju, da v korpusu z enkratno pojavitvijo zasledimo tudi izraz *modelirni pristop*, ki po predlagani tipologiji šteje kot permutacija in je kot tak prekriven s sintagmatskim variacijskim nizom, je upravičeno domnevati, da se ugotovljeni niz terminov nanaša na isto pojmovno celoto in je lahko odraz neustaljenega prevoda angleškega termina *modelling approach*.

5.2.4 Permutacije

Permutacija je koreferenčen odnos med levoprilastkovno in desnoprilastkovno besedno zvezo, pri čemer mora zaradi ohranitve koreferenčnosti variantna sestavina v obeh različicah izhajati iz iste besedne družine. Tudi s permutacijo se med termini vzpostavlja odnos pojmovne enakovrednosti. Gre za nehierarhičen odnos, ki se odraža v formalni simetriji, a vključuje besednovrstno spremembo: levoprilastkovna zveza vsebuje pridevniško določilo, desnoprilastkovna pa samostalniškega.

Kot smo opozorili v prejšnji točki, je pri desnoprilastkovnih zvezah zaradi sistemske možnosti v slovenščini možna sintagmatska variantnost z določilom v roditeljski ali v obliki predložne zveze (npr. *podatkovno rudarjenje = rudarjenje podatkov, rudarjenje po podatkih*), zato se tipa permutacije in sintagmatske variacije med seboj nujno prekrivata. Toda izkaže se, da lahko desnoprilastkovne zveze dalje variirajo tudi kot besedotvorne variacije; v korpusu DSI tako naletimo na pare, kot so *drevo odločitve = drevo odločanja* in *model odločitve = model odločanja, model za odločanje*. Ker korpus ne vsebuje pojavnice *odločanjski*, ostajata variantni možnosti **odločanjski model* ali **odločanjško drevo* neizkoriščeni, iskanje po iSlovarju pa ponuja zgolj geslo *odločitveno drevo* brez izrecne navedbe sinonimov.¹³

5.2.5 Substitucije

Substitucije so variacije, pri katerih v terminu pride do zamenjave polnopenske besede z drugo polnopensko besedo (Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec 1998). Zamenja se lahko zgolj ena beseda in na istem mestu v terminu, kar pomeni, da gre za skladdenjsko variacijo, možno pa je razlikovati med substitucijo jedra in substitucijo določila.

S substitucijami se med variantnimi termini ustvarja pojmovni odnos, ki ga je mogoče opisati kot *delitev po enakih ali podobnih lastnostih*. Seveda si morajo biti substituirane sestavine pomensko blizu, da se z variantnimi termini vzpostavlja koherentno pomensko polje. Pri substitucijah jedra gre za skupek različnih pojmov, ki izražajo enako lastnost oziroma priključijo isti agregat znanja (npr. *rudarjenje podatkov = izkopavanje podatkov*,¹⁴ oba pojma se nanašata na odkrivanje zakonitosti v množici podatkov; *celovitost dokumenta = neokrnjenost dokumenta*, oba pojma izražata določeno pozitivno kakovost dokumenta), s substitucijami določil pa se izražajo enake ali podobne lastnosti istega pojma (npr. *par krožni grafikon = tortni grafikon* izraža podobne predstave o obliki pojma). S takšnim variiranjem se med termini vzpostavlja nehierarhičen odnos, ki je opazen s simetrijo na formalni ravni.

¹³ Termin *odločitveno drevo* je sicer v korpusu DSI s 65 pojavniciami najpogostejši. Pomenska razlaga gesla *odločitveno drevo* v iSlovarju, po kateri gre za »model za podporo odločanja ...« oziroma »napovedni model v obliki hierarhične strukture ...«, napeljuje na sklep, da sta termina *odločitveno drevo* in *odločitveni model* pomensko blizu ali celo sinonimna.

¹⁴ Po iSlovarju za kanonično različico štejemo *rudarjenje podatkov*. Variacija *izkopavanje podatkov*, ki ima v korpusu tri pojavitve, se zdi nekoliko presenetljiva in vzrok zanjo je lahko nepoznavanje ustaljenega prevoda za angleški izraz *data mining* pri avtorjih besedil. Kljub tej domnevi lahko dodamo, da se v korpusu pojavljata tudi variaciji *algoritem za rudarjenje podatkov* in *algoritem za izkopavanje podatkov*, obe z enkratno pojavitvijo.

Rezultati iz korpusa DSI ponujajo zanimive primere substitucij, s katerimi se vzpostavlja variiranje med domačimi in izposojenimi sestavinami, npr. *obrtnjeni seznam* = *inverzni seznam*. Variacijska para *krožni grafikon* = *tortni grafikon* in *krožni diagram* = *tortni diagram* je mogoče interpretirati kot primera, kjer avtor besedila z izborom pomenskih asociacij išče konsenz med možnimi termini¹⁵ in ki kažeta, da lahko terminološke variacije odražajo tudi razvoj terminologije oziroma pripadajočega pojma (Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec 1998: 564). Primer substitucije *algoritem za gradnjo odločitvenih dreves* = *algoritem za oblikovanje odločitvenih dreves*, ob katerem avtor znotraj istega besedila variira tudi termina *gradnja odločitvenih dreves* = *izgradnja odločitvenih dreves*, napeljuje k ugotovitvi, da imajo lahko terminološke variacije tudi besedilno vlogo in zbuja dvom v veljavnost načela o nefunktionalnosti stilistične razsežnosti terminov (prim. Vidovič-Muha 2000: 118; točka 3.4).¹⁶

5.2.6 Razširitve

Razširitev je krovno poimenovanje za tri različne tipe variiranja, pri katerih termini pridobijo dodatno polnomensko besedo. Glede na mesto, kjer pride do spremembe, ločimo med levo (*šifrirni algoritem* → *simetrični šifrirni algoritem*) in desno razširitvijo (*algoritem za iskanje* → *algoritem za iskanje pravil*) ter vstavitev (*pasovna širina grafa* → *pasovna širina splošnega grafa*).

Pri vseh treh tipih razširitve se med termini vzpostavlja pojmovni odnos *generično/specifično* (Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec 1998: 568). Takšen odnos je na formalni ravni nesimetričen, saj število polnomenskih sestavin ni več enako, zato se med termini vzpostavlja hierarhija: razširjeni termini izražajo bolj specifične pojme in so hierarhično podrejeni. Razširitev razkriva, s katerimi lastnostmi ali drugimi pojmi se lahko povezuje določen pojem. Pri levi razširitvi in vstavitvi sestavina, ki izraža specifičnejši pomen, nastopa pred sestavino z generičnim pomenom (*šifrirni algoritem* → *simetrični šifrirni algoritem*, *asimetrični šifrirni algoritem*), medtem ko je pri desni razširitvi obratno; sestavina s specifičnejšim pomenom sledi

¹⁵ Takšno sklepanje se zdi upravičeno vsaj v primeru para *krožni grafikon* = *tortni grafikon*, ki ga v korpusu zasledimo v zanimivi besedilni pojavitvi: »Prav iz teh razlogov odsvetujemo uporabo grafikonov, ki so sicer po raziskavah najbolj priljubljeni: krožnih oz. ‚tortnih‘ grafikonom.« Podobno je tudi pri paru *večkratni grafikon* = *multipli grafikon*, kjer je očitno, da avtor išče konsenz med domačo in izposojeno sestavino: »Še bolj koristna pa je uporaba večkratnih oz. multiplih grafikonov.« K terminu *tortni diagram* lahko dodamo še, da v korpusu z enkratno pojavitvijo zasledimo njegovo presenetljivo variacijo *tortični diagram*.

¹⁶ Pri navedenem primeru besedilne okoliščine namreč ne kažejo, da bi šlo za oklevanje ali negotovost avtorja besedila: »Algoritem za gradnjo odločitvenih dreves samodejno določi pogoje v drevesu tako, da je delitev podatkov med listi čim boljša ... Orodje Weka 3 omogoča gradnjo odločitvenih dreves preko možnosti ‚Classify‘ ... Pri izgradnji odločitvenega drevesa bomo poleg teh dveh atributov uporabili še atributa STAROST in ST_OTROK ... Algoritem za oblikovanje odločitvenih dreves je v programu Weka dosegljiv preko izbire ‚Classify‘ ...« Čeprav je takšno variiranje s stališča terminološke vede načeloma odsvetovano, se zanj v konkretnem primeru ponujata možni razlagi, da ga bodisi spodbujajo besedilne okoliščine (npr. gostota terminov), bodisi do njega prihaja nezavedno.

generični sestavini (*algoritem za iskanje* → *algoritem za iskanje pravil*, *algoritem za iskanje znanja*).

O razširitvi je smiselno govoriti v primerih, kadar je v izhodišču jasno opredeljen kanoničen termin, ki nato pridobi dodatno pomensko sestavino. V primeru termina *šifrirni algoritem* lahko v iSlovarju poleg slednjega zasledimo tudi obe njegovi razširjeni različici, tj. *simetrični šifrirni algoritem* in *asimetrični šifrirni algoritem*, pri čemer je pomembno, da v definiciji slednjih nastopa generični kanonični termin: če je *šifrirni algoritem* opredeljen kot »algoritem, po katerem poteka šifriranje in dešifriranje«, lahko beremo, da je *simetrični šifrirni algoritem* »šifrirni algoritem, ki za šifriranje in dešifriranje uporablja isti tajni ključ«, *asimetrični šifrirni algoritem* pa »šifrirni algoritem, ki za šifriranje uporablja javni in zasebni ključ«.¹⁷

5.2.7 Koordinacije

Pri koordinaciji je par večbesednih terminov združen v en sam sestavljen termin z isto skladdenjsko strukturo. Takšno variiranje terminov v besedilnih okoliščinah preprečuje ponavljanje istih sestavin, možna pa je tako koordinacija jeder kot določil.

Po mnenju Jacquemina (1995) je koordinacija terminov možna le, kadar so si ti pomensko sorodni. Pojemovni odnosi, ki se vzpostavljajo s tem tipom variacij, so podobni kot pri razširitvi, le da je slika tokrat obrnjena. Tudi s koordinacijo se med termini vzpostavlja formalna nesimetrija, a ker ima variantni termin razširjeno strukturo in pomensko polje, je kanoničnim oblikam hierarhično nadrejen. Pojemovni odnos je pri tem mogoče opisati kot *kolektivno/individualno* oziroma *skupno/posamezno*. Pri koordinaciji jeder različna pojma povezuje ista lastnost (*širokopasovne tehnologije*, *širokopasovna omrežja* → *širokopasovne tehnologije in omrežja*), medtem ko gre pri koordinaciji določil za isti pojem, ki ga povezujejo različne, vendar sorodne lastnosti (*strojna oprema*, *programska oprema* → *strojna in programska oprema*).

5.2.8 Sklepne ugotovitve

Končni pregled oblikoslovnno-skladdenjskih variacij in pojmovnih odnosov, ki se z njimi vzpostavljajo, ponuja rezultate, ki jih povzemamo v preglednici 1. Tipi variacij, pri katerih gre za pojmovno enakovrednost ali delitev po določenih enakih/podobnih lastnostih (sintagmatska variacija, permutacija, substitucija), se izražajo s formalno simetrijo in nehierarhičnim odnosom med termini, medtem ko tipa, pri katerih gre v pojmovnem odnosu za določeno dihotoomijo ali binarnost (razširitev in koordinacija), izkazujejo formalno nesimetrijo in hierarhične odnose med termini. Pri besedotvornih variacijah odgovor ni enoznačen, temveč je odvisen od besedotvorne podlage. Med tipoma sintagmatskih variacij in permutacij je prekinjena črta, s čimer poudarjamo, da sta prekrivna.

¹⁷ V korpusu zasledimo primer, kjer avtor v besedilu najprej uporabi generični termin *šifrirni algoritem*, nato pa njegovi razširjeni različici: »Potrebno je izbrati aplikacije, ki implementirajo preizkušene šifrirne algoritme in uporabiti primerne omrežne protokole za izmenjavo šifriranih datotek ... Poleg tega so simetrični šifrirani algoritmi procesorsko bistveno hitrejši od asimetričnih in zato primernejši za šifriranje velike količine podatkov. Hkrati je iz napisanega očitno, kako PKI skupaj z uporabo asimetričnih šifrirnih algoritmov rešuje problem distribucije ključev, ki jih uporabljajo simetrični šifrirni postopki.«

Tip terminološke variacije	Pojmovni odnos	Formalna simetrija/ nesimetrija	Logični odnos
Besedotvorna variacija	[besedotvorni postopek, izražen na ravni termina]	možno oboje (odvisno od besedotvorne podstave)	možno oboje (odvisno od besedotvorne podstave)
Sintagmatska variacija	pojmovna enakovrednost	simetrija	nehierarhičen
Permutacija	pojmovna enakovrednost	simetrija	nehierarhičen
Substitucija	delitev po enakih/ podobnih lastnostih	simetrija	nehierarhičen
Substitucija z zamenjavo domače sestavine/ izposojenke	pojmovna enakovrednost	simetrija	nehierarhičen
Razširitev	generično/ specifično	nesimetrija	hierarhičen: variantni termin je pojmovno podrejen
Koordinacija	kolektivno/ individualno	nesimetrija	hierarhičen: variantni termin je pojmovno nadrejen

Preglednica 1: Pojmovni odnosi v oblikoslovno-skladenjskih terminoloških variacijah v slovenščini

6 Sklep

V razpravi smo želeli opozoriti na dihotomijo, znotraj katere eno plat predstavlja normativni pristop terminološke vede s terminološkimi načeli, ki so odraz idealiziranega systemskega opisa jezika, z druge plati pa se razodeva sam jezik, ki se v realni rabi ne ravna vselej po takšnih načelih in je lahko tudi presenetljiv in nepredvidljiv. Terminološka načela so se izoblikovala v zgodnjem obdobju razvoja terminološke znanosti, v času torej, ko sta bila v metodah terminološkega dela poudarjena dokumentaristično delo in standardizacija tehnične terminologije. V informacijski dobi, ki poleg izredno hitrega razvoja strok in velike količine znanja prinaša možnosti hranjenja podatkov v velikih podatkovnih zbirkah s hitrim priklicem, so prizadevanja za normirano terminologijo sicer še vedno upravičena in smiselna, vendar morajo biti uravnotežena z upoštevanjem empiričnih raziskav, kot jih danes omogočajo besedilne zbirke in korpusne metode.

Kateri so morebitni viri variantnosti v terminologiji? Ker je strokovni jezik podmnožica splošnega jezika in ker same variantne sestavine terminov pogosto izhajajo iz splošnega jezika, gre vzroke za variantnost v terminologiji morda iskati v

variantnosti, ki jo omogoča splošni jezik kot celota diskurzov in njegove systemske možnosti. Lahko pa variantnost izhaja tudi iz leksikalnih okoliščin in konkurenčnih možnosti, ki jih uvedejo različni avtorji, npr. z neenotnim prevajanjem tujih terminov ali z iskanjem konsenza med poimenovalnimi možnostmi.

Problem, ki odpira možnosti za nadaljnje raziskave, so možne razlike v dojetem pomenu znotraj niza variantnih terminov. Gledano iz perspektive nosilcev strok in avtorjev strokovnih besedil je namreč intendirani pomen znotraj niza variantnih terminov lahko isti, ni pa nujno, da ga kot takega občutijo tudi ciljni naslovniki, še posebej, če ti ne izhajajo iz strokovnih krogov.

Viri in literatura

- Cabré 1999 = Teresa M. Cabré, *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
- Beaugrande – Dressler 1981 = Robert de Beaugrande – Wolfgang Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, London, New York: Longman, 1981.
- Daille 2007 = Béatrice Daille, Variations and application-oriented terminology engineering, v: *Application-driven Terminology Engineering*, ur. Fidelia Ibekwe-SanJuan – Anne Condamines – Maria Teresa Cabré Castellví, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Felber 1984 = Helmut Felber, *Terminology Manual*, Paris: Unesco, Infoterm, 1984.
- Felber 1995 = Helmut Felber, *Allgemeine Terminologielehre und Wissenstechnik: theoretische Grundlagen*, Wien: TermNet, International Network for Terminology, 1995.
- Felber – Budin 1989 = Helmut Felber – Gerhard Budin, *Terminologie in Theorie und Praxis*, Tübingen: Günther Narr Verlag, 1989.
- Gorjanc 1996 = Vojko Gorjanc, Terminologija novejših strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike), v: *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha idr., Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 251–260.
- Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec 1998 = Fidelia Ibekwe-SanJuan Cristal-Gresec, Terminological variation, a means of identifying research topics from texts, v: *Joint International Conference on Computational Linguistics (ACL-CO-LING '98)*, Montréal, 10–14 August 1998, 564–570.
- iSlovar (spletni terminološki slovar informatike) (www.islovar.org/).
- Jacquemin 2001 = Christian Jacquemin, *Spotting and Discovering Terms Through Natural Language Processing*, Cambridge, London: MIT Press, 2001.
- Klinar 2004 = Stanko Klinar, Tehnični termin, kaj je to? v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 103–109.
- Korošec 1971 = Tomo Korošec, O načelih za oblikovanje terminov, v: *Referati za strokovni sestanek terminologov in terminoloških svetovalcev z uredniki Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, 1971, 9–13.

- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Slovenski vojaški jezik*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1998.
- Leder-Mancini 1984 = Zdenka Leder-Mancini, O nekaterih lingvističnih pogledih na terminološko problematiko, v: *Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji*, ur. Franc Pediček, Ljubljana: Pedagoški institut pri Univerzi Edvarda Kardelja, 1984, 81–89.
- Puc – Erjavec 2006 = Katarina Puc – Tomaž Erjavec, Uporaba korpusa pri urejanju spletnega terminološkega slovarja, v: *Jezikovne tehnologije: zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2006*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2006, 156–161.
- Sager 1990 = Juan C. Sager, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (elektronska izdaja na plošči CD ROM), Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1998. Slovarsko gradivo 1970–1991.
- Vidovič-Muha 2000 = Ada Vidovič-Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Vintar 2008 = Špela Vintar, *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo, 2008.
- Wüster 1991 = Eugen Wüster, *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*, Bonn: Romanistischer Verlag, 1991.
- Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 26).

Terminological principles and morphosyntactic terminological variations

Summary

One of the most distinctive features of specialized discourse is specialized terms or terminology. The characteristics of specialized terms are described by terminological principles, which aim to ensure effective and unambiguous communication in specialized discourse. This article synthesizes the views of authors from Slovenia and abroad, highlighting three main terminological principles (the conceptual principle, the principle of monosemy, and the principle of stability), as well as a number of other principles.

Terminological principles seem to be based on idealized expectations, whereby terminology should be a stable, clearly defined, and fixed lexis—which in practice is not always likely. Terms and their usage develop in accordance with the needs of their specialized subject areas. In textual contexts, terminological lexis is thus subject to the same regularities as general lexis, and is therefore variable.

Where there are several different expressions for a single specialized concept, one may speak of terminological variations. This article presents terminological variations in Slovenian, with an emphasis on morphosyntactic variations. Based on examples of terms and their variations discovered in a specialized corpus on computer science, the article presents a typology to describe morphosyntactic terminological variations in Slovenian. The article also highlights that terminological variations are not merely transformational types, but reveal deeper conceptual and logical relations among terms.

Prispevek Murkovega in Pleteršnikovega slovarja k razvoju slovenskega botaničnega izrazja

Nina Ditmajer

Cobiss: 1.02

V prispevku je prikazana slovenska botanična terminologija v 19. stoletju, kot se kaže v dveh najpomembnejših slovensko-nemških slovarjih tega stoletja: v Murkovem (1833) in Pleteršnikovem (1894–1895). Predstavljeni so različni viri, ki so ali bi lahko bili podlaga botaničnim izrazom v slovarjih. Iz Murkovega slovarja so izpisani vsi botanični izrazi, ki vsebujejo latinski ustreznik, v Pleteršnikovem slovarju pa je bil tak izpis onemogočen zaradi njihovega prevelikega števila, saj je stroka v tem času že zelo napredovala.

Gljučne besede: terminologija, botanično izrazje, Anton Murko, Maks Pleteršnik, slovar

The contribution of Murko's and Pleteršnik's dictionaries to the development of Slovenian botanical terminology

This article presents nineteenth-century Slovenian botanical terminology as seen in the two major Slovenian-German dictionaries from that century, by Murko (1833) and Pleteršnik (1894–1895). Various sources are presented that are or could be the basis of the botanical terms in the dictionaries. The article lists all of the botanical terms with Latin equivalents in Murko's dictionary. This is not possible for Pleteršnik's dictionary due to the large number of such equivalents because the field was already advanced at that time.

Keywords: terminology, botanical terms, Anton Murko, Maks Pleteršnik, dictionary

1 Uvod

V prispevku je prikazan razvoj slovenske botanične terminologije v 19. stoletju. Pregledana sta dva najpomembnejša slovarja tega časa, in sicer Murkov *Slovensko-Nemški ročni besednik* (v nadaljevanju Murkov *Slovensko-nemški slovar*) iz prve polovice 19. stoletja (1833) ter Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz druge polovice 19. stoletja (1894–1895). Ker me zanima razvoj slovenskega botaničnega izrazja, sem primerjala vse izrazje v obeh slovarjih ter ocenila njegovo številčnost. Še posebej me je zanimalo, katere vire sta oba slovaropisca uporabila pri botaničnih poimenovanjih. Murko namreč svojih virov ni navajal, Pleteršnik pa je bil pri tem dokaj dosleden.

2 Razvoj slovenske botanike v 19. stoletju

Razvoj slovenskega strokovnega izrazja v 19. stoletju lahko razdelimo na dve obdobji (po Legan Ravnikar 2009: 49); to velja tudi za razvoj slovenskega botaničnega izrazja.

2.1 Razvojno dinamično obdobje nadaljnjega razvoja slovenskega strokovnega izrazja v prvi polovici 19. stoletja in pripravljalna doba za oblikovanje slovenske znanstvene terminologije

V prvi polovici 19. stoletja se je močno povečalo število izdaj poljudnostrokovnih knjig iz kmetijskih strok: Franc Pirc, *Krajnski vertnar ali Podučenje v kratkim veliko sadnih dreves zarediti* (1835, 1845); Matija Vertovec, *Vinoreja za Slovence* (1845). V času Ilirskih provinc, leta 1810, je znameniti slovenski botanik Franc Hladnik (1773–1844) ustanovil Botanični vrt v Ljubljani. Do leta 1834 je imel odmevna predavanja iz botanike in vanjo uvedel številne nove učence: Henrika Freyerja, Žiga Grafa in Muzia Tommasinija. Po Hladnikovi smrti je vodenje botaničnega vrta prevzel njegov vajenec Andrej Fleischmann (1804–1867). Fleischmann je bil prvi, ki je pisal o slovenski flori, vendar v nemškem jeziku: *Übersicht der Flora Krains* (Pregled kranjske flore, 1844). Posvetil se je tudi praktični botaniki, tj. sadjarstvu in vrtnarstvu. Njegova predavanja so poslušali med drugim tudi F. Erjavec, I. Tušek, J. Šafer (Bavcon 2010: 11–142). Takrat je bila med slovenskimi intelektualci botanika zelo priljubljena, posebej botanično imenoslovje, zbiranje takega gradiva pa je že od bratov Zois veljalo za narodno zaslužno delo. Posebno vneti zbiralci so tedaj bili H. Freyer, J. Medved, J. Zalokar, A. Žvegel in J. Štefan.

2.2 Pospешen razvoj slovenskega strokovnega jezika in znanstvene terminologije v drugi polovici 19. stoletja (od 1848) in v začetku 20. stoletja (do 1919)

Ko se je slovenski jezik uveljavil kot učni predmet in delno kot učni jezik v višjih gimnazijah, je bilo nujno ustvariti slovenski strokovni učni jezik in slovenski znanstveni jezik. Prvi šolski učbeniki iz »prirodoznanske« stroke so začeli izhajati pri Slovenski matici in Mohorjevi družbi v Celovcu v šestdesetih letih 19. stoletja (Orožen 1979: 121–149). Za Fleischmannom je o slovenski flori pisal Valentin Plemel (1820–1875), ki je del svojih herbarijskih pol opremil tudi s slovensko napisanimi etiketami. Alfonz Paulin je leta 1898 napisal prvi izvorni učbenik za botaniko in v letih 1887–1893 sodeloval pri Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, kjer je uredil vse gradivo, ki se nanaša na naravoslovje (Piskernik 1935). Slovenski naravoslovec Ivan Tušek je objavil knjigo *Najbolj potrebne stvari iz botanične terminologije* (1862), ki obsega organografsko terminologijo cvetnic, poimenovanja rastlinskih vrst ter poimenovanja za botanične sistematske skupine in taksonomske kategorije. Čeprav tu niso zajeti izrazi za vse botanične discipline, je to gradivo temelj naše botanične terminologije in nomenklature. A. Janežič je sprejel v program zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov* oba prevoda: Tuškov prevod knjige *Prirodopis rastlinstva s podobami*, ki jo je napisal Alois Pokorny, in Erjavčev prevod Živalstva istega avtorja. To sta bila, poleg veroučnih knjig, prva slovenska srednješolska učbenika.

3 Botanično izrazje v Murkovem *Slovensko-nemškem slovarju*

Leta 1832 je v Gradcu izšel *Slovensko-nemški slovar* Antona Murka, naslednje leto pa še njegov *Nemško-slovenski slovar*. Leta 1829 je bil razpisan natečaj za slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar s kratko slovensko oz. nemško slovnico. Zato slovar vsebuje besedje s celotnega slovenskega ozemlja. Murko se je kot prvi med slovenskimi slovaropisci zavedal posebnosti strokovnega izrazja. Besedje je navajano v besednih družinah (Humar 1999: 277–281). Pri navajanju botaničnih poimenovanj je Murko sledil najnovejšim dognanjem na tem področju; tako je upošteval binarno nomenklaturu po Linnéju. Poimenovanja so prikazana na različne načine: (1) del izrazja ima ob nemškem ustrezniku samo slovensko ime, nemški ustreznik ali nemški opis; (2) del izrazja ima slovensko poimenovanje, zelo splošen nemški opis in latinski ustreznik po Linneju; (3) večina pa ima slovensko poimenovanje, nemški ustreznik, lahko tudi več, in latinsko ime po Linnéju; (4) pogosto so navedena variantna poimenovanja; (5) ljudska ali narečna poimenovanja nimajo latinskih poimenovanj (Humar 1999: 286).

3.1 Slovarski viri

Zelo pomembno vprašanje je, od kod je Murko črpal vse to izrazje. Breznik (1938: 18) ocenjuje, da je Gutsman (*Christianske resnize* 1770; *Windische Sprachlehre* 1777; *Deutsch-windisches Wörterbuch* 1789) »ustvaril lepo število novih izrazov« in da jih je vključil v svoj slovar tudi Murko. Gutsman naj bi po Brezniku vzel veliko besed iz Jambrešiča (*Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica locuples* 1742). Ti hrvatizmi naj bi po Murku in strokovnih piscih prešli v splošno rabo (npr. *gorušica* = *gorčica*). Breznik omenja še Ivana Belostenca (*Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aerarium* 1740) in Vuka Stefanovića Karadžića (*Serbisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch* 1818), od koder bi naj prevzel npr. izraza *bedrika*, *biljka*. Iz Dobrovskega (*Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris* 1822; *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* 1821; časopis *Slavin*) naj bi zajemal cerkvenoslovenske in češke besede, za ruščino je rabil Heymova slovarja (*Deutsch-russisches Wörterbuch I* 1795; *Polnyj rossijsko-nemeckij slovar* 1800). Murko je tako imel na voljo že kar nekaj slovaropisnih del, s katerimi si je lahko pomagal pri sestavi slovarja in zbiranju iztočnic. Uporabljal je predvsem slovarje osrednjeslovenskih slovaropiscev: Pohlin (1781), Gutsman (1789) in Jarnik (1832). **Pohlinov slovar** vsebuje ok. 430 botaničnih poimenovanj, ki jih je večinoma izpisoval iz Popovičevega rokopisnega gradiva *Glossarium vindicum. Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (Kidrič 1929: 238). Pri tem ni upošteval štajerskih slovarjev, saj njegov slovar ne vsebuje mnogih slovenskih rastlinskih poimenovanj, ki jih je uporabil slovaropisec Čebul v delu *Ein kleines Wörterbüchlein nämlich windisch und deutscher Sprache = Enu mala Besedishe Nemrizh Slovinskiga inu Nemshkiga Jesika* (Maribor, 1789) (Stabej 1954: 309). S primerjavo Pohlinovega botaničnega izrazja z Murkovim je bilo ugotovljeno, da je Murko upošteval le nekaj več kot sto Pohlinovih izrazov. Ta namreč pri latinskih poimenovanjih navaja le rodovna poimenovanja rastlin, ne pa tudi vrstnih, ki jih Murko večinoma zapisuje (pri 188 izrazih). Preostali Murkovi izrazi, ki

jim pripiše samo latinsko rodovno ime rastline, se večinoma ujemajo s Pohlينovimi (24 izrazov). Torej si je Murko pri latinskih poimenovanjih lahko pomagal le z naj-novejšimi botaničnimi deli, ki so bila takrat na voljo.

Vendar je nekaj slovarjev do takrat izšlo tudi na slovenskem Štajerskem: Ivan Anton Apostel (1760 – rokopisni slovar *Dictionarium Germanico-Slavonicum*), Janez Sigismund Valentin Popovič (ok. 1760 – rokopisni slovar *Glossarium vindicum*), Andrej Čebul (1789 – tiskani slovar *Ein kleines Wörterbuchlein*), Mihael Zagajšek (1773–1790/91 – rokopisni nemško-slovenski slovar), Gašpar Harman (ok. 1803 – rokopisni slovar *Beitrag zur Verfertigung eines windischen Wörterbuches*). Besedišče Petra Dajnka danes velja za izgubljeno, vendar je Murko po virih sodeč izpisoval njegovo besedje, upošteval pa je tudi prekmurski knjižni jezik. Fran Cvetko in Mihael Jaklin sta ok. 1811 prav tako zbrala nekaj nemško-slovenskega gradiva (Jesenšek 2004: 72–80). **Čebulov** slovar obsega dva dela: slovarski (3–38) in poučni (39–112) del. Na straneh 36–39 je zbral kar 70 rastlinskih poimenovanj. Njegova zbirka besed kaže močno odvisnost od Pohlينovega slovarčka, vendar prinaša izvirno štajersko besedje, zlasti pri rastlinskih poimenovanjih. Murko je žal izpustil nekaj izvirnih Čebulovih besed (Stabej 1954: 308–309). Sicer navaja botanična poimenovanja že v poglavju *Poljski pridelki* (36: *ajda, bob, detela, ersh, grah ...*), v poglavju *Rastline* (31: *brajda, breša, bor, hojka, javer, smreka ...*), največ rastlinskih poimenovanj pa je zbral v poglavju *Zdravilne rastline* (70: *rina, pelin, kamilza, metlika, meta, lilia, janish ...*) (Jesenšek 2007b: 211, 212). Torej je botaničnih poimenovanj v slovarju več, kot ocenjuje Stabej (1954). **Popovič** je poznal narečne slovenske besede iz bližnje in daljne celjske okolice. Tako je že v *Untersuchungen vom Meere* zapisal marsikatero slovensko rastlinsko ali živalsko ime: *mokowna, srowenka, storoxke, schipek, kreifsnza, poftowka, mokofofiewka* (Stabej 1954: 309). Popovič (2007: 32–64) je navajal k rastlinskim poimenovanjem tudi latinske in nemške ustreznike – danes rokopis ni več v celoti ohranjen, zato je primerjava z Murkovim izrazjem okrnjena. (1) Besede in latinske ustreznike, ki jih prinašata oba slovarja: *bor* (*pinus*; Murko: *Pinus silvestris*); *dinja, tikva* (*Cucurbita vulgaris*; Murko: *C. pepo, tikva Cucurbita melo*); *dob* (*quercus*); *jagned* (*populus nigra*); *javor* (*acer montanum*; Murko: *Acer platanoides*); *jesen* (*fraxinus*); *jeuša* (*alnus*); *oves* (*avena*); *sliva* (*prunum praecox, prunum Damascena*, Murko: *p. domesticum*); *topolka* (*populus tremula*; Murko: *topol, trepetlika*). (2) Murkov slovar ne vsebuje naslednjih Popovičevih botaničnih poimenovanj *nagnoj, negnoj, šir*. (3) Latinski ustrezniki se popolnoma razlikujejo v geslih *praprot in luk*. (4) Popovič nima latinskih ustreznikov, ima pa jih Murko: *hrast, višnja*. (5) Popovič ima latinski ustreznik, Murko pa ga nima: *meklen, oreh, češminje*.

3.2 Tuja in domača znanstvena in strokovna dela

Kot prvi možni vir Marjeta Humar (1999) omenja Scopolijevo *Floro carniolico* (1760, 1772), ki vsebuje 127 slovenskih rastlinskih poimenovanj: *Abratezza, Agrimonia, Ajdousku sele, Arman, Artezha Crasciza, Baršlan ...*, ki jih Murko ne navaja ali pa jih drugače poimenuje. Kot drugi možni vir omenja Pohlina in njegovo delo *Kmetam za potrebo inu pomoč* (1789), kjer je avtor opisal devet strupenih rastlin in navedel tudi različice poimenovanj zanje: *zherni sobnik, sobnijak ali sobnik*;

resbuka, lenesh ali smerdlivz. To knjigo naj bi Murko poznal, vendar je bila preskromna, da bi si z njo lahko pomagal pri botaničnih poimenovanjih. Dodajam še možni vir iz 18. stoletja: rudniški zdravnik Francoz B. Hacquet je v razpravi o boleznih živine navedel za opisane rastline slovenska poimenovanja. Svoj herbarij s slovenskimi rastlinskimi poimenovanji pa naj bi zapustil Karlu Zoisu (Jezernik 2009: 28).

3.3 Zbiralci in sezname slovenskih rastlinskih poimenovanj

V Arhivu Republike Slovenije (AS 863, Freyer, Henrik, fasc. 14) se je ohranilo precej rokopisov s slovenskimi poimenovanji rastlin. V herbarijih so se prve slovenske etikete pojavile šele po letu 1840 in običajno na njih ni slovenskih poimenovanj rastlin (Valentin Plemel je prvi objavil tudi slovenska poimenovanja, 1862). Vendar so sezname rastlin nastajali veliko prej, kot so bili objavljeni. **Franc Hladnik** je zbral obširen herbarij kranjske flore, ki ga je leta 1836 daroval Kranjskemu deželnemu muzeju. Ohranil se je njegov latinsko pisani učbenik *Botanike*; pri zdravilnih rastlinah je dodajal slovenska poimenovanja. V *Bohinjski flori* je ponekod navajal tudi slovenska poimenovanja. Iz leta 1821 pa je ohranjen zvezek *Nomina Plantarum latina, carniolica et germanica* (Latinska, kranjska in nemška rastlinska poimenovanja), obstaja pa še slovensko-latinsko-nemški imenik in latinsko-slovenski seznam (Praprotnik 2012: 147). V letih 1781–1785 je **Karel Zois** pisal tako imenovane Vrtno protokole. V seznamu je na prvem mestu napisal slovensko (kranjsko) ime, nato latinskega in nemškega: *drejn* (*Cornus mascula*), *zherni tern* (*Prunus spinosa*); *zhefmine* (*Berberis vulgaris*), *nagnoj* (*Cytisus Laburnum*); *maklen* (*Acer Campestris*); *jagned* (*Populus alba, nigra*); *bresa* (*Betula alba*); *zhespla* (*Prunus domestica*) itd. (Praprotnik 2004: 169). **Freyerjev** seznam slovenskih rastlinskih poimenovanj, ki ga hrani Narodni muzej Slovenije, je izšel leta 1836 v prilogi časopisa *Laibacher Zeitung*. Seznam vsebuje 2094 rastlinskih poimenovanj, od tega 2012 slovenskih, 73 pa hrvaških (Praprotnik 2007: 1). Vsa ta poimenovanja vsebuje tudi Murkov slovar. Vendar Freyer v tem seznamu ni objavil znanstvenih poimenovanj, tj. latinskih, so pa le-ta razvidna iz njegovih rokopisnih virov: Henrik Freyer: *Nomina Plantarum latino-carniolica*. 16 listov. (Urejeno po abecedi latinskih poimenovanj.) Henrik Freyer: *Nomenclatura botanica carniolica (carniolica-latina)*, 1822. 26 listov. J. A. Breckerfeld 1784 zu Altenburg, L.B. de Zois, Matheus Rauniker et reliq. mihi. Največ poimenovanj je med ljudmi zbral Franc Anton Breckerfeld (1740–1806). V seznamu so še poimenovanja, ki jih je nabral Karel Zois (1756–1799), Matevž Ravnikar (1776–1845) in tudi Freyer. Ta spisek je bil tudi podlaga za tiskani seznam leta 1836 (Praprotnik 2007: 4, 5). Ta latinska poimenovanja in tudi slovenska rastlinska poimenovanja se ujemajo z večino Murkovih botaničnih poimenovanj.

3.4 Izpis slovenskih botaničnih poimenovanj

V nadaljevanju so izpisana rastlinska poimenovanja, ki jih vsebuje slovar. Razvrščena so v več skupin glede na navajanje v slovarju. Pri tem je potrebno opozoriti, da slovar vsebuje veliko rastlinskih poimenovanj (t. i. fitonimi), skoraj nič pa ostalih botaničnih izrazov, npr. poimenovanja za dele rastline, družinska rastlinska

poimenovanja itn. Murko tudi ne navaja zgolj Linnejevih latinskih poimenovanj (Linn.), temveč najdemo tudi tri druge oznake, predvsem pri živalskih poimenovanjih: *Klein.*, *Blumenb.*, *L.* Upoštevana so bila tudi poimenovanja gob (glive). Slovar je napisan v bohoričici, zato sem izraze zaradi lažjega branja prečrkovala v slovenico in jih zapisala v oglatem oklepaju, ki sledi iztočnici. Pri iztočnici *mak* lahko vidimo, kako Murko zapisuje botanična poimenovanja in njihove latinske ustreznike: *Mak* (*papaver*); *divji mak* (*Papaver rhoeas*. Linn.). Nekoliko drugače pri iztočnici *pelin*: *Pelin* (*Artemisia absinthium*. Linn.); *divji pelin* (*Artemisia vulgaris*. Linn.).

3.4.1 Slovenska rastlinska poimenovanja, ki imajo latinski ustreznik po Linneju (Linn.): 188 poimenovanj

Abarat (*Artemisia abrotonum*. Linn.); *ajdina* (*Polygonum fagopyrum*. Linn.); *ber* (*Panicum italicum*. Linn.); *beršhlen* [beršlen] (*Hedera helix*. Linn.); *beseg* [bezeg] (*Sambucus nigra*. Linn.); *blagva* (*Agaricus piperatus*. Linn.); *bob* (*Vicia faba minor*. Linn.); *bor* (*Pinus silvestris*. Linn.); *boroviza* [borovica] (*Juniperus communis*. Linn.); *bosiljak* [bosiljak] (*Ocimum basilicum*. Linn.); *boshur* [božur] (*Paeonia officinalis*. Linn.); *breškev* [breskev] (*Amygdalus perska*. Linn.); *brešt* [brest] (*Ulmus campestris*. Linn.); *bresa* [breza] (*Betula alba*. Linn.); *brin* (*Juniperus communis*. Linn.); *brošhzh* [brošč] (*Rubia Tinctorum*. Linn.); *bukev* (*Fagus filivatica*); *buzha* [buča] (*Cucurbita melo*. Linn.); *detela* (*Trifolium pratense*. Linn.); *dina* auch *dinja* (*Cucurbita pepo*. Linn.); *dob* (*Quercus*. Linn.); *dren* (*Cornus mascula*. Linn.); *dremota* (*Lychnis viscaria*. Linn.); *babja* oder *babina dušhiza* [dušica] (*Mentha pulegion*. Linn.); *epih* (*Apium graveolens*. Linn.); *faniniza* [faninica] (*Myosotis palustris*. Linn.); *gabes* [gabez] (*Symphytum officinale*. Linn.); *gamiliza* [gamilica] (*Anthemis nobilis*. Linn.); *gaber* (*Carpinus betulus*. Linn.); *glibanja* (*Phalus esculentus*. Linn.); *glodash* [glodaž] (*Ononis antiquomm*. Linn.); *glog* (*Crataegus oxyacantha*. Linn.); *grah* (*Fascolus vulgaris*. Linn.); *krefno*, *lajhko* oder *rudezhe* *grosdizhje* [kresno, laško ali rudeče grozdčije] (*Ribes rubrum*. Linn.); *habat* (*Sambucus ebulus*. Linn.); *hmelj* (*Humulus lupulus*. Linn.); *hoja*, *hojka* v. *smereka* (*Pinus silvestris*. Linn.); *homuleze* [homulece] (*Sedum acre*. Linn.); *hrabrika* (*Carpinus betulus*. Linn.); *hrašt* [hrast] (*Quercus austriaca*. Linn.); *hren* auch *hrin* (*Cochlearia armoracia*. Linn.); *hruftez* [hrustec] (*Medicago sativa*. Linn.); *hudoletniza* [hudoletnica] (*Erigeron canadense*. Linn.); *imberil* (*Amomum zingiber*. Linn.); *jagned* (*Populus nigra*. Linn.); *jagoda* (*Fragaria vesca*. Linn.); *janes* [janež] (*Pimpinella anisum*. Linn.); *javor* (*Acer platanoides*. Linn.); *jerebika* (*Sorbus aucuparia*. Linn.); *jefen* [jesen] (*Fraxinus*. Linn.); *jezhmen* [ječmen] (*Hordeum*. Linn.); *kadulja* (*Salvia horminum*. Linn.); *kaneza* [kaneca] (*Laurus cinnamomum*. Linn.); *kazhez* oder *kazhniza* [kačec ali kačnica] (*Euphorbia*. Linn.); *kerhlika* (*Rhamnus franfula*. Linn.); *kervjvana* (*Hypericum perforatum*. Linn.); *kervniza* [kervnica] (*Lycoperdon bovista*. Linn.); *kihavka* (*Veratrum album*. Linn.); *kiseliza* [kizelica] (*Rumex acetosa*. Linn.); *klinzi* [klinci] (*Caryophyllum aromaticum*. Linn.); *kobuliza* [kobulica] (*Thlaspi Bursa pastoris*. Linn.); *kokol* in *kokal* (*Agrostemma githago*. Linn.); *kokorik* oder *kokoriza* [kokorica] (*Cuscuta/Antirrhinum linaria*. Linn.); *kolmush* [kolmuž] (*Acorus calamus*. Linn.); *komonika* (*Artemisia*. Linn.); *konopla* (*Cannabis sativa*. Linn.); *koper* (*Panicum*. Linn.; *Chamaemelum vulgare*/Matricaria chamomilla.

Klein.); *kopina* (*Lonicera xylosteum*. Linn.); *kopitnik* (*Bromus*. Linn.); *kopriva* (*Urtica urens*. Linn.); *mertva kopriva* (*Lamium album*. Linn.); *koren* (*Daucus sativus*. Linn.); *korusa* [koruza] (*Zea mays*. Linn.); *kosmazha* [kosmača] (*Ribes grossularia*. Linn.); *koštanj* [kostanj] (*Fagus castanea*. Linn.); *kosja brada* [kozja] (*Tragopogon*. Linn.); *kozlizh* [kozlič] (*Veleriana*. Linn.); *krebuliza* [krebulica] (*cerefolium*. Linn.); *krešha* [kreša] (*Lepidium*. Linn.); *krompir* (*Solanum tuberosum*. Linn.); *kutina* (*Cydonia vulgaris*. Linn.); *lapuh* (*Arctium lappe*. Linn.); *len* (*Linaria vulgaris*. Linn.); *leška* [leska] (*Corylus avellana*. Linn.); *lešha*, *lešzhina* [leša, leščina] (*Corylus avellana*); *ljulika* (*Lolium temulentum*. Linn.); *loboda* (*Artiplex*. Linn.); *lozh* oder *lozhevje*, *lozhje* [loč ali ločevje, ločje] (*Juncus articulatus*. Linn.); *luk* (*Allium caepa*. Linn.); *luzhnek* [lučnek] (*Verbascum thapsus*. Linn.); *divji mak* (*Papaver*. Linn.); *malina* (*Rubus adaeum*. Linn.); *margarana* (*Punica granatum*. Linn.); *margeta* (*Primula veris*. Linn.); *materna dušhiza* [dušica] (*Thymus serpillum*. Linn.); *medvedova hrushiza* auch *medvednik* [hrušica] (*Crataegus oxyacantha*. Linn.); *merkevza*, *merkoviza*, *merkva* [merkevca, merkovica] (*Daucus sativus*. Linn.; *Daucus carota*. Linn.); *mesiniz* [mezinic] (*Achillea millefolium*. Linn.); *konjka meta* [konjska] (*Mentha silvestris*. Linn.); *ogradna* oder *vertna meta* (*Mentha crispa*. Linn.); *metlinjak* (*Charopodium stoparie*. Linn.); *modriřh* [modriř] (*Centaurea cyanus*. Linn.); *muhja goba* (*Agaricus muscarius*. Linn.); *muřhniza* [muřnica] (*Agaricus muscarius*. Linn.); *oblajřt* [oblajřt] (*Isatis*. Linn.); *oman* (*Inula Helenium*. Linn.); *patonika* (*Paeonia officinalis*); *pelin* (*Artemisia absinthium*. Linn.); *divji pelin* (*Artemisia vulgaris*. Linn.); *perunika* (*Iris germanica*. Linn.); *peřika*, *peřikoviz* [pesika, pesikovic] (*Rhamnus catharticus*. Linn.); *petliřtna trava* [petlistna] (*Potentilla reptans*. Linn.); *petersh* [peterř] (*Apium petroselinum*. Linn.); *pisdogriř* [pizdogriř] (*Ranunculus*. Linn.); *pořolzhniza* [pořolnčnica] (*Helianthus annuus*. Linn.); *pořhilka* [pořilka] (*Ocimum basilicum*. Linn.); *potozhniza* [potočnica] (*Myosotis palustris*. Linn.); *poviřniza* [povistnica] (*Lycoperdon bovista*. Linn.); *povratizh* [povratič] (*Tanacetum crispum*. Linn.); *praprat* (*Pteris aquilina*. L.); *prořo* [prořo] (*Panicum miliaceum*. L.); *přheniza* [přšenica] (*triticum vulgare*. Linn.); *purpeliza* [purpelica] (*Papaver rhoeas*. Linn.); *regrad* (*Leontodon taraxacum*. Linn.); *relih* (*Pirus larix*. Linn.); *reře* [res, resje] (*Erica vulgaris*. Linn.); *reřh* [reř] (*Secale cereale*. Linn.); *ribes* [ribez] (*Ribes rubrum*. Linn.); *ribika* (*Sorbus aucuparia*. Linn.); *rořhmarija* [rořmarija] (*Rosmarinus officinalis*. Linn.); *rukaz* [rukac] (*Primula veris*. Linn.; *Verbascum Thapsus*. L.); *samojed*, *samojeja* (*Ranunculus*. L.); *serka*, *sirka* (*Sorghum vulgare*. Linn.); *sivka* (*Lavandula*. Linn.); *skleř* [sklez] (*Althaea officinalis*. Linn.); *sladizh*, *slazhiza* [sladič, slačica] (*Glycyrrhiza glabra*. L.); *sladkořkorja* [sladkoskorja] (*Laurus cinnamomum*. Linn.); *sliva* (*Prunus domesticum*. Linn.); *sles* [slez] (*Althaea officinalis*. L.); *smereka*, *smreka* (*Pinus abies*. Linn.); *smokva* (*Fragaria vesca*. L.); *spuriřh* [spuriř] (*Verbena officinalis*. Linn.); *srakona* (*Digitaria sanguinalis*. Linn.); *sramřa* [sramsra] (*Crataegus torminalis*. Linn.); *srebot*, *srobot* (*Clematis vitalba*. Linn.); *srovka* (*Agaricus deliciosus*. Linn.); *steklař*, *stoklař* [steklas, stoklas] (*Avena fatua*. Linn.); *stiper* (*Tusilago farfara*. Linn.); *sviben* (*Cornus sanguinea*. L.); *šipek* [šipek] (*Rosa canina*. Linn.); *řzhherenka* [řčerenka] (*Chenopodium ambrosioides*. Linn.); *řlatiza* [řlatica] (*Chrysanthemum*. Linn.); *řhařfran*, *řheřfran* [řařfran, řeřfran] (*Crocus sativus*. Linn.); *řhavřje* [řavřje] (*Salvia officinalis*. Linn.); *řhelvina trava*

[želvina trava] (*Alisma plantago*. Linn.); *shito* [žito] (*Secale cereale*. Linn.); *tabak* (*Herba nicotiana*. Linn.); *talovje* (*Veratrum album*. Linn.); *terputiz* [trputic] (*Centaurea amara*. Linn.); *terf, terta* [trs, trta] (*Vitis vinifera*. Linn.); *tikev oder tikwa* (*Cucurbita melo*. Linn.); *tizhiza* [tičica] (*Bellis perennis*. Linn.); *topol* (*Ulmus alba*. Linn.); *trabelika, trubelika* (*Conium*. Linn.); *turshiza* [turšica] (*Zea mays*. Linn.); *verba, verbazha* [vrba, vrbača] (*Salix alba*. Linn.); *verbiza* [vrbica] (*Artemisia vrit-mifolia*. L.); *vijola, viola, violiza, vijoliza* [vijolica] (*Viola odorata*. Linn.); *vijhna* [višna] (*Cerasum Apronianum*. Linn.); *voman* (*Inula Helenium*. Linn.); *vratizh* [vratič] (*Tanacetum vulgare*. Linn.); *vrednik* (*Graphalium*. Linn.); *vuhelnik* (*Sempervivum majus*. Linn.); *zhrenfa* [črensa] (*Prunus padus*. Linn.); *zhefen, zhefnik* [česen, česnik] (*Allium sativum*. Linn.); *zhefmiga* [češmiga] (*Berberis vulgaris*. Linn.); *zhmerika* [čmerika] (*Veratrum album*. Linn.); *zhrevenka* [črevenka] (*Chenopodium ambrosoides*. Linn.); *zhrenfa, zhrimza* [črensa, črimca] (*Prunus padus*. Linn.).

3.4.2 Slovenska rastlinska poimenovanja, ki imajo latinski ustreznik brez oznake za latinski vir (32)

Bilufh [biluš] (*Asparagus*); *drazh oder drazhje* [drač, dračje] (*saliunca*); *duhan* (*herba nicotiana*); *fidulka* (*Esula*); *gorzhiza* [gorčica] (*sinapis*); *grahor* (*Vicia*); *hivojka* (*Esula*); *jeder* (*Amygdalus*); *jel* (*Abies*); *jelsha* [jelša] (*Alnus*); *kapuf* (*Brassica*); *kljunjzhek* [kljunjček] (*Tulipa*); *kumara* (*Cucumis*); *lelija* (*Lilium*); *lefizhek* [lesiček] (*Lycopodium*); *limbar* (*Lilium*); *lipa* (*Tilia*); *marela, mareliza* (*prunus armanica*); *meta* (*Mentha*); *mujhkat* [muškat] (*vitis muscata*); *metlikovina* (*Artemisia*); *morva* (*Morus*); *murka* (*Cucumis*); *ovef* (*Avena*); *orlovi nohti* (*Caprifolium*); *palma* (*Palma*); *pesa* (*Beta*); *robida* (*rubus*); *smetlika* (*Euphrasia*); *vohrov* (*Brassica*); *svederz* [svedrc] (*Centaureum*); *trepeljika* (*Populus tremula*).

3.4.3 Slovenska rastlinska poimenovanja brez latinskega ustreznika

Ti izrazi tokrat niso bili v ospredju raziskave, zato navajamo le nekaj primerov: *bedrika*; *mujhkateliza* [muškateljica]; *meklen*; *shilnjak* [žilnjak]; *zhefshulja* [češulja]; *zhefshpla* [češpla]; *zhrefshna* [češna]; *jurshiza auch jurjofhza* [juršica tudi jurjošca]; *okrijek*; *ognez* [ogmec]; *ohmetje*; *ofkorufha* [oskoruša]; *shmarniza* [šmarnica]; *shitnika* [žitnika]; *zhefshminje* [češminje], *modrina*, *vivolze*.

4 Botanično izrazje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju

Pleteršnik je imel na voljo veliko več gradiva, sploh pa več slovarjev kot Murko. Pred slovarskim delom slovarja je navedel vse vire, iz katerih je črpal: 159 pisnih in ustnih virov, ki so v slovarju še nadalje členjeni (po konkretnih delih, sekundarnih virih). Vse botanično gradivo v slovarju je uredil Alfonz Paulin, takratni vodja Botaničnega vrta v Ljubljani. V nadaljevanju so posebej obravnavana slovenska rastlinska in druga botanična poimenovanja. Gradivo je razvrščeno glede na slovarski, časopisni in strokovni vir ter na sezname rastlin.

4.1 Gradivo za rastlinska poimenovanja

Pleteršnikov slovar vsebuje veliko rastlinskih poimenovanj. Tovrstno gradivo je dobil od kar šestnajstih avtorjev, zato ne preseneča, da imajo nekatera rastlinska poimenovanja v slovarju tudi po tri ali več slovenskih sopomenk, npr. *Aristolochia clematitis*: jabolček, jabolčnik, kočka, volčnica, volkovka. V nadaljevanju so pri vsakem avtorju izpisani tudi nekateri primeri, in če je le bilo mogoče, je številsko ocenjen tudi njihov prispevek.

4.1.1 Sezname rastlin

4.1.1.1 Jernej Medved

Oznaka: *Medv. (Rok.)*: 455 rastlinskih poimenovanj.

Medved je zbiral slovenska poimenovanja rastlin za Cafov slovar; njegovo rokopisno gradivo sta uporabila v svojih slovarjih Pleteršnik in Cigale, v svojih delih pa tudi Ivan Tušek. Pleteršnik je uporabil Medvedov rokopis (1875), ki obsega rastlinska poimenovanja v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku.

Nekaj primerov: **aborat** (artemisia abrotanum), *Medv. (Rok.)*; **dragoncelj** der Dragenbeifuß (artemisia dracunculus), *Cig., Valj. (Rad), Medv. (Rok.)*; **jesika** die Zitterpappel, die kleine Pappel (populus tremula), *Cig., C., Mik., Medv. (Rok.)*; **kačunka** das Schlangenkraut (calla), *Tuš. (B.), Medv. (Rok.)*; **lepnica** das Leimkraut (silene nutans), *Cig., Medv. (Rok.)*; **mečičje** Rohrkolben (typha latifolia), *Medv. (Rok.), Dol., Gor.*

4.1.1.2 Franc Hladnik

Oznaka: *Hlad.*: 6 izrazov.

Hladnik je ustanovitelj Botaničnega vrta v Ljubljani 1810. Zapustil je obsežno zbirko rastlin, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije. Iz tega rokopisa je črpal tudi Pleteršnik. Ni pa poznal njegovega latinsko pisanega učbenika Botanike, kjer pri zdravilnih rastlinah dodaja slovenska poimenovanja. V *Bohinjski flori* ponekod tudi navaja slovenska poimenovanja. Iz leta 1821 pa je ohranjen zvezek *Nomina Plantarum latina, carniolica et germanica* (Latinska, kranjska in nemška rastlinska poimenovanja), obstaja pa še slovensko-latinsko-nemški imenik in latinsko-slovenski seznam (Praprotnik 2012: 147).

Izpis vseh primerov: **angelika** (angelica), *Cig., Hlad.*; **bar** (setaria italica), *Hlad. (Rok.), Tuš. (B.), Kr.*; **hoja** črna h. = smreka, *Z., Hlad.*; **meta** črna m. (*m. viridis*), *Hlad.*; **ščavje** (rumex acutus), *Cig., Jan., Hlad.*; **ščir** (amarantus blitum), *Hlad., Goriška ok., Vrsno (Tolm.)-Erj. (Torb.)*.

4.1.2 Slovaropisno gradivo

Pleteršnik je dobil največ botaničnega gradiva iz del naslednjih slovaropiscev: Murko, Cigale, Janežič, Caf, Zalokar, Miklošič.

Cafovo zbrano slovarsko gradivo je najpopolnejša zbirka slovenskih besed, zato je bila osnova za Pleteršnikov slovar. Caf je od leta 1834 pa vse do svoje smrti 1874 sistematično izpisoval iz slovenske literature, pregledal pa je tudi vse rokopisne in tiskane slovarje razen Cigaletovega. Mnogo gradiva se je pri prepisovanju za Pleteršnikov slovar izgubilo (Caf je izpisoval na pole in listke). Natančno je

izpisoval tudi prekmurske pisce (Jesenšek 2004: 82). Dogovoril se je s prekmurskimi duhovniki, da so mu pošiljali knjige ter zbirali in zapisovali narečno besedje. V Framu je gostil svoje informatorje iz Prekmurja, Rezije in drugih slovenskih krajev (Jesenšek 2007: 182).

Pleteršnik je iz Murkovega *Slovensko-nemškega slovarja* izpisal 73 botaničnih poimenovanj (oznaka: *Mur.*). Zemljepisno oznako *juzhšt.* ima izraz *babja dušica*, ki ga ima sicer Murko v slovarju; isto izraz *gavez* (Murko *gabez*), ki ima oznako *vzhšt.-C, Cig., Celjska ok.; mezinec (M., C., vzhšt.)*. Velikokrat se zgodi, da Pleteršnik navede rastlinsko ime, ki ga ima Murko, pa ne navede niti latinskega ustreznika niti njegovega vira, npr. *kokol/kokolj*, ali pa ne navede samo vira: *rožmarin, trepetljika* oz. latinskega ustreznika: *tobak*. Izrazi, ki v Murkovem slovarju ne vsebujejo oznake *Linn.*, so redkeje sprejeti v Pleteršniku in večinoma vsebujejo samo navedbo njegovega vira. Primeri: **aborat** (*artemisia abrotanum*), *Medv. (Rok.)*; **brin** (*juniperus communis*), *Mur., Cig., Rez.-Mik., Kras-Erj. (Torb.)*; **gamilica** = *gomilica*, *Mur.*; **krbuljica** (*anthriscus*), *Mur., Jan.*; **luk** (*allium cepa*), *Mur., Cig., Jan., Nov., vzhšt.*; **margetica** (*primula veris*), *Mur., C.*; **pizdogriz** (*ranunculus sceleratus*), *Mur., SlGor.-C.*; **samojed** (*ranunculus*), *Mur.-Cig., Mik., vzhšt.-C.*

Miklošič se je pri svojem slovarskem delu opiral tudi na druge slovenske slovarje, predvsem na Murkov *Slovensko-nemški in Nemško-slovenski slovar* ter na Pennov slovar. Pleteršnik poroča, da se je moral pri nekaterih strokovnih terminih, še posebej to velja za rastlinsko in živalsko terminologijo, posvetovati s strokovnjaki teh področij. Samo 21 je takih rastlinskih poimenovanj, ki jih ima Murko, Pleteršnik pa navaja kot vir Miklošiča ali ga navaja vzporedno s »pravilnejšim« Miklošičevim izrazom: **globanja** = *glibanja* (*boletus edulis*), *M., vzhšt., C.*; **krbuljica** = *krbuljica*, *M.*; **leščina** die Haselnussstaude, *Cig., Jan., M., Dol.*; **ločje** Binsen (*juncus*), *Cig., Jan., M., DZ.*; **ločevje** = *ločje*, Binsen, *M., Valj. (Rad)*; **margetica** die Schlüsselblume (*primula veris*), *Mur., C.*; = *marjetica*, das Gänseblümchen (*bellis perennis*), *M.*; **pesika**, gemeiner Kreuzdorn (*rhamnus cathartica*), *Nov.-C., M.*; **resa** das Heidekraut (*erica*), *Dict., Cig., M., Dol.*; **stiper** = *stipor*, *M.*; **trobelika** der Waserscherling (*cicuta*), *Guts.-Cig., Mur., Jan., M., C., Valj. (Rad)*.¹

Stanko Vraz je v slovensko-nemški del Murkovega slovarja uvezal 194 praznih listov, na katere je vpisal 256 iztočnic, ki jih Murko ni upošteval. Pripisi zajemajo vzhodnoštajersko besedje, ki ga je Vraz zbiral poleti leta 1833, ko je bival na Noričkem Vrhu pri Zgornji Radgoni. Pleteršnikov slovar vsebuje Vrazovo besedje, vendar brez pripisa, da gre za njegove besede, temveč imajo druge kvalifikatorje, npr. *vzhšt.* (vzhodni del slovenskega Štajerskega), *C.* (Cafovo slovarsko gradivo), *SlGor.* (Slovenske gorice), *M.* (Miklošičevo rokopisno slovarsko gradivo). To pomeni, da je največ teh besed Pleteršnik dobil prav preko Cafu in Miklošiča (Jesenšek 2004: 110–113). Botaničnih poimenovanj ni veliko: **čremsa, krhlika, dolgorepka, durancelj, loščica, perina**.

¹ Murko navaja v svojem slovarju rastlinski imeni *trabelika* in *trubelika*. Ime *trobelka*, ki jo navaja Pleteršnik v svojem slovarju, nastopa samo v pomenu *das Rohr* (Murko 1833: 676, 680, 681).

Zalokarjev slovar je s Cafovim in Miklošičevim gradivom vred ogrodje Pleteršnikovemu slovarju. Njegov rokopis se ni ohranil, pač pa je ostal prvotni *Slov.-nemški slovník* (1856) z razporeditvijo pa besednih družinah. Pri leksikografskem delu se je posebno rad ukvarjal z botanično in zoološko terminologijo (Suhadolnik 1986). Pleteršnik je jemal besede iz njegovega rokopisa. Primeri: **nora ajda** (*polygonum tataricum*), Z.; **čreveljček** (*lotus corniculatus*), Z.; **glavač** (*echinops ritro*), Z., C.; **jabolček** (*aristolochia clematidis*), Z.; **repinčasta krebuljica**, Z.; **ovsenica** (*arrhenaterum avenaceum*), Z., Nov.-C.

4.1.3 Strokovna, znanstvena dela

4.1.3.1 Ivan Tušek

Oznaka: *Tuš.* (B.), *Tuš.* (R.); *Tuš.* (Št. l. č.): 736 botaničnih izrazov.

Pleteršnik je Tuškovo botanično izrazje črpal iz treh del: *Štirje letni časi* (1875), ki jo je Tušek prevedel in deloma priredil po E. A. Rossmasslerju. Gre za delo na fenološki podlagi, ki mu je Tušek dodal lat.-slov. imenik za več kot 700 rodov cvetnic slovenskega ozemlja, za katerega je uporabil tudi gradivo iz zapuščine Jerneja Medveda. Tuškove izraze za botaniko, fiziko in matematiko so najprej uporabili v svojih slovarjih Cigale, Janežič in Pleteršnik, iz njih pa so prešli v splošni besednjak slovenskega jezika (Bufon 1982). Dalje je Pleteršnik uporabil prevod *Botanike* (1875), ki prinaša predvsem botanične izraze za dele rastlin in višje rastlinske taksone. Uporabil je še drugo izdajo A. Pokornega *Prirodopis rastlinstva* (1872). V slovarju je Tušek tako pogosto zapisan kot vir skupaj s slovaropisema Janežičem in Cigaletom, nekajkrat z botanikom Hladnikom in celo z zbiralcem Joschem.

Nekaj primerov: **bar** (*setaria italica*), *Hlad. (Rok.)*, *Tuš.* (B.), *Kr.*; **bazilika** (*ocymum basilicum*), *Cig., Jan., Tuš. (R.)*; **bared** (*nymphaea alba*), *Tuš. (R.)*, *Medv. (Rok.)*; **bobovnjak** = *bobovnik* *Tuš. (B.)*, *Josch*; **bučnik** (*ajuga reptans*), *Tuš. (Št. l. č.)*.

4.1.3.2 Matija Vrtovec

Oznaka: *Vrtov. (Vin.)*; *Vrtov. (Km. k.)*; *Vrtov*; *Vrtov.-C*: 41 izrazov.

Pleteršnik je največ botaničnih izrazov črpal iz Vrtovčeve *Vinoreje*. Gre predvsem za poimenovanja vinske trte.

Nekaj primerov: **berzamin** neka trta = *brzamin*, *merzamin*, *Vrtov. (Vin.)*; **damascen** neka vinska trta, *Vrtov. (Vin.)*; **detelja večna d.**, *nemška d.* (*medicago sativa*), *Cig., C., Tuš. (R.)*, *Josch, Vrtov.*; **glavato zelje** *Vrtov. (Km. k.)*; **grganija** neka vinska trta, *Vrtov.-C., Nov., Ip., GBrda-Erj. (Torb.)*; **kozjak** neko grozdje: *die Geißdutte, Trumm., Vrtov. (Vin.)*, *Št., Dol.-Erj. (Torb.)*; **kurbin** = *krbin*, *vinika*, *Vrtov.-C.*; **marvinj** neka vinska trta = *javornik*, *glavačica*, *rumenjaka*, *Ip.-Vrtov. (Vin.)*.

4.1.3.3 Edvard Josch

Oznaka: *Josch*: 149 rastlinskih poimenovanj.

Josch je nabiral poimenovanja rastlin na Koroškem. V Pleteršnikovem slovarju je veliko njegovih izvornih poimenovanj. Na narečnost izrazov je opozorjeno z

znakom =, sledi zapis »ustreznejšega« izraza. Jemal jih je iz dela *Die Flora von Kärnten* (1853). Delo je napisano v nemščini ter vsebuje latinska, nemška in slovenska poimenovanja rastlin, npr. *Myrrhis*. * *My. odorata Scop. In Gärten gebaut, und am südlichen Abhange des Loibel wild, Juli. D. Anniskraut (Flachnitz). W. Sladki praprot (Jaunthal)* (Josch 1853: 50).

Nekaj primerov iz slovarja: **aškerica** = jaščerica, Josch; **bezovec** Zilj.-Jarn. (Rok.), Josch; češmilje = češminje, Jarn., Mur., Cig., Josch; **kolenik** (*Spergula arvensis*), Josch; **komelica** = gomilice, Josch; **pumpila** = pumpava, popava (*Carlina acaulis*), Josch; **rumena reva** (*Taraxacum officinale*), Josch.; **sramsca** = čremsa, Mur., Cig., Jan., Josch, Celovška ok.

4.1.3.4 Jarnik

Oznaka: Jarn., Jarn. (Sadj.), Jarn. (Rok.): 39 botaničnih izrazov.

Pleteršnik je jemal botanično izrazje iz Jarnikove *Sadjereje* (1817), iz zbirke besed, nabranih po Ziljski dolini (Rok.), in iz dela *Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Inner-Österreich* (1832). Jarnik rastlinam ni pripisoval latinskih poimenovanj. V Pleteršnikovem slovarju je velikokrat zapisan skupaj z Gutsmanom in Joschem ter tudi Murkom, na narečnost njegovega izrazja pa je opozorjeno z vzporedno zapisanim »ustreznejšim« izrazom, ki ga uvaja znak =.

Nekaj primerov: **bezovec** Zilj.-Jarn. (Rok.), Josch.; **borje** = borovje, Guts., Jarn., **cvetovec** Guts., Jarn., Mur., C.; česnik = česen, Guts., Jarn., Mur., Cig., Jan., Štek.; čremha = čremsa, Jarn.; **hoja** = jel, jelka (*abies pectinata*), Guts., Jarn., Mur., V.-Cig., Medv. (Rok.); **korencelj** = korenček Jarn.; **kosmačulja** neka hruška, Jarn. (Sadj.); **ridžek** der Leindotter (*camelina sativa*), Jarn., Mur., Cig., Tuš. (R.), C.; **sirek** = koruza, Guts., Jarn., Jan., Rez.-Baud., KrGora; **smokvica** die Erdbeere, Gor.-Mur., Zilj.-Jarn. (Rok.), Goriš.-Erj. (Torb.); **trnoselj** (*prunus insititia*), Jarn., Cig., Tuš. (R.), Št.; **voglovje** (*rosa canina*), Jarn., Mur., Josch.

4.1.3.5 Pirc

Oznaka: Pirc: 2 izraza.

Pirc je v svojem delu *Krajnski vrtnar* razvijal sadjarsko izrazje. Zato je večina njegovih izrazov v Pleteršniku s tega terminološkega področja (83 izrazov). Pirc v omenjenem delu za poimenovanja pritlikavcev uporablja slovenska poimenovanja, tuje ime zapiše v oklepaju, npr. *rešelika (Mahaleb)*. V poglavju o požlahtnjevanju sadnih dreves omenja različne vrste cepljenja dreves: *cepljenje z nakladam, cepljenje s popkom, cepljenje v zarezo, cepljenje v sklad in cepljenje v zakožo*. Pirc za izraz *drevesnica* predlaga dva izraza: *drevesna sadnica ali vertna šola*; za okrasne rastline, ki se gojijo v posodah, pa predlaga ime *posodovci* (< nem. Topfbäume) (Ditmajer 2012: 107). Pleteršnik vseh izrazov, ki jih Pirc ponuja v tem delu, sploh ni vključil v slovar, je pa sprejel izraze, ki opisujejo vrste cepljenja.

Najdemo lahko dve rastlinski poimenovanji: **trn beli t.** (*crataegus oxyacantha*) Pirc, Tuš. (R.); **srobot** (*Clematis vitalba*) Pirc, Met, Ig (Dol.), Gor, Tolm. Drugi njegovi izrazi so npr. *cepiti, za kožo cepiti, sirov popek*.

4.1.4 Časopisje

4.1.4.1 Robič

Oznaka: *Robič* (Nkol.): 6 rastlinskih poimenovanj.

Robič je o svojih najdbah veliko pisal v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, v reviji *Dom in svet*, bolj strokovne članke pa je objavljajl v *Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko* in *Letopisu Matice slovenske*. Pleteršnik je v svoj slovar vključil samo en njegov članek, ki ga je objavil v *Letopisu Matice slovenske* (1869). Številnih njegovih člankov iz *Novic* ni upošteval. Tudi ga ni zapisal v seznamu virov.

Slovar tako vsebuje zelo malo njegovih izrazov: **brkončica** (primula carniolica), *Robič* (Nkol.); **jasenolistna binškošnica** (dictamnus fraxinella L.), *Robič* (Nkol.); **česminje M.**, *Robič* (Nkol.); **kozličevje** (Euonymus europaeus), C., *Robič* (Nkol.); **divja močnica** (Andromeda polifolia), C., *Robič* (Nkol.); **mokovec** (Sorbus aria), Cig., Jan., C., Josh, *Robič* (Nkol.).

4.1.4.2 Erjavec

Oznaka: *Erj.* (Torb.); *Erj.* (Rok.): 1078 botaničnih izrazov.

Erjavec je objavljajl redka slovenska rastlinska in živalska poimenovanja v *Letopisu Matice slovenske*. V letniku 1875 je objavil rastlinska poimenovanja z naslednjih področij: *goriško*, *tolminsko območje*, *bolški hribi* [= bovško hribovje], *Ipavska* [= Vipavska] *dolina* in *Kras*. Leta 1879 piše, da tokrat objavlja rastlinska in živalska poimenovanja še iz drugih krajev po Sloveniji. Vsa poimenovanja je zapisal posebej do črke O, nadaljevanje pa v letniku 1880, kjer so poimenovanja mešana. Pozneje piše, da so mu »v prvej vrsti tudi zdaj bila na umu domača rastlinska in živalska imena, katerih se lepo čišlo nahaja v torbi. Delj časa sem tudi nabiral domača imena raznemu ovočju (sadju), ker sem se uveril, da ima naš narod v tem veliko bogastvo lepih besed, katerih naši slovarji še neso izcrpli [...]« (Erjavec 1882: 195)

Nekaj primerov iz Pleteršnikovega slovarja, kjer Erjavec dosledno nava- ja kraj, kjer je našel botanična poimenovanja: **ajdinka** neka hruška, *Mariborska ok.-Erj.* (Torb.); **ajdovec** (Rumex acetosa), *Gorjansko (Kras)-Erj.* (Torb.); **ba- bjak** (Salvia silvestris), *Idrija-Erj.* (Torb.); **bolmet** (origanum vulgare), *Luče (Št.)-Erj.* (Torb.); **celič** = *celec*, die Brunelle (prunella vulgaris), C., *Luče (Št.)-Erj.* (Torb.); **dolgorepka** neka hruška, Šebrelje, *Sv. Duh pri Krškem-Erj.* (Torb.), C.; neko jabolko, *Podkrnci-Erj.* (Torb.); – nekaka vinska trta, *Vreme v Brkinih-Erj.* (Torb.); nekaka črešnja, *GBrda-Erj.* (Torb.); **jesenek** (dictamnus fraxinella), *Kras- Erj.* (Torb.); **kašnica** neko jabolko, *Vrsno (Tolm.)-Erj.* (Torb.); **lepotica** (convallaria polygonatum), Cig., *Krn-Erj.* (Torb.), *Strp.*; **leprin** die Stachelmyrte (ruscus aculeatus), *Vranja (Ist.)-Erj.* (Torb.); **maslenik** (lysimumachia vulgaris), *Selnica (Št.)-Erj.* (Torb.); **raša** neka vinska trta, *BlKr.-Erj.* (Torb.).

4.2 Gradivo za druga botanična poimenovanja

Pleteršnikov slovar že vsebuje oznako botanika (*bot.*), s katero je označil le poime- novanja višjih rastlinskih taksonov, družinskih rastlinskih poimenovanj pa ne nava- ja. Oznake *bot.* nimajo izrazi, kot so *prašnik*, *prašnica*, *prašnična nit*, to oznako pa ima izraz *mnogoprašništvo*. Besede, ki označujejo glavne taksonomske kategorije: razred, podrazred, red itn., imajo oznako *nk.* (= novoknjižno), kar pomeni, da so se v

slovenskem prostoru šele začele uveljavljati, isto izraza *tajnocvetka* 'brezcvetnica' in *vrtnica*. Največ izrazov je črpal iz Cigaletove *Terminologije* in Tuškove *Botanike*. Slovar tudi ne vsebuje terminov iz vrtnarske terminologije (Ditmajer 2012: 23–26): M. Cigale: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860), *Znanstvena terminologija* (1880): 72 izrazov; I. Tušek: *Botanika* (1875), A. Pokornega *Prirodopis rastlinstva* (1872): 21 izrazov; A. Janežič: *Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch* (1867): 14 izrazov. V slovarju je bilo najdenih 85 izrazov z oznako *botanika*.

Najdeni izrazi, razvrščeni po abecednem vrstnem redu: *batič*; *botati*; *brazda*; *brezcvetje* (die Kryptogamie); *brežžilen*; *cev*; *cevka*; *čša*; *čebula* (*čebulasto podzemno steblo, die Zwiebel, cepa*); *čelo* (der Hagelfleck, chalaza, n. pr. pri kostanju); *dolgovečen*; *dvodom*; *dvodomstvo*; *enodom*; *glavica*; *gomolj*; *jadro*; *jaščica* (jaška; = vrat, der Griffel); *javnocvetka* (Phanerogamen); *kita* (der Strauß, thyrus); *kolence* (der Halmknoten, das Gelenk; kolence na žitnem stebli; rž v kolenca gre); *konjugacija*; *kopulacija*; *korenika*; *ležnica*; *likoslovje* (die Morphologie); *loputa*; *loputast*; *loputica*; *maca*; *mačka*; *mednik*; *mlečen* (mlečna cev das Milchgefäß); *mnogopestičje*; *mnogoprašništvo*; *muca*; *mucika*; *nacepiti*; *nadcveten*; *nadčšašen*; *nadploden*; *nalisten*; *obploden*; *ocevje*; *okrov*; *pavenec*; *perigon* (cvetni obod das Perigon); *pernat*; *pestič*; *pestičen* (pestični cvet die Stempelblüte); *pestičnjak*; *pipica*; *ploča*; *plodišče*; *ploditev* (nk.); *plojenje*; *podploden*; *podrazred* (nk.); *cvetna pogča*; *poklopčič*; *poliandrija* (mnogoprašništvo die Polyandrie); *popčišče*; *poskoček* (hrvaška term.); *presledkast* (mit Zwischenräumen, mit Unterbrechungen, lückig; presledkasta je detelja, če so tu in tam mesta, po katerih plevel namesto detelje raste); *recljati*; *samoničen*; *skrivnoploden* (kryptogamisch); *sočnica*; *sočnik*; *sostavstvo*; *srčna korenina*; *srh*; *steljka* (thallus); *stremen* (der Strahl strženovi stremeni); *tajnocveten* (kryptogamisch); *vrat*; *vretence* (der Quirl; pšenica gre v vretenca); *vzdušnica* (hrvaška term.); *zadrt list*; *zaslon*; *zaščita*; *zijalast*; *klična zrnca*; *žila* (der Nerv); *žilica*.

5 Zaključek

V prispevku je prikazano oblikovanje slovenskega botaničnega izrazja v 19. stoletju. Murkov *Slovensko-nemški slovar* iz prve polovice 19. stoletja prinaša rastlinska poimenovanja, ne pa tudi ostalih botaničnih poimenovanj. Pri tem je Murko sledil najnovejšim dognanjem na tem področju, saj navaja k poimenovanjem tudi znanstveno ime rastline, tj. binarno nomenklaturu po Linnéju. Teh izrazov je v slovarju 220. Poimenovanj, ki nimajo latinskega ustreznika, je v slovarju manj. Slovenska poimenovanja rastlin je dobil iz slovarjev svojih predhodnikov, ne pa tudi latinskih poimenovanj. Tako lahko ugotovimo, da je pri izpisovanju rastlinskih poimenovanj uporabljal najnovejšo literaturo s področja botanike. Njegova slovenska in znanstvena poimenovanja se, razen nekaterih domačih Murkovih poimenovanj, tj. štajerskih, popolnoma ujemajo s sezname rastlin takratnih botanikov, npr. Freyerjevim seznamom rastlin. Pleteršnikov slovar iz druge polovice 19. stoletja prinaša poleg veliko večjega števila rastlinskih poimenovanj, kot ga ima Murko, tudi ostala botanična poimenovanja, npr. *prašnik*, *prašnična nit*,

javnocvetka, mednik, nadčšašen, nadploden, in že vsebuje kvalifikator *bot.* (= botanika). Največ rastlinskih poimenovanj je dobil od slovaropiscev (Caf, Murko, Zalokar) in zbiralcev, npr. Medved je prispeval 455 rastlinskih poimenovanj, botanik Ivan Tušek 736, zbiralec rastlin na Koroškem Josch 149 rastlinskih poimenovanj, Erjavec pa 1078. Druga botanična poimenovanja je dobil od Ivana Tuška ter iz slovarjev Janežiča in Cigaleta. Slovar vsebuje tudi različna poimenovanja za iste vrste rastlin, kar je posledica tega, da so prej omenjeni zbiralci poimenovanja zbirali po različnih koncih Slovenije. Tako Cafov in Murkov slovar prinašata izvorno štajersko besedje, Joschev in Jarnikov seznam izvorno koroško, Erjavčev seznam rastlin pa večinoma primorsko besedje.

Viri in literatura

- Bavcon 2010 = Jože Bavcon (ur.), *200 let Botaničnega vrta v Ljubljani*, Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, 2010.
- Breznik 1938 = Anton Breznik, Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33 (1938), št. 1, 17–32.
- Bufon 1982 = Zmagoslav Bufon, Ivan Tušek (1835–1877), v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (13. zv.: *Trubar – Vodaine*), ur. Alfonz Gspan – Jože Munda – Fran Petré, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982.
- Ditmajer 2012 = Nina Ditmajer, *Botanično izrazje pri Janezu Koprivniku: diplomsko delo*, Maribor: [N. Ditmajer], 2012. (Razmnoženo.)
- Erjavec 1875 = Fran Erjavec, Iz potne torbe, *Letopis Matice slovenske za leto 1875* (1875), 218–228.
- Erjavec 1879 = Fran Erjavec, Iz potne torbe, *Letopis Matice slovenske za leto 1879* (1879), 118–147.
- Erjavec 1880 = Fran Erjavec, Iz potne torbe, *Letopis Matice slovenske za leto 1880* (1880), 156–223.
- Erjavec 1883 = Fran Erjavec, Iz potne torbe, *Letopis Matice slovenske za leto 1882 in 1883* (1883), 195–351.
- Humar 1999 = Marjeta Humar, Strokovno izrazje v Murkovih slovarjih, v: *Murkov zbornik*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), 277–291.
- Jesenšek 2004 = Marko Jesenšek, Besedje v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru, v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora 28), 7–169.
- Jesenšek 2007a = Marko Jesenšek, Cafovo jezikoslovno delo in zbirka besed iz Framma, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 177–199.
- Jesenšek 2007b = Marko Jesenšek, Slovensko panonsko besedje in razvoj slovenskega jezika: prepletanje vzhodnoštajerskega in prekmurskega besedja (ob Čebulovi in Küzmičevi zbirki besed), v: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 49), 9–284.

- Jezernik 2009 = Božidar Jezernik, Ljubljanske knjige sveta od Auspergov do Hacqueta, *Etnolog* 19 (2009), 17–35.
- Josch 1853 = Eduard Josch, *Die Flora von Kärnten*, Klagenfurt: Druck von Ferdinand v. Kleinmayr, 1853.
- Kidrič 1929 = France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana: Slovenska matica, 1929.
- Legan Ravnikar 2009 = Andreja Legan Ravnikar, Razvoj slovenskega strokovnega izrazja, v: *Terminologija in sodobna terminologija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar Karer – Marjeta Humar, Ljubljana: Zložba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 49–73.
- Murko 1833 = Anton Murko, *Slovensko-nemški in Nemško-slovenski ročni besednik*, Gradec: samozaložba, 1833.
- Orožen 1979 = Martina Orožen, Jezik učnih knjig v 19. stoletju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 25, ur. Breda Pogorelec – Ljubica Črnivec, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1979, 121–149.
- Piskernik 1935 = Angela Piskernik, Alfonz Paulin, akademik (1853–1942), v: *Slovenski biografski leksikon* 2 (6. zv.: *Mrkun – Peterlin*), ur. Franc Ksaver Lukman, Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1935.
- Pleteršnik 1894–1895 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. (Elektronska izdaja, 2010.)
- Pohlin 1781 = Marko Pohlin, *Tu malu besedishe treh jesikov*, Laibach: gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger, 1781 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FU7E7FMB>), dostop 1. 5. 2013.
- Popovič 2007 = Janez Žiga Valentin Popovič, *Glossarium Vindicum: osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja = Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, ur. Richard Reutner – Peter Weiss, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (*Linguistica et philologica* 19).
- Praprotnik 2004 = Nada Praprotnik, Botanični vrt Karla Zoisa na Brdu, *Kronika* 52 (2004), št. 2, 167–174.
- Praprotnik 2007 = Nada Praprotnik, Henrik Freyer in njegov seznam slovanskih rastlinskih imen (*Verzeichniß flavischen Pflanzen-Namen*) iz leta 1836, *Scopolia* 61 (2007), 1–99.
- Praprotnik 2012 = Nada Praprotnik, Franc Hladnik in njegovo botanično delovanje, v: *Franc Hladnik – ustanovitelj Botaničnega vrta v Ljubljani*, ur. Jože Bavcon – Nada Praprotnik, Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, 2012, 147–160.
- Stabej 1954 = Jože Stabej, Enu Mala Besedishe, *Slavistična revija* 5–7 (1954), št. 1, 304–331.

Suhadolnik 1986 = Stane Suhadolnik, Janez Zalokar (1792–1872), v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (14. zv.: *Vode – Zdešar*), ur. Jože Munda idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986.

Tušek 1875 = Ivan Tušek, *Botanika: Schödler, Friedrich Karl Ludwig*, Ljubljana: Matica slovenska, 1875 (http://nl.ijs.si/ahlib/dl/FPG_00125-1875.html), dostop 20. 4. 2013.

The contribution of Murko's and Pleteršnik's dictionaries to the development of Slovenian botanical terminology

Summary

This article presents the development of Slovenian botanical terminology in the nineteenth century. The two most significant Slovenian-German dictionaries of that century are examined: those of Anton Murko (1833) and Maks Pleteršnik (1894–1895). Murko's dictionary includes only plant names, but no other botanical terminology. There are a total of 220 Slovenian terms in the dictionary with Latin equivalents. Murko used earlier dictionaries as well as the latest botanical literature for the plant names in his work. Pleteršnik's dictionary contains a large number of plant names, other botanical terminology, and also the qualifier *bot.* (= botany). He obtained most of his plant names from lexicographers (Caf, Murko, and Zalokar) and collectors of these names (Medved, Tušek, Josch, and Erjavec).

Didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja

Tomaž Petek

Cobiss: 1.04

V prispevku je predstavljen didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja, ki vsakemu javnemu govorniku omogoča tudi poznejše kritično spremljanje lastnega napredka in ozaveščenosti na tem področju. Učinkovitega javnega govornega nastopanja se je namreč treba naučiti. Predstavljeni didaktični model je sestavljen iz meril za vrednotenje govornega nastopanja ter iz njih izhajajočih priporočil za uspešno in učinkovito javno govorno nastopanje. Obvladovanje tega področja je predpogoj za osebno in poklicno uspešnost vsakega posameznika.

Ključne besede: javno govorno nastopanje, govorec, didaktični model, merila za vrednotenje, priporočila

A Teaching Model for Developing Public Speaking Competence

This article presents a teaching model for developing public speaking competence that also offers every public speaker later critical monitoring of his own progress and awareness of this area. Namely, effective public speaking is something that needs to be learned. The teaching model presented is composed of criteria for assessing speaking in public and recommendations based on them for successful and effective public speaking. Mastering this area is a precondition for every individual's personal and professional success.

Keywords: public speaking, speaker, teaching model, assessment criteria, recommendations

1 Uvod

Sposobnost učinkovitega sporazumevanja predstavlja eno izmed temeljnih kompetenc, v okviru katere ima pomembno vlogo tudi javno govorno nastopanje¹ (Petek 2012a; 2012b; 2013). Menimo, da je strokovna usposobljenost katerega koli govornika na tem področju predpogoj za njegovo osebno in poklicno uspešnost. Ker se je učinkovitega javnega govornega nastopanja po našem mnenju treba naučiti, v razpravi predstavljamo didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja, ki omogoča tudi poznejše kritično spremljanje lastnega napredka ter

¹ Javno govorno nastopanje razumemo kot tvorjenje enogovornih govornih besedil, namenjenih širši ali ožji javnosti.

ozaveščenosti glede lastne zmožnosti na tem področju. Sestavljen je iz meril za vrednotenje govornega nastopanja ter iz njih izhajajočih priporočil za uspešno in učinkovito javno govorno nastopanje.² Gre za zakonitosti, ki predvidevajo uresničevanje štirih glavnih področij priprave, izvedbe in vrednotenja javnega govornega nastopa, tj.: a) zgradba govornega nastopa (smiselnost, razumljivost in zaokroženost besedila, sestava govora/besedila, ustreznost besedilne vrste, ustreznost teme in izbire vsebine, ustreznost konteksta pri izbiri besedilne vrste in teme/vsebine, ustreznost načinov razvijanja teme); b) celostni način govorne predstavitve (tekoče, naravno, prosto in razločno govorjenje); c) besedni jezik (izbira ustrezne socialne in funkcijske zvrsti jezika, pomensko ustrezna izbira besed, slovnična pravilnost, pravorečni izgovor); č) nebesedni jezik (slušni nebesedni spremljevalci govorjenja, vidni nebesedni spremljevalci govorjenja). Prispevek je zasnovan kot teoretična razprava; uporabili smo analitično-deskriptivno in analitično-interpretativno metodo pedagoškega raziskovanja (Sagadin 1993; Mužič 1994a;1994b).

2 Postopki razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja

Na javno govorno nastopanje se mora govorec pripraviti. Če želi biti pri svojem delu uspešen, ga mora načrtovati in uresničevati po določenih korakih (prir. po Petek 2013). V nadaljevanju predstavljamo merila za pripravo na javno govorno nastopanje ter njegovo izvedbo in vrednotenje, ki v celoti (z vsemi elementi) predstavljajo didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja.³

2.1 Zgradba govornega nastopa

Pri prvem sklopu se osredinjamo na: (1) smiselnost, razumljivost in zaokroženost besedila; (2) sestavo govora; (3) ustreznost besedilne vrste; (4) ustreznost teme in izbire vsebine ter upoštevanje konteksta; (5) ustreznost načina razvijanja teme.

2.1.1 Smiselnost, razumljivost in zaokroženost besedila

Vsako besedilno sporočilo še ni besedilo. O besedilu govorimo šele takrat, kadar je besedno sporočilo smiselno, razumljivo in zaokroženo. Besedilo je smiselno, kadar lahko ugotovimo, o čem celotno besedilo govori – kaj je tema besedila in s katerim namenom/čemu ga je sporočevalec tvoril. Pomembni so tudi prepoznavnost teme in namena besedila ter jasnost rdeče niti. Besedilo je razumljivo, če so posamezni deli med seboj logično ter s tem tudi pomensko in slovnično povezani. Za tako besedilo pravimo tudi, da je koherentno. Besedilo je zaokroženo, če vsebuje vse pomembne sestavine ter ima svoj začetek in konec, tj. da tvori vsebinsko in oblikovno celoto (tudi ustrezna sestava oz. zgradba besedila) (Križaj Ortar idr. 2008).

² Gl. tudi Petek 2011; 2012b.

³ To so govornoizvedbena merila, ki jih mora govorec upoštevati. Ustrezna vsebinska pripravljenost govornika je predpogoj za uspešen in učinkovit javni govorni nastop.

2.1.2 Sestava govora/besedila

I. Ž. Žagar in B. Domajnko (2006: 17) navajata, da mora biti sestava govora funkcionalna, in nadaljujeta, da skladno z retoričnimi pravili oblikovanja govora in v kontekstu pedagoške interakcije obstaja priporočeni red.⁴ Z vidika sestave retorika govor deli na več delov. Kvintilijan kot najpogostejšo navaja delitev na pet delov: (1) eksordij (*prooemium*); (2) navajanje dejstev (*narratio*); (3) dokaz (*probatio*); (4) izpodbijanje dokazov (*refutatio*); (5) zaključek (*peroratio*). Retorična tradicija dokazuje, da so za uspešen in prepričljiv govor potrebni vsi deli (Žagar – Domajnko 2006: 17).

Sodobna besediloslovna (jezikoslovna) teorija pa govori o oblikovanju besedila na uvod, jedro in zaključek. To shemo mdr. omenja G. Červ (2009: 279). Navaja, da se v uvodu najprej opredeli temo besedila in se naveže na določen dogodek zunajjezikovne realnosti, kar govorec doseže tako, da dogodek/stanje na kratko opiše, povzame ali pa ga le poimenuje; ob tem pričakuje, da bo poslušalec (bralec) v nadaljnjo interpretacijo besedila pritegnil vedenje o dogodku, ki ga je predhodno dobil iz drugih besedil. V jedrnem delu je prek argumentacije razvita interpretacija dogodka/stanja, ki temelji na presojanju različnih stališč ter mogočih alternativ položaja in njegovih razpletov. Zaključek pa prinaša končno razsodbo v prid določene stališča oz. mnenje o tem, kako bi nekaj moralo biti (Červ 2009: 279).

2.1.3 Ustreznost besedilne vrste

Pri pripravi in izvedbi govornega nastopa mora govorec upoštevati značilno zgradbo izbrane besedilne vrste, kar omogoča uspešno sporazumevanje. Smiselno pa se zdi opozoriti na dejstvo, ki ga navajata Dukič in Koderman (2010: 219), da je to treba razumeti v t. i. idealnotipskem smislu – v njem so zajete najpogostejše ponavljajoče se lastnosti besedil/besedilne vrste, posamezno konkretno besedilo pa (lahko) v realnosti glede na idealni tip izkazuje veliko odstopanj. Na to je treba biti po našem mnenju pozoren tudi pri vrednotenju govornih nastopov. Sklepamo, da prav zato tudi V. Mikolič (2007: 341) navaja, da je treba pozornost pri vrednotenju preusmeriti na besedila, realizirana v konkretnih okoliščinah.

2.1.4 Ustreznost teme in izbire vsebine

J. Toporišič (1992: 326, 359) navaja, da je (1) tema tisto, o čemer je v besedilu govor, (2) vsebina pa je v sporočanju to, kar je v besedilu povedano v ubesedovani

⁴ Eksordij oz. uvod je namenjen pripravi naslovnika/občinstva – uvajanju v tematiko ter pridobivanju njegove pozornosti in naklonjenosti. Govorec lahko v tem delu pri naslovniku/občinstvu oblikuje želje in potrebe po znanju, ki ga bo predstavil, hkrati pa se predstavlja kot govorec z najboljšimi nameni in kompetencami, da o predvideni temi spregovori. Ko to uresniči, naslovnika/občinstvo seznanj s temo oz. navede osnovna dejstva. Nato nastopi osrednji del, ko morajo biti v ospredju dokazi za predstavljena dejstva in protidokazi za drugačne interpretacije oz. morebitne ugovore. V tem delu govorec podrobno predstavi in razčlenjeno utemelji različne vrste dokazov ter metodo izpeljevanja glavne trditve oz. stališča. V pedagoški praksi so v ta del uvrščeni tudi poglobljeno navajanje primerov in izjem ter praktične vaje. Zaključek pa je namenjen povzemanju in strukturiranju glavnih argumentov in dejstev, oblikovanju kratke koherentne sheme povedanega ter s tem utrjevanju razumevanja in spomina (Žagar – Domajnko 2006: 17).

tvarini. Ustreznost teme in izbire vsebine razumemo kot Žagar in Domajnko (2006: 17), ki pravita, da mora biti predstavitev teme in vsebine jasna, kratka in verjetna/prepričljiva. Jasnost posredovane vsebine pomeni ustrezno izbiro besed, nedvoumno in natančno opredelitev, tudi pregledno strukturiranost. Kratkost se nanaša na to, da se govorec izogiba nerelevantnostim; pomembno je, da pove, kar je nujno in po njegovi presoji zadostno za razumevanje. S tem je mišljeno to, da ne pove manj, kot je potrebno, in ne več, kot zahteva situacija (Žagar – Domajnko 2006: 17).

Kot navajata avtorja, izpolnjevanje teh pogojev omogoča, da bodo poslušalci povedano čim bolj razumeli, si povedano zapomnili in temu verjeli. Vzrok za vsako govorečvo odločitev o vsebini govora bi morala biti odgovora na vprašanja, kaj je res potrebno in kako to sporočiti, da bi ohranili oz. spodbudili sodelovalnost poslušalcev (prir. po Žagar – Domajnko 2006: 17–18).

2.1.4.1 Tematsko-vsebinska sestava besedila

I. Škarič (2005: 83) priporoča, da se na začetku javnega govornega nastopa napove tema. To se mu zdi pomembno, ker je govorec tako bolj discipliniran pri podajanju vsebine, spodbuja pa tudi zanimanje poslušalca. Če gre za daljše govorno nastopanje, npr. v obliki predavanja, je dobro, da govorec najavi tudi temo vsakega poglavja, in sicer v obliki vprašanj, podnaslovov itn.

Žagar in Domajnko (2006) navajata, da prepričljivost podajanja vsebine po navadi temelji na nekontradiktornosti, obrazložitvi dejstev in motivov. Argumentirano prepričevanje mora stopiti v ospredje v osrednjem delu navajanja dokazov za predstavljeno vsebino in protidokazov za drugačne interpretacije oziroma morebitne ugovore. V tem delu se mora govorec posvečati podrobni predstavitvi in utemeljevanju različnih vrst dokazov ter t. i. metodi izpeljevanja glavne trditve oz. stališča v povezavi z vsebino. Prvotno naj bi govorec uporabljal različne oblike racionalne argumentacije. V šolski praksi to pomeni tudi del poglobljenega navajanja primerov, izjem in praktičnih vaj. Zaključek pa je namenjen povzemanju in strukturiranju glavnih argumentov in dejstev pa tudi oblikovanju kratke koherentne sheme povedanega/vsebine, s tem pa utrjevanju razumevanja in spomina (Žagar – Domajnko 2006).

2.1.5 Ustreznost konteksta pri izbiri besedilne vrste in teme/vsebine

Izbira besedilne vrste in z njo povezane teme/vsebine je odvisna tudi od ožjega in širšega konteksta. Žagar (1999: 211; prim. van Dijk 1997: 19) navaja, da se koncept konteksta deli na lokalne in globalne strukture konteksta. Lokalne strukture zajemajo kontekst, ki ga ima izjava glede na trenutno situacijo, globalne pa t. i. globalnejši kontekst kulture. Lokalne strukture konteksta obsegajo postavitve (tj. čas, prostor, okoliščine), udeležence ter njihove različne komunikacijske in družbene vloge (npr. govorec), namere, cilje ali namene, globalne strukture pa vsebujejo »diskurz« kot t. i. konstitutivni element organizacijskih ali institucionalnih dejanj in postopkov (npr. poučevanje) in položaje, v katerih so sodelujoči vključeni v interakcijo kot člani družbenih kategorij, skupin ali institucij (Žagar 1999: 211).

2.1.6 Ustreznost načinov razvijanja teme

J. Vogel (2008: 127) navaja, da so načini razvijanja teme povezani z značilnimi besedilnimi vzorci, s povezovanjem podtem v koherentno celoto, s prevladujočimi logično-miselnimi razmerji in z načini njihovega izražanja pa tudi z značilnimi začetki in konci.

S. Hudej (2001: 206) v sklopu načinov razvijanja teme omenja pojmovanje tematske strukture kot tipični vzorec povezav med posameznimi temami ali celovitimi propozicijskimi sestavi v besedilu. Pri opisovanju dogodka, predmeta, postopka oz. navodila gre za umeščanje in razvrščanje posameznih tem v celoto; pri razlaganju je besedilo razdeljeno na glavno temo, ki jo želimo pojasniti, in na teme, s katerimi pojasnjujemo glavno temo; pri utemeljevanju iščemo teme, ki so vzroki, povodi, predpostavke, razlogi, argumenti, in temo, ki je glavna, saj je izražena kot posledica, sklep, teza; pri pripovedovanju obstaja najmanjši mogoči dogodek, ki ga prikažemo z delnimi temami: zaplet, razplet in subjektivna ocena.

Jakobson (1989: 156–162; prim. Hudej 2001: 207) navaja, da načine razvijanja teme v besedilu analiziramo s pomočjo pomenskih podstav, ki so vsebovane v določenem besedilu in ki so logičnopomensko povezane v celoto. Tvorčev namen prepoznamo s pomočjo performativov, naklonskih sredstev, propozicij, skladijskih povezav (vezniških besed), prozodičnih in retoričnih sredstev. Analiziranje vloge besedila pa pokaže, kateri dejavniki sporočanja modela so v posameznem besedilu prevladujoči. Določimo jih z analiziranjem jezikovnih znakov.

V besedilih teme govorec po navadi ne razvija samo na en način, ampak jo skuša predstaviti čim bolj celostno, tako da vsebino prikaže z različnih vidikov. Prepletanje različnih načinov razvijanja teme je značilno za veliko besedil, kljub vsemu pa po navadi prevladujeta en ali dva načina, ki ustvarjata t. i. rdečo nit.

2.2 Celostni način govorne predstavitve

Pri celostnem načinu govorne predstavitve, kot smo poimenovali to skupino meril, mislimo predvsem na tekoče, naravno, prosto in razločno govorjenje, pomembna pa je tudi usklajenost besednega dela sporočila z nebesednimi spremljevalci.

2.2.1 Tekoče, naravno, prosto govorjenje

Ker je javni govorni nastop po navadi vnaprej pripravljen, se od govornika pričakuje, da bo govoril tekoče, naravno in prosto.

Grabnar (1991: 212) navaja, da je tekoče (tudi gladko) govorjenje pomembna prvina javnega govornega nastopanja, ki je osnova za nadaljnji razvoj govorjenja, tj. govorjenje brez zatikanja in uporabe mašil.⁵

⁵ M. Kalin Golob (2001: 74) mašilo opredeljuje kot vsako jezikovno sredstvo, ki se v govoru uporablja brez prave potrebe, ne vpliva na njegovo sporočilnost, prepričevalno, pridobivalno, argumentativno ali estetsko raven. Navaja še, da obstajajo tudi osebna mašila, tj. besede, ki jih posameznik ponavlja v vsaki povedi ali celo večkrat v eni povedi. D. Verdonik (2005: 116) pa pravi, da uporaba mašil pomeni t. i. kupovanje časa za premislek o tem, kaj bo govorec povedal v nadaljevanju.

Če je govorec na nastop dobro pripravljen, je slišati tudi bolj naravno (npr. vezani izgovor nezložnih predlogov) in ima manj treme.⁶ Izogibati se je treba izumetničenemu govoru, ki ga povzročajo: trema, nepripravljenost, neobvladanje zvrsti jezika itn. Za javni govorni nastop je značilno tudi prosto govorjenje, tj. brez zapisane predloge celotnega besedila; če jo zaradi t. i. boljšega občutka potrebujemo, je pomembno, da imamo zapisane samo ključne besede in ne celotnega besedila. S pogledi v list izgubljam tudi očesni stik, zapisana predloga nas ovira pri kretnjah rok in gibanju po prostoru (Podbevšek 2006; Paxman 2011). Prosto govorjenje pri javnem govornem nastopanju omenja tudi C. Šeruga Prek (1990), ki pravi, da govorec ob prostem govorjenju veliko uspešneje vzpostavlja stik s poslušalcem.

2.2.2 Razločno govorjenje

Škarič (1999: 203) pravi, da razločno govorjenje pomeni jasno izgovarjavo glasov in glasovnih delov. Izgovarjava se nanaša na segment govora, ki z govornimi sredstvi signalizira jezikovno obliko besed. Škarič (1996: 184–187; 2005: 154–156) omenja tudi, da ima vsak človek svoj osebni način izgovora. Pravilna in čista izreka sta po njegovem mnenju predpogoj za dobro retorično dikcijo. Do nje pridemo, če znamo izgovor funkcionalno uporabiti. Minimalna zahteva je, da izgovor omogoča poslušalcem preprosto razumevanje.

K. Podbevšek (1997: 29) opredeljuje značilnosti razločnega govorjenja – te so: zadostna napetost obustnih mišic, primerno odpiranje ust, ustrežna govorna hitrost in umirjen, a ne monoton govorni ritem, pravilno izrekanje posameznih glasov in glasovnih sklopov. Mahnič (1959) opozarja, da moramo biti pozorni tudi na artikulacijsko akustična krepost, tj. tako jasno in glasno oblikovanje glasov, da niso mogoče zamenjave; to še posebej velja za glasove, ki imajo podobne lastnosti. Artikulacijska razumljivost je nujna lastnost vsakega govorca; njegova izreka mora biti vedno natančna, močnejša in izrazitejša kot pri običajnem govoru.

2.3 Besedni jezik

K besednemu jeziku v razpravi uvrščamo izbiro ustrezne socialne in funkcijske zvrsti jezika, pomensko ustrezno izbiro besed, slovnično pravilnost in pravorečni izgovor (knjižni izgovor glasov in knjižni (jakostni) naglas). To so področja, ki so po našem mnenju pomembna za javno govorno nastopanje.

2.3.1 Izbira ustrezne socialne in funkcijske zvrsti jezika

Sodobne družbene spremembe, ki so zelo hitre, zahtevajo tudi hitro prilagajanje jezika, in to ne glede na njihovo funkcijsko ali socialno zvrst (Smole 2004: 321). Socialne zvrsti jezika se v slovenskem jezikoslovju (po *Slovenski slovnici* J. Toporišiča)

⁶ K. Habe (2002: 13–15) meni, da so ljudje preveč pozorni na negativne vidike treme. Če je je preveč, se pojavljajo napake, ki so za govorca in poslušalca moteče. Poznamo pa tudi pozitivne vidike treme, tj. povečana budnost, večja fizična moč, celovitejše in hitrejšje razmišljanje, izostrenost čustev idr. S psihološkega vidika ima trema dve funkciji – adaptivno in motivacijsko. Adaptivna funkcija se odraža kot povečano vzbujenje organizma, motivacijska pa spodbudi govorca, da se potruži za dobro sporazumevanje s poslušalstvom in izvedbo nastopa.

delijo na dva dela – knjižni jezik in neknjižni jezik (Toporišič 2000: 14). V. Smole (2004: 322–323) je do te razdelitve kritična in navaja, da je že na prvi pogled jasno, da je takšna delitev narejena z vidika knjižnega jezika in ne jezika v vseh njegovih pojavnih oblikah, kot so zvrsti definirane, tj. z vidika slovenskega jezika v celoti. Avtorica zagovarja po nekih zakonitostih urejen sestav, v tem primeru jezikovnih enot, zato zavrača omenjeno Toporišičevo delitev in predlaga delitev slovenskega jezika na sistemske in nesistemske zvrsti. Sistem lahko določimo knjižnemu jeziku, ker je opisan v slovnici, pravopisu, v slovarju. Sistemska pojavnost slovenskega jezika pa obstaja tudi med neknjižnimi zvrstmi, tj. krajevni govor, ki se družijo v narečja, ta pa v narečne skupine. V. Smole (2004: 324) dodaja še, da imamo s tega vidika dve sistemski pojavnosti slovenskega jezika – na eni strani naravni narečni krajevni govor, na drugi strani pa normirani knjižni jezik, med njima pa je mogoče uvrstiti vso množico različnih pogovornega jezika.

Ob socialnih zvrsteh jezika, predvsem knjižnega, pa opozarjamo tudi na funkcijske zvrsti.⁷ J. Vogel (2007: 125) ugotavlja, da sta se s klasifikacijo funkcijskih zvrsti ukvarjala strukturalistično in pragmatično jezikoslovje, vendar z različnih izhodišč. Strukturalistično jezikoslovje je na podlagi opaženih posebnosti sklepalo o skupni funkciji besedil, pragmatika pa je temeljno merilo videla v njihovi funkciji oz. vlogi. Toporišič (2000: 27–32) funkcijske zvrsti deli na (1) praktičnosporazumevalno, (2) strokovno, (3) publicistično in (4) umetnostno zvrst. Skubic (1995: 156) pa navaja, da je v razumevanju funkcijskih zvrsti v drugi polovici prejšnjega stoletja zaznati premik v delih pragmalingvistov, ki v t. i. središče svojega zanimanja postavljajo pragmatično funkcijo izrekov oz. besedil – namen spremembe stanja stvari, s katerim je besedilo tvorjeno. Spremembe stanja stvari, ki jih želi govorec uresničiti, so najrazličnejših vrst in zajemajo vse, kar se v stvarnosti spremeni s tem, ko je govor uresničen. Skubic 1995: 158–167) zato – razlikovalno od Toporišiča – ločuje naslednje pragmatične funkcije govora: (1) znanstveni govor; (2) sporočanje-vplivanski govor; (3) konvencionalnoperformativni govor; (4) umetnostni govor.

S. Kranjc (2004: 397) navaja, da sodobno pojmovanje zvrsti v ospredje postavlja temeljno funkcijo besedila, tj. vplivanje na naslovnika, za to pa tvorec izbira sredstva, ki so mu na voljo v njegovem besedilnem svetu in ki jih nudi jezik, v katerem besedilo oblikuje.

Govorec se mora pri svojem javnem govornem nastopanju glede na konkretni govorni položaj, v katerem bo tvoril enogovorno govorjeno besedilo, odločiti o ustreznih izbiri jezikovne zvrsti.

⁷ Klasifikacija funkcijskih zvrsti predstavlja eno izmed osrednjih problematik teorije jezikovne zvrstnosti praške strukturalistične šole (Skubic 1995). Poleg Toporišiča (1992; 2000) in Skubice (1995) gl. za funkcijske zvrsti mdr. tudi Havránek (1963) ter de Beaugrande in Dressler (1992).

2.3.2 Pomensko ustrezna izbira besed

Pri pomensko ustrezni izbiri besed je treba upoštevati predvsem dvoje: (1) razumljivost in upoštevanje prenosnika in (2) pričakovost izbire besed glede na tematsko polje.⁸

- (1) Škarić (2005: 34–35) navaja, da naj bo v govoru čim manj besed s splošnim in z izpraznjenim pomenom. Nadaljuje, da je neustrezno, če govorec uporablja polznane in nerazložene besede. Med neprimerne oblike za govor, kot navaja Škarić, spadajo tudi glagolska dopolnila (deležja), ki so pogosta v sodobni (slabi) retorični praksi, npr.: *dogovarjajoč se, naglašajoč, izpostavljajoč*; nevtralne trpne oblike, npr. *poudarjeno je, sklenjeno je*; in brezosebni povratni glagoli, npr. *dogaja se, opaža se* (Škarić 2005: 34–35).
- (2) Za strokovna besedila pa ne moremo pričakovati, da bodo v njih npr. same dobro znane in pogosto uporabljene besede. Pri tem moramo mdr. upoštevati pričakovost izbire besed glede na tematsko polje, tudi strokovnih izrazov v strokovnem besedilu, o čemer smo že razpravljali. Škarić (2005) navaja še t. i. omejenost pojmov. Govorec se mora truditi, da bo poslušalec v določeni besedi, besedni zvezi, v besedilu razumel isto vsebino kot on. Ker imajo besede več pomenov – glas npr. pomeni enoto artikularnega govora in zvok pri petju –, mora biti govorec pozoren na to, da se ne bi pojavilo nerazumevanje v podajanju snovi med govorcem in poslušalcem. V kulturo logičnega govora pa sodi tudi to, da priznamo, da neke besede ne poznamo in je zato tudi ne izgovorimo; če slišimo neznano besedo, pa moramo vprašati po pomenu (po Škarić 2005: 63).

2.3.3 Slovnična pravilnost

Škarić (1996: 38) slovnično pravilnost povezuje z ustrezno uporabo vseh slovničnih sredstev, ki izražajo odnose, npr. vezniki, predlogi, oblike zaimkov, glagolske oblike časa in načina, odvisni skloni.

Za doseganje slovnične pravilnosti pri javnem govornem nastopanju mora imeti govorec razvito tudi slovnično zmožnost, kar pomeni obvladovanje besednega jezika – obvladovanje besedišča, oblikoslovnih, skladenjskih in semantičnih ter fonoloških pravil (prir. po Bešter Turk 2011: 116). O. Kunst Gnamuš (1992: 55) pa razpravlja o tem, da je treba slovnična pravila spoznati kot logično utemeljena, kot iz narave jezikovnega sistema izhajajoča pravila, in da spoštovanje teh pravil omogoča pravilno izražanje v knjižnem jeziku.

Enogovorno govorjeno besedilo mora mdr. dosegati tudi ustrezno kohezivnost oz. slovnično povezanost besedila (prir. po Karmiloff – Karmiloff Smith 2001). Ker je na tem mestu govor o slovnični pravilnosti, povzemamo Arapovića in Groblerja (2006), ki navajata, da je za kohezivnost potrebna konkretna jezikovna realizacija z uporabo določenih jezikovnih sredstev – uporabijo se določena

⁸ Besedo spraševati lahko npr. povežemo tudi z besedami učitelj, ocenjevanje ..., in sicer na podlagi tematske povezanosti. Te besede namreč spadajo v isto tematsko polje. Ko si učitelj izbere temo, o kateri bo govoril, se mora spomniti besede določenega tematskega polja. Čim več o temi ve, tem več »ima« teh besed (prir. po Križaj Ortar idr. 2009: 20).

slovnična pravila in t. i. povezovalci (konektorji), ki omogočijo, da se s pomočjo povedi povezujejo logična razmerja znotraj posameznega dela besedila.

2.3.4 Pravorečni izgovor

Škarič (2005: 151) navaja, da med veliko idiomi nekega jezika obstaja tudi standardni jezik, ki je arbitrarno izbran za skupni jezik pri javnem govornem nastopanju in predstavljanju jezikovne skupnosti drugim. Poudarja še, da izgovarjavo, ki je za tak idiom zadovoljiva, imenujemo standardni izgovor ali ortoepija, in dodaja, da je zahteva, da standardni jezik v govoru uporablja standardno izgovarjavo, naravna.

K pravorečnemu izgovoru poleg pravilne izgovarjave glasov uvrščamo tudi pravilno naglaševanje kot znotrajbesedni element. Toporišič (2000: 59–60) mdr. navaja tudi, da imajo samoglasniki poleg osnovnih, tj. segmentalnih lastnosti tudi t. i. prozodične, tj. nadsegmentne lastnosti – trajanje, jakost in ton. Glede na dolžino trajanja ločimo dolge in kratke samoglasnike, po jakosti krepke (naglašene) in šibke (nenaglašene), po tonu pa visoke in nizke. Jakostna in tonska izrazitost samoglasnikov se imenujeta naglas, izrazitost po trajanju pa kolikost (Toporišič 2000: 59–60).

Ko govorimo, povezano izgovarjamo glasove posamezne besede. Najmanjša enota izgovorjene besede je glas. Glasove tvorimo z govori (npr. z glasilkami, ustno in nosno votlino, jezikom, zobmi, z ustnicami). Tiste glasove, zaradi katerih se lahko spremeni pomen besede (gre za pomensko razločevanje), imenujemo glásniki ali fonemi (Toporišič 2000).

2.4 Nebesedni jezik

Adler in Rodman (2003) definirata nebesedno sporazumevanje kot ustna in telesna sporočila, ki imajo za druge sporočilno vrednost. M. Ule (2005: 206) pravi, da nebesednih sporočil nikoli ne oddajamo ali sprejemamo na en sam način in le po enem kanalu. Nebesedno sporazumevanje je po njenem mnenju sestavljeno iz kombinacije številnih znakov in v različnih modalitetah. Tako lahko oster glas ali namrščena obrazna mimika negativno vpliva na poslušalce, saj ti za motivacijo potrebujejo motiviranega govorca. Tudi nezanimivo in monotono nizanje dejstev pri poslušalcih povzroča neugodno čustveno razpoloženje.

2.4.1 Slušni nebesedni spremljevalci govorjenja

Slušni nebesedni spremljevalci govorjenja govor mdr. popestrijo in ga naredijo bolj dinamičnega, zanimivega, poslušljivega. Ob tem pomembno vplivajo na sprejemanje govorčevega enogovornega govorjenega besedila. Zato se bomo v nadaljevanju razprave osredinili na intonacijo, poudarke in jakostno izrazitev ter glasnost, hitrost, premore, register in na barvo glasu, ker menimo, da je našete »parametre« razmeroma preprosto in učinkovito prenesti v konkretno rabo. V tem primeru lahko govorimo o dveh skupinah slušnih nebesednih spremljevalcev govorjenja – nekatere sredstva so bolj ali manj dogovorjena in imajo splošno sprejeti pomen, npr. intonacija in poudarki, druga pa so individualno oz. situacijsko določena, npr. register in barva glasu.

2.4.1.1 Intonacija

Intonacija ima jezikoslovno (lingvistično),⁹ besedilno¹⁰ in pragmatično¹¹ vlogo. Njena osnovna naloga je povezovanje besedišča, slovnice in govora. Besedilna funkcija intonacije predstavlja raziskovanje načinov doseganja povezanosti v govorjenem besedilu, medtem ko njena pragmatična funkcija omogoča poslušalcu, da sklepa iz konteksta izjave in tako oplemeniti interpretacijo. Intonacija torej ne spreminja smisla leksikalnih elementov, ampak le nekoliko spremeni njihov pomen, tako da poslušalcu omogoči izbiro med različnimi interpretacijami na besedilno-skladenjski ravni, odvisni od konteksta interakcije (Komar 2008b: 215).

Vuletić (1980: 27) pravi, da se brez intonacije besede nizajo kot nepovezani elementi. Intonacija nam pove, katera skupina besed tvori celoto (stavek). Iz tega izhajata temeljni vlogi intonacije, tj. integracija (povezovanje besed v celoto), in deliminacija (razmejevanje ene skupine besed od druge). Intonacija ima tudi gramatično vlogo, ker poslušalcu pove, ali gre za povedni, vprašalni ali vzklični stavek. Vloga intonacije je pomembna tudi pri izražanju čustvenosti. Stopnjo afektivnosti prikaže tonski razpon intonacije. Čim večji je razpon, tem večja je afektivnost. Pomembna je tudi logična funkcija intonacije, ker poudarja bistvene dele stavka. Logična funkcija intonacije se povezuje s stavčnim poudarkom.

2.4.1.2 Poudarek in jakostna izrazitost ter glasnost

Poudarek v povedi nosi informacijo o tem, kateri del sporočila je z govorcevega vidika najpomembnejši vsebinsko in čustveno. Govorci posamezne dele besedila poudarjajo po lastni presoji. Stavčno poudarjanje je poleg intonacije glavno sredstvo hierarhičnega strukturiranja besed v stavku. Stavčni poudarek se ne uresniči samo z močnejšim glasom, ampak tudi s povišanim tonom, včasih tudi hkrati z upočasnjem tempom (Podbevšek 2006: 112–113). I. Ferbežar idr. (2004: 182) navajajo, da je poudarek odvisen tudi od konkretnega namena sporočanja. Poudarke v besedilu, ki so povezani z javnim govornim nastopanjem, omenja tudi T. Lengar Verovnik (2012: 119), ki pravi, da je njihova funkcija mdr. besedilna in pragmatična. V povedih, v katerih zaradi sprotnega tvorjenja besedila na skladenjski ravni

⁹ Jezikoslovna (lingvistična) funkcija intonacije je povezana s skladnjo in se tako ukvarja z organizacijo sporočila (npr. nova/stara informacija, število informacij, (ne)popolnost sporočila) pa tudi z njegovim naklonom (npr. povedni, velelni ...). Ta funkcija je izražena s pomočjo dveh procesov: tonaliteto, ki se ukvarja z razdelitvijo govora na intonacijske enote, in s procesom (ang. *tonicity*), ki se ukvarja s t. i. goriščem intonacije (Komar 2008b: 215).

¹⁰ Besedilna funkcija intonacije se ne ukvarja toliko s skladnjo kot z odnosom med sogovorniki na eni strani ter med govorcem in sporočilom na drugi. Analiza pogovora, ki po navadi opazuje govorcevo obnašanje pri strategijah izmenjavanja, poskuša najti načine naglaševanja, ki jih udeleženi v pogovoru uporabljajo za izražanje različnih stopenj (ne) sodelovanja (Komar 2008b: 216).

¹¹ Pragmatično funkcijo intonacije je najtežje opisati. Tiče se odnosa med govorcevim namenom in namenom izjave, ki je zelo odvisna od konteksta. Ko govorci odkrijejo, da se vsebina izjave in kontekst, v katerem je bila podana, ne ujemata, so navadno zmedeni. Enako se lahko zgodi, ko se zavejo, da se je pojavilo neujemanje med intonacijo sporočila in konteksta, v katerem je bilo podano sporočilo (Komar 2008b: 216).

nastaja nekoherentnost (besedni red, nedokončane ali eliptične zgradbe), poudarjanje deluje kot korektiv. Poudarki v besedilo vnašajo smisel, poslušalca pa vodijo do ustrezne interpretacije. Nadaljuje, da je pogosto poudarjena prva prvina v povedi, ki je – vsebinsko gledano – dopolnitev prejšnje, skladijsko-pomensko in intonacijsko že zaključene povedi.

V povedih pa na splošno ločimo štiri stopnje jakostne izrazitosti, tj. nenaglašenost (naslonke), oslajeno naglašenost (pridevniški levi prilastki, a ne števniki; samostalniki in prislovi, ki imajo prilastek na desni strani; izrazi ob določilu mere itn.), neoslajeno ali normalno naglašenost (najpogostejše besede) in poudarjeno naglašenost, kar imenujemo poudarjenost (Toporišič 2000: 541). Kontrastne razlike glasnosti v besedi tvorijo naglas, v stavku pa stavčni poudarek. Spreminjanje glasnosti govorjenja pomaga oblikovati logiko govorjenega besedila. Beseda ali besedna zveza, ki je v stavku oz. segmentu najglasnejša, je pomensko najpomembnejši del stavka (Podbevšek 2006: 112–113).

Škariću (1991: 287; 1999: 199–202) se zdi pomembna tudi govorna glasnost, ki izraža psihosomatske in kulturne lastnosti govorca ter njegovo razpoloženje med govorom. Glasnost govora ima dve temeljno različni nalogi – je znak in signal. Kot signal se v naravnem govoru uravnava spontano in se spreminja glede na količino informacij. Stavke (in dele stavkov) z več informacijami normalno izgovarjamo glasneje od bolj praznih (ali njihovih delov). Dodaja, da je pravilno izbrana jakost govora taka, ki vsakemu poslušalcu omogoča brez napore razumeti povedano ter hkrati izkazuje obzirnost od njegove svobode in dostojanstva. Mahnič (1959: 25) navaja, da je moč glasu odvisna od amplitude glasilk, občutljivosti našega sluha in od posameznega soglasnika ali samoglasnika, ki pri isti višini in moči zveni različno. K. Podbevšek (2006: 112) pa navaja še, da je glasnost govora odvisna tudi od števila poslušalcev.

2.4.1.3 Hitrost

Vitez in A. Zwitter Vitez (2004: 9) navajata, da je vloga hitrosti govora oz. tempa organizacija govorca o poteku izrekanja. Dodajata še, da spreminjanje dolžine glasov pri govorjenju kaže na stopnjo pripravljenosti govorečega, da bi se lahko bolje izrazil, a za to ne najde prave formulacije. Toporišič (1992: 57) pa navaja, da je hitrost govorjenja tvorjenje različnega števila glasov na določeno časovno enoto. To je delno individualna značilnost govorečega ali pa je utemeljeno doživljajno oz. pomembnostno.

Škarić (2005: 132) navaja, da je hitrost pravilna, kadar je govorni znak razumljiv ali »korito« primerno za informacijski pretok. K. Podbevšek (2006: 116) pa pravi, da je hitrost govorjenja pravilna, če ni opazna. Nadaljuje, da jo prilagajamo naslovniku, sporočilu, čustvenemu razpoloženju, času, ki ga imamo na voljo. Odvisna je od trajanja glasov, načina povezovanja glasov, dolžine stavkov, glasnosti, količine informacij itn. Izraža se s številom glasov, zlogov, besed, stavkov na minuto ali sekundo, vendar se najpogosteje in najbolj natančno kaže s številom izgovorjenih zlogov na sekundo, o čemer piše tudi Škarić (1991: 298; 2003: 59; 2005: 132–135). Normalna govorna hitrost je od 4 do 7 zlogov na sekundo.¹² Ška-

¹² Tivadar (2009: 4) kot normalno hitrost navaja od 4 do 6 zlogov na sekundo. K. Podbevšek (2006: 117) pa pravi, da normalna hitrost ni pri vseh ljudeh enaka. Odvisna je predvsem

rić (2005: 134–135) navaja še, da hitrost ni samo pravilna ali napačna širina »korita«, po katerem tečejo informacije, ampak je tudi govorni znak. Informacijsko neprimerna hitrost govora je lahko zavestna. Počasna hitrost lahko npr. kaže na počasnega, utrujenega, redkobesednega govorca, hiter govor pa slikovito označuje govorca kot hitrega, živahnega, tudi zaletavega. Hitrost govora v povezavi z jakostjo je eden najmočnejših izrazov afektivnosti, deluje pa različno – od podaljševanja in poudarjanja soglasnikov ob kratkem samoglasniku za izraz t. i. sarkastičnega razpoloženja do podaljševanja glasno izgovorjenih samoglasnikov s šibko izgovorjenim soglasnikom za izbruh besa (Škarić 2005: 134–135).

2.4.1.4 Premori

Toporišič (1992: 213) opredeli premor kot stavčnofonetični pojav, ko se govorna veriga na določenih mestih pretrga. Škarić (1991: 295; 2005: 133) premore definira kot izseke govornega časa brez besedila, ki pa se razlikujejo od molka,¹³ ki ni del govora. Navaja še, da premori v stavku služijo za popraviljanje napak hitrosti/tempa. Če smo nekaj besed prehitro izrekli, vstavimo premor, ki razredči preveč zgoščene informacije. Vitez in A. Zwitter Vitez (2004: 9) pa pravita, da premor predvsem tistemu, ki posluša, omogoča strnitev izrečenega v jasen smisel ali pa omogoči, da se neko operacijo izbríše, čeprav je bila že začeta. To pomeni, da pride pomen izrečenega jasneje do izraza, če govorjenemu besedilu sledi kratek premor.

K. Podbevšek (2006: 104–109) navaja, da obstajajo logična mesta za premore, npr. na koncu povedi, na koncu stavkov v zloženi povedi itn. Nelogični premori so npr. znotraj naslonskega niza, med prilastkom in odnosnico itn.¹⁴ Avtorica omenja tudi določanje minimalnega trajanja prekinitve govora, da se premor zazna. Mejni vrednoti premorov sta od 200 do 250 ms. Predstavlja tudi delitvi premorov po različnih avtorjih – Škarić premore deli na glasovne in neglasovne, Horga pa na prazne ali tihe in polne ali zvočne. Glas v premoru je lahko artikuliran ali neartikuliran. Artikulirani glasni premor zapolni ponavljanje zlogov, besed, besednih zvez ter podaljševanje izgovora in mašila. Neartikulirani glasovi v premorih pa so: polglasnik, zaokrožen ali nosni, podaljšani m, vzdih, kliki itn. Neglasovni premori se ločijo po tem, kako se začnejo ali/in končajo – rob premora je lahko oster ali blag, lahko pa je izražen z različno tonsko višino.

2.4.1.5 Register

Register je tonski pas, v območju katerega se uresničuje stavčna intonacija (Toporišič 1992: 253). Pri navadnem govorjenju uporabljamo pretežno srednji tonski

od značaja. Tudi v normalni govorni hitrosti ne govorimo enako hitro: kar se nam zdi pomembnejše (nove informacije), izgovorimo počasneje, vrinjene stavke običajno izgovorimo hitreje, če niso pomembni, in počasneje, če so pomembni.

¹³ Posebna vrsta odsotnosti od govorjenja je molk, pojavlja se tudi izraz tišina. Tišina je odsotnost govorne ali kakršne koli druge človekove zvočne dejavnosti. Vsaka tišina ni del komunikacije, če je, pa je pomembna sestavina s številnimi pomeni. L. Plut Pregelj ugotavlja, da sta govor in tišina simbolna znaka (Podbevšek 2006: 108).

¹⁴ T. Lengar Verovnik (2012: 131) omenja tudi neskladenjske premore, katerih vloga je pridobivanje časa za nadaljnje tvorjenje in organiziranje besedila.

pas svojega govornega tonskega območja¹⁵ (moški: tenor, bariton ali bas; ženske: sopran, mezzosopran ali alt).¹⁶ Višje prehajamo le pri posebnem poudarjanju. Na dnu srednjega pasu se navadno končajo pripovedne kadence. V svojem tonskem območju se izražamo najlažje, ker lahko v njem brez posebnega truda govorimo najdlje. Zgornje tonsko območje uporabljamo redkeje, npr. če vabimo k sebi živali, če z otrokom govorimo »po otročje«, če oponašamo koga, ki govori zelo visoko. V zgornje tonsko območje včasih preidemo tudi zaradi nervoze, npr. če imamo pripravljen govorni nastop. Previsoko izbran register nam omejuje svobodo v rabi jasnih intonacijskih potekov in dela naš glas tudi sicer neprijeten, kar oboje negativno vpliva na poslušalca. Zmeraj nižji register imajo pogosto zaporedne priredne sestavine; to je prav primerno. Naslednjo povedno enoto nato spet začnemo višje. Vrijnjene stavke večinoma zaznamujemo z znižanim registrom. Tudi znižani register je čustveno obarvan (Toporišič 2000: 553, prim. Gros 2000: 60; Coblenzer – Muhar 2003: 95). S. Komar (2008a) pa register razume drugače, tj. kot tonsko višino, na kateri se začne tonska enota; končno tonsko višino imenuje tonski zaključek. Register in tonski zaključek se lahko po njenem mnenju realizirata v visoki, nizki ali v srednji legi, različne povezave tonskih višin pa imajo različne besedilne vloge.

2.4.1.6 Barva

Mahnič (1959: 26, 62) barvo glasu razume kot vsoto vseh tonov in šumov določene glasu; po njegovem mnenju posamezni glasovi predstavljajo nekakšen akord, ki je sestavljen iz več tonov. Nadaljuje, da je barva odvisna od absolutne višine, v kateri govorec govori, oblike in načina uporabljanja resonančnih votlin, razmerja med temeljnimi in drugimi toni, psihičnih značilnosti, starosti, spola in od narodne pripadnosti. Toporišič (2000: 554) pa pravi, da je stavčnofonetično barvanje zvočnega gradiva povedi in sploh besedila posledica spremembe odzvočnega prostora v ustih. Najpogostejše je normalno barvanje, tj. tako, ki ne vzbuja posebne pozornosti. Tipično negativno barvanje je npr. nosljanje. Glasovje se obarva tudi, če močno spremenimo register, in sicer navzdol ali navzgor. Tipično je tudi barvanje ob veliki jakosti. Glasovje se da obarvati npr. s hripavostjo. Z glasovnim barvanjem se razodevata stanje govornih organov in duševnost. Barvanja se grafično (kot npr. intonacija) ne more zaznamovati.

Škarić (2003: 147–148) barvo glasu deli na statično (tj. ožjem smislu) in dinamično (tj. v širšem smislu). Statična barva izhaja iz oblike spektralnega pasu. Dinamična barva glasu pa je odvisna od vremenskih razmer, posebnosti osebne izgovarjave posameznika, razmerja med govorom in ritmom govorjenja, razmerja med intenzivnostjo samoglasnikov in soglasnikov ter od razmerja med naglašeni in nenaglašeni deli. Škarić (1991: 291) poudarja tudi, da ima barva glasu stalno in spremenljivo sestavino. Stalna sestavina je znak o govorniku in pripada sloju krika.

¹⁵ Škarić (1991: 109) ločuje tri registre glasu: prsni, srednji in čelni register. V prsnem registru se izvajajo nizki toni, v čelnem visoki, v srednjem pa srednji toni. Avtor navaja še, da je register vedno povezan z barvo glasu.

¹⁶ Na vrsto glasovne lege vplivajo dolžina, širina, debelina glasilk ter dolžina in oblikovanost vokalnega trakta (Hočevar Boltežar 2008: 45).

Odraža govorčeve organske lastnosti, način uporabe govornih organov, kulturno okolje. Spremenljiva sestavina pa je govorčeva izrazna možnost in pripada sloju izraznosti.

Omerza (1970) pa omenja osnovno in osebno barvo. Za osebno barvo je značilno, da jo določajo mikroskopsko majhne anatomske razlike govoril in njihovega fiziološkega delovanja ter oblike odzvočne cevi vsakega posameznika in jo zato zelo dobro razlikujemo s sluhom. Osnovni ton, ki ga ustvarjajo glasilke človeškega glasu, tako dobi svojo barvo šele v odzvočni cevi ali resonatorjih, katerih oblika vpliva na kakovost glasov, na njihovo blagoglasnost in nasprotno.

2.4.2 Vidni nebesedni spremljevalci govorjenja

K. Podbevšek (2006) navaja, da je gib poleg zvoka obvezna sestavina govora. Med vidne nebesedne spremljevalce govorjenja uvrščamo mimiko obraza in očesni stik ter kretnje rok in gibanje po prostoru/razredu.

2.4.2.1 Obrazna mimika in očesni stik

Mimika obraza je pri govorjenju vedno vidna; neprestano ustvarja številne znake in informacije. Obraz ima bogat komunikacijski potencial. Sodeluje pri pošiljanju sporočil o čustvenem stanju, izražanju medosebnih odnosov, nebesednih odzivov na komentarje drugih itn. Vpliva tudi na uravnavanje sporazumevanja. Z različnimi deli obraza odpiramo ali zapiramo komunikacijske kanale, dopolnimo ali poudarimo oz. omilimo (ovrednotimo) besedne ali nebesedne odzive ter nadomestimo govor (Knapp – Hall 2002: 305–308).

Poleg mimike obraza pa ima pri javnem govornem nastopanju zelo pomembno vlogo tudi očesni stik. Oči niso samo instrument za sprejemanje sporočil. Imajo tudi samostojno komunikacijsko vlogo. Pogled je eden izmed najpogostejših in najučinkovitejših nebesednih znakov (Ule 2005: 207). Kendon (Knapp – Hall 2002: 350) opredeljuje štiri funkcije očesnega stika, tj. regulatorno funkcijo (s pogledom zahtevamo ali potlačimo odziv); spremljanje (v poslušalca gledamo, da bi ugotovili, kako pozoren je na komunikacijo in kakšni so njegovi odzivi); kognitivno funkcijo (odvrčanje pogleda, ko imamo težave pri odločanju, kaj povedati); izrazno funkcijo (z očesnim stikom pokažemo stopnjo vključenosti v sporazumevanje). Knapp in Hall (2002: 350) ponujata nekoliko drugačno opredelitev teh funkcij, in sicer: uravnavanje poteka komunikacije, spremljanje odziva, izražanje kognitivne aktivnosti, izražanje čustev ter narave medosebnega razmerja oz. odnosa. Poudarjata tudi, da te funkcije ne potekajo neodvisno druga od druge, ampak se prepletajo. M. Ule (2005: 208) pa navaja, da ima pogled predvsem tri vloge: (1) čustveno oz. ekspresivno; (2) regulativno oz. urejevalno; (3) nadzorovalno.

2.4.2.2 Kretnje rok, gibanje po prostoru/razredu

Kretnje oz. gibanje rok imenujemo gestika. Ekman in Friesen (Guerrero – De Vito – Hecht 1999: 46–47) opredeljujeta pet tipov kretnj rok, tj.: simbolne, ilustratorske, adaptorske, emocionalne in regulatorske geste. Knapp in Hall (2002: 9, 230–250) pa kretnje rok delita v dve kategoriji, tj. na kretnje, ki so od govora neodvisne (da bi razumeli pomen take kretnje, ne potrebujemo besednega pojasnila), in na kretnje,

ki so povezane z govorom (pri tem gre za ponazorilo povedanega). Gibanje po prostoru razgiba in hkrati popestri govorni nastop, vendar moramo biti pozorni na to, da ga ni preveč.

Kretnje rok in gibanje po prostoru pa niso vedno ustrezni in v vseh govornih položajih oz. ob vseh vrstah besedil tudi niso pričakovani.

3 Priporočila za govorce

Vsak govorec se mora zavedati: (1) da mora biti dobro seznanjen z merili za javno govorno nastopanje in da mora imeti znanje o tvorjenju učinkovitih javnih enogovornih govorjenih besedil; (2) da so izkušnje eden glavnih dejavnikov čim boljšega javnega govornega nastopanja in da je koristno, če čim več javno govorno nastopa; (3) da mora ves čas sproti ugotavljati, katero znanje o javnem govornem nastopanju bi moral še pridobiti ali poglobiti, da bi bil še učinkovitejši govorec; (4) da se mora ves čas govorno izpopolnjevati; (5) da mora biti kritičen do svojega javnega govornega nastopanja in da mora na osnovi prepoznanih napak izboljševati lastno govorno zmožnost; (6) da mora imeti jasen načrt, kako izboljšati svojo lastno govorno zmožnost; (7) da vsem poslušalcem predstavlja govorni zgled (prim. Petek 2014).

4 Sklep

Predstavljena merila in iz njih izhajajoča priporočila sestavljajo didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja. Gre za predlog sodobne in celovite priprave govorca na kakovostno javno govorno nastopanje. Model je sestavljen tako, da omogoča tudi poznejše kritično spremljanje napredka posameznika tem na področju. Ta didaktični model zato kot pomoč in smernice pri javnem govornem nastopanju priporočamo vsem učiteljem in drugim strokovnim delavcem na celotni vertikali izobraževanja – od vrtca do univerze – pa tudi vsem drugim, ki (poklicno) javno govorno nastopajo.

Literatura

Adler – Rodman 2003 = Ronald Brian Adler – George Rodman, *Understanding Human Communication*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

Arapović – Grobler 2006 = Diana Arapović – Marinka Grobler, Vpliv starosti osnovnošolskih otrok s specifično jezikovno motnjo na pripovedovanje, *Defektologija Slovenica* 14 (2006), 31–49.

Bešter Turk 2011 = Marja Bešter Turk, Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine, *Jezik in slovstvo* 56 (2011), 111–130.

Coblenser – Muhar 2003 = Horst Coblenser – Franz Muhar, *Dih in glas: navodila za dober govor*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2003.

- Červ 2009 = Gaja Červ, Besedilne, pragmatične in medbesedilne žanrotvorne prvine uvodnika, *Slavistična revija* 57 (2009), 277–293.
- de Beaugrande – Dressler 1992 = Robert Alain de Beaugrande – Wolfgang Dressler, *Uvod v besediloslovske*, Ljubljana: Park, 1992.
- Dukič – Koderman 2010 = Davorin Dukič – Miha Koderman, Besedilni tip turističnega vodnika – opis namenske strukture besedilne vrste na primeru turističnih vodnikov v slovenski Istri, *Annales* 20 (2010), 217–232.
- Feržežar idr. 2004 = Ina Feržežar – Mihaela Knez – Andreja Markovič – Nataša Pirih Svetina – Mojca Schlamberger Brezar – Marko Stabej – Hotimir Tivadar – Jana Zemljarič Miklavčič, *Sporazumevalni prag za slovenščino*, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004.
- Grabnar 1991 = Boris Grabnar, *Retorika za vsakogar*, Ljubljana: DZS, 1991.
- Gros 2000 = Jerneja Gros, *Samodejno tvorjenje govora iz besedil*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000.
- Guerrero – De Vito – Hecht 1999 = Laura K. Guerrero – Joseph A. de Vito – Michael L. Hecht, *The Nonverbal Communication Reader: Classic and contemporary readings*, Illinois: Waveland, 1999, 46–47.
- Habe 2002 = Katarina Habe, Trema – izvor ustvarjalne energije, *Glasba v šoli* 8 (2002), št. 3–4, 13–15.
- Havránek 1963 = Bohuslav Havránek, *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*, v: Bohuslav Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 30–59.
- Hočevar Boltežar 2008 = Irena Hočevar Boltežar, *Fiziologija in patologija glasu ter izbrana poglavja iz patologije govora*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2008.
- Horga 1996 = Damir Horga, *Obrada fonetskih obavijesti*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1996.
- Hudej 2001 = Sonja Hudej, Argumentacijski procesi in prepričevalna sredstva v besedilu, *Slavistična revija* 49 (2001), 205–222.
- Jakobson 1989 = Roman Jakobson, *Lingvistični in drugi spisi*, Ljubljana: Studia humanitatis, 1989.
- Kalin Golob 2001 = Monika Kalin Golob, *Jezikovne reže*, Ljubljana: GV-revije, 2001.
- Karmiloff – Karmiloff Smith 2001 = Kyra Karmiloff – Annette Karmiloff Smith, *Pathways to language*, Cambridge: Harvard University Press, 2001.
- Knapp – Hall 2002 = Mark L. Knapp – Judith A. Hall, *Nonverbal Communication in Human Interaction*, Toronto: Thomson Learning, 2002.
- Komar 2008a = Smilja Komar, *Communicative Functions of Intonation: English-Slovene Contrastive Analysis*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2008.
- Komar 2008b = Smilja Komar, Intonation, the strongest link in the weakest link quiz, *Linguistica* 48 (2008), 215–226.
- Kranjc 2004 = Simona Kranjc, Jezikovna zvrstnost v sodobnih medijih, v: *Obdobja 22: aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, 2004, 395–405.

- Križaj Ortar idr. 2009 = Martina Križaj Ortar – Marja Bešter Turk – Marija Končina – Mojca Poznanovič – Mojca Bavdek, *Na pragu besedila 2: učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*, Ljubljana: Založba Rokus, 2009.
- Križaj Ortar idr. 2008 = Martina Križaj Ortar idr., *Na pragu besedila: učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*, Ljubljana: Založba Rokus, 2008.
- Kunst Gnamuš 1992 = Olga Kunst Gnamuš, *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*, Ljubljana: DZS, 1992.
- Lengar Verovnik 2012 = Tina Lengar Verovnik, *Radijska dvogovornost: jezikovne izbire novinarjev*, Ljubljana: Založba FDV, 2012.
- Mahnič 1959 = Mirko Mahnič, *Živa slovenščina*, Ljubljana: Mestno gledališče, 1959 (Knjižnica Mestnega gledališča 5).
- Mikolič 2007 = Vesna Mikolič, Modifikacija podstave in argumentacijska struktura besedilnih vrst, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 341–355.
- Mužič 1994a = Vladimir Mužič, Atributi kvalitativne in kvantitativne paradigme pedagoškega raziskovanja, *Sodobna pedagogika* 1994, št. 1–2, 39–51.
- Mužič 1994b = Vladimir Mužič, Sinteza paradigem pedagoškega raziskovanja – zakaj in kako?, *Sodobna pedagogika* 1994, št. 3–4, 162–173.
- Omerza 1970 = Zdravko Omerza, *Praktična fonetika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Paxman 2011 = Christina G. Paxman, Map Your Way to Speech Success!: Employing Mind Mapping as a Speech Preparation Technique, *Communication Teacher* 25 (2011), (1), 7–11.
- Petek 2011 = Tomaž Petek, Učinkovito učiteljevo javno govorno nastopanje kot temelj za uresničevanje sodobnega in kakovostnega vzgojno-izobraževalnega procesa, *Sodobni pristopi poučevanja prihajajočih*, ur. M. Orel, 2011, 59–74.
- Petek 2012a = Tomaž Petek, Ozaveščenost o javnem govornem nastopanju – priložnost za profesionalni razvoj učitelja, *Jezik in slovstvo* 57 (2012), 115–129.
- Petek 2012b = Tomaž Petek, Criteria for public speech planning: characteristics of language learning, *Linguistica* 52 (2012), 381–392.
- Petek 2013 = Tomaž Petek, Kritični prerez besedilnih vrst v povezavi z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem, *Revija za elementarno izobraževanje* 6 (2013), 21–36.
- Petek 2014 = Tomaž Petek, H kakovostnemu poučevanju sodi tudi učinkovito govorno nastopanje, v: *Mednarodna konferenca 100 priložnosti za spoznanje novih poti poučevanja*, ur. Mojca Orel, Ljubljana: Gimnazija Moste, 2014 27–28.
- Podbevšek 1997 = Katarina Podbevšek, Učiteljeva govorna kultura, *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugi/tuji jezik*, 1997, 25–33.
- Podbevšek 2006 = Katarina Podbevšek, *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006.

- Sagadin 1993 = Janez Sagadin, *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1993.
- Skubic 1995 = Andrej Skubic, Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije, *Jezik in slovstvo* 40 (1995), 155–168.
- Smole 2004 = Vera Smole, Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes, v: *Obdobja 22: aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, 2004, 321–330.
- Šeruga Prek 1990 = Cvetka Šeruga Prek, *Slovenščina na radiu: poglavja o naglaševanju, izgovoru in napakah, ki jih pogosto slišimo v radijskih programih*, Ljubljana: RTV Slovenija, 1990.
- Škarić 1991 = Ivo Škarić, *Fonetika hrvatskoga književnog jezika: povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: HAZU Globus, 1991.
- Škarić 1996, 1999, 2005 = Ivo Škarić, *V iskanju izgubljenega govora 1–3*, Ljubljana: Pravljjično gledališče, 1996, 1999, 2005.
- Tivadar 2009 = Hotimir Tivadar, *Napovedovalska delavnica*, Ljubljana: Izobraževalno središče RTV, 2009.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Ule 2005 = Mirjana Ule, *Psihologija komuniciranja*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2005.
- van Dijk 1997 = Teun A. van Dijk (ur.), *Discourse as Structure and Process*, London: Sage, 1997.
- Verdonik 2007 = Darinka Verdonik, Nesporazumi v komunikaciji, *Jezik in slovstvo* 50 (2007), 51–62.
- Vitez – Zwitter Vitez 2004 = Primož Vitez – Ana Zwitter Vitez, Problem prozodične analize spontanega govora, *Jezik in slovstvo* 49 (2004), 3–24.
- Vogel 2007 = Jerica Vogel, Nestrokovnost v jeziku poljudnoznanstvenih besedil (pragmatično-funkcijski vidik), *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007, 125–142.
- Vogel 2008 = Jerica Vogel, Slovenščina kot učni jezik in učni predmet v šolah s slovenskim učnim jezikom v RS, v: *AASE, Laila: jeziki v izobraževanju*, ur. M. Ivšek, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2008, 117–128.
- Vuletić 1980 = Branko Vuletić, *Gramatika govora*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1980.
- Žagar 1999 = Igor Ž. Žagar, Ali je kontekst res pomemben?, *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 27 (1999), št. 197, 211–220.
- Žagar – Domajnko 2006 = Igor Ž. Žagar – Barbara Domajnko, *Argumentiranost kot model uspešne komunikacije*, Domžale: Izolit, 2006.

A Teaching Model for Developing Public Speaking Competence

Summary

This article presents a teaching model for developing public speaking competence that also offers every public speaker later critical monitoring of his own progress and awareness of this area. Namely, effective public speaking is something that needs to be learned. The teaching model presented is composed of criteria for assessing speaking in public and recommendations based on them for successful and effective public speaking. It involves principles that foresee realizing four main areas of preparing, carrying out, and assessing public talks: namely, the structure of the talk, the overall manner of the talk, verbal language, and nonverbal language. Mastering this area is a precondition for every individual's personal and professional success.

Vodkinja

Peter Weiss

Cobiss: 1.21

V slovenskem knjižnem jeziku se kaže potreba po ženski ustreznici k moškemu poimenovanju *vodja*. Ob pregledu poskusov, da bi jo vzpostavili ali da bi za žensko poimenovanje privzeli kar moško obliko, avtor predlaga obliko *vodkinja*, ki izhaja iz krnjenja poimenovanj, kot so *računovodkinja* 'ženska, ki se ukvarja z vrednostnim izražanjem poslovnih dogodkov in njihovo analizo' (ob *računovodja* za moškega), *zborovodkinja* 'ženska, ki umetniško vodi, usmerja pevski zbor' (ob *zborovodja* za moškega) in podobna.

Ključne besede: slovenščina, leksika, novejše besedje, feminativ

Slovenian *vodkinja* 'female leader'

Standard Slovenian has a need for a feminine equivalent of the masculine noun *vodja* 'leader'. After examining attempts to establish such a word or to simply use the masculine form for the feminine designation, the author suggests the form *vodkinja*, which is derived from the truncated masculine designation, like *računovodkinja* 'female accountant' (alongside *računovodja* for a male accountant), *zborovodkinja* 'female choir director' (alongside *zborovodja* for a male choir director), and similar.

Keywords: Slovenian, lexicon, new vocabulary, paired feminine nouns

1 Vprašanja¹ in poizvedbe uporabnikov slovenskega jezika in nekateri poskusi rešitev kažejo, da slovensko govoreči in pišoči ob moški obliki *vodja* potrebujemo tudi žensko slovnično obliko (feminativ). Za to poimenovanje se ponuja več možnosti, od katerih je najbrž najboljša izbira *vodkinja*, ki je sestavina ženskih oblik v že dolgo uveljavljenih parnih poimenovanjih *računovodja* – *računovodkinja*, *zborovodja* – *zborovodkinja* itd.: iz skupine obstoječih ženskih poimenovanj z ...*vodkinja* vzamemo osamosvojeno končno (osnovno) sestavino obliko *vodkinja*.

Ob tem si je dobro ogledati še druge možnosti.

2 Predlog *vodjinja* Janeza Dularja, objavljen v časniku za družbo in kulturo Slovenski čas (Dular 2014), sicer pa posredovan v javnost že prej, vsaj jeseni leta

¹ Prvotna različica tega prispevka je bila junija 2014 objavljena na spletni strani Lektorskega društva Slovenije (<http://www.lektorsko-drustvo.si/mnenja-in-mediji/peter-weiss-vodkinja>).

2013, je pomanjkljiv in ponesrečen. Zaradi slabo slišanege in zato v pisni podobi komajda registriranega prvega *j* je že na samem začetku pisne rabe padel na preizkušnji. Kar takoj so ga namreč začeli pisati kot *vodinja*, tako npr. v glasilu Ljubljana, ki ga izdaja Mestna občina Ljubljana in jezikovno pregleduje Nada Šumi, marca 2014: »delo [...] nadaljuje dosedanja vodinja odnosov z javnostmi na Zavodu Petra Stušek« (str. 6); »mag. Mateja Demšič, vodinja Oddelka za kulturo in vodinja Urada za mladino MOL« (str. 14); in aprila 2014: »Uršula Cetinski, direktorica in umetniška vodinja SMG« (str. 16). Vendar pa je v tej, aprilski številki glasila zapisano poimenovanje za žensko tudi še na stari način, namreč kot *vodja*: »Lija Kondrič (ekonomistka-vodja informatike)« (str. 35). Tako je bilo še julija 2014, ko se je v tem glasilu nazadnje pojavila oblika *vodinja* (na str. 14); od takrat naprej se v glasilu Ljubljana ob moškem poimenovanju *vodja* za ženske spet uporablja le oblika *vodja* (»Zaposlena je kot vodja Oddelka za psihoonkologijo [...]« – št. 9–10, decembra 2014, str. 12).

2.1 Ob uveljavitvi oblike *vodjinja* bi se po predlogu Janeza Dularja zaradi besedotvorne enotnosti morali odreči že dolgo uveljavljenim poimenovanjem *delovodkinja*, *knjigovodkinja*, *pevovodkinja*, *poslovodkinja*, *računovodkinja*, *zborovodkinja* itd. in uvesti nova – *delovodjinja*, *knjigovodjinja* itd. S tem bi se odrekli znanim in uveljavljenim poimenovanjem, čeprav jim danes zlepa nihče več ne očita domnevno kužnih hrvaških korenin: že tako problematična *vodjinja* bi torej povzročila zmedo in pravo malo revolucijo, slovenistični stroki pa bi se zaradi zamenjevanja uveljavljenega upravičeno dalo očitati samovoljo. Velikokrat narobe zapisana primera *življenjski* in *željen* (namesto ustreznih *življenjski* in *želen*) kažeta, da bi *vodjinja* (pa tudi nadaljnje tvorjenke *knjigovodjinja*, *računovodjinja* itd.), ki bi jo uporabniki pisali narobe kot *vodinja* (seveda tudi v *knjigovodinja*, *računovodinja* itd.), povzročala stalne težave še mnogim ali morda celo vsem prihodnjim rodovom slovensko piščočih, povsem po nepotrebnem pa bi skrbela tudi za nenehno zgroženost slovenističnega jezikovnega skrbstva. Na obliki *življenjski* in *želen* ter na težave, ki jih povzročata, smo obsojeni, ker namesto njiju ni drugih, nadomestnih, namesto predlagane *vodjinja* pa bi bila v tem pogledu ustrežnejša oblika *vodkinja* ob že uveljavljenih zloženkah z njo v drugem delu (*knjigovodkinja*, *računovodkinja* itd.).

3 Poimenovanje *vodinja* je napačno in ga zavrača tudi že Dular (2014), ker to ni ženska oblika k *vodja*, ampak sestavina ženskega poimenovanja v parih *vojvoda* – *vojvodinja* in *nadvojvoda* – *nadvojvodinja*. Zaradi zgrešenosti tako zapisanega poimenovanja puščam ob strani možno dilemo pri naglaševanju, namreč *vódinja* ali *vodínja*, ki se je pri poskusnem glasnem branju Dularjevega predloga izkazala za realno.

4 Nič boljši tudi ni drugi jezikoslovni nasvet, namreč naj se za žensko poimenovanje k moškemu *vodja* uporablja kar ta oblika tudi v knjižnem jeziku (Dobrovoljc b. l.; 2014). To Janez Dular v navedenem prispevku upravičeno odklanja, vključno z rabo pridevniške oblike *vodjin* (in to tako za moškega kot za žensko) – iz moškega poimenovanja *vodja* pač lahko izhaja samo pridevnik *vodjev*.

4.1 V današnjem svetu, ki vendarle teži k enakopravnosti ter hkrati k izražanju individualnosti in k pozitivnemu razlikovanju, je v jeziku pri mnogih uporabnikih še posebej izrazita spolska občutljivost, zaradi česar se večja tudi potreba po tvorjenju in uporabljanju feminativov. Pri tem ne mislim toliko na obrazce v nagovorih tipa *spoštovane sodelavke in sodelavci* ali celo *spoštovani sodelavke in sodelavci*, ki jih je z *bratje in sestre* namesto prvotnega *bratje* po drugem vatikanskem koncilu sredi šestdesetih let 20. stoletja spodbudila katoliška cerkev.

4.2 Jezikoslovna stroka mora prispevati znanje, gradivo in načine z opisi postopkov, ki tovrstno izražanje omogočajo, ne pa da nagovarja in opravičuje vračanje v uniformirane čase, ko ni bilo ne potrebe po razlikovanju, ne želje po feminativu k moškemu poimenovanju *vodja* in tudi ne znanja, ki ga imamo danes.

4.3 Do nazadovanja sicer namreč ne prihaja. Sam ne poznam primera, da bi se namesto že oblikovanega in rabljenega ženskega poimenovanja, kakršno je *računovodkinja*, uveljavilo moško in da bi stroka k temu celo nagovarjala. Tvorci besedil se ne odrekajo npr. rabi ženskih poimenovanj *kolegica* ali *vojvodinja*, namesto katerih bi za ženske začeli uporabljati poimenovanji *kolega* ali *vojvoda*, če navedem le dva primera, ki se tako v moškem kot v ženskem spolu končujeta na *-a*. Pri drugih moških samostalnikih na *-a* pa očitno sploh ni potrebe po tvorjenju ženskih oblik zaradi že tako redke in hkrati zgodovinske rabe moških poimenovanj (*sluga, starosta, starešina, oproda*, pri čemer imata poimenovanji ženskega spola *priča* in *stranka* – ta v pomenu za osebo – primanjkljaj na strani moškega spola).

4.4 Tako kot v nekaterih trdovratnih primerih, kjer poimenovanji *doktor* ali *profesor* v pogovornem jeziku ostajata nesklanjani, recimo v nagovoru v primeru *doktor Kanič* tako za žensko kot za moškega ali v imenovalniškem *profesor doktor Saša Smej*, kar se lahko nanaša tako na žensko (knjižno nevtralnno *profesorica doktorica Saša Smej*) kot na moškega, naj bi se govoreči ali pišoči potemtakem tudi v knjižnem jeziku odrekli možnosti, da bi poslušalec ali bralec iz povedanega lahko razbral (ženski) spol osebe, o kateri se govori.²

4.5 Po tej stranpoti nismo daleč od knjižne veljave teh in podobnih zvez (z *doktor Kaničevo, izkušnje z doktor Cerarjem*), ki so za zdaj še pogovorne in jih v skrbneje oblikovanih besedilih nadomeščamo z zvezama z *doktorico Kaničevo* in *izkušnje z doktorjem Cerarjem*. Toda *vodja profesor Kraigher* za moškega bo oblikovno enako *vodja profesor Kraigher* za žensko, to pa je zamujena možnost za izrazitev ženske oblike.

² Televizijski novinar Igor E. Bergant je na prvem programu TV Slovenija 28. novembra 2014 v oddaji Odmevi končal pogovor z Alenko Kraigher z Nacionalnega inštituta za varovanje zdravja s precej opaznim ogovorom: »Profesor Kraigher, hvala lepa za pogovor in miren večer.« (Oddaja je dosegljiva na <http://4d.rtv.slo.si/arhiv/odmevi/174306932> – konkretno mesto je mogoče slišati od 9. minute in 50 sekund naprej.) To bi bilo (v knjižnem jeziku) nevtralnno le za moškega, in sicer profesorja s priimkom Kraigher.

4.6 Navsezadnje gre le za besedo *vodja* in za tvorjenke s to sestavino (*zborovodja*, *računovodja* itd., kar so samostalniki moškega spola, rabljeni za moške ali v množini za neindividualizirane moške in ženske hkrati: »računovodja je ukradel dvesto tisoč evrov«), ter za feminative iz njih (*zborovodkinja*, *računovodkinja* itd., kar so samostalniki ženskega spola, rabljeni za ženske: »naša računovodkinja je pobegnila na dopust«): to dvoje je po spolih smiselno ločevati, in to že dolgo, sicer ne bi bilo ženskih poimenovanj in potrebe po njihovem uveljavljanju, kar vse je v zadnjih desetletjih dobilo veliko družbeno podporo.

5 Pri besedi *računovodja*, ki se (namesto besede *računovodkinja*) uporablja za žensko, ki opravlja računovodska opravila, gre za jezikovno nazadovanje, ne za jezikovno živost (»Tovrstne pojave pojmujejo bolj kot odraz živosti jezika kot pa napako« – Dobrovoljc b. l.). Ravno negotova raba poimenovanja *vodja* tudi za žensko in neuveljavljenost posebnega poimenovanja zanjo spodbuja nazajšnje delovanje in širjenje rabe poimenovanja *računovodja* ipd. še za ženske (namesto neoporečnega *računovodkinja*). Gre tudi za izraz jezikovne mrtvoudnosti, ki je stroki res ni treba podpirati in pogovornih primerov tudi ne razlagati v nasprotju z že vzpostavljenim sistemom (pri tvorjenkah z ...*vodkinja*) in v nasprotju s predlaganim (in sicer ali z obliko *vodjinja* ali tule predlagano *vodkinja*). Slovenistično jezikoslovje bi moralo raje kazati možnosti za ustrezno razlikovanje, če se v jeziku kaže potreba po njem – in očitno se, sicer o tem na jezikovnosvetovalnih mestih ne bi bilo vprašanj ravno o poimenovanjih *vodja* in *vodkinja* (tudi kot delov uveljavljenih ter v slovarjih in drugih seznamih zapisanih tvorjenk) in o njihovih slovničnih značilnostih. Navsezadnje lahko jezikoslovje v kakem trenutku slabosti kot »odraz živosti jezika« v knjižnem jeziku priporoči tudi pridevnik *vodjin* (namesto ustreznega *vodjev*), ki ga jezikovni priročniki odsvetujejo. Sploh kadar se nanaša na moškega, je to tak tip kot odsvetovani *Krležin* k priimku moškega nosilca *Krleža* (namesto ustreznega *Krležev*).

6 Ob tem se seveda sprašujemo, ali naši predniki res niso potrebovali ženske oblike k moškemu poimenovanju *vodja*. Ženska oblika v SSKJ-ju sploh ni zapisana (in je zaradi preveč zvestega prepisovanja tudi ni v slovarskem delu SP 2001). Razlog za to umanjkanje je zelo prozaičen: v približno 230 izpisih v listkovni kartoteki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, ki je bila uporabljena za izdelavo SSKJ-ja, ni niti enega primera, ki bi se izrecno nanašal na žensko, čeprav je bila recimo ena od urednic tega slovarja Milena Hajnšek-Holz od »oktobra 1982 vodja Leksikološke sekcije« (Biografije 1988: 16), torej tudi v času, ko je nastajal zadnji zvezek SSKJ-ja, ki je izšel leta 1991 oz. dejansko v začetku leta 1992.

SSKJ2 je prevzel pomensko sestavo samostalniškega gesla *vodja* (moškega spola) v na novo oblikovano geslo *vodja* (ženskega spola), v katero je uvedel nove ponazarjalne primere, tako da sta gesli skorajda enako obsežni.

Pridevnik *vodjev*, ki se nanaša na samostalnik *vodja* moškega spola, je zapisan v SP 2001 (ob njem stoji s črno piko označena in torej prepovedana sopomenka *vodjin*), v SSKJ2 pa ga ni (kljub zvezam kot *vodjev glas*, *slog*, *vodjeva hči*, *napaka*, *smrt*, *zahteva*, *vodjevo znamenje*, ki se jih da najti v korpusu Gigafida), in tu prav tako ni oblike *vodjin*, saj je tudi zelo redko zapisana.

7 Na kratko. Moško poimenovanje *računovodja* ima v slovenščini že dolga desetletja žensko ustreznico *računovodkinja*, in mnoge druge tvorjenke s sestavino *..vodja* oz. *..vodkinja* tudi. Zato bi bilo najbolj sistemsko, da bi ob moškem poimenovanju *vódja* (s svojilnim pridevnikom *vodjev*) imeli na razpolago žensko obliko **vódkinja** (s svojilnim pridevnikom *vodkinjin*). To poimenovanje lahko opremo na vzporedne ženske primere (*zborovodkinja*, *računovodkinja* ...), zlahka si ga zapomnimo, pisno, izgovorno, naglasno in pomensko v primerjavi s kako drugo možno in celo napačno obliko (*vodjinja*, *vodinja*, *vodka*) ni problematično, predvsem pa kaže pozitivno pot stran od ene same oblike (*vodja*) za oba spola, moškega in ženskega, torej iz utesnjenosti, iz katere se slovenski jezikovni uporabniki želimo rešiti z uveljavljanjem ženskih oblik ob tako rekoč vseh samostalnikih, ki poimenujejo delujoče osebe moškega spola.

8 Za koristne spodbude pri pogovoru o obravnavanih oblikah se zahvaljujem dr. Janezu Dularju in predvsem dr. Vladu Nartniku, ki je pred tem (2. julija 2008) na spletnem portalu SlovLit predstavil podroben pregled tvorjenk s sestavino *...vodja* in *...vodkinja* v SSKJ-ju in v SP 2001, nakazal pa je tudi pogled na taka poimenovanja za ženske v drugih slovanskih jezikih (Nartnik 2008).

Viri in literatura

Biografije 1988 = *Biografije in bibliografije raziskovalcev znanstvenoraziskovalnega centra SAZU 2: 1976–1985*, Ljubljana: SAZU, 1988.

Dobrovoljc b. l. = Helena Dobrovoljc, Ženska poimenovanja poklicev (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/%C5%BEenska-poimenovanja-poklicev#v>), dostop 6. 4. 2015.

Dobrovoljc 2014 = Helena Dobrovoljc, Ženski spol in samostalnik »vodja« (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/zenski-spol-in-samostalnik-vodja#v>), objavljeno aprila 2014, dostop 6. 4. 2015.

Dular 2014 = Janez Dular, Vodja in vodjinja, *Slovenski čas: časnik za družbo in kulturo* (priloga tednika *Družina*), št. 48 (april 2014), 16.

Gigafida = Korpus Gigafida [1991–2011] (<http://www.gigafida.net/>), dostop 6. 4. 2015.

Ljubljana = *Ljubljana: glasilo Mestne občine Ljubljana* 19 (2014).

Nartnik 2008 = Vlado Nartnik, Naša ljuba vodja (<http://mailman.ijs.si/pipermail/slovlit/2008/002616.html>), dostop 6. 4. 2015.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – ZRC SAZU, Založba ZRC (zal.), 2001.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1970–1991.

SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–2: *druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Cankarjeva založba (zal.), 2014.

OCENE IN POROČILA

Knjižno in neknjižno na dveh mariborskih radijih v knjigi Alenke Valh Lopert

Melita Zemljak Jontes

Cobiss: 1.19

Alenka Valh Lopert, *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*, Maribor: Študentska založba Litera, 2013, 336 str.

Knjiga *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru* predstavlja v slovenskem jezikovnem prostoru eno redkih in zato še posebej dragocenih celostnih znanstvenih analiz in presoj kulture govora na izbranem komercialnem in nacionalnem radiu v Mariboru. Monografija je logična in pričakovana nadgradnja predhodnega znanstvenega dela s področja govorjene jezikovne kulture s poudarkom na dvojnosti jezikovne norme, tj. neknjižnega pokrajinskega pogovornega jezika Maribora in knjižnega govorjenega jezika, katerega sklepni rezultat je bila knjiga iste avtorice z naslovom *Kultura govora na Radiu Maribor* (2005). Vsebina pričujoče monografije je razdeljena na tri temeljna poglavja: uvod s prikazanim predmetom raziskovanja in namenom raziskovalnega dela s pričakovanimi ugotovitvami, teoretični del s prikazom družbenih in jezikoslovnih vidikov slovenskega jezika, z opredelitvijo mariborskega neknjižnega pogovornega jezika v okviru socialnih zvrsti jezika in s predstavitvijo radia kot medija, žanrov v medijih in obeh radijskih postaj (Radio Maribor, Radio City), katerih oddaje so služile kot govorno gradivo za jezikoslovno analizo; ključni del monografije predstavlja empirični del s predstavitvijo gradiva, z glasoslovno, oblikoslovno in skladenjsko analizo in analizo besedja ter sredstev govornostične in vplivajske vloge besedila, tudi v navezavi na spol govorcev. Analiza gradiva prinaša sprotne ugotovitve in komentarje, monografija kot celota pa ključne povzema sprotne s širokim izborom domače in tujejezične literature.

Teoretični del monografije sestavlja podpoglavij. Prvo podpoglavje zaradi družbene vloge medijev osvetljuje družbeni vidik slovenskega jezika: jezik in govor, jezik in identiteto, jezik in komunikacijo ter jezik kot prestiž, zanimiv je tudi pregled govora, upoštevajoč spol govorcev. Drugo podpoglavje se osredinja na jezikoslovni vidik slovenskega jezika, in sicer z vidika socialne zvrstnosti slovenskega jezika, razmerja in odnosa med knjižnim ter neknjižnim v slovenskem jeziku, med normo in vsakdanjim govorom, z vidika odnosa med narečjem in knjižnim jezikom, obravnavan je govorjeni jezik kot prenosnik, prikazane so vloge govorjenih besedil, poudarjen pa je tudi pomen aktualnega govornega korpusa slovenščine. V četrtem podpoglavju se avtorica posveča radiu kot mediju (radiu in kulturi govora; okolju in radiu; razlikam med nacionalnim in komercialnim radijem). Peto podpoglavje se

posveča predstavitvi žanrov v medijih s poudarkom na (še vedno) nedorečenosti žanrov v govornjenih medijih v primerjavi s pisnimi mediji in žanri.

Uvodna splošnejša teoretična podpoglavja preiščena dopolnjujeta v empirično raziskavo usmerjeni podpoglavji, ki obravnavata konkretno jezikovno in medijsko situacijo: tretje podpoglavje prinaša celostni vpogled v raziskave in ugotovitve raziskav o mariborskem neknjižnem pokrajinskem pogovornem jeziku kot mestni govorici ter ga tako teoretično kot empirično domišljeno postavlja v okvir slovenskih neknjižnih pokrajinskih pogovornih jezikov, ki so v slovenskem (dialektološkem) jezikoslovnem raziskovanju nujno potrebni večje pozornosti strokovne javnosti in s tem dokončne umestitve v jezikovni socialnozvrstni sistem različnih govornjenih jezikov, opazovanih ne le z – obvezno – strukturalističnega, temveč tudi s pragmatlingvističnega vidika. V šestem podpoglavju sta predstavljeni v analizo zajeti mariborski radijski postaji, tj. Radio Maribor in Radio City.

Empirični del monografije predstavlja dragocene ugotovitve analize oddaj kot študije vzorca nacionalnega (Radia Maribor) in komercialnega radia (Radio City) s skupno 220 minutami posnetega govora (s prevladujočimi govornjenimi in ne brani besedili), s posnetim celodnevnim programom, z zajemom različnih novinarjev/napovedovalcev/moderatorjev in naključnih nepoklicnih sogovorcev po telefonu ter z gosti v studiu. Gradivo je zapisano s knjižnimi znaki za fonetični zapis samoglasnikov, le za natančno ponazoritev glasovnih različij je ponekod uporabljen tudi dialektološki način zapisovanja. Razumljivost zapisanega gradiva zaradi približevanja knjižnemu zapisu je ena tistih odlik monografije, ki strogo znanstveno delo približuje širši zainteresirani (ne zgolj strokovni) javnosti, ne nazadnje pa izkazuje prepotrebno uporabnost tudi v formalnem šolskem izobraževalnem sistemu, in to ne le pri pouku slovenščine, temveč omogoča tudi medpredmetna povezovanja.

Natančnejša členitev empiričnega dela monografije prinaša ugotovitve glede na posamezne jezikovne ravnine. Na **glasoslovni ravnini** kažejo rezultati primerjave analize govora pri poklicnih govornicah na obeh radijskih postajah večjo zgoščenost rabe tipičnih elementov mariborskega pogovornega jezika pri spontanem govoru Radia City v primerjavi z Radiem Maribor (npr. dolgi ozki *o* za knjižni dolgi široki *o*, izgovor *f* za nezveneči dvoustnični *v*, umik naglasnega mesta na prvi zlog v besedi, dolgi široki *e* pred zvočnikom *r* za ozki knjižni *e*, izgovor fonema *v* za dvoglasnišfonemsko različico ipd.). Rezultati analize kažejo na večji delež istovrstnih neknjižnih glasoslovnih odmikov pri nepoklicnih govornicah v spontanem govoru v oddajah obeh radijskih postaj, vendar z večjim razkorakom v oddajah Radia Maribor.

Realizacija tipičnih **oblikoslovnih** značilnosti pogovornega jezika se je znotraj pregibnih besednih vrst za najpogostejšo izkazala pri pridevniški besedi (npr. določna oblika pridevnika za nedoločno, kazalni zaimek *tá* za izražanje določnosti pridevnika, kazalni zaimek *tóti*, *tóto* za poudarjanje določnosti, *kíri* za 'kateri', *kák* za 'kakšen -šna -o', *èn*, *éna*, *éno* za poudarjanje nedoločnosti ipd.; od teh je najpogostejša raba dveh kategorij, *èn*, *éna*, *éno* za izražanje nedoločnosti, in *kàr* za 'ki'); na Radiu City kar pri polovici poklicnih govornic pri spontanem govoru, pri nepoklicnih pa zelo redko, medtem ko na Radiu Maribor le pri enem poklicnem

govorcu (spontani govor) in pri dveh nepoklicnih govorcih; tudi pri glagolu (npr. raba pogovornega nedoločnika, ki ga je na Radiu City slišati pri skoraj vseh poklicnih in nepoklicnih govorcih pri spontanem govoru, na Radiu Maribor pa je tovrstna raba pri poklicnih govorcih pri spontanem govoru zelo redka). Izpostaviti je treba tudi rabo nepolnopomenskih besednih vrst oz. njihovo raznovrstno (neknjižno in knjižno) rabo, ki je v znanstvenih analizah neredko prezrta.

Skladenjska razčlenitev gradiva na nacionalnem Radiu Maribor pri spontanem govoru kaže na prevladovanje zapleteno zloženih povedi, saj je dvogovorom zaradi zahtevnejših tem namenjenega tudi več časa, gradivo Radia City pa pri neposrednem ubesedovanju kaže na prevladovanje enostavnih ter dvostavnih povedi. Pogosti so (še posebej na radiu City) vrinjeni stavki, tj. stavki z okrnjeno zgradbo, nedokončani stavki, zamolki, prekrivanja govora, preskoki, izpusti ter ponavljanja besed, besednih zvez, skladenjskih vzorcev, popravljanja ter pojasnjevanja z nestavnim pojasnilom.

Prezeto in stilno zaznamovano besedje se pri spontanem govoru na radiu Radiu City in na Radiu Maribor pogosteje pojavlja pri nepoklicnih govorcih, in sicer največ iz oziroma prek nemščine, angleščine, srbsčine, hrvaščine, češčine, francoščine, praslovanščine, vulgarne latinščine in italijanščine. Pri branju (reproduktivnem govoru) je na obeh radijskih postajah tovrstnega besedja malo.

Pregled **frazemov** glede na govorce kaže, da poklicni govorniki pogosteje uporabljajo frazeme na komercialni radijski postaji v primerjavi z nacionalno radijsko postajo, podobno se kaže tudi pri reproduktivnem govoru (branju).

Za ponazoritev **govornostične in vplivajske vloge medijev** je bila izvedena zanimiva raziskava o rabi členkov, ki kaže na vpliv pogovornega jezika na jezik medijev. Avtorica monografije z raziskavo opozarja na problematiko (ne-)obravnave členkov v slovenskem jezikoslovju in poudarja njeno pomembnost.

Izjemno zanimiva je raziskava podobnosti in razlik v pojavljanjih knjižne oz. neknjižne rabe jezika **glede na spol govorcev**, ki se odraža tudi v jeziku medijev. Ženske se kažejo kot previdnejše, vljudnejše, pozornejše in natančnejše pri izražanju, očitna pa je tudi tradicionalno večja toleranca javnosti do moških. Pri nepoklicnih govorcih je razlik med ženskami in moškimi zelo malo; ob tem prihaja do preklapljanja med socialnimi zvrstmi v smeri knjižne izreke, poklicni govorniki pa se od nje na komercialnih radijskih postajah prav zaradi približevanja ciljni publiki hote oddaljujejo.

Monografija Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru je pomemben prispevek na področju raziskovanja socialne zvrstnosti slovenskega jezika z njegovo funkcijo, ki jo opravlja v medijih. Avtorica s svojo izjemno natančno analizo gradiva in prodornimi ugotovitvami sistematično postavlja ogledalo jeziku v njegovi vsakdanji medijski rabi. Monografija je tako dobrodošel prispevek ne le k natančnim dialektološkim in medijskim ali splošnojezikoslovnim raziskavam jezika geografsko zamejenega območja, ampak prinaša tudi neposreden vpogled v spreminjanje jezikovne norme, po zgledu pričujoče raziskave tudi na drugih geografskih območjih slovenskega jezikovnega prostora. Tovrstne raziskave bi omogočile lažji vpogled v dejansko stanje rabe govornega jezika in ne nazadnje stopnje uzaveščenosti govornega jezikovne kulture.

Nova akademska slovnica knjižne češčine

Petra Stankovska

Cobiss: 1.19

František Štícha idr., *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha: Academia 2013, 974 str.

Novo, Akademsko slovnico knjižne češčine je šest avtorjev (František Štícha, Miloslav Vondráček, Ivana Kolářová, Jana Hoffmannová, Jana Bílková in Ivana Svobodová) izoblikovalo pod vodstvom in koordinacijo Františka Štíche z Inštituta za češki jezik Češke akademije znanosti (*Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky*). Delo je bilo od začetka zasnovano kot »kratek« opis sodobne knjižne češčine (str. 9), ki bi mu sledila večdelna slovnica knjižnega jezika, v kateri bodo temeljne razlage izhajale iz podatkov, zbranih v nacionalnem korpusu češkega jezika (*Český národní korpus*), in katere prvi del je že v pripravi.

Enodelna akademska slovnica knjižne češčine je namenjena kulturni javnosti in je po nekaj letih prva tovrstna publikacija, ki hoče »ponuditi urejen sistem temeljnih informacij o pojavih in naravnih pravilih sodobne slovnice češčine, zlasti v njeni pisani obliki« (str. 15), pri čemer se poleg opisa trenutnega stanja jezika ne izogiba »priporočanju ali odsvetovanju uporabe takšnega ali drugačnega izraza«, kar se pa nikakor ne sme dojemati kot »preskriptivno dejanje« (str. 17). Kot pove že naslov, se slovnica ukvarja z opisom knjižne češčine in tako ostanejo neknjižni jezikovni pojavi večinoma ob strani, čeprav se izjemoma, pogosto v mejnih primerih, v slovnici tudi pojavijo. Glede na namen in ciljne uporabnike je s tem delom delno primerljiva npr. Priročna slovnica češkega jezika (*Příruční mluvnice češtiny*, ur. Petr Karlík – Marek Nekula – Zdenka Rusinová, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995 – v nadaljevanju PMČ), ki večinoma sledi tradicionalnemu pristopu k opisu slovnice, vendar v nekaterih poglavjih odslikava najnovejše pojave v jeziku, poleg tega pa iz opisa ne izključuje substandardnih jezikovnih pojavov, čeprav večina razlag zadeva knjižni jezik. Nova akademska slovnica poleg drugih značilnosti prinaša rezultate uporabe pojava sodobnega jezikoslovja – korpusa. Gre za prvo slovnico, osredotočeno na opis češkega knjižnega jezika, ki črpa in tudi navaja primere iz korpusa,¹ prav tako tudi pri opisu in razlagah izhaja iz korpusnih

¹ Na korpusnih podatkih temelji tudi opis češke slovnice Václava Cvrčka (Václav Cvrček idr., *Mluvnice současné češtiny 1: jak se píše a jak se mluví*, Praha: Karolinum, 2010), ki pa zajema v svoje razlage v veliki meri tudi neknjižne oblike češčine, zlasti t. i. splošnega pogovornega jezika (*obecná čeština*), ki se uporablja pretežno v govornjeni komunikaciji.

podatkov. To je izjemno pomembno, saj prav impozantna količina podatkov, ki jih pred vpeljavo korpusnih raziskav ni bilo mogoče zbrati, razvrstiti in obdelati, omogoča avtorjem bolj celovit, razširjen in najbrž tudi bolj objektiven pogled na sodobni češki jezik.

Po uvodu sledi slovnica snov, ki je konceptualno zelo dobro razdeljena v pet jasno opredeljenih vsebinskih sklopov, ki služijo svojemu namenu – ponuditi temeljne razlage o jezikovnem sistemu češčine. Vsak sklop je označen z rimsko številko, in ta oznaka je vidna tudi na robu vsake strani, kar je zelo priročno: I. Uvod; II. O jeziku, govoru in komunikaciji (*O jazyku, řeči a komunikaci* – str. 23–78); III. Slovnica besede (*Gramatika slova* – str. 79–540); IV. Slovnica stavka (*Gramatika věty* – str. 541–788); V. Slovnica zveze stavkov (*Gramatika souvětí* – str. 789–886); VI. Slovnica besedila (*Gramatika textu* – str. 887–940). Termin slovnica (oz. gramatika) je razumljivo razložen v prvem poglavju uvodnega sklopa kot »sistem jezikovnih pravil, ki so nastala naravno in so se razvila med naravnim, spontanin procesom komunikacije« (str. 14). Temu sledi še navedba sklopov slovnice, ki so obdelani v pričujočem priročniku: besedotvorje in oblikoslovje (III. sklop), skladnja stavka (IV. sklop) in zveze stavkov (V. sklop) ter nadstavčna oz. besedilna skladnja (VI. sklop). Iz naštetega je razvidno, da avtorji v delo niso vključili tradicionalnega slovnicega poglavja o glasoslovju (ki ga najdemo v slovniceh *Mluvnice češtiny* 1–3, ur. Jan Petr, Praha: Academia, 1986–1987 – v nadaljevanju MČ – ali *Příruční mluvnice češtiny*, 1995). Namesto tega so najbrž iz praktičnih razlogov na začetek priročnika (II. sklop, str. 34–75) umestili izbrana poglavja o pravopisu besed, rabi velikih in malih črk, vejic in ločil na splošno, kar je bilo tudi del starejših slovnice, namenjenih širokemu krogu uporabnikov (npr. Bohuslav Havránek – Alois Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959). Pomembno in poučno je tudi poglavje o pojmovanju jezika in komunikacije, ki na kratko in jedrnatno razlaga temeljne termine, ki se uporabljajo pri raziskovanju, opisu in razlagah sistemskih pojavov v jeziku, kot so npr. zvrsti češkega jezika, raba, norma, kodifikacija, sintagmatika, paradigmatica idr. (str. 23–33). V primerjavi s PMČ manjkajo specializirana poglavja o leksikologiji in stilistiki, ki pa s stališča pojasnjenega pojmovanja slovnice oz. njenega funkcioniranja dejansko ne spadajo med cilje opisa jezikovnega sistema, ki so si jih zastavili avtorji tega priročnika. Kljub temu leksikološke in stilistične razlage niso povsem izvzete, saj se pojavljajo na več mestih slovnice ob različnih drugih temah. Tako se na primer na str. 381 v poglavju o pridevnikih srečamo z razlago »slovnice-leksikalne veljavnosti/vrednosti pozitivna«, ki pa od uporabnika zahteva že določeno raven poznavanja in razumevanja leksikoloških teorij.

Najobsežnejši, III. sklop (več kot 450 strani) je sestavljen iz treh delov: o lastnostih besed, o besedotvorju in oblikoslovju. Prvi del (*Vlastnosti slova a slovní druhy*, str. 79–89) na kratko opisuje besedo oz. leksem in razvrščanje v besedne vrste ter uvaja za češke slovnice nekoliko nenavaden sistem delitve besed v le osem besednih vrst (v zaporedju: samostalnik, pridevnik, prislov, glagol, predlog, veznik,

V primerjavi s Štichovo akademsko slovnico tako prinaša opis sistema substandardne češčine kontrastivno s knjižnimi oblikami.

členek in medmet), saj tradicionalni besedni vrsti zaimek in števniki pridružuje drugim besednim vrstam z argumentom, da je opredelitev teh dveh besednih vrst problematična, da gre za neosnovni besedni vrsti (*nezákladní slovní druhy*, med katere se uvrščajo še vezniki, predlogi, členki in medmeti, kar je podrobno opisano že v MČ 2, str. 13–26) in da se tudi znotraj teh dveh vrst nahajajo oblikoslovno precej raznovrstne besede. Ideja razporeditve zaimkov in števnikov v različne druge osnovne besedne vrste (*základní slovní druhy*) sicer ni nelogična in se npr. uveljavlja tudi v slovenski slovnici (Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2004, str. 255–256), vendar je v tem priročniku problematična zato, ker se pojavlja le v tem podpoglavju, medtem ko je v preostalih razlagah praktično neuporab(lje) na. Tako se v tretjem delu tega sklopa (*Slovní druhy a jejich morfologie*, str. 288–535), ki je namenjen oblikoslovnim razlagam, avtorji vračajo h klasičnemu češkemu modelu desetih besednih vrst (v tradicionalnem zaporedju: samostalnik, pridevnik, zaimek, števniki, glagol, prislov, predlog, veznik, členek, medmet), torej vključno z zaimki in števnikmi kot posebnima besednima vrstama. To pomeni, da je vprašanje razvrščanja besed v besedne vrste metodološko nekoliko nedodelano, težave pa ne odpravlja niti razlaga na začetku poglavja o sklanjanju zaimkov (in podobna razlaga na začetku poglavja o števnikih na strani 417), ki zaimke označuje kot »morfološko in skladenjsko zelo nespecifično besedno vrsto«, vendar pa jo kot takšno opisuje v samostojnem poglavju zaradi tradicije in tudi zato, ker »je tudi pri tej skupini besed mogoče najti zelo osnovno skupno funkcijo – kazalno oz. nakazovalno funkcijo in funkcijo nadomeščanja« (str. 389). Na koncu je torej tudi del o češkem oblikoslovlju zastavljen precej tradicionalno, tako kot v drugih vsaj delno primerljivih slovnica (npr. MČ, PMČ). V nasprotju z njimi pa tu obravnavana akademska slovnica uvršča stopnjevanje pridevnikov in prislovov v oblikoslovnih del, čeprav gre za tradicionalno pojmovano besedotvorno kategorijo – tako v MČ kot v PMČ je obravnavano v poglavjih o besedotvorju. Uvrstitve stopnjevanja v oblikoslovnih del priročnik posebej ne komentira, razen s kratko, dejansko brezvsebno in predvsem neargumentirano izjavo, da »stopnjevanje pridevnikov razumemo kot slovnici pojav (in stopnjo kot slovnico kategorijo, ki je tipična za pridevnike in prislove, četudi ne za vse)« (str. 380). Ravno opis tega pojava znotraj oblikoslovnega poglavja je morda razlog za precej nedoločeno in površno razlago o oblikah primernika, ki ga v češčini načeloma tvorimo na tri zelo različne načine: s pomočjo pripon *-ejší/-ější* (*nový – novější*) ali *-ší* (*prudký – prudší*), pri nekaterih pridevnikih pa z dodajanjem končnice *-í* ob spremembi končaja podstave (*hezký – hezčí*). Glede na to, da slovnica uporablja korpusne podatke, bi lahko ravno v tem poglavju bistveno prispevala k opisu in morda priporočanju stilistične razmejčitve oblik primernika, ki se v sodobni češčini pri nekaterih pridevnikih poleg oblike, tvorjene s *-ší* ali *-í*, pojavlja tudi s pripono *-ejší/-ější* (npr. pridevnik *snadný* ima lahko primernik *snazší* ali *snadnější*). Namesto pregledne analize in opisa formalnih oblik pa se avtorji bolj posvečajo pomensko-funkcijskemu opisu teh oblik (str. 380–385).

Korpusni podatki so ustrezno uporabljeni npr. pri opisu dvojničnih oblik končnic mestnika (*-u/-e/(-ě)* v ednini in po velarnem končaju podstave *-ích/-ách* v množini) pri moški trdi neživi (vzorec *hrad*) in srednji trdi sklanjatvi (vzorec *město*), čeprav ne dosega izčrpnosti pri naštevanju oblik, kakršna je značilna za

podobno poglavje v MČ. Podobno velja za opis glagolskih oblik, npr. uporabe in pomena zanikanega velelnika (str. 449–50), kjer slovnica ob primerih opozarja na pomenske razlike, nastale s spremembo vida zanikanega glagola v velelniku, ko uporaba nedovršnega glagola pomeni navadno sporočanje, poziv (*Nedělej pořád tytéž chyby!*), ob uporabi dovršnega glagola pa dobi poved dodaten pomen svarila (*Neudělej zas tutěž chybu!*). Zanimiv je tudi opis nihanja med oblikami trpnega deležnika z alternacijo končaja podstave in brez alternacije (podobno nihanje oblik v manjši meri obstaja tudi v slovenščini, npr. *prenešen – prenešen*), kjer slovnica dejansko prinaša statistične podatke o pogostnosti rabe različic pri posameznih besedah (npr. *mísen – míšen, mrazen – mražen, ohrazen – ohražen* idr., str. 488), vendar jih ne komentira in tudi ne priporoča ustrežnejše oblike (v nasprotju z izjavo iz uvodnih poglavij, da bo priložnik prinesel tudi priporočila za ustrezno rabo). Predlogi so v oblikoslovnem delu predstavljeni vedno s sklonom ali skloni, s katerim ali s katerimi se kombinirajo. Razpredelnica pregledno prinaša opis prislovnodoločilnega pomena, ki ga v kombinaciji s samostalnikom v danem predložnem sklonu lahko izražajo posamezni predlogi (str. 509–515).

Skladenjska problematika je obravnavana v treh preostalih sklopih. Največ prostora je namenjeno skladnji stavka (str. 541–786), manj medstavčni skladnji (str. 789–883), bolj informativno oziroma v obrisih pa so podani nekateri pojavi besedične skladnje (str. 887–940). Sklop o skladnji stavka namreč kompleksno, z več vidikov obdela problematiko stavka kot »slovnico urejene osnovne enote besedila s funkcijo povedi/izreka«, ki jo je »nepotrebno in nemogoče jasno opredeliti, torej določiti njene meje« (str. 541). Različni pogledi na to enoto in njeno zgradbo so smiselno razdeljeni v posamezna poglavja: (1) Definicija stavka in stavčni odnosi (str. 541–550), (2) Besedni red in členitev po aktualnosti (str. 551–591), (3) Nelinearne stavčne strukture (str. 592–649), (4) Sinonimija stavčnih struktur (str. 650–655), (5) Modifikacija stavčnih struktur (str. 656–666), (6) Stavčni členi (str. 667–735), (7) Ujemanje (str. 736–746), (8) Stavki z zanikanjem (str. 747–754), (9) Komunikacijska vloga in modalnost stavka (str. 755–783). Nabor in razporeditev vsebin je tako podobna kot v najnovejši skladnji Miroslava Grepla in Petra Karlíka (*Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia, 1998) v tem smislu, da klasične stavčne člene obravnava šele po poglavjih, namenjenih razlagi stavčnih struktur. V nasprotju z omenjeno skladnjo in tudi PMČ obravnavana Akademska slovnica ne uporablja razločevanja med temeljnima terminoma **stavek** (*věta*) in **poved** (*výpověď*) v smislu abstraktne, možne, slovnico pravilne enote, ki ni vpeta v konkretno komunikacijsko situacijo (= *věta*), in stavka, ki je uporabljen v določeni uresničeni komunikacijski situaciji (= *výpověď*).² Namesto tega v vseh pomenih uporablja klasična »šolska« termina *věta* in *souvětí*, kar upravičuje s tem, da sta to termina, dobro znana vsem potencialnim uporabnikom tega priložnika. Na določenih mestih pa uvaja v razlage še termin *klauze* (str. 542) v pomenu odvisnega stavka znotraj *souvětí* (= zveza stavkov, čemur ustreza slovenski termin večstavčna poved). Razmeroma veliko prostora je namenjeno razlagam nelinearnih stavčnih struktur, katerih manjši

² Definiciji obeh terminov sta povzeti po knjigi Miroslava Grepla in Petra Karlíka *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia, 1998, str. 20–21.

del vsebuje bolj teoretična pojasnila s pomočjo stavčnih vzorcev (str. 593–598), večji del pa je namenjen razlagam rabe nekaterih morfoloških sredstev zlasti v povedkovem položaju. Ravno te praktične razlage, opremljene z velikim številom primerov, pogosto črpanim iz Češkega nacionalnega korpusa, so zelo uporabne, pa naj bo to npr. del o uporabi pasivnih glagolskih oblik, ki je smiselno povezan z osnovnimi razlagami deagentizacije (str. 618–639), ali t. i. rezultativi (str. 639–648). Z vidika praktične uporabe je še zlasti dobrodošla uvrstitev poglavij o sinonimiji in modifikaciji stavčnih struktur. Pri razlagah stavčnih členov se slovnica drži delitve na *komplemente* (obvezna dopolnila povedka) in *adjunkte* (neobvezna dopolnila povedka), ki ju v svojih opisih uporabljata tudi Miroslav Grepl in Petr Karlík.

Peti sklop obravnava nekatere vrste zvez stavkov (*souvěti*), ki jih razvršča v tri glavne skupine glede na razmerja stavkov v stavčni zvezi – kompletacijo (*kompletace*), determinacijo (*determinace*) in koordinacijo (*koordinace*). **Kompletacija** zadeva odvisnike, ki so v stavčni strukturi nadrednega stavka obvezni, ker nadomeščajo obvezna dopolnila povedka nadrednega stavka. To so večinoma povedkovi, predmetni in redkeje prislovni odvisniki (str. 793–795). **Determinacija** zadeva prilastkove in večino prislovnih odvisnikov, torej odvisnikov, ki natančneje določajo lastnosti samostalnika ali glagola, vendar niso njegovo obvezno dopolnilo. To pomeni, da Akademska slovnica opušča tradicionalno primarno delitev na priredje (parataksa) in podredje (hipotaksa), čeprav uporablja tudi ta način opisa medsebojnih razmerij stavkov. Poglavlje o determinaciji (*Souvětná determinace*, str. 813–853) je pregledno razdeljeno in obravnava posamezne vrste odvisnikov skupaj z možnimi vezniki, njihovo sinonimijo in tudi številnimi praktičnimi primeri.

Zadnji, šesti sklop, namenjen besedilni skladnji, obravnava izbrane pojave s področja semantike in pragmatike besedila (str. 891–904), povezanost besedila (str. 905–917) ter členitev in načela tvorbe besedila (str. 18–938).

Nova Akademska slovnica knjižne češčine torej prinaša nekatere teoretično-metodološke in terminološke novosti v primerjavi s podobnimi priročniki. Po drugi strani pa vsebuje tudi sorazmerno veliko primerov pojavov, ki so v sodobnem jeziku pogosti, in se ne izogiba niti bolj pogovornim, celo nekaterim substandardnim jezikovnim sredstvom, ki jih pogosto dopolnjuje s konkretnimi navedki iz korpusa. Slovnica je načeloma zelo pregledno urejena in snov tudi smiselno razdeljena na sklope, poglavja in podpoglavja, vendar manjka bolj podrobno kazalo celote, ki bi bralcu pomagalo ugotoviti, katera snov se obravnava. Na začetku priročnika (str. 7–8) je namreč samo skrajšano kazalo sklopov in njihove strukture v obliki najpomembnejših poglavij. Podrobnejša delitev snovi je prikazana šele na začetku vsakega posameznega poglavja.

Seznam sodelujočih

Nina Ditmajer

Kopališka ulica 9, 2310 Slovenska Bistrica
nina.ditmajer@gmail.com

Januška Gostenčnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
januska.gostencnik@zrc-sazu.si

Janoš Ježovnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
janos.jezovnik@zrc-sazu.si

Mojca Kompara

Fakulteta za turistične študije – Turistica
Univerza na Primorskem
Obala 11a, 6320 Portorož
mojca.kompara@fts.upr.si

Irina Makarova Tominec

Fakulteta za humanistične študije
Univerza na Primorskem
Titov trg 5, 6000 Koper
irina.mt@fhs.upr.si

Tomaž Petek

Pedagoška fakulteta
Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
tomaz.petek@pef.uni-lj.si

Petra Stankovska

Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
petra.stankovska@ff.uni-lj.si

Nuša Ščuka

Ulica Danila Zelena 11, 6000 Koper
nusa.scuka@gmail.com

Blaž Trebar

Bergantova ulica 14, 1000 Ljubljana
blaz.trebar@telemach.net

Ines Virč

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, 10000 Zagreb, Hrvaška
inovak@ihjj.hr

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
peter.weiss@guest.arnes.si

Melita Zemljak Jontes

Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
melita.zemljak@um.si

Andrejka Žejn

Samova ulica 90, 2204 Miklavž na Dravskem polju
andrejka.zejn@guest.arnes.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastonskega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali <http://tinyurl.com/ZRCola> ali na e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Andrejka Žejn, Poimenovanja za klofuto v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem – ekspresivno na jezikovni karti

Januška Gostenčnik, Primerjava govorov Babnega Polja in Ravnic v luči starejših in mlajših slovenskih jezikovnih sprememb

Janoš Ježovnik, Izvor poimenovanj za orodja in hišne pripomočke v terskem narečju

Irina Makarova Tominec, Izmail Sreznjevski in slovenščina

Ines Virč, Iz međimurske oronimije

Nuša Ščuka, Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini

Mojca Kompara, Je slovenska Istra še dvojezična?

Blaž Trebar, Terminološka načela in oblikoslovno-skladenjske terminološke variacije

Nina Ditmajer, Prispevek Murkovega in Pleteršnikovega slovarja k razvoju slovenskega botaničnega izrazja

Tomaž Petek, Didaktični model razvijanja zmožnosti javnega govornega nastopanja

Peter Weiss, *Vodkinja*

OCENE IN POROČILA

Melita Zemljak Jontes, Knjižno in neknjižno na dveh mariborskih radiih v knjigi Alenke Valh Lopert

Petra Stankovska, Nova akademska slovnica knjižne češčine

ISSN 0354-0448

9 770354 044012